

ÇOKTANRICILIĞIN İLKEL TEZAHÜRLERİ VE SAMİRİ'NİN BUZAĞISI

Turgut ÇİFTÇİ¹

«Firavun, ülke içinde ululuk (yücelik) iddiasına kalkıştı, halkını sınıflara/ gruplara ayırdı/böldü... Çünkü o, bozgunculardan idi.» (28Kasas/4)

«Firavun halkını küçümsedi. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar yozlaşmış bir halk idi.» (43Zuhruf/54)

«Ey hakka inananlar! Toplumsal liderlerden (hahamlardan) ve dini otoritelerden (rahiplerden) pek çoğu, insanların mal varlıklarını asılsız ve usulsüz yollarla yerler ve Allah'ın yolundan engellerler...» (9Tövbe/34)

İÇİNDEKİLER

Başlıklara tıklayınca ilgili konuya ulaşabilirsiniz.

GİRİŞ	3
MUSA PEYGAMBER VE FİRAVUN	4
İNSAN NEDEN ÖKÜZE, İNEĞE VE BUZAĞIYA TAPAR?.....	4
HAYVAN TAPINIMINDAN ALTINA - MÜCEVHERATA GEÇİŞ	5
KUR'AN'DA MUSA PEYGAMBER VE İSRAİL HALKI	5
FANATİK İNKARCI VE ZORBA FİRAVUN'UN BELLİ BAŞLI ÖZELLİKLERİ	6
KUR'AN'DA FİRAVUN TİPOLOJİSİ.....	6
İSRAİLOĞULLARININ MİSİR'DAN ÇIKIŞ SERÜVENİ	12
SAMİRİ'NİN BUZAĞI EDİNMESİNDEN ÖNCEKİ UYARILAR	16
ZOR KOŞULLAR OLSA DA İSRAİLOĞULLARI'NIN UYMALARI GEREKEN İLKELER	16
SİNA DAĞI'NDA MUSA'YLA SÖZLEŞME	16
İSRAİL HALKININ SAPTIĞINI ANLAMASI.....	16
SAMİRİ, PAGAN GELENEKLE VE HAZLA SAPTIRANDIR	17
SAMİRİCİ - BUZAĞICI ANLAYIŞIN ARKA PLANINDA YATAN NEDENLER	23
BUZAĞI NEYİ SEMBOLİZE EDİYOR?.....	26
SANA ZARAR VERSE DE, KENDİNİ İYİ HİSSETTİRECEK ŞEYLERE KOŞ!.....	28
BUZAĞI, FİTNELENMENİN SONUCUNDA İCAT EDİLEN BİR SEMBOLDÜR.....	28
BUZAĞIYA YÜKLENEN OLAĞANÜSTÜ ANLAM VEYA GÜÇ NEDİR?	30
HANGİ ÖZELLİKLERİ OLAN BİR VARLIK İLAH OLAMAZ?	31
GÜCÜN ALLAH'A AİT OLMASI NE DEMEKTİR?.....	32
İLKEL TOPLUMLARDA GÜCE TAPINMA	33
KİMLER BUZAĞI EDİNMEKTEDİR?	34
ZİYNETLER GAYRİ MEŞRU MU?	36
BÖĞÜRME (HUVÂR) ÖZELLİĞİ OLAN BİR BUZAĞI	36

¹ Eğitimci - Araştırmacı

İSRAİL HALKINA LÜTFEDİLEN RIZIK: KUDRET HELVASI VE BILDIRCIN.....	38
KUDRET HELVASI (el-MENN)	38
BILDIRCIN (es-SELVÂ)	41
SONUÇ: BUZAĞICILIK VEYA SAMİRİCİLİK, EMEKSİZ VE RİSKSİZ KEYFİ YAŞAMDIR.....	42
İLKEL İNANÇLARDA GÖRÜLEN DOĞA GÜÇLERİNE VE HAYVANA TAPINIMININ ARKA PLANI.....	45
MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI VE TARİH.....	51
MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA DİN	53
MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA SİYASET - DİN İLİŞKİSİ	54
SÜMERLERDE DİN	55
SÜMERLERDE TANRI İNANCI.....	56
YÜCE TANRI: AN (ANU)	59
SÜMERLERDE İLAHİ DİNİN İPUÇLARI	59
HAVA TANRISI ENLİL	59
SU TANRISI ENKİ (EA).....	60
SÜMERLERDE TAPINAKLAR	61
SÜMERLERDE DİN ADAMLARI	64
MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA HUKUK.....	68
SÜMERLERDE İNSAN VE KADIN HAKLARI	69
HAMMURABİ KANUNLARI.....	72
HİNDUİZM VE BRAHMANİZM.....	73
HİNDUİZMDE BOĞAYA VE ZAMANLA İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK	74
İNEK-BOĞA KÜLTÜNÜN DAYANAKLARI	75
DESTANLAR DÖNEMİNDE İNEĞE KUTSİYET ATFEDİLİR VE ETİ YASAKLANIR.....	77
İNEĞE KUTSİYET ATFETMENİN NEDENLERİ.....	77
İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK, EFSANELERLE YAŞATILIR.....	78
İNEK, TANRI İLE İNSAN ARASINDA ARACIDIR.....	79
İNEK, BEREKET VE UĞUR SİMGESİDİR.....	79
İNEK, İYİLİK SAĞLAMA VE KÖTÜLÜKTEN (BELA) KORUNMA SİMGESİDİR	80
İNEK, GÜNAHTAN ARINMA, ŞEYTANI KOVMA, UĞURSUZLUKTAN KORUNMA SİMGESİDİR	80
İNEK İDRARI VE DIŞKISI DEĞERLİ, HATTA ARINMA ARACI KABUL EDİLİR	81
İNEK, AHİRETTE KURTARABİLİR: ŞEFAAT	81
YAVRULAYAN İNEĞE SARILMAK, HAC YERİNE GEÇER	81
İNEK, TÖRENLERDE VE MERASİMLERDE KORUYUCU RUH GÖREVİ GÖRÜR	81
İNEK, GİZEMLİ BÜYÜSEL GÜÇLERE SAHİPTİR.....	81
İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK, HEM HALKA HEM DE HAYVANLARA ZARAR VERMEKTEDİR.....	81
KUTSANAN İNEĞİN SİYASETE ALET EDİLMESİ.....	82
ESKİ MİSİR.....	83

ESKİ MİSİR'DA YARATICI TANRI VE TANRILAR.....	83
ESKİ MİSİR DİNİ.....	85
MİSİR'DAKİ FİRAVUNLARIN DİNİ	86
FİRAVUNLARIN PİRAMİT VE TAPINAK SEVDASI.....	88
ESKİ MİSİR'DA PAGAN İNANÇLARI	92
ESKİ MİSİR'DA KUTSAL SIĞIR VEYA ÖKÜZ İNANCI	94
ÖKÜZ VE ALFABE	96
ESKİ MİSİR'DA KADININ SİYASİ VE SOSYAL KONUMU.....	97
ESKİ MİSİR'DA MONOTEİST DEVRİM.....	98
ESKİ MİSİR DİNİNİN YUNAN VE ROMA İNANÇLARINI ETKİLEMESİ.....	100
YUNAN MİTOLOJİSİ	101
ESKİ YUNAN'DA ÇOKTANRICILIK (PUTPERESTLİK)	101
ESKİ YUNAN'DA KADINININ SİYASİ VE SOSYAL HAYATTAKİ ROLÜ.....	103
YUNAN MİTOLOJİSİNDEN YUNAN FELSEFESİNE	104
ROMALILARDA ÇOKTANRICILIK (PUTPERESTLİK).....	105
TUFAN MİTLERİ.....	105
ESKİ YUNAN İNANÇLARININ YAHUDİLİĞİ VE HİRİSTİYANLIĞI ETKİLEMESİ.....	106
ARABİSTAN'DA ÇOKTANRICILIK.....	107
ESKİ TÜRKLERDE ÇOKTANRICILIK	108
PAGANLARDA ÖLÜM CEZALARI.....	109
SONUÇ	110
TARİH KRONOLOJİSİ.....	110

GİRİŞ

Zaman zaman gündemime giren buzağı konusuyla daha yakından ilgilenmem, bir süre sonra beni çoktanrıçılığın ilkel tezahürlerine ve dolayısıyla Dinler Tarihi'ne yöneltti ve bu çalışma ortaya çıktı. Sümerler'de, eski Mısır'da, Anav kültüründe, Akatlarda, Asurlularda, Babillilerde, Hint Yarımadası'nda, Ortadoğu'da ortaya çıkan ilkel dinler, temelde birbirine benzer özellikler taşıyordu.

Yaratıcı'nın elçilerinin ardından güç ve iktidar sahipleri, ilahi mesajın içeriğini boşaltıp tatlı-boş vaatlerle halklarını kandırıyor, onların duygularını ve inançlarını, kimi zaman totem, kimi zaman fetiş simgeleriyle istismar ediyor, onları kendilerine kul-köle yapıyorlardı.

Bu gidişat hiç değişmiyordu. İnsanların kazanımlarını ve emeklerini ancak halkın dini duyguları sayesinde daha kolay sömürme imkanı buluyorlardı. Güç sahipleri için din, hem kendilerini, hem de halklarını avutma aracı idi. Bunu yapabilmek için, öncelikle dindeki hak ve adalet gibi temel değerleri dejenere ediyor, diğer şekli ve teferruat olan kısımları özellikle canlı ve diri tutmaya çalışıyorlardı. Böylece kendileri dokunulmazlık zırhı giyiyor ve istediklerini de bu yolla elde edebiliyorlardı.

"İnsan öküze tapar mı?" veya "Öküze kim tapar?" soruları tuhaf gelse de, şu gerçek hiç değişmedi: 'Hak ve adalet' gibi ilkeleri, 'rahmet ve merhamet' gibi değerleri olmayan herkes öküze tapar.

MUSA PEYGAMBER VE FİRAVUN

İNSAN NEDEN ÖKÜZE, İNEĞE VE BUZAĞIYA TAPAR?

Sarı veya kızıl öküz (boğa), sarı inek ve altın buzağı... Bunlar, sömürü çarkını sürdürmenin fetiş - totem simgeleri...

Ve ekonomik egemen güç aracı olarak altın/para: kapitalizm...

Bir totem olarak Hindistan'da ineği kutsayanlar, eski Mısır'da öküzü (apis) veya Sina Yarımadası'nda buzağıyı yüceltenler, hep aynı anlayışın kurbanı olmuşlardır. Mezopotamya'dan Eski Mısır'a, Hindistan'dan Eski Yunan'a, Roma'ya ve hatta Sina Yarımadası'na kadar geniş bir coğrafyada hayat, bu kurbanlar için hep sıkıntılı olmuştur. Bu tapınmanın arka planında sömürü düzenini koruma ve devam ettirme amacı yatmaktadır. Nitekim Eski Mısır'da apis öküzü sayesinde Firavunların zulümleri, Hindistan'daki inek sayesinde kast sistemi meşruiyet kazanmıştır. Bu hayvanlar başlangıçta bir totem, sonra fetiş simge olarak kullanılmış, halkın ilgisi ve tutkusu, bunlara yöneltmiştir.

Eski zamanlarda, tarım toplumlarında, gücü, boğa temsil ediyordu. O yüzden boğa veya öküz, halkın gözünde çok önemliydi. İnsana çok yararlı ve çok güçlü varlık idi. Akli küçümseyen ve ahlaki buharlaştıran egemen güçler din adamlarını da kullanarak, bu realiteden kendi güçlerini daha kalıcı kılacak farklı anlamlar türettiler.

Onlara göre Yaradan, bu kadar güçlü bir varlığa, diğer varlıklardan daha farklı özellik vermiş olmalıdır. Bunun anlamı, Tanrı zaman zaman onun şekline bürünerek, onun içine inerek veya kendi niteliklerinden bazısını ona da yükleyerek o canlıyı avatar olarak kullanmaktadır. Gel zaman git zaman, boğanın/öküzün bu gücü, tanrıdan aldığı dair mesajlar verdiler. Kimi zaman, bu hayvanın, tanrının ruhunu taşıdığı söylemini işleyerek, kimi zaman, tanrının o hayvanın bedenini kullanarak yeryüzünde kendini gösterdiğine, onu avatar olarak kullandığına cahil halkları inandırdılar.

Bu etkili ve yetkili kişilerin, kendilerince belirledikleri özelliklere sahip bazı hayvanlara olağanüstü güç atfettiklerini, onlara yüksek saygı, aşırı özen, titiz bakım gösterilmesini telkin ettiklerini görüyoruz. Artık kutsiyet atfedilen hayvanların; iyiliğin (hayrın) ve kötülüğün (şerrin), uğurun ve uğursuzluğun, başarının ve başarısızlığın, sağlığın ve hastalıkların, yoksulluğun ve zenginliğin, mutluluğun ve mutsuzluğun, rahmetin - bereketin ve hatta felaket ve afetlerin kaynağı olduğuna insanları inandırmak kolay olmuştu.

Kendilerinin belirlediği bitkiye, hayvana veya insana insanların bütün dikkatlerini toplamışlardır. Halk; zamanını, enerjisini, gücünü ve hatta elindeki imkânları, büyük ölçüde kutsanan ve toteme dönüşen bu varlıklara vakfetmiştir. Bunun sonucu, toplumdaki siyasal, sosyal, dini ve askeri sınıflar ve güçler, keyfi davranmak hak ve imtiyazını elde etmişlerdir. Çünkü yapay kutsallar, halkın kendi haklarını aramasını, yaşanan sorunları ve sıkıntıları sorgulamasını güçleştirmiştir.

Akletmeden ve düşünmeden herhangi bir varlığa tapmak isteyen için her zaman bir gerekçe vardır. Kimi gücünden dolayı, kimi güzelliğinden dolayı, kimi yetenekleri ve maharetinden dolayı, kimi soyundan sopundan dolayı, kimi bilgisi ve becerisinden dolayı, kimi gizeminden dolayı, kimi korkusundan dolayı, kimi zaaflarından dolayı, kimi çaresizliğinden dolayı bir şeylere veya birilerine kutsiyet atfeder, tapar; atfetmiştir ve tapmıştır.

Boğa veya öküz de bu tapınımın tarih boyunca sık sık karşılaşılan bir simgesidir. Boğa güreşlerinde boğayı yenerek öldürme arzusu, boğadan daha güçlü olduğu mesajı vermekten kaynaklanıyor olmalıdır.² Zamanla görüldü ki inek olmazsa bu güç çoğalmıyor. Artık inek tapınma

² "Boğa güreşi İspanya'da, Portekiz'de, güneybatı Fransa'da ve bir miktar Latin Amerika ülkelerinde uygulanan bir gösteri şeklidir. Amaç, boğayı kırmızı bir pelerine doğru saldırtmak ve birkaç estetik hareketle bu saldırıyı savuşturduktan sonra boğayı kılıçla öldürmektir. Boğa güreşinin kökeni kadim dönemde, boğanın güç ve kuvvet simgesi oluşundan dolayı, boğayı yenen ve öldüren kişinin boğadan daha güçlü olduğunu kanıtlamaya dayanır. Boğa güreşinin kökeni kadim dönemde, boğanın güç ve kuvvet simgesi oluşundan dolayı, boğayı yenen ve öldüren kişinin boğadan daha güçlü olduğunu kanıtlamaya dayanır. Hititlere göre boğa, tanrısal bir güç içerir. Boğa kutsal bir güç simgesi idi ve boğa güreşi yapmak

simgesiydi. Halkı avutmanın ve uyutmanın aracı, sığır idi. Bunun için yine özel bir inek seçmek gerekiyordu. Coğrafyaya ve iklime en uygun, en dayanıklı, en gösterişli, en güçlü hayvan olmalıydı. İşte o hörgüçlü Zebu ineği idi³. Onun zarar görmemesi ve sağlıklı yaşaması için gösterilen saygı, zamanla tapınmaya dönüştürüldü. Bu sayede kast sistemi (katı sınıf ayrımcılığı) sorgulanamaz hale geldi. Çünkü yapay kutsal sayesinde, aklını kullanmanın, sağlıklı düşünmenin ve sorgulamanın önü kapatıldı.

HAYVAN TAPINIMINDAN ALTINA - MÜCEVHERATA GEÇİŞ

Sonraki dönemlerde, asıl gücün, altında, mücevheratta ve parada olduğu fark edildi. Öküz veya inek sahiplerinin yanı sıra, altın ve mücevherat sahipleri de, diledikleri her şeye fazlasıyla kavuşuyor, her istediklerini gerçekleştiriyordu, üstelik mücevherat için bir bakım da gerekmiyordu. Artık sarı öküz veya sarı inek, sarı altın olmuştu. Sarı altın biriktirenler ve stoklayanlar, her şeyi satın alabiliyordu. Arazileri, hayvanları, insanları, onların dünyalarını ve hatta inançlarını bile...

«Ey hakka inananlar! Toplumsal liderlerden (hahamlardan) ve dini otoritelerden (rahiplerden) pek çoğu, insanların mal varlıklarını asılsız ve usulsüz yollarla yerler ve Allah'ın yolundan engellerler. Altın ve gümüşü biriktirip /stoklayıp Allah yolunda harcamayanlara feci bir cezayı müjdele » (Kur'an, 9/34)

Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında insanların kazanımlarını, mal varlıklarını asılsız ve usulsüz yollarla yiyerek, bunları altına dönüştürenler, çoğunlukla o dönemin toplumsal liderleri ve din adamları idi.

KUR'AN'DA MUSA PEYGAMBER VE İSRAİL HALKI

İslam'la tanışan ve onu kabul ettiğini iddia eden toplumların ne gibi serüvenlerden geçtikleri, hangi tuzaklara düştükleri, hangi özelliklere sahip insanların elendiği ve ayakta kaldığını bilme açısından Kur'an'da anlatılan Musa ve Samiri olayı, güçlü bir mesaj taşımaktadır.

Eski Mısır'da Musa peygamber döneminde iktidarda olan Firavun, Kur'an'da en fanatik hak karşıtı gösterilen kişilerden birisidir. Bunun gerekçesi, kendisine yücelik atfetmesi, halkına zulmetmesi, bu zulmü sistemli biçimde yapması ve kendisini dinle temellendirmesiydi. Çünkü o, aynı zamanda başrahip idi.

"Firavun, ülke içinde ululuk (yücelik) iddiasına kalkıştı, halkını sınıflara/ gruplara ayırdı/böldü. Onlardan bir zümreyi (İsrâil oğullarını) eziyor; oğullarını günden güne ölüme sürüklüyor, kadınlarını utanç içinde yaşatıyordu. Çünkü o, bozgunculardan idi. Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım. O ülkede onları kudret sahibi kılalım ve onların eliyle Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekinegeldikleri şeyleri gösterelim." 28Kasas/4-6

"Firavun kavmine seslenerek dedi ki: «Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı ve altımdan akıp giden su ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz? Yoksa ben, meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim? «Ona altın künyeler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler (güçler) gelmeli değil miydi?» Böylelikle Firavun halkını küçümsedi. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar yozlaşmış bir halk idi." 43Zuhruf/51-54

Allah'ın elçisini ve kendi halkını küçümseyen, bunun ardından zorbalık eden Firavun'a, Allah, elçi olarak Musa ve Harun'u gönderdi:

"Sen ve kardeşin, ayetlerimi götürün, beni anmakta gevşeklik göstermeyin." "Firavun'a gidin. Çünkü o, zorbalığı iş edinmiştir. Onunla nazik konuşun. Belki aklını başına alır yahut saygı duyar." Dediler ki: "Rabbimiz, onun bize karşı ölçüyü kaçırmamasından yahut zorbalık etmesinden endişe

sadece güçlü bir hayvanla savaşmak anlamını taşıyordu. Ayrıca kadim dönemde halkın yöneticilerini de alt edip yenmeyi simgeliyordu." (Doç Haluk Berkmen, Boğa Güreşinin Kökeni) <http://www.halukberkmen.net/pdf/321.pdf>

³ Bu çalışmada, 'HİNDUİZM'DE BOĞAYA VE ZAMANLA İNEĞE KUTSIYET ATFETMEK' başlığına bakınız.

ediyoruz." Allah, şöyle dedi: "Endişe etmeyin, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm." 20Taha/42-46

FANATİK İNKARCI VE ZORBA FİRAVUN'UN BELLİ BAŞLI ÖZELLİKLERİ

1 - İnsanüstü gücü olduğu, insanlardan üstün olduğu, kısaca yücelik, ululuk ve üstünlük iddiasında bulunmuştur.

2 - Halkını sınıflara ayırarak ayrımcılık ve bölücülük yapmıştır.

3 - Sınıflardan kimini kayırmış, kimisini ezerek haklarını gasp etmiştir.

4 - Bununla bozgunculardan biri olduğunu ortaya koymuştur.

5 - Ezilen sınıfların gelişmesine ve yönetimde söz sahibi olmalarına izin vermemiştir.

6 - Ancak ezilen sınıflardan hep korkmuş ve onlara yönelik ciddi tedbirler almıştır.

7 - Mısır'da hesap sorulamaz bir güce, hükümdarlığa sahip olduğunu iddia etmiştir.

8 - Kendisini tüm Mısır'ın sahibi olarak görmüştür.

9 - Onun saltanatına itiraz edenlerle alay etmiş ve onların onurunu konuşma becerisi ve maddi güçle değerlendirmiştir.

10 - Musa peygamberin getirdiği ilahi sözü ciddiye almak yerine, Musa'nın doğruluğunu olağanüstü güçle (melek) ispatlamasını istemiştir. Söze değer vermemiş, güce ve güçlüye önem verdiğini göstermiştir.

11 - Halkını küçümsemiş ve hafife almıştır. Kişiliksiz, karakersiz ve yozlaşmış olduklarından dolayı halkı da ona itaat etmiştir.

12 - Zorbalığı iş edinmiştir.

13 - Nazik konuşulmayınca aklını başına alma veya saygı duyma ihtimali düşüktür.

14 - Davranışları ölçülü değildir, aşırı kötülük yapmaya eğilimlidir. (20Taha/42-46; 28Kasas/4-6; 43Zuhruf/51-54)

KUR'AN'DA FİRAVUN TİPOLOJİSİ

Firavun tiplemesi Kur'an'da çok sık yer almıştır. Ona bu denli yer verilmesinin nedenleri arasında fanatik bir inkarcı olmasının yanı sıra, dini, pagan dinini, tapınak diniyle ilgili türettikleri kuralları her yere hakim kılmak istemesidir. Kendi siyasal gücünü pekiştirmek ve daha fazla ekonomik güç kazanabilmek için halkı avutmaktan başka bir işe yaramayan uydurulmuş dini ritüelleri, sosyal hayatın her noktasına taşınmasıdır.

"Firavunluk her zaman ve her yerde var olabilir; her hangi bir zaman dilimiyle sınırlı olmadığı gibi yeryüzünün herhangi bir bölgesine de özgü değildir. Firavun; siyasal ve toplumsal yapısıyla, ahlakı ve şahsiyetiyle, Kur'an'ın olumsuz bir model olarak mü'minlere ibret olsun diye ortaya koyduğu bir yaşam tarzıdır, diyebiliriz.

Firavun kelimesi Eski Mısır'da; uzun süre hâkimiyet süren, Mısır krallarına verilen bir unvanıdır. Eski Mısır dilinde "Büyük ev" anlamında ki "per'aodan" gelmektedir. Günümüz batı dilinde ise "pharaoh" şeklinde kullanılmaktadır. Fir'avn kelimesinin çoğulu "feraine" kelimesidir ki Arapçaya İbranice veya Süryanice'den geçtiği ileri sürülmektedir. Kelime olarak "Fer'ane" kibirlendi, "tefer'ane" ise bitki için, uzadı, kuvvetlendi, manasındadır. "Tefer'ane fulanün aleyna" "azdı, zorbalı" anlamındadır.

Firavun için azgın, zorba ve kibirli insan diyebiliriz. İsrailoğullarına baskı uygulayan ve Hz. Musa dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı, II. Ramses'tir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerimde geçen Firavun kelimesi sadece Hz. Musa döneminde ki Mısır Kralını ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerimde Firavun; ailesi (al-i-Fir'avn), avanesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünud)

birlikte anılmaktadır, bu sebeple Firavun'un gücü ferdi değil, ekibiyle birlikte oluşan bir güçtür diyebiliriz.

HAMAN: Kur'an'da Haman isminden şöyle bahseder: "**Karun'u, Firavun'u ve Haman'ı da helak ettik. Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslayıp, kabul etmediler. Oysa bizden kaçıp kurtulamazlardı.**" 29Ankebut/39

Haman, Hz. Musa'nın muhatap alıp, mücadele ettiği, Firavunun veziri veya onun sarayında ki önemli şahsiyetlerden biri ya da Amon kültürünün başrahibi olmalıdır. Amon XVIII-XX sülaleler döneminde Mısır'ın en önemli ilahıdır. Bu ilahın adı aman, Haman, Hammon gibi değişik şekillerde söylenmekte, onu temsil ettiği kabul edilen başrahip de tanrının somutlaştırılmış şekli olarak düşünüldüğünden aynı isimle yani Amon rahibi olarak anılıyordu. Bununla beraber, **Amon rahipleri Mısır'da din alanında uzun süre hâkim olmuş din adamı sınıfıdır.** Amon rahibinin Mısır'da inşaat işlerinden sorumlu kişi olması, diğer taraftan Firavun'un Haman'dan bir kule yapmasını istemesi, Haman'ın Mısır yönetiminde, Firavundan sonra gelen, ona çok yakın bir kişi olup, Amon başrahibi de olabileceği anlamına gelebilir. **Özellikle, Firavun'un Haman'dan kule inşa etmesini istemesi, devlete ait her türlü inşaat işlerinin ve Tanrılara yapılan binaların yapımının da Haman'ın kontrolünde bulunduğunu göstermektedir.**

KARUN: Karun, Hz. Musa'nın kavminden olup, Firavun tarafından yönetici tayin edilip, zenginliğiyle tanınan bir kişidir.

Kur'an'da, "**Karun Musa'nın kavmindendi. Onların haklarına tecavüz etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü, kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: "Şımarma! Bil ki Allah şımaranları sevmez."** (28Kasas/76) şeklinde anlatılır. Firavun'un gücü ferdi olmaktan ziyade ekibiyle oluşan bir güçtü; işte bu gücün ekonomi yani para ile ilgili kısmını, bu ayete göre, Karun oluşturmaktadır. Yine ayetin devamında, "**Allah'ın sana verdiği mallar konusunda ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma; Allah sana iyilik ettiyse sende öyle iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteme, Çünkü Allah bozguncuları sevmez.**" (28Kasas/77)

Ayete göre zenginlerin fakirlere iyilik yapmaması, onları gözetmemesi, yeryüzünde fesat çıkaracaktır. Toplumda birbirinden uzaklaşan sınıflar meydana getirecektir. Ancak Karun, bu uyarıyı dikkate almamış, malını kendi bilgisi ile kazandığını iddia etmiştir. "**O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi...**" (28Kasas/78) Karun bu ifadeyle nimetin kaynağını görmezden gelmiş, sahip olduğu servet onu sarhoş ederek, gururlanmıştır.

MELE'; sözü dinlenen heyet, seçkinler, temsilci heyeti, danışma meclisi, ileri gelenler, kralın yanında bulunan ve ona her şeyde yardım eden kimseler anlamına gelmektedir. Zamanımızda mesela, bir dernek, bir kabine ve bir parlamento, bir ordu ve her hangi bir toplumun bütünü adına söz söylemeye yetkili kişilerin bir araya gelip bir heyet teşkil etmesi, hep birer mele'yi ifade etmektedir. Bu nedenle mele' aynı zamanda toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal güç merkezlerini elinde tutan katı ve gelenekçi bir gruptur.

"(Firavun), çevresindeki ileri gelenlere: "Bu dedi, bilgin bir büyücüdür." Büyüsüyle sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz/emredersiniz?" (26Şuara/34-35; 7A'raf/109-111)

Demek ki Firavun'un danışma meclisi onun görüş ve tekliflerini tasdik edip destekleyerek, gereğini müzakereye sunduklarından dolayı, bu söz yalnızca başkanın sözü değil, aynı zamanda cemiyetin sözünü de oluşturur. **Burada "siz ne teklif ediyorsunuz" yerine "ne emredersiniz" denilmiş olması çok dikkat çekicidir.** Dış görünüşüyle bu deyim, Firavun hükümetinin yönetim ve işleri yürütme yetkisinin bu danışma meclisinin elinde bulunduğunu gösterir. **Ayetin devamındaki "onu ve kardeşini beklet" cevabı bizzat Firavun'a hitap olarak söylenmiştir.** Bu ise, muhatapların Firavun ile doğrudan doğruya konuşabilir bir mevkide olduklarını gösterir. **Meselenin heyetin istişaresine sunulduğu ve bunlara da "siz ne emredersiniz" denildiği kesindir.** Böyle demek ise o cemiyet ya da heyetin, Firavun hükümetinde karar yetkisine sahip olduğunu itiraf etmek demektir. Bu durum Firavun'un siyasi gücünün tek başına olmadığını, aksine ekibiyle oluşan bir güç olduğunu bizlere göstermektedir.

FİRAVUN'UN TANRILIK İDDİASI: Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: *"Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"* (43Zuhruf/51) *"Ey ileri gelenler, benden başka hiçbir ilah bilmiyorum."* (28Kasas/38), *"Ben sizin en büyük rabbinizim."* (79Naziat/24)

Firavun'un devlet başkanlığının yanı sıra tanrısal bir boyutu da vardır. Zira Mısırlılar, krallarının tanrı olduğunu ilan ettiler, onlara göre Firavun tanrı kraldır ve her şey onun etrafında, çevresinde odaklaşmıştır. **Halkın inancına göre Firavun, kendisini ölümsüz gördüğü gibi diğer insanlara da ölümsüzlük başılayabilirdi.** Bu inancın altında Firavun'a boyun eğilmesini sağlayacak güçlü bir güdüleme yatar. **Öte yandan Firavun'a karşı çıkmamanın cezası, öteki dünya yaşamına ilişkin, tüm umutların yitirilmesi anlamına gelecektir.**

FİRAVUN'UN ASKERİ GÜCÜ: Firavun'un bir askeri gücü olduğunu, *"...Firavun'a Haman'a ve askerlerine ezdikleri gruptan korktukları şeyleri gösterelim"* ve *"Firavun, Haman ve askerleri hata ediyorlardı (yanılıyorlardı)"* *"Firavun şehirlere toplayıcılar gönderdi"* (28Kasas/6,8; 26Şuara/53) ayetleri ifade etmektedir.

ESKİ MISIR'DA EKONOMİK YAŞAM: Eski Mısır'da yerleşimin ağırlıklı olarak Nil çevresinde olması ve Kur'an'da İsrailoğullarının: *"Ey Musa hep aynı şeyi yemeye katlanamayız, bizim için rabbine dua et de bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarırsın, demiştiniz..."* (2Bakara/61) ayeti, Hz. Musa'dan kudret helvası ve bildircin ile beslenirken, sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan istemeleri, **Mısır ekonomisinin toprağa bağlı olduğunun bir göstergesidir.** Aynı zamanda Mısır'da bağ, bahçe ve konakların da bulunduğunu *"Onlar arkalarında ne bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdürdükleri nice nimetler bırakmışlardı."* (26Şuara/57-58) ayeti açıkça ifade etmektedir.

ESKİ MISIR'DA EKONOMİK YAŞAM VE SOSYAL SINIFLAR: Eski Mısır da ekonomik hayatın içerisinde kölelik vardır ve bahsedilen toprakların işletilmesi ve hizmet sınıfının yükünü İsrailoğulları çekmiştir. Firavun İsrailoğullarını köle haline getirerek çalıştırmıştır. Kur'an da geçen, *"İsrailoğullarını kendine köle yapman yüzünden"* (26Şuara/22), *"Bu iki adamın kavimleri bize kölelik ederken"* (40Mü'min/47) ifadeleri bunu desteklemektedir.

KÖLELİK SİSTEMİ: Halkını gruplara ayırmış, onlardan bir sınıfı zayıflatıcı politikalar yürütmüştür: *"Firavun, Mısır ülkesinde zorbalığa kalktı, halkını çeşitli guruplara ayırdı. Onlardan bir gurubu zayıflatıyor, oğullarını kestiriyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı."* (28Kasas/4)

Firavun'un bu politikasının bir sonucu olarak, sosyal yapının bir bölümünü de köleler oluşturmaktaydı ve bu köleler özellikle İsrailoğullarından seçilmekteydi. **Kölelik sistemi tüm geleneksel sosyal tabakalaşma tarzları içinde, sosyal eşitsizliğin en aşırı boyutlarda tezahür ettiği bir yapılanma olarak görülebilir.**

BÜROKRASİ: Eski Mısır'da sosyal yapı içinde Eski Mısır'ın merkezi yönetiminde yer alıp, ayrıcalıklı olan, Firavun'a yakın yöneticiler, yani bürokratik sınıf diyebileceğimiz bir topluluk da vardır ki; o, mele' denen topluluktur. Bu topluluğun en önde gelen temsilcileri, Karun ve Haman'dır. Sosyal yapı içerisinde zenginlik ve refahı elinde tutan bu iki kişidir.

Eski Mısır'ın sosyal yapısında, Firavun ve bürokratik yapının dışında sihirbazlar da ayrı bir sınıftır. Firavun sihirbazları yanına almış, onları iktidarının devamını sağlamak için bir diğer araç olarak kullanarak, onları yaptıkları hizmetler karşılığında ödüllendirmiştir. Kur'an'da; sihirbazların Firavun'dan gelecek nimetlere hevesli oldukları ve onun tarafından da değer kazanmak istedikleri açıkça belirtilir:

"Sihirbazlar geldiklerinde, Firavun'a "biz üstün gelirse, bize ödül vereceksin değil mi?" dediler. Firavun, "evet o takdirde sizde gözde kimselerden olacaksınız dedi." (7A'raf/114; 26Şuara/42) Zira Firavun'a yakın olmak zenginlik ve refaha yakın olmak demektir. Ayrıca sihirbazlar Firavun'a son derece bağlıdırlar. Sihirbazların Firavun'a bağlılıkları, sihir iplerini *"Firavun'un onuru için"* (26Şuara/44) diyerek atmalarından açıkça anlaşılmaktadır.

Sihirbazlarla beraber bu sosyal yapı içerisinde kâhinler de bulunmaktadır. Nitekim bu kâhinler verdikleri tavsiyelerle Firavun'u yönlendirmişlerdir. Firavun'un gördüğü bir rüyayı

yorumlayıp, kehanette bulunmuşlardır. Bu rüyaya göre İsrailoğullarından bir çocuk gelip, Firavunun saltanatını yıkacaktır. Kâhinlerin yaptıkları kehanet sonucunda da, Firavun ve yönetimi İsrailoğullarına nüfus politikası uygulayıp, doğan erkek çocukları öldürerek, zulmetmiştir.

Firavun'un kavminden ileri gelen bir topluluk Firavun'a şöyle diyordu: "**Musa'yı ve kavmini seni ve ilahlarını terk etsinler, yeryüzünde fesat çıkarsınlar diye mi serbest bırakacaksın**" (7A'raf/127) dolayısıyla bu ayetlerden Firavun'un ilahlara taptığı, halkının da hem ilahlara hem de kendine tapmasını istediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında son olarak, sosyal yapı içerisinde toplum düzenini askerler sağlıyordu.

Firavun "âlemlerin rabbi" ifadesine karşı çıkmıştır. Hz. Musa'nın kendisini; "**Âlemlerin Rabbinin bir temsilcisi**" (7A'raf/104; 26Şuara/16,23; 43Zuhruf/46) olarak sunması ve Firavun'a kendisinin bir anlamda ikinci derecede bir hükümdar olduğu mesajını verip, gerçek üstün otorite olan Allah'a iman ve itaat etmesini istemesi, onu rahatsız etmiştir.

FİRAVUN POLİTİKALARI: Firavunun halkı ile ilişkilerinde belirleyici olan altı temel politikası vardır. Bunlar; baskı ve korku politikası, halkı gruplara ayırma, Mele'nin Firavun üzerindeki psikolojik etkisi, fesat çıkarma ve zulüm politikasıdır.

"Ve onları o yerde hâkim kılalım, Firavun'a, Haman'a ve askerlerine, onlardan korktukları şeyi gösterelim." (28Kasas/6)

Firavun ve ileri gelenlerinin baskı ve korku politikalarında başarılı oldukları da söylenebilir, zira halk, gerçek manada Firavun ve onun etrafındaki seçkinlerden korkmaktaydı ki bu korkuları kendilerinin iman etmesini de engellemekteydi.

"Firavun ve etrafındaki seçkinlerin, kendilerine işkence etmesinden korkuya düştüklerinden dolayı halktan bir grup gençten başka kimse Musa 'ya iman etmedi. Çünkü Firavun ülkesinde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan biri idi." (10Yunus/83)

Firavun öyle bir diktatördü ki, halkın içindeki bir grup genç hariç; geri kalanlar, Firavun'un baskı ve korkusundan iman edemiyordu. Yüce Allah bu ayetle, imana engel olan korku psikolojisini gündeme getirerek, korkunun kişinin iman etmesini engelleyebileceğini haber vermekte ve inanç özgürlüğünün önemine dikkat çekmektedir. Halkın korkudan iman edememesi; inanç özgürlüğünün olmadığını bir göstergesidir. Eski Mısır'da Firavun ve çevresindeki seçkinlerin ağır baskısı vardı; şimdi de sosyal, kültürel ve statü baskısı onun yerini almıştır.

Firavun'un özgürlük ve iradeye uyguladığı baskı siyasetinin aksine, toplumu yöneten Müslüman liderler, halka sürü muamelesi yapmamalıdır. Halkın özgürlüğüne anarşiye dönüşmediği müddetçe müdahale etmemeli, iradelerine baskı yapmamalı, inisiyatiflerini köreltmemeli, özgür düşünme ve özgürce ifade etme haklarına dokunmamalıdır. Halkın ancak kendini özgür hissettiğinde, özgürce davrandığında, inisiyatif kullandığında kendini mutlu hissedeceğini yöneticiler bilmeli ve buna yürekten inanmalıdırlar. Nitekim Kur'an-ı Kerim, genç nesli bozmak ve zayıflatmak isteyenleri kınamıştır: "**İş başına geçtiğinde yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için didinir. Allah da bozgunculuğu sevmez.**" (2Bakara/205)

"Musa'yı da ayetlerimizle ve açık bir kanıtla Firavun 'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Ama onlar Firavun 'un emrine uydular. Oysa Firavun 'un emri doğru değildi." (11Hud/97)

Sahip olunan makam, mevki ve zenginlik insanın yanlış olanı görmesini engellemektedir. İnsanın dünyaya yönelik bir takım menfaatleri, istek ve arzuları, kişinin doğruyu bırakıp yanlışın peşine takılmasına sebep olmaktadır.

Günümüzde menfaat birilerini tanrı, birilerini de kul haline getirmektedir. İnsanlık bunu geçmişte Firavun ve ileri gelenleri örneğinde yaşadığı gibi günümüzde de yaşamaktadır.

YALAN VE ENTRİKALAR: Firavun'un, halkı ile ilişkilerini; yalan, aldatma üzerine kurmuş bir devlet başkanı olduğu mesajı verilerek, halkını saptırdığı ve doğruya engel olduğu bilgisi verilmektedir. Hâlbuki Kur'an'a göre; bir devlet başkanı halkının eğitim ve öğretimine önem vererek, adaleti ve adalet ehlini, aynı zaman da doğru ve doğru kişileri sevmelidir. Yalan ve yalancılara buğz ederek, zulüm ve zalimlerden nefret etmelidir. **Halkını kandırmamalı, halkını aldatarak doğruya engel olmamalıdır.**

Yüce Allah, ilahi mesajın aksine hareket eden, halkını aldatan ve onlara doğru yolu göstermeyen devlet yöneticilerinin ahirette ki durumunu, ayette şöyle ifade eder: "***Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler. Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.***" (33Ahzab/67) İşte halkını yoldan çıkararak insanları, Mahşer 'de böyle şikâyet edileceklerdir.

FİRAVUNİ DÜZENLER: Firavuni düzenler, yapıları gereği varlıklarını ancak zulüm ve zorbalıkla devam ettirebilirler. Adalet, eşitlik, hak ve özgürlük gibi kavramlar bu tür baskıcı düzenler için bir anlam ifade etmez. Toplumda her şey mevcut bozuk ve çarpık olan düzenin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik düzenlenir. Firavuni düşüncenin hakim olduğu toplumlar, güçlünün haklı olması kriterine göre yapılanmış topluluklardır. Bu tür toplumlarda eşitlikçi ve hakka dayalı bir yapılanmadan bahsedilemez.

Firavun kurduğu düzeni sürdürebilmek için, ülkesinde çeşitli siyaset şekilleri uygulamıştır. Firavun siyasetinde, toplum; çeşitli sınıflara bölünür, özellikle düzen için tehlikeli görülen unsurlar baskı ve zulümlerle zayıf düşürülür; gerektiğinde çocukların öldürülmesi için nüfus planlaması gibi yöntemlere de başvurulabilir. Firavun'un bu siyaset anlayışını tek başına uygulaması da mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim, Firavun ile birlikte ileri gelenler olarak zikrettiği işbirlikçilerine de dikkat çeker.

İleri gelenler denilen bu grup, siyaset kurumu için büyük önem arz eden baskı grubudur. Siyasette baskı grupları, siyasi iktidarı doğrudan ele geçirmek için değil, siyasi iktidar üzerinde etkili olmak, görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş gruplardır. Mele'nin Firavun'u yönlendirmesi, Firavun'a kendi fikirleri doğrultusunda kararlar aldirmaları onların birer baskı grubu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İleri gelenlerin günümüzde ki karşılığı ise; büyük sermaye sahipleri, üst düzey bürokratlar, halkı Eski Mısır'da ki sihirbazlar gibi etkileme ve yönlendirme gücüne sahip; gazeteci, yazar, sanatçılar, din adamı ve benzeri kişilerden oluşan topluluklardır. Bunlar Firavun'un ve Firavuni düzenlerin kendilerine sağladığı çıkarlar karşılığında, onun hâkimiyetini sürdürmesine yardımcı olurlar. Bu Firavun tipolojisinin ve bu tipolojiye sahip toplumların en dikkat çekici özelliğidir.

Firavun siyasetine göre, peygamber ya da onların takipçisi diyebileceğimiz mü'minler tarafından tevhid inancına yönelik, adalet, hak, özgürlük insanca yaşama ve eşitlikçi bir yapılanma adına yapılan her çağrı, Firavun ve ileri gelenleri için mülk, saltanat ve hâkimiyetlerine yönelik bir saldırı anlamına gelebileceğinden, baskı grupları tarafından hemen susturulmaya çalışılır. İnananlar, Kur'an'ın ortaya koyduğu bu baskı gruplarına karşı dikkatli olmalı, her çağda ve zamanda, bu ve benzeri yapılanmaların tevhid inancı, hak ve adalet karşısında siyasi iktidarlara yönlendirmeye çalışabileceklerinin bilincinde olarak, ona göre hareket etmelidirler.

KENDİNİ YETERLİ GÖRME: Peki, 'İnsan ne zaman azgınlaşır' diye bir soru sorarsak, insan hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı ve kendi kendine yeterli olduğunu görünce azar. Zira azgınlığın davranışlardaki belirtilerinden biri de kimseye ihtiyaç hissetmemektir. Bu yüzden Firavun "Ben sizin en yüce rabbinizim!" demiştir. Zira hiç bir şeye ihtiyacı olmayan sadece Rab olabilir. Burada muhtaç olmama düşüncesi sebep; ilahlık iddiasında bulunmak ise sonuç olmaktadır.

HALKI GRUPLARA AYIRMAK: Firavun'un ülkesinde iktidarını sürdürmek için halkına uyguladığı diğer bir politika ise toplumu gruplara ayırması, bir grubu zayıflatarak başka bir grubu tutması; zayıflatmak istediği grubun erkek çocuklarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakmasıdır.

"Firavun orada zorbalığa kalktı, halkını çeşitli gruplara ayırdı. Onlardan bir grubu zayıflatıyor, oğullarını kestiriyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı." (28Kasas/4)

Firavun' un erkek çocukları öldürüp, kadınları sağ bırakmasında ki temel mantık, İsrailoğullarının çoğalmasını engelleyerek, mevcut yönetime karşı ayaklanmalarını engellemektir. Bu durum, otoriter eğilimli kişi veya kişilerin, özgürlüğü ve çoğulculuğu bir tehdit olarak algılamasından kaynaklanır. Bu algılamının etkisiyle kişi, kimseye güvenmemeye

başlayarak, suçluları şiddetle cezalandırır, denetimleri aşırı biçimde arttırır, özgürlükleri olabildiğince kısıtlar, toplumu sınıflara ayırarak zayıflatır.

Yüce Allah, bu ayetle fırsat eşitliğine de dikkat çekmektedir. "Fırsat eşitliği modern hukukun ortaya çıkardığı zannedilirse de, çok önceleri İslam Hukuku'nun kaynaklarında yer aldığını görmek mümkündür. Firavun'un halkına yaptığının aksine, "fırsat eşitliği" hiçbir kimseye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanımadan ve öncelik hakkı vermeden, devletin sunduğu imkânlarla halkın eşit olarak kavuşabilmesi demektir.

İDEAL YÖNETİM (TARİKATUKUMÜ'L MÜSLA) ANLAYIŞI: Sihirbazlar Firavun'un yönetimini "Tarikatukumü'l müsla" kelimesiyle ifade etmişlerdir. *"Onlar şöyle dediler: Mûsâ ve kardeşi kesinlikle büyücüdürler. Büyüleri ile sizi yurduvuzdan çıkarmak, sizin ideal yönetiminizi ortadan kaldırmak istiyorlar."* (20Taha/63)

İdeal yönetim demek, Firavun'un yaptığı gibi; halkını gruplara ayırmak ve aralarında ayrımcılık yapmak mıdır, inanç özgürlüğünü engelleyip, insanları korku psikolojisine sokmak mıdır, erkek çocuklarını öldürüp kadınları sağ bırakmak mıdır ya da ülkenin maddi imkânlarından sadece bir kişi veya onun etrafındaki bir zümrenin faydalanması mıdır? Hayır, tabi ki değildir. Nisa suresi 169. ayette "Tarik" kavramı cehenneme çıkan yol ifadesiyle anlatılmaktadır.

FESAT (BOZGUNCULUK) ÇIKARMAK: F-s-d kökünden türeyen Fesad sözcüğü, az ya da çok itidalden çıkmak, denge durumunun değişmesi anlamına gelir. Fesad, insan nefsinde olabileceği gibi dış dünya da ve bedende de olabilir. Ve bir bozulmayı ve kötüye doğru nitelik değiştirmeyi de ifade eder. Allah şöyle buyurur: *"Onlardan sonra, Musa'yı mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik. Ayetlerimize haksızlık ettiler. Fakat Bak! Nasıl olmuştur bozguncuların sonu?"* (7A'raf/103)

Firavun ve ileri gelen adamlarına neden "bozguncu" anlamına gelen müfsid sıfatının verildiği, Kasas Suresi'nin 4. ayetiyle açıklanabilir: *"Firavun, ülkesinde gerçekten azmış ve halkını gruplara ayırmıştı. Onlardan bir grubu horlayıp eziyordu. Bu grubun erkek çocuklarını doğruyor, kadınlarını hayatta bırakıyordu. O gerçekten bozgunculuk yapanlardandı."*

"Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve etrafındaki seçkinlere dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! Onlara bu nimetleri, insanları senin yolundan saptırırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi verdin? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver." (10Yunus/88) Bu ayete göre ise sahip olduğu zenginliği, insanları yoldan çıkarmak ve iman etmelerine engel olmak için kullanmış ve böylece fesat çıkararak bozgunculuk yapmıştır.

ZULÜM: Firavun; zulmü, siyasi iktidarının devamı için, bir araç olarak kullanmıştır. Halkını gruplara ayırmış, İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmüş, kadınlarını ise sağ bırakmıştır. **İnanç özgürlüğünü halkının ellerinden alarak, onlara baskı politikası yürütmüştür.** Bu davranışlarıyla adaletten uzaklaşmış, toplumunu karanlığa sürüklemiş, onlara eziyet ve işkence yapmıştır.

Allah, Firavun'un bu tehditlerini 7Araf/124, 20Taha/71, 26Şu'ara/49 gibi farklı surelerde benzer şekillerde ifade ederek, Firavun gibi zalimlerin, zulüm konusunda ne kadar ileri gidebilecekleri göstermektedir: *"Firavun: 'Eğer benden başka tanrı edinirsen, seni kesinlikle hapsederim ' dedi."* (26Şuara/29); *"Firavun: 'Ben size izin vermeden ona inanyorsunuz, öyle mi?' diye çıkıştı. 'Doğrusu o, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Yakında bileceksiniz, dönegliğiniz yüzünden ellerinizi ve ayaklarınızı doğruyacağım, hepimizi asacağım ' dedi."* (26Şuara/49)

Ayette geçen, *"Demek ben size izin vermeden ona inandınız ha!"* ifadesi; Firavun'un halkı nazarında ki otoritesinin sarsıldığını ve Firavun'dan sonra gelecek devlet başkanlarına, zorla insanların gönlüne hükmedilemeyeceğini de göstermektedir. Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere; Firavun; insanların neye inanacaklarını kendisinden izin almak suretiyle belirleyeceklerini söyleyerek; batılı, şirki, yanlış ve kötüyü savunan, ama siyasi güce sahip olanın; hakkı, gerçeği, tevhid inancını, iyiyi savunana karşı baskı yapma, güç kullanma suretiyle, susturma ve engel olma alanına gelmiş olduğunu göstermektedir.

Firavun'un halkına yaptığı bir diğer zulüm ise; toplumunu saptırıp, onlara doğru yolu göstermemesidir. Ayette şöyle buyrulur: **"Firavun, halkını saptırdı ve onlara doğru yolu göstermedi."** (20Taha/79) Ayet-i Kerim'e Firavun'un halkına karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğunu ve bozuk şahsiyet yapısına sahip idarecilerin toplumla ilişkileri bağlamında, halka ne gibi zararlar verdiğinin apaçık bir göstergesidir.

Bir topluma yapılabilecek en büyük zulüm, ona doğruyu değil de yanlış öğretmektir. Benzer şekilde, din adına halka yanlış öğretmek de en büyük zulümdür. Konu ile ilgili olarak ayette şöyle buyrulur: **"Allah adına yalan uydurandan ya da kendisine hiçbir vahiy indirilmediği halde, "Bana vahiy geldi" diyenden veya "Ben de Allah'ın indirdiği ayetlere benzer ayetler indireceğim " diye ortaya çıkandan daha zalim kim olabilir?"** (6En'am/93)

Yüce Allah bu şekilde, Firavun tiplemesinin bir vasfı olan zulüm kavramını zikrederek din adamlarına da seslenmektedir. **Din adamlarının halka hurafeleri, yanlışları ve dinle alakası olmayan şeyleri din diye öğretmeleri, zulümlerin en büyüğüdür.**

TEHDİT: Firavun şiddet uygulayarak ve tehditler savurarak insanları korkutan, onlarda güvensizlik ve çaresizlik yaratan, böylece kendisine itaat etmelerini, bağlılık göstermelerini isteyen bir idarecidir. **Hız. Musa ile yaptığı tartışmada başarılı olamayan ve sonuç alamayacağını anlayan Firavun çareyi tehditler savurmakta bulmuştur.** Tehdit yolu ile Hız. Musa'yı korkutmayı ve etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır.

"Firavun: 'Benden başkasını tanrı edinirsen, seni hapse atılanlardan kılarım!' dedi." (26Şuara/29)

Firavun önceki ayetlerde Hız. Musa'ya hakaretlerde bulunmuş onu mecnunlukla itham etmişti; fakat hakaret ve iftiralar işe yaramayınca, işi biraz daha ileri götürerek, hapsedme eylemine vardi. Böylece inanç özgürlüğüne, bildiğini ifade etme ve öğretme özgürlüğüne zincir vurulma safhasına ve siyasi gücün özgürlüklerle amansız çatışma merhalesine varılmış oldu. Bâtılı, şirki, yanlış ve kötüyü savunan, ama siyasi güce sahip olanın, hakkı, gerçeği, tevhid inancını, iyiyi savunana karşı baskı yapma, güç kullanma suretiyle susturma ve engel olma alanına gelinmiş oldu."

KİŞİLİKSİZ TOPLUM: Neden o toplum aldandı ve Firavun'a boyun eğdi? **"Firavun halkını küçümsedi, onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış (fâsık) bir kavimdi"** (27Neml/12; 28Kasas/32; 43Zuhruf/54), yani **aldatılmış, ayartılmış, şahsiyetleri olmayan, aklını kullanamayan ve sürü niteliğinde bir halk kitlesi idiler.** Böylece Yüce Allah "fâsık" kavramına da bir tanım getirmektedir. 'Aldatılan, kandırılan ve itaat edilmeyecek olana itaat eden'e fâsık denmektedir. O yüzden Bakara 104'de: **"Ey iman edenler! Bizi güt demeyin" buyururken bunu ifade etmektedir. Müslüman güdülecek bir sürü olmamalıdır.** Mısır ülkesinin halkı Firavun tarafından nasıl sürü gibi güdüldüyse, bu ümmetin de aynı şekilde güdülmeleri uyarısında bulunmaktadır."⁴

İSRAİLOĞULLARININ MISIR'DAN ÇIKIŞ SERÜVENİ

İsrail halkı, Kitab-ı Mukaddes'e göre Mısır'da 430 yıl yaşamıştır. Mısır'dan ayrılırken kadın ve çocuklar dışında 600 bin erkek yaya olarak davar ve sığırlarıyla birlikte Ramses'ten yola çıkmıştır.⁵ Bu halk, Fir'avun'un zulmünden kurtulmuş ama sorunları bitmemiştir.

«Kullarımla geceleyin yola çık (Mısır'dan çık). İleride yetişilmekten endişe etmeden ve çekinmeden onlara denizde suyu çekilmiş bir koridor aç' diye Musa'ya vahyettik. Bunun üzerine Firavun, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Derya onları gömüp boğuverdi. Firavun, halkını saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi.» 20Taha/77-79

«Hor görülüp ezilmekte olan halkı, verimli kıldığımız bölgenin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrail evlatlarına olan ideal sözü, sabrettiklerinden dolayı tamamlandı.

⁴ Seyyid Sancak, Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi, 1-99

⁵ Kitab-ı Mukaddes: Çık.12: 37 İsraililer kadın ve çocukların dışında altı yüz bin kadar erkekle yaya olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıktılar. Çık.12: 38 Daha pek çok kişi de onlarla birlikte gitti. Yanlarında çok sayıda davar ve sığır vardı. Çık.12: 40 İsraililer Mısır'da dört yüz otuz yıl yaşadı. Çık.12: 41 Dört yüz otuz yılın sonuncu günü RAB'bin halkı ordular halinde Mısır'ı terk etti.

Firavun ve halkının üretmekte oldukları şeyleri de, yükseltmekte oldukları şeyleri de tarumar ettik.» 7A'raf/137

İsrail halkı, denizi geçince, içlerinden Allah'ın dinini yeterince doğru anlamayan ve ona inanmayanlar, gördükleri yapay kutsallara tutunmak istemişlerdir:

«İsrail evlatlarına denizi aşırıdık.⁶ Kendilerine ait **birtakım fetiş simgelere tazim gösteren** bir halka rastladılar. Dediler ki, 'Ey Mûsâ! Bunlara ait tanrılar gibi bize ait de bir tanrı belirlesene!' (Mûsâ) dedi ki, 'Siz, gerçekten cahiliye inançlarından kurtulamayan bir halksınız. Şüphesiz **bunların (din diye) içinde buldukları şey yok olmaya mahkûmdur. Yapmakta olduklarının hepsi batıldır.** Allah, sizi âlemlere üstün kılmış iken size **Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?**' dedi.» 7A'raf/138-140

İsrail halkı, ne yazık ki Allah'ın onlara lütfettiği nimetlerini çok çabuk unutmuştu. Oysa Allah onları baskıdan, zulümden ve onursuzca yaşamaktan kurtarmıştı.

«Sizi Firavun hanedanından kurtarmıştık. Onlar size işkencenin (azabın) en kötüsünü uyguluyorlardı; oğullarınızı ölüme sürüklüyor, kadınlarınızı utanç içinde yaşatıyordu. Bunda Rabbiniz tarafından sizin için büyük bir imtihan (bela) idi.» 7A'raf/141

⁶ "Bu insanlar", "Sina yarımadasında askeri bir garnizon olan Mafka'da yaşayan Mısırlılardı. **İsraililer Kızıldeniz'i, muhtemelen şimdiki Süveyş ili ile İsmailiye arasında bir yerden geçerek yolculuklarını o zamanlar Mısır'ın hâkimiyeti altında olan yarımada'nın güneyine doğru, kıyı boyunca sürdürdüler.** Daha aşağılarda bakır ve zümrüt maden ocakları bulunuyordu. Bunların korunması için Mısırlılar buralara yakın yerlere bazı askerî garnizonlar kurmuşlardı. Bunlardan birisi, Mısırlıların, yarımada'nın güneybatısında kalıntıları bugün bile durmakta olan büyük bir tapınak inşa etmiş oldukları **Mafka'da bulunuyordu. Buna yakın başka bir yerde, Sami kavimlerinin ay tanrısına tahsis edilen başka bir tapınak da bulunmakta idi. Muhtemelen İsraililer bu tapınağın yanından geçerken yapay bir put edinme hevesine kapılmış ve Hz. Musa'dan böyle bir istekte bulunmuşlardır.** Bu olay, Mısırlıların kültürünün, esaretleri sırasında İsrail evlatları'nın üzerinde derin izler bıraktığını gösterir. **1- Goshen, İsrail evlatları'na Mısır'da yaşamaları için Hz. Yusuf tarafından verilen yerdir. 2- Memphis, Hz. Musa zamanında Mısır'ın başkenti idi. 3- Acı Göller, hâlihazırda Süveyş körfezinden oldukça uzakta bulunuyor, fakat eskiden deniz ile bağıntılı idi. 4- Hz. Musa, İsrail evlatları ile birlikte Ramses'ten çıkarak yola koyulmuşlar ve yol üzerinde her yönden insan gelerek onlara katılmıştı.** Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Musa onları emin bir şekilde Tih çölünden geçirerek Sina'ya getirmek istemişti, fakat bir yandan Mısırlıların askerî kamplarının korkusu, öte yandan Firavun'un peşlerinden takibi korkusu onları bazı noktalarından Acı Gölleri geçtikleri Baal-Zifon'a doğru çekmişti ki burada Firavun ve ordusu suda boğulmuşlardı. **5- Hz. Musa ve İsrail evlatları, Merh, Elim, el-Merha ve Paran Refidim yolunu izleyerek bugün Cebel-i Musa (Eski ahit'te Sina) ve Tur denilen yere geldiler.** Bu çevredeki vadi, Kur'an'da mukaddes Tuva vadisi olarak zikredilmektedir. (Taha/12) **6- Et-Tih; İsrail evlatlarının kırk yıl evsiz yurtsuz dolaşarak kaldıkları çöldür. (Maide/26) 7- Eski zamanlarda Ezon-Geber adıyla anılan Akabe veya Eyle, yaygın geleneğe göre, Sebt gününü çiğneyenlerin malum hadisesinin vuku bulduğu yerdir. Çoğu zaman bulutlarla kaplı Sina dağı, deniz seviyesinden yaklaşık 7359 fit yüksekliktedir. Bu dağın tepesinde, Hz. Musa'nın kırk gün ve geceyi geçirdiği bir mağara bulunur.**" (Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an; Diyanet, Kur'an Yolu, 7A'raf/138). "Bu deniz Mısır'ın civarındaki denizlerden birisi ki, adına "İsaf" denilirmiş ve bugün ona "Bahr-i Kulzüm" adı veriliyor. Bizim "Şap Denizi" dediğimizin aslı "İsaf" denizi imiş. Bugün 'Kızıldeniz' adıyla anılmaktadır. "**Kulzüm" şimdiki Süveyş'in yerinde kurulu bir şehir imiş.** Kulzüm esasen yutmak anlamına gelmektedir. Ona "Kulzüm Denizi" denilmesi, bu şehirden ve Firavun'un adamlarıyla birlikte orada suda yutulmuş olmasından dolayıdır." (Elmahlı, Hak Dini Kur'an Dili, 2Bakara/50)

«Ey İsrail evlatları! Sizi düşmanınızdan kurtardık, size Tûr'un sağ yanını vaat ettik ve size kudret helvası ile bildircin indirdik.» 20Taha/80

Allah, onları yalnızca baskıdan kurtarmamış, İsrail evlatları'na Sina Yarımadası'nda temiz besin kaynakları da sunmuştu. Yanlış yaptıklarında, onlara çözüm yollarını da göstermişti.

«Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiysin, ama bu hususta zorbalışmayın (tağutlaşmayın), yoksa gazabım üzerinize iner, kimin üstüne gazabım inerse o, boşluğa düşmüş olur. Kim tövbe etti, hakka inandı ve ıslah edici iş yaptı, sonra (böylece) doğru yolda gittiye ben bağışlayıcıyım.» 20Taha/81-82

Sina Yarımadası'ndaki konaklamadan sonra Musa peygamber, Rabbiyle olan sözleşme gereği 30 gece halkından ayrıldı, daha sonra 10 gece daha uzatıldı. Musa gitmeden önce kardeşi Harun'a kendisini temsil etme görevi verdi ve ona görevlerini bildirdi.

«Mûsâ'yla otuz gece sözleştik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a, 'Halkım arasında beni temsil et, ıslah edici ol. Sakın bozguncuların yolunu izleme' dedi.» 7A'raf/142

«Musa, belirlediğimiz vakitte ve o yere (Sina Dağına) varınca, Rabbi onunla konuştu. (Musa:) 'Ey Rabbim! Bana göster ki sana bakayım!' dedi. (Allah): 'Beni asla göremezsin, fakat şu dağa bir bak, eğer o öylece yerinde kalırsa, o zaman, beni görebilirsin!' Rabbi dağa tecelli edince onu toza toprağa çevirdi. Musa bayılıp düştü; uyanıp kendine geldiği zaman 'Haşa, sana tövbe ettim ve ben, hakka inananların ilkiyim' dedi.» 7A'raf/143

İsrail halkı Sina Yarımadası'na varınca, Allah'ın onları, ilk uyarı konusunun, "Besin maddeleri konusunda zorbalasmayın!"⁷ olduğunu görüyoruz.

"Besin maddeleri konusunda zorbalasmayın (tağy), yoksa gazabım üzerinize iner." 20Taha/81

Musa peygamber, Rabbiyle olan sözleşmesine giderken, Harun'u uyardığı konu ise bozguncuların yolunu izlememeleridir.

«'Halkım arasında beni temsil et, ıslah edici ol. Sakın bozguncuların yolunu izleme!'» 7A'raf/142

Rabbiyle olan sözleşmesinde, içinde hayati ilkelerin (mev'iza) tane tane ifade edildiği (tafsil) levhalar Musa'ya verilmiştir. Onları gereği gibi uygularlarsa, yaşanabilecek bir yurt⁸ gösterileceği de vaat edilmiştir.

«(Allah) buyurdu ki: 'Ey Mûsâ! Ben mesajlarımla ve konuşmamla seni insanların üzerine seçtim; sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol!' Levhalarda her şeyden bir nasihat (mev'iza) ve her şey için bir açıklama (tafsil) yazdık ve ona şöyle dedik: 'Şimdi onları kuvvetle tut, halkına da emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size yozlaşanların (fasıkların) yurdunu göstereceğim.» 7A'raf/144-145

İç sorunlar arasında görülmesi muhtemel, 'Besin maddeleri konusunda zorbalasmayın (ilkesiz ve hukuksuz yere insanlar üzerinde tahakküm kurmayın) ve bozguncuların yolunu izlemeyin' direktifleri dışında Rabbiyle Tur'daki sözleşmede, 'Kibirli davrananların, (insanları küçümseyenlerin) ayetlerden uzaklaştırılacağı' tehdidi yer almaktadır. Çünkü onlar, kibirlenince ayetleri yalanlamakta ve gaflet içinde yaşamaktadır. Tüm bunların sonucu olarak ayetleri ve ilahi adaleti (ahireti/son buluşmayı) yalanlayanların, yaptıklarının geçersiz olacağı bildirilmektedir:

«(Mûsâ'ya dendi ki) Ülke içinde haksız yere kibirli davrananları ayetlerimden uzaklaştıracağım. Zaten onlar, her türlü kanıt ve işareti (ayeti) görseler, yine de ona inanmazlar. Rûst (olgun davranma) yolunu görseler onu yol edinmezler. Ama aldatıcı kaygan yolu görseler onu (hemen) yol edinirler. Bu, onların, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmaları sebebiyledir. Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların eylemleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta olduklarından başkasıyla mı cezalanıyor?» 7A'raf/146

⁷ "Tağy" ilkesiz ve hukuksuz biçimde zorbalasın, terör estirmek demektir. Kur'an'da 'tağut' kavramı, ihtilafların çözümünde, adeta inancın belirleyici göstergelerinden biri olarak sunulmuştur. Bu kavram, siyasi belirleyicilikten ziyade, dini, sosyal ve hukuki açıdan ciddi bir öneme sahiptir. Çoğunlukla tercüme edilmeyen bu kavramı, 'ilkesiz ve hukuksuz /hak ve adalet karşıtı /sınır tanımaz /yasadışı /illegal zorba güçler' diye Türkçeleştirmek, ona yüklenen anlam açısından daha isabetli olmalıdır. **TAĞUTLA İLGİLİ GENEL ESASLAR:** a) Tağutu reddetmek, hak/İslam karşıtı (küfür) olarak görmek gerekir. 2/256; 4/60; b) Tağut, hakkı reddetmiş kişilerin kılavuz dostlarıdır (evliyasıdır). 2/257; c) Tağut, hakkı reddetmiş kişileri aydınlıktan karanlıklara götürür. 2/257; d) Kitaptan nasiplenmiş kişilerden bazıları, ne yazık ki tağuta inanmaktadır. 4/51; e) İnanışlarını iddia edenler arasında yargılanmak için kendi lehlerine hükmetmesin diye tağuta başvuranlar var. 4/60; f) Hakkı reddetmiş kişiler tağutun yolunda savaşmaktadır. 4/76; g) Tağuta kulluk edenler, hem daha şerli, hem de sapkındır. 5/60; h) Elçiler, tağuta kulluktan kaçınmak amacıyla görevlendirilmişlerdir. 16/36; i) Tağuta kulluktan kaçınanları Allah müjdelemiştir. 39/17 (Bkz. Turgut Çiftçi, İlkesiz İnsanların ve Hukuksuz Toplumun (Cahiliye Dönemi) Problem Çözme Biçimi ve Yöntemleri)

⁸ «Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani aranızdan peygamberler çıkardı. Sizi hükümdarlar kıldı ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti." **"Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes ülkeye girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz!"** Dediler ki: "Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda çok güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz." Allah'ın ni'met verdiği endişe edenlerden iki adam dedi ki; "Onların üstüne ana kapıdan girin, eğer ana kapıdan girerseniz, mutlaka siz gâlib gelirsiniz. Haydi, eğer hakka inanıyorsanız Allah'a dayanın!" Dediler ki: "Ey Mûsâ! Onlar orada buldukça, biz oraya asla girmeyeceğiz. **Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız.**" (Mûsâ), "Ya Rabbi, dedi, ben, kendimden ve kardeşimden başkasına güç yetiremiyorum. **Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun arasını ayır.**" (Allah) buyurdu ki: **"Orası onlara kırk yıl yasaklandı.** O yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklar (tîh). Yoldan çıkmış (fasık) o toplum için üzülme.» 5Maide/21-26

SAMİRİ’NİN BUZAĞI EDİNMESİNDEN ÖNCEKİ UYARILAR

- 1 - Zorbalaşmayın (ilkesiz ve hukuksuz yere insanlar üzerinde tahakküm kurmayın),
- 2 - Bozguncuların yolunu izlemeyin,
- 3 - Kibirli davrananları, Allah, ayetlerinden uzaklaştırarak,
- 4 - Ayetleri ve ilahi adaleti (ahireti) yalanlayanların yaptıkları boşa gidecek.

ZOR KOŞULLAR OLSA DA İSRAİLOĞULLARI’NIN UYMALARI GEREKEN İLKELER

- 1 - Zorbalaşmamak (ilke ve hukuk tanımadan insanlar üzerinde tahakküm kurmamak),
- 2 - Bozguncuların yolunu izlememek,
- 3 - Kibirli davrananları Allah’ın ayetlerinden uzaklaştıracağını bilmek,
- 4 - Söz söyleme ve bir yola rehberlik etme niteliği olmayan, fayda sağlayamayan ve zararı önleyemeyen varlıklara olağanüstü anlam yüklememek, onları asla kılavuz veya kurtarıcı edinmemek ve onlara tazim göstermemek,
- 5 - Daha iyi imkânlar ve fırsatlar için Allah’ın vaadini beklemek, acele etmemek,
- 6 - Yalnızca Rablerinin (sahiplerinin), Rahman (kurtarıcı) olduğuna inanmak,
- 7 - Ayetleri ve ilahi adaleti (ahireti) yalanlayanların yaptıklarının boşa gideceğini bilmek⁹

SİNA DAĞI’NDA MUSA’YLA SÖZLEŞME

Allah’ın Musa’yla sözleşmesi¹⁰, başlangıçta 30 gecedir; ancak sözleşme süresi belirlenmiş, vakti ise belirlenmemiştir. Musa peygamberin halkını eğittikten sonra bu sözleşmeye gitmesi gerekirken alaleceyle gittiği anlaşılmaktadır. Zor koşullara hazır olmayan insanlar, zora gelince (fitnelenince)¹¹ tepetlak dönebilirler.

«Seni halkından ayrılıp aceleyle sevk eden nedir, ey Musa?’ Musa: ‘Onlar benim rotam (izim) üzereler. Rızı olası diye sana acele ettim’ dedi. Allah, ‘**Biz senden sonra halkını sınamadan/ samimiyet testinden geçirdik (fitneledik); Sâmîrî onları saptırdı’ dedi.**» 20Taha/83-85 (Bkz. 20/90)

İSRAİL HALKININ SAPTIĞINI ANLAMASI

«Onların eline düşülünce¹² ve gerçekten sapmış olduklarını görünce, dediler ki: “Eğer Rabbimiz bizi korumaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacağız!” 7/A’raf/149

⁹ Bkz. 7A’raf/142-147; 20Taha/80-90.

¹⁰ “İsrâiloğulları Mısır’dan çıkışlarının üçüncü ayında Sînâ çölüne gelmiş ve dağın karşısına konaklamışlardır (Çıkış, 19/1-2). Tanrı, Mûsâ’ya ahde bağlı kalmaları halinde İsrail’i kendine has kavim yapacağını bildirmiş (Çıkış, 19/3-6), İsrâiloğulları da Tanrı’nın emirlerini yerine getireceklerine dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine Tanrı, Mûsâ’ya ve kavmine üçüncü gündeki buluşma için hazırlanmalarını emretmiş, üçüncü günün sabahı gök gürlmeleri, şimşekler, dağ üzerinde koyu bir bulut olmuş ve çok kuvvetli bir boru sesi duyulmuş, ordugâhtaki bütün kavim titremiştir (Çıkış, 19/7-25). Tanrı, Mûsâ’ya orada on emirle İsrâiloğulları’nın uyması gereken dinî hükümleri bildirmiştir (Çıkış, bab 20-23). Tanrı tarafından Mûsâ’ya sözlü olarak bildirilen bu emirler iki taş levhanın her iki tarafına oyularak yazılmıştır (Çıkış, 24/12-18; 31/18; Tesniye, 5/1-22).” DİA, Sina Maddesi

¹¹ **FİTNELEMEK:** Madenleri potada eritip cürufurunu (atıklarını) yakıp asıl saf maddeye ulaşma işlemi. Kişinin kalitesi, zor zamanlarda, yol ayrımlarında ortaya çıkıyor. Ateşe tutulunca (zora gelince), özünde insani ve ahlaki değerler olanlar, fırtınada, yangında, selde, küslükte, kavgada, tartışmada o değerlerini terk etmiyor, onlara sahip çıkıyorlar. Ani öfke ve kızgınlıkla her şeyi ateşe vermiyorlar. Sahip oldukları değerleri çignemiyorlar. Fitne, adeta yol ayrımıdır; dürüst ile yalancı, iman edenle ikiyüzlü o sayede ayırt edilir. Fitnede, ya baskılar egemendir, ya da verilen imkanlar... (29/2-3, 10-11)

¹² Fî eyd (7/149; 8/70): Elinin altında, buyruğu altında olmak... “Esirlerden elinizin altındakiler (fî eyd)...” (8/70) Türkçe’de eline düşmek: Egemenliği, buyruğu altına girmek, birine muhtaç olmak (Bkz. TDK). Yaygın tercüme: «Ne zaman ki (yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup, başları) elleri arasında düşürüldü...» 7/A’raf/149 (Mevdudi tercümesi)

“Sapanların eline düştü” ifadesiyle, bu kişilerin pek de akıllarını, iradelerini ve vicdanlarını kullanmadıkları, birileri tarafından bu kör noktaya itildikleri anlaşılmaktadır.¹³

Musa'nın kavminden bazıları, buzağı nedeniyle sapanların eline düşünce; kötü bir konuma sokulunca; kendi akılları, iradeleri ve vicdanları devre dışı kalıp, kontrol başkalarının eline geçince; karar verme, doğru davranma kabiliyetini ve sahip oldukları gücü kaybedince, gerçekten de sapmış olduklarını anladılar.

Gelenekte bu ifade şöyle anlaşılmıştır: Pişman olunca saptıklarını anladılar. Oysa insanlar saptıklarını anlayınca pişman olurlar. Pişman olmak; bir duruş, bir davranış, bir inanç eylemidir. Saptığını anlamak ise, bilgiyle gerçekleşir. İnsanlar önce yaptıklarının yanlış olduğunu bilir, sonra bu yönde bir pişmanlık duyarlar.

Bu arada ayetteki, **“gerçekten sapmış”¹⁴ “olduklarını gördüler”¹⁵ ifadesi, şirke düşme ve küfre girme gibi durumlarda kullanılmaktadır.**

İsrail halkından bazıları, Musa peygamber kendilerine dönmeden saptıklarını fark etmişlerdir:

«Mûsâ, halkına **öfkeli ve üzgün olarak** döndüğünde, ‘Benden sonra **beni ne kötü temsil ettiniz!** Rabbinizin emrini acele mi ettiniz?’ dedi. (Öfkesinden) **levhaları attı** ve kardeşinin saçından başından tutup kendine doğru çekmeye başladı. (Harun) ‘Ey anam oğlu’ dedi, ‘Halk, beni zayıf ve çaresiz bıraktı. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalim toplulukla birlikte tutma.» 7A’raf/150

«(Mûsâ), ‘Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine sok. Sen, merhametlilerin en merhametlisin’ dedi.» 7A’raf/151

Musa peygamberin duasının, buzağı inancıyla kirlenmemiş olan kendisi ve kardeşi için olduğunu görüyoruz. Diğerleri ise, pişman olsalar da, buzağı inancına bulaşmış olmalıydılar.

«Buzağıyı edinenlere mutlaka Rablerinden bir gazap, dünya hayatında ise bir zillet (aşağılanma) erişecektir. İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız.» 7A’raf/152

Bilinçli ve kararlı biçimde etkin pişmanlık ortaya koyanları, Rabbinizin bağışlama olasılığından söz edilmektedir.

«Ama kötülükler yaptıktan sonra ardından tövbe edip iman ettiyse, muhakkak ki Rabbin, ondan (kötülüklerden) sonra, elbette bağışlayandır, esirgeyendir.» 7A’raf/153

Musa peygamber, tövbe edenleri eğitmek için levhaları işlettiği bilgisi veriliyor.

«Mûsâ’dan **öfke gidince, nüshasında Rableri için korku duyanlara bir hidayet (hayat rehberi) ve bir rahmet (kurtuluş rehberi) olan levhaları** aldı.» 7A’raf/154

SAMİRİ, PAGAN GELENEKLE VE HAZLA SAPTIRANDIR

İsrail halkı, Mısır’dan çıktıktan sonra kimi toplumlar gibi türlü zorluklardan geçtiler. Firavun ve hanedanının zulmünden kurtulanlardan biri olan Samirî, Musa'nın yokluğunda kukla bir buzağı icat ederek İsrail evlatlarının önemli bir kısmını saptırdı. Dikkat edilirse Mısır’dan çıkıştan sonra, **İsrail halkını saptıran, yoldan çıkararak Firavun değil, Musa'nın yol arkadaşlarından biri olan Samirî**

¹³ Efendileri ve kralları karşısında korkudan titrerlerdi. Onların profesyonel biçimde yaptırdıkları fetiş ve totem simgelere tapınıyor, onları kurtarıcı (rahman) olarak görüyorlardı.. Bu yolla, işledikleri suçları ve günahları kamufle ediyorlardı: “Efrayim konuştuğunda herkes titrerdi, Yücelmişti İsrail’de. Ama Baal’a taparak suç işleyince öldü. Şimdi günah üstüne günah işliyorlar, Gümüşlerinden dökme putlar, akıllıca tasarlanmış putlar yapıyorlar, Hepsini de usta işi. Bu insanlar hakkında, “İnsan kurban edenler buzağıları öpüyor!” diye konuşuluyor. Bu yüzden sabah sisine, Erken uçup giden çiye, Harman yerinden savrulan saman çöpüne, Bacadan tüten dumana dönecekler. “Ama seni Mısır’dan çıkararak Tanrının RAB benim, Benden başka tanrı tanımayacaksın, Çünkü başka kurtarıcı yoktur.” Kitab-ı Mukaddes, Hoşea 13: 1-4; “Kral, danışmanlarına danıştıktan sonra, iki altın buzağı yaptırıp halkına, “Tapınmak için artık Yerusâlim’e gitmenize gerek yok” dedi, “Ey İsrail halkı, işte sizi Mısır’dan çıkararak ilahlarınız!” Altın buzağılardan birini Beytel, ötekini Dan Kenti’ne yerleştirdi. Bu günahtı. Böylece halk buzağıya tapmak için Dan’a kadar gitmeye başladı.” Kitab-ı Mukaddes, 1.Krallar 12: 28-30.

¹⁴ Gerçekten sapmış (kad dall): 2/108; 4/116,136,167; 5/12,77; 6/56,140; 7/149; 33/36; 37/71; 60/1.

¹⁵ Olduklarını gördüler (re’y enne): 9/126; 26/225; 36/31....

olmuştur. Evet, Firavun'un saptıramadığı bir halkı, kendi içlerinden biri saptırabilmiştir. O, bu saptırmayı, Hz Musa'nın getirdiği hak dini de alet ederek ve halktan para (mücevherat) toplayarak yapmış, adeta yeni bir din icat etmiştir.

Samirî, muhtemelen 'Samiriye'li' veya 'Sümerli' anlamında olup Sümer'den göç eden veya esir alınan ezilenlerden biri olmalıdır.¹⁶ Muhtemelen o, Mısır'da yaşayan İsrail halkı gibi azınlık başka bir topluluğa mensuptu.

Böyle olduğu içindir ki Musa'yla birlikte bir inanan olarak zorlu yolculuğa çıkmış ve deryayı geçmiştir.

Samirî, böylece inananlardan olmayı seçmekle ilk testi geçmiş olmalıdır. Deryayı geçmekle ikinci sınamadan da başarıyla geçmiştir.

Üçüncü denenmede, fetiş simgelere tazim gösteren bir halkla karşılaşılır.¹⁷ Burada kaybedenler veya geride kalanlar arasında da Samirî'yi görmüyoruz. Nihayetinde fetiş simgeler, totem simgelerden daha ilkel bir tapınma biçimidir. Fetiş simgelere tapınma talebi, bilinç seviyesi düşük, inancı çok zayıf insanlardan gelmiş olmalıdır.

Çalışmamızın Eski Mısır'la ilgili kısmında ifade edildiği gibi İsrail halkının yaşadığı dönemde Mısır'da, canlı apis öküzünü, bazen de hathor ineğini kutsamak bir ritüel idi. Gerçi onların heykelleri de yapılırdı.

Eski Mısır'da tanrı Ptah ve Osiris'in¹⁸ ruhunun canlı olan Apis Öküzü'nün içine girdiğine ve bu öküzün, bu tanrıların bir enkarnasyonu¹⁹ olduğuna inanılırdı. O nedenle, bu öküz kutsal görülür, ona tazim edilmesi durumunda bereket umulurdu. Zaten İsrail halkının edindikleri buzağı da verimlilik sembolü idi.²⁰

"Tanrı Ptah'ın vücudunun altından oluştuğu tasavvur edilmiştir. Ptah'ın yeryüzündeki cisimlenmiş şekli, erkeklik ve verimliliği temsil eden bir öküzdü. Bunun için çok eski devirlerden itibaren Mısır'ın Memfis civarında yetiştirilen öküzlerden biri, Ptah'ın "kutsal ruhu" olarak görülür ve ayrı bir özene tâbi tutulurdu. Bunun, tanrı Ptah'la insanlar arasında aracı olduğu

¹⁶ Esasında Sümerler, Tufan sonucu zayıflamışlar, MÖ 2000'lerde Elamlılara ve Akadlara yenilmişlerdir. Sümer inançları ve mitolojisi ise, önce Mısır'ı ve Ortadoğu'yu, sonra Fenike, Yunan ve Roma uygarlıklarını, daha sonra ise Babil sürgününe maruz kalan Yahudileri, en sonunda Hıristiyanları ve Müslüman toplumları etkilemiştir. "Dünyada ilk defa yazıyı bulan ve yayan Sümerliler, MÖ. 2000 yıllarından itibaren tarih sahnesinden çekildikleri halde, dünya görüşleri ve dilleri Mezopotamya'da Babil okullarında okutulmuş, Sümer ilahileri Babil tapınaklarında söylenmiştir. Sümer kültürünü ve dilini benimseyen Babillilerin yazısının tanınmasıyla bu kültür Batı'ya ve Mısır'a kadar yayılmıştır. Anadolu'da Hitit Devletinin okullarında da Sümerce çalışılmış, aynı edebi metinler benimsenmiştir. Sümerlilerin dini inanışlarının diğer coğrafyalarda yaşayan kavimlerle teması, özellikle Samilerin bölgeye gelmeleriyle birlikte hızlanan ve büyük bir kısmı ticari faaliyetlere dayalı ilişkiler, fetih ve göç hareketleri ile olmuştur. Sınırlarını Suriye'ye kadar genişlettikleri devirlerde, daha sonra Fenike adını alacak olan sahil limanlarına ulaşmışlar, bilhassa Sidon, Tyr ile ticari faaliyette bulunmuşlardır. Sümer-Babil uygarlığı, İsa'dan önce II. binyıldan başlayarak, komşu ülkeler, Suriye, Finike, Filistin, Hurri ve Hititler üzerinde oldukça büyük etkilerde bulunmuştur. Asur ve Kaldeliler zamanında, etkisi kuzey-batıya, Ege denizinin yıkadığı ülkelere, kuzeyde Urartu'ya ve doğuda İran'a yayıldı. Sümer- Babil uygarlığının büyük katkıları, İbraniler, Yunanlılar ve Romalılar yoluyla Avrupa halklarına da ulaştı ve modern Avrupa kültüründe bugün de varlıklarını sürdürmektedirler. Sümer dini yaşadığı coğrafyadaki kavimlerin dinlerine tesir ettiği gibi, kendileri de uzun bir süre temas halinde oldukları Sami'lerin dinlerinden etkilenmişlerdir." Özden Gül Ötker, Sümerlilerin Dini İnanç ve Adetleri, 87-88 (Ayrıca bkz. R. Andree, İbrani ve İslam dinlerinde Tufan hikayesi)

¹⁷ «İsrail evlatlarını denizden geçirdik, kendilerine ait birtakım fetiş simgelere kendini vakfedip tazim gösteren bir halka rastladılar: 'Ey Mûsâ! Bunlara ait tanrılar gibi bize ait de bir tanrı ata!' dediler. (Mûsâ) dedi ki, 'Siz, gerçekten cahiliyeyi yaşayan bir halksınız.» 7A'raf/138

¹⁸ Ptah, tanrının yaratıcı ve sanatkar niteliği; Osiris, tanrının kral niteliği; Osiris-Apis: Kutsal apis öküzüne ölümünden sonra verilen ad.

¹⁹ Enkarnasyon: Tanrı'nın gücünün veya ruhunun insan veya hayvan gibi başka bir varlığın içine girerek varlığını bir süre orada geçirmesi; Sanskritçe'de avatar; Arapça'da hulûl deniyor.

²⁰ "Altın Buzağı, İsrail evlatlarının çölde, Hz. Musa'nın Turi Sina'ya çıkışında yaparak tapınmaya başladıkları buzağı şeklindeki put, verimlilik idolüdür." Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, 27. "Orta ve Yakın Doğu'da, Hindistan, Mısır ve Anadolu'da inek, boğa, öküz ve buzağı gibi hayvanlara tapınıldığına ilişkin örnekler eskiden beri bilinmektedir. Eski Mısır'da boğaların, başlangıçta tahıl tanrısı Osiris'in bedenleşmiş şekilleri veya çoban bir halkın taptığı kutsal sığırların soyundan geldiğine inanılmıştır. Mısırlıların ineğe karşı duydukları büyük saygı çok ilerlemiş bir seviyede idi. İsis ineği, Osiris ise boğayı temsil ediyordu. Bunlar toplumların çobancılık aşamasının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. "Altın Buzağı" ve "Kızıl İnek" için Kur'an-ı Kerim'de "icl" ve "bakaratün safra" tabirleri geçmektedir. Tevrat'ta veya Kur'an'da doğrudan "Altın Buzağı" tabirine rastlanmamaktadır." Kadir Albayrak, İsrail evlatları'nın "Altın Buzağı"sı ve "Kızıl İnek"i, Bilimname, s. 91-103

kabul edilir ve bu öküz ölünce tanrısal bir varlık olarak mumyalanır, büyük bir mezara konulur ve törenle gömülürdü. Hap adı verilen bu öküzle yine Memfis'te tapılan, Yunanlılar tarafından Apis olarak adlandırılan tanrının sembolü öküzün aynı olup olmadığı net olarak bilinmemektedir, ya da tanrı Ptah'la Apis özdeşleştirilmiştir. Bu şekliyle **Hap öküzünün anası olan ineğin bir güneş ışını tarafından döllendiği** Herodot tarafından anlatılmıştır.²¹

Ptah ile ilgili verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, Allah'ın güçlü niteliği (sıfatı), eski Mısır'da ve tarım toplumlarında gücü temsil eden öküze atfedilmiştir. Buna göre öküzdeki güç, yaratıcının gücüdür ve onda beden bulmuştur. Tanrı'nın ruhu, öküzün bedenine girmiştir.

Burada öküze, 'Allah' veya 'yaratıcı' nitelemesi atdedilmemekte; öküzün, yaratıcının gücünü temsil ettiğinden söz edilmektedir. Adeta yaratıcı, kendisine ait bazı özelliklerini öküze vermiş, dolayısıyla böyle öküze saygısızlık yaratıcıya saygısızlık, ona hürmet ve tazim, yaratıcıya gösterilen hürmet ve tazim anlamına gelmektedir. Bu bağlamla bereket (verimlilik ve bolluk) ve rahmet (kötülöklere karşı kurtuluş) umulmaktadır.

400 yıldan uzun süre Mısır'da yaşamış olan İsrail halkı ve özellikle onların arasından bazıları, öküzün veya ineğin kutsanmasından ciddi biçimde etkilenmiş olmalıdır. İşte bu etkilenenlerin öncülüğünü Samiri'nin yaptığını görmekteyiz.

Arapça'da Samiri; gece sohbetine, gece hayatına veya akşam eğlencesine düşkün; geceleyin işler çeviren yahut kasılarak atıp tutan bir tiplmeyi ifade etmektedir.²² Müsamere sözcüğü ile aynı kökten gelen Samiri, işi eğlenceye dökerek, olduğundan farklı görünerek alavere ve dalavereci anlamında olup tiyatro çeviren hileci kişiliği sembolize ediyor olmalıdır.

Kur'an'da Samiri sözcüğü, sözlük anlamda şöyle kullanılmıştır:

"Onların refah ve lüks içinde yaşayan şımartılmışlarını, ilahi cezayla yakaladığımız vakit, birden feryadı basarlar. Artık bugün feryat etmeyin! Çünkü bizden size yardım edilmez. Ayetlerim size okunup anlatılmakta iken, sizler, ökçeleriniz üzerinde çekip gidiyordunuz. **Gece toplantılarıyla (sâmir) ona karşı kibirli tutum takınarak nefretle zırvalıyordunuz.** Hâlâ sözün arka planını düşünmediler mi, yoksa önceki atalarına gelmemiş olan onlara mı geldi? Yoksa elçilerini (resûl) tanımadılar mı? Bu yüzden mi onu yadırgayanlardır? Yoksa: 'Onda bir çıldırmaşlık (cinnet) var' mı diyorlar? Tam tersine onlara hakkı-hukuku getirdi; fakat onların çoğu, hakka-hukuka karşı isteksizdir. **Şayet hakikat, onların keyfi eğilimlerine (hevâ) uysaydı, gökler, yeryüzü ve onların içindeki kimselerin düzen ve dengesi bozulurdu.** Esasında onlara, gündemlerini getirdik; fakat kendi

²¹ Mürüvvet Kurhan, Eski Mısır Kraliyet Tanrısı Ptah, 272. "Mısırda canlı hayvanlar birer totem sembolü olarak kullanılmış ve onlara tapılmıştır. Bunların en önemlisi hiç şüphesiz asıl költ yeri Memphis'te olan Apis Öküzü'dür. Onun költü geç zamanlara kadar yayılmış ve devam etmiştir. Bu kutsal öküzün, öldükten sonra başka bir bedende yeniden doğacağına olan inançla gömülmesi bir ritüel haline gelmiştir. Siyah renkli, beyaz lekeleri olan bu öküzün, başında üçgen şeklinde beyaz bir işareti taşınması, sırtında akbabaya benzeyen bir şekil, sağ yanağında bir hilal ve dili üzerinde de hamam böceğine benzer bir işaret bulundurulması gerekmiştir. Bu hayvanın kutsallaştırılması tarihi devirlerde bütün Mısır'a yayılmış, ancak asıl merkez Memphis'te hayvanın beslenerek muhafaza edilmesi sağlanmıştır. **Apis Öküzü, Ptah ilahının canlı numunesi olarak görülmüştür. Ptah bu hayvanın içindedir (enkarnasyon/hulul/ete kemiğe dönüşmüş) ve bunu da ancak rahipler anlayabilmektedir.** Apis Öküzü, yaşadığı müddetçe Memphis'te Ptah Mabedi'nin karşısına yapılmış olan bir mabette, büyük bir özenle rahipler tarafından bakılıp beslenmiştir. **Gündüzleri belli vakitlerde avluya çıkarılan ve her hareketinden bir mana çıkarılmaya çalışılan Apis Öküzü ölünce Mısırlılar büyük üzüntülere gömülmüş, yeni bir Apis Öküzü'nün bulunması tam tersine sevinç gösterilerine sebep olmuştur.** Ölen öküzler mutlaka mumyalanmış ve lahitlerine konarak yeraltı mezarlarına gömülmüştür. Hatta bu kutsal öküzlerin cenaze merasimlerinde firavunlar onlara mezarlarına kadar eşlik etmiş, **bu öküzler şerefine dev heykeller inşa edilmiştir.**" Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 37.

Eski Mısır'da yalnızca Apis Öküzü'ne değil, inek de tapınma nesnesi olmuştur. "Genel olarak tapınma konusu olan bir hayvan da Hatur namını taşıyan bir inek idi ki bu da göktanrıyı temsil ediyordu. Buna Hor'un zevcesi nazarıyla bakılıyordu." Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, 65. "Ayrıca Eski Mısırlılar, gök tanrısını çok büyük bir inek olarak düşünürler ve ona "Hathor" adını verirler. **Dünya onun ayakları altında durur ve karnında ise yıldızlar parlar.** Hint mitolojisinde ise inek en kutsal hayvandır. **Günümüz Hindistan'ında bir ineğin öldürülmesi şiddetle günahtr.**" Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, 418

²² 23/67'deki 'sâmir' sözcüğü, 'summâr' diye de okunmuştur. Bu durumda 'geceleyin sohbet eden topluluk' demektir. 'Ona' zamirinde iki ihtimal vardır; Kabe'nin yanında veya Kitab'a karşı kibirli tutum takınarak... Hucr veya hecr; can çekişirken zırvalamak, saçmalamak, abuk subuk konuşmak, hezeyanlar savurmak, Peygamberle alay etmek veya ona sövmek, vb. 'hezy' sözcüğü ile aynı anlamdadır Zeccac, Mea'ni'l-Kur'an ve İrabuhu, c.4, s.18. Siyaha/karaya çalan buğday renkli, yağız, kumral, koyumsu veya karanlığa (geceye) yakın anlamlarına gelen 'esmer' ve 'semra' sözcükleri ve devamlılık anlamına gelen 'istimrâr' aynı köktendir. Oyun ve basit tiyatro anlamına gelen 'musâmere' sözcükleri de aynı köke aittir.

gündemleri hakkında duyarsız ve ilgisizler de onlardır. Yoksa onlardan haraç mı istiyorsun? Fakat Rabbin vergisi, daha hayırlı bir kazançtır. Çünkü O, geçimlik sağlayanların en hayırlısıdır. **Kuşkusuz sen, elbette hakikate giden bir yola davet ediyorsun. Gerçek şu ki ilahi adalet sürecine inanmayan kişiler, hak yoldan elbette yan çizmektedirler.**" 23Müminun/64-74

Ayetlerde görüldüğü gibi Samirilik, hak ve adalet konusunda istekli olmadıkları için hak-hukuktan kaçarak, geceleyin²³, تنها veya karanlık ortamlarda bir araya gelerek, kibirli bir tutumla, hak ve adalet davetçilerini ve öncülerini iyi tanıdıkları halde arkadan çekiştirmek, onlar hakkında ileri geri konuşmak, onlarla alay etmek, boş laklak etmek anlamlarına gelmektedir. Halbuki hak ve hakikat, onların keyfi eğilimlerine uysaydı, denge ve düzen bozulurdu. Hak yoldan yan çizmenin nedeni ise, ilahi adalete inanmamalarıdır.

Samiri'nin savunduğu din, parayla (mücevheratla) icat edilen, kurtarıcısı yapay kutsallar olan, ruhani ses ve sedasıyla insanlara dini bir atmosfer sağlayan bir dindir. Günümüzde New Age gibi post modern akımlar da, insanların keyfi eğilimleri doğrultusunda yaşamalarını telkin eden bir anlayıştır. **Buna göre insanlar, hem dini görevlerini yerine getirmiş olacaklar, hem de zevk ve eğlenceyi tam yaşayacaklar. Az iş, çok eğlence yahut biraz din, daha çok zevklendirici şeyler...** Biraz Kitap'tan ruhani tatmin, kalan zamanda bedensel ve duyumsal hazlar...

Samiri, geceyi ve karanlığı sembolize ediyordu. Onun şu ifadesinde de bu dile getirilmiştir.

«(Sâmîrî), dedi ki: **'Ben onların görüp akıl erdiremedikleri şeyleri görüp akıl erdirdim. Elçinin kurucu ilkesinden (izinden) bir bölümünü sımsıkı tutmuştum, işte o kısmını terk ettim. İlkel benliğim (nefs) beni işte böyle harekete geçirdi (tesvîl).»** 20Taha/95-96

Diğerlerinin akıl erdiremediklerini, göremediklerini gördüğünü söylüyordu. Açıktır ki bu söyleminde bir belirsizlik, bir gizem söz konusudur. Hiçbir delile ve kanıta dayanmadan kimsenin bilmediğini bildiğini ve gördüğünü iddia etmek, Musa da dahil, diğer insanlardan üstün olduğunu, onların ulaşamadığı ve ulaşamayacağı gizli bir bilgiye erişmek anlamına gelmektedir. Mistik öğretiler, seçkin elçiler dışında, yalnızca özel (has ve havass) kişilerin vakıf olduğuna inandıkları birtakım bilgilerden söz ederler. Bu bilgiler, başkalarına kapalıdır; çünkü gizemlidir.

Samiri'nin, elçinin kurucu ilkesinden (eser)²⁴ sımsıkı tuttuğunu iddia ettiği kısım, tevhid, hak ve adalettir. Musa'nın, "Onlar benim kurucu ilkeme bağlılar" (20/84) sözü, bu gerçeği teyit etmektedir. İşte bu kurucu ilkelerden vazgeçilince, rotadan çıkılınca, kökler yerinden edilince, kökler kesilince, dinin geriye kalan bölümünü dilediğiniz yer ve konuyla ilişkilendirebilirsiniz. Çünkü artık Allah'a ait dinin sabitesi kalmamıştır. Diğer taraftan, kurucu ilkelere inanılır, sahip çıkılır, onların uğruna mücadele edilir. Örneğin, Allah'ın ipine sımsıkı tutunmak (i'tisâm) gerekir (3/103), sımsıkı tutmak (kabd) değil... Sımsıkı tutan (kabd) kişi, elindekileri, elinden ve ağızından kaçırmamaya dikkat eder. Sımsıkı tutunan (i'tisâm) ise, o sayede hem kendisinin hem de başkalarının kötülöklere karşı korunmasını sağlar.

Burada 'sımsıkı tutmak' anlamında kullanılan fiil, 'kabd'dır. Bu fiil, bir şeyi başkasının kullanımına izin vermeme ya da kullanımına kendisi izin verdiği kadar bir sımsıkı tutmayı ifade etmektedir.²⁵ Kabzımal ve kabızlık da aynı köke aittir. Belli ki Samiri, Musa'nın inandığı kurucu ilkelerini belleğine yerleştirmiş, pek kimseyle paylaşmamıştır. Ancak hangi bölümünün sımsıkı tutması gerektiğinin farkındadır. Kurucu ilkeleri paylaşan insanlar, toplumda olumlu ve olumsuz tepkilerle karşılaşır. Bu tepkiler, paylaşan kişileri güçlendirir. Bilgiyi ve serveti paylaşmayan cimri kişiler ise, o bilginin veya

²³ "Onlar, geceleyin, Kur'an'ı dillerine dolayarak sohbet ediyorlardı... Onların genel olarak sohbetleri, Kur'an'dan bahsetmek, onu sihir ve şiir diye adlandırmak ve Hz. Peygamber (as)'e sövüp saymaktı." Razi, Tefsir-i Kebir, 23/67; "Kur'an'ın yer yer ağır bir üslûpla yoğun bir şekilde eleştirdiği kesim, iman etmedikleri gibi akıl almaz taşkınlıktaki kin ve düşmanlık duygularıyla maddî ve manevî bütün imkânlarını İslâm, Hz. Peygamber ve diğer müminler aleyhine kullanan, onlar üzerinde psikolojik, sosyal ve iktisadî yönlerden baskı kuran inkârcılardır. Burada belirtildiğine göre genellikle içine düştükleri büyüklük kuruntusu ve azgınlıkları, onların sağlıklı düşünmelerini ve insanca davranmalarını engellerdi. Resûlullah, Kabe çevresinde insanlara Kur'an ayetlerini okurken umumiyetle hiçbir ahlâk ve terbiye kuralı tanımadan her türlü engellemeye başvururlar; özellikle geceleri Kabe çevresinde toplanarak Kur'an hakkında inkarcı, alaycı konuşmalar yapar, akıl almaz iddialarda bulunurlardı." Diyanet, Kur'an Yolu, 23/67

²⁴ Eser sözcüğü, kişinin veya düşüncenin asıl/ana/görünür iz bırakan ve tercih edilen yönüdür. İslam'ın kurucu ilkeleri; tevhid, hak ve adalettir. Örneğin elçilerin eserleri; onların inandığı kurucu ilkelere dir. 5/46; 57/27

²⁵ "Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerinden dir. Kötülüğü emrederler, iyilikten meneder ve ellerini sıkı tutarlar (kabd). Allah'ı unuttular, O da onları unuttu. Münafıklar; işte yoldan çıkanlar onlardır." (9/67)

malın gerçek kıymetini ve toplumsal faydasını bilemezler. Çalışmaktan ve emek vermekten kaçınan insanlar, tembel ve hazırcı olmalarından dolayı sığıdır, donanımlı olmazlar. Derinlikleri olmayınca bildikleri üçbeş bilgiyi de paylaşmaya yanaşmazlar. Çünkü bu sığ bilgi, bilmeyenler üzerinde üstünlük kurma aracına ve rant kapısına dönüşür.

Samiri, karanlıkların temsilcisidir, herkesçe bilinmeyen, giz ve gizemli, kapalı bilgilere sahip olduğu iddiasındadır. **Hazcı ve hazırcı kişiler, her türlü istismarın ve sömürünün başaktörüdür; onlara çalışanlar ise birer figüran...**

Allah, tersine insanları karanlıklardan (kapalı, giz ve gizemli iddialardan) aydınlığa çıkarır. (2/257; 5/16; 14/1) O yüzden kitabın bir diğer adı aydınlıktır (nur). (7/157; 64/8). Karanlıklarla aydınlık eşit olmaz. (13/16; 35/20) Peygamberler, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (14/5; 65/11) Kitap karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir. (57/9)

Elbette ki hakka inananlar gece gündüz çalışırlar, çalışmalıdırlar. Onlar için gündüz de önemlidir, gece de... Gündüz de hayırlı işler yapılır, gece de... Ancak gecenin şerrinden gündüzün hayrı daha hayırlıdır. O yüzden hakka inananlar, 'karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden insanların rabbine, hükümdarına ve ilahına sığınır' (113/3). Böyleyken insanlardan kimileri geceyi ve karanlığı sever, ona gündüzden daha fazla anlam yükler, ona övgüler dizer.²⁶

Samiri, Musa'nın yokluğunda Musa'nın getirdiği dini reddettiği iddiasında değildir. Ona göre, Mısır'dan çıktıktan sonra Musa, uzun yol boyunca, Mısır'da yaşattığı bazı gelenekleri unuttu veya onlardan vazgeçti.²⁷ Ona göre Musa, her konuda değil ama bu konuda yanlış yapmıştır. Samiri, 'Bu, sizin de ilahınızdır, Musa'nın da ilahıdır' demekle yeni bir din icat etmiştir.

«(Sâmîrî) onlara böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) ortaya çıkardı. Sonunda onlar, 'İşte bu sizin de ilahınız, Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu' dediler.» 20Taha/88

Nitekim Samiri'ye inanarak buzağıyı yücelten İsrail halkı, hâlâ Musa peygamberin dininde olduklarını iddia etmişlerdir. Bu yüzden, Musa dönünceye kadar buzağıya kutsiyet atfedeceklerini ve bu konuyu onunla konuşacaklarını iddia etmişlerdir. Yoksa buzağıyı yüceltenler, buzağıya 'Allah' dememişler, 'yaratıcı' niteliğini yakıştırmamışlar, Allah'ın varlığını reddetmemişlerdir. Ancak şirk bulaşmış inançlarını da savunmuşlardır:

«Onlar, 'Musa, aramıza dönünceye kadar **ona tazim göstermekten vazgeçmeyeceğiz!**' dediler.» 20Taha/91

Kuşkusuz mücevheratla 'gücün temerküzü (merkezleşmesi, tek elde toplanması)' hedeflenmekte, böğürme özelliği ise 'hazcı', eğlenceyi, ruhani rahatlamayı sembolize etmektedir. Böğürme sesi, hafızalardan silinmeyen Mısır'daki dini törenleri ve kutlamaları canlandırmaktadır. İcat edilen buzağının (ürün, sistem veya anlayışın), sorunların ve sıkıntılarının çözümüne katkısı sıfırdır. "Günü yaşa, geleceği düşünme", "kestirmeden güce kavuşma ve kendini tatmin edici eğlenceyi yaşama' (el-'icl) anlayışı, halkı oyalamakta ve avutmakta, onlara kendi sorunlarını ve sıkıntılarını geçici olarak unutturmakta, onların dikkatlerini istismarcı ve sömürücülerinin çıkarlarını koruyacak noktalara yöneltmekte, kendi problemleri konusunda onları derin uykuya yatırmaktadır. Oysa dinin asıl varoluş amacı, hayati sorun ve sıkıntılarımızda hiçbir ayrımcılık yapmadan hak ve adalete dayalı çözümler sunmaktır.²⁸

²⁶ Ahmet Doğan İlbey, Gece Ehli Olmak - <http://www.habervaktim.com/yazar/65413/gece-ehli-olmak.html>

²⁷ **İnsanların sapma nedenleri, hak ve adalet gibi ilahi buyruklara uymak yerine geleneksel yaşama duydukları özlem sonucu kendilerine önderler ve efendiler bulmaları ve hakikati getirene dik başlılık etmeleridir: "Ama atalarımız gurura kapıldı; dikbaşlılık edip buyruklarına uymadılar. Söz dinlemek istemediler, aralarında yaptığın harikaları unuttular. Dikbaşlılık ettiler, eski kölelik yaşamlarına dönmek için kendilerine bir önder bularak başkaldırdılar. Ama sen bağışlayan, iyilik yapan, acıyan, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin bir Tanrı'sın. Onları terk etmedin. Kendilerine buzağı biçiminde dökme bir put yaptılar, 'Sizi Mısır'dan çıkaran Tanrınız budur!' diyerek seni çok aşağıladılar."** Kitab-ı Mukaddes, Nehemya 9: 16-18

²⁸ Bkz. Turgut Çiftçi, İlkesiz İnsanların ve Hukuksuz Toplumun Problem Çözme Biçimi ve Yöntemleri, <http://www.hakveadalet.com/cahiliyede-problemcozme>

Günümüzde hazcılık (hedonizm) denen akım, hayatta peşine düşülecek biricik iynin haz olduğunu savunur, bu ilkeyi benimser; hazzı, özellikle duyumsal hazzı en yüksek değer yapar.²⁹ Bu arada hazzı, sevinç veya mutlulukla karıştırmamak gerekir.³⁰

“New Age (Yeni Çağ) yaşam tarzına kısaca postmodernizmin de bir din olduğu pekâlâ söylenebilir. Yeryüzünde yüce Allah'tan sonra en çok tapılanın heva olduğu bilinir. Postmodernizmi bu bağlamda bir din olarak kabul edersek, ilahının da heva olduğunu söyleyebiliriz. Postmodernizmin amentüsü, Carpe Diem (anı yaşa)'dir. Sınırsız yaşa(!) cümleleridir. Bunlar, seküler Sionizm, Budizm, Brahmanizm... gibi ilkel pagan inanışlardır. Postmodernizmi bir yaşam tarzı, bir inanca dönüştürme işini ise; yine Avrupa'nın yardımıyla ABD üstlendi. Elllerinde muazzam maddi güçle insanlığa hedonist (zevkçi) yaşam tarzını sunan bu blok, dayattığı inanç için modern mabetler ve çağdaş sunaklar inşa etmekten geri durmamıştır. Festivaller, toplu konserler, galalar, şölenler, gençlik partileri, mezuniyet törenleri, dans yarışmaları, güzellik yarışmaları, 'kendin pişir kendin ye' tadında ödül törenleri, belli başkentlerde birbirini takiben düzenlenen moda gösterileri 'shooping week – Alışveriş haftası' aldatmacasıyla tertiplenen organizasyonlar, amacıyla saptırılmış spor müsabakaları vb. gibi.”³¹

Samiri dini, insanların sorunlarını ve sıkıntılarını adil biçimde çözmez, ihtiyaçlarını gidermez; ama onlara kendilerini iyi hissettirir, özel hissettirir. Adeta uyuşturucu almış gibi rahatlatır ve mutlu eder. İnsanlara telkin edilen din soslu, akıl ve mantık dışı, saçma sapan çözümler, onları geçici olarak rahatlatır, ama sıkıntılarının çözümüne hiçbir katkı sağlamaz.

“Tabi bu noktada “carpe diem” kavramını hiç duymamış olmak veya “anı yaşa” tabiriyle karşılaşmamış olmak çok da önemli değildir. Zira bu kavram mevcut reklam piyasasının temel felsefesini oluşturur. Yani **üretilen her reklam, sunulan her fikir veya değerli gösterilen şeyler bu ve benzeri ‘kişiyi özel hissettirici’ kavramlar üzerine kuruludur. ‘Sana bu yakışır, ben buna değerim, farklı ol, kendini özel hisset’ gibi sloganları elbette duymuşuzdur.** Bunların yanı sıra **şimdi senin zamanın özgürce yaşa! Şimdi değil de ne zaman?’** gibi reklam kampanyaları da bize pek yabancı değil. Bu ve bunun gibi birçok cümlenin altında ‘carpe diem’ felsefesine dayanan ve fertleri öne çıkararak yorumlar bulunmaktadır.”³²

Bireyci-hedonist kültür, hem din adına, hem de dünya adına ‘kısa yoldan köşe dönme’ felsefesi ile benzer anlayışlardır:

“Modern toplumun çalışma etiğine karşı postmodern kültür hedonizmi yücelterek, tüketime dayalı **“nasıl harcamalı”, “nasıl eğlenmeli” tarzındaki normları üretmiştir.** 1980 yılından sonra Türkiye’de sunulan **kısa yoldan köşe dönme felsefesini** ve hayat tarzını televizyondan izleyen gençler, iki arada kalmaktadır. **Bir yandan aile ve okulda çalışmanın erdemi önerilirken; diğer taraftan televizyondan kısa yoldan köşe dönme ve gösterişli hayat tarzları sunulmaktadır... Postmodern kültür, hem dindar olmayı hem de hedonist (hazcı) yaşam tarzını üretebilmektedir.** Carpe diem (günü yaşa) felsefesi, hedonist/narsist kültürü ifade etmektedir.³³

“Kapitalist bir dünyaya doğmuş bireyler olarak ister istemez kapitalizmin getirdiği reflekslerle hareket ediyoruz. **Hedonist bir dünya görüşünü enjekte eden modern toplum ve bir şey olmaya öykünen, değer adı verilen ucuzluklarla tüketilen bir dünyada kendi aklıyla değil, düşüncesizce yönlendirmelere kapılmış** ve toplum psikolojisinin itici -ki bu her yön olabilir- etkisiyle savrulan bireylerin yaşadığı bir dünya oluşmaktadır.”³⁴

“Hevayı ve hevesleri ilâh edinmenin göstergelerinden biri de “Hedonizm”dir. Yani hazcılık ve nefsin her istediği zevkleri tatma meylidir. Hedonik insanlar, yaşamak için yemezler; yemek için yaşarlar adeta. Hayatın her türlü zevkenden tatmak ve bütün mesaisini nefsin arzularının tatminine harcamak onlar için bir ibadet gibidir. Bunlar “Carpe Diem”; yani “Anı Yaşa” sloganıyla geçmiş ve geleceği düşünmezler ve buldukları anın mutluluğuyla avunmaya çalışıyorlar.”³⁵

²⁹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü

³⁰ Afşar Timuçin, Felsefe Sözlüğü

³¹ <https://dogruhaber.com.tr/yazar/faruk-kuzu/6609-postmodernizm-bir-din-midir/>

³² Abdurrahim Karagöl, <http://insanvehayat.com/carpediem-ani-yasa-ama-nasil/>

³³ Vehbi Bayhan, Hedonist ve Püritan Etik Sarmalında Postmodern Gençlik, 198-199,202

³⁴ Kemalettin ÖZDEN, Sinemada Hastalık ve Hekim Algısı, 25.

³⁵ Kenan Ören, Hevayı İlahlaştırmak Sendromu - http://www.taceddinozeren.com/Hevayi_ilahlastirma_Sendromu-582175-yazi.html

Acele kökünden gelen buzağı (el-icl), Kur'an'daki anlatımıyla, ilkel dürtülerin acilen sabırsızca talep ettiği şeyleri pek emek vermeden arzulamaya olumsuz bakışın da bir sonucudur. Nitekim dünya sözcüğü de, en yakın, günübürlük, alelacele olan yaşamayı temsil etmektedir. O yüzden günübürlük yaşam (el-hayat ed-dunyâ'), Kur'an'da sık sık olumsuzlanmıştır. İşte bu haz felsefesini savunanlar, carpe diemle kendilerini ifade etmektedir.³⁶

"Çocukluk evresinde yaşayanlar, hayatlarının merkezine adeta hazzı koymuşlardır. Özellikle bedensel haz tercihleri vazgeçilemezdir. Damak tadı, besinin kokusu, eşyanın rengi, şekli, görüntüsü ve insanların takdir etmesi her şeyin üstündedir. Onlar, hazlarının takipçisidir. Bu amaçla risk almaktan çekinmezler. Bu hedonist tutum (haz ve bedensel zevkleri merkeze alan anlayış), onları doyumsuzluğa sevk eder ve mutlu olamazlar.

Hedonist türü bir yaşamı seçenlerin dünyasında sevgi yoktur. Yalnızca hazlarını takip etme ve zevk alma, zevklerinin peşinden koşma söz konusudur. İğdüsel dürtülerinin, keyfi arzularının esiri olmak ve bunların kontrolüne girmek, onların bir yaşam biçimidir. Onlara göre sevgi, başkalarını kullanarak zevklerini yaşamaktır. Benmerkezci olmaları, yalnızca kendi çıkarlarını düşünmeleri; egolarını şişirmiş ve onları narsist yapmıştır.

Çocukluk evresinde yaşayanlar, hazcı tutumlarından dolayı empati kuramaz, işin sonunu, geleceği pek düşünmezler. Bugün bulduklarını bugün yerler, ellerindekini anında harcarlar. Anlık düşünür, anlık yaşarlar. Yarını düşünmek, 3-5 gün, 3-5 ay sonrasını düşünmek, onlara oldukça yabancıdır. Bu yüzden sorumluluk almaktan kaçınırlar.

Günümüzde 'Carpe diem' felsefesi, Hedonizm'in mottosu olan 'gününü gün et', 'anı yaşa' gibi söylemlerle Hedonizme hizmet etse de, esasen 'Carpe diem' felsefesinin çıkış noktasında; 'İçinde bulunduğun zamanı iyi değerlendir', 'İçinde bulunduğun anı verimli geçir' veya 'Gelecek korkusuyla, içinde bulunduğun anı da kendine zehir etme, zamanın kıymetini bil' gibi doğru bir amaç gütmektedir."³⁷

SAMİRİCİ - BUZAĞICI ANLAYIŞIN ARKA PLANINDA YATAN NEDENLER

İsrail halkı, Mısır'da iken Nil'in sağladığı zengin besin yelpazesine alışmışlardı. Sina Yarımadası'nda konakladıkları yere gelinceye kadar göç yolu boyunca birkaç ay büyük sıkıntılar çekmişlerdi.

Sina Yarımadası'na yerleşince, orada da çok zor koşullar altında yaşamaya başladılar. Besin maddeleri, yalnızca kudret helvası ve bildircından ibaretti. Yetmez, su sıkıntıları vardı. Ayrıca barınma ve güvenlik sorunları vardı. Yanlarında Mısır'dan getirdikleri ve boğulan Mısırlı askerlerden edindikleri mücevheratları vardı, ama bir işe yaramıyordu. İçinde buldukları sıkıntıdan kurtuluş için ya gerçekçi bir yol izleyerek hak ve adalet üzere yaşayacaklar ve Allah'ın vaadini bekleyecekler, ya da sahte kurtarıcıların tuzağına düşeceklerdi.

Düşünün, yoğun endişe ve korku içindesiniz: Ölümcül bir hastalığınız var, acilen iyileşmeniz lazım... Evsizsiniz, acilen bir ev bulmanız lazım... Açsınız, acilen bir yiyeceğe ulaşmanız lazım... Eşiniz sizi aldatıyor, acilen önlem almanız lazım... Birileri size zarar verecek, şerrinden korunmanız lazım...

Acil ihtiyaçlar, insanların zaaflarına yenildikleri ve duygusal davrandıkları anlardır. Acil ihtiyaçlar, anlık çözümlere gebedir. Anlık çözümler, rasyonel ahlaka dayanmazsa fayda yerine zarar verir. Örneğin: Şu sözü şu kadar kez tekrarlarsan, şu fiili şu kadar kez yaparsan, şunu taşırsan, şunu yutarsan, şu vakitte şurdan geçersen, şu vakitte şu işi yaparsan, şunu aklından geçirirsen, şuna dokunursan, şunun üstünlüğüne veya kutsiyetine inanırsan, **anında işlerin rast gider, dileklerine kavuşursun. Ne yazık ki çoğu insan; gerçekçi yolları izleyerek, çalışarak, emek harcayarak doğru bilinç ve inançla amacına ulaşma yoluna gitmez, hep işin kolayına kaçır. İşin kolayına kaçtıkça hayatı daha da zorlaşır ve çıkmaza sürüklenir. İnsanların büyücülere, falcılara,**

³⁶ Carpe diem; buzağı, dana: El-âcileyi irade edenler (17/18), el-âcileyi sevenler(hubb) (75/20); İnsan hayra çağırır (davet) gibi şerri de davet eder. İnsan acelecidir (acül). 17/11; Zevklenmek (istimta'): 4/24; 6/128; 9/69; 46/20

³⁷ Turgut Çiftçi, Çocukça Yaşamlar - Ergence Tepkiler - <http://www.hakveadalet.com/ergen-cocuk>

muskalara, türbelere, uğurlu eşyalara, yapay kutsallara başvurmasının nedeni, kestirmeden alelacele sonuca (el-icl: buzağıya) gitme arzusudur.

Hangi iş olursa olsun, başarmak için düşünmek, araştırmak, okumak, sorgulamak, akıl yürütmek ve çalışmak gerekir. Bunlar, zaman, emek ve sabır gerektirir. Öyle kolayca başarılı bir sonuca ulaşamazsınız. Ayrıca hiçbir işin garantisi yoktur, riski göze alırsınız. Oysa sahte kurtarıcılar, her şeyi garanti ederler, istediğiniz gerçekleşmeyince ya ortadan kaybolurlar, ya da türlü yalanlarla bahane üretirler.

Musa peygamber, İsrail halkıyla birlikte Sina Yarımadası'nda geçici olarak konaklamayı planlamıştı. Her hicret (göç) eden toplum gibi ilk etapta onlar da birtakım zorluklarla karşılaşmıştı.

"İsrailoğulları, çok kalabalık bir halde Mısır'dan göç edip Sina Yarımadasına girdiklerinde, değil ev veya çadır, başlarını sokacak bir yerleri bile yoktu. O zaman Allah, onları güneşin yakıcı sıcağından korumak için bulutlar gönderdi. Eğer bulutlar onları gölgelemeseydi, çöl güneşinin yakıcı sıcağında kavrulup giderlerdi."³⁸

Yalnızca barınma sorunları değil, beslenme sorunları da üst düzeyde idi. Bu konu, Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir:

"Bulutları üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin ikram ettik (indirdik). 'Verdiğimiz rızıkların sağlıklı olanlarından yiye' (dedik). Onlar bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı." 2/57

Sağlıklı besin maddesi olarak çöl şartlarında onlara kudret helvasının (el-mann) ve bildircinin (es-selvâ) ikram edildiğini görüyoruz.

«Size verdiğimiz rızıkla sağlıklı olanlarından yiye, ama bu hususta zorbalasmayın (tağütlaşmayın), yoksa öfkemi üzerinize çekersiniz, kim öfkemi üzerine çekerse, onun hayatı kaymıştır. Kim tövbe etti, inandı ve ıslah edici iş yaptı, sonra (böylece) doğru yolda gittiye ben bağışlayıcıyım.» 20Taha/81-82

Besin maddeleri konusunda yaşanan zorluklar, bazılarını zorbalığa itmiş, insanlar üzerinde tahakküm kurmaya, onların haklarını gasp etmeye götürmüş olmalıdır.

Tarih boyunca insanların çoğu, genellikle din istismarcılarının tuzağına düşmüştü. Din istismarı, dini de kullanarak halkın kaynaklarını sömürmek anlamına geliyor. Nitekim de öyle oldu. Samiri, Musa'ya indirilen ahlaki standartlara uyma eğiliminde değildi. O, kafasına göre takılmak istiyordu, insanların ellerindeki mücevherata da göz koymuştu. Öncelikle, boğulan Mısırlıların mücevheratlarını yanlarında taşımalarının dinen doğru olmadığına (gayr-i meşru olduğuna) onları inandırdı. Sonra Musa peygamberin konumunu tartışmaya açtı, onun bazı konularda yanlış yaptığını, geleneksel inançlardan bazısını unuttuğunu iddia etti. Bu nedenle o konuda ondan ayrıldığını savundu.

Buzağı geriye dönüşü, o günlerde zulmün adresi olan Mısır'daki geleneklere özlemi sembolize ediyordu. Böğürtü sesi, geçmişin kuru değil, külleri üzerinde kurulan yalancı bahar anlamına geliyordu. Oysa rüzgar o külleri savurabilir, oysa kor olsaydı canlanabilirdi. Kor, hak ve adalet bilinci ve duygusu idi. Küller ise yapay kutsallara umut bağlamak idi. Yapay kutsalların suyunu, havasını, toprağını, ruhaniyetini veya parçasını bir şeylere katarak ancak ilkelerden ve değerlerden yoksun insanları aldatabilirsiniz. Kutsal, her türlü hile entrikadan, kişi ve grup menfaatinden, yalan ve talandan, haksızlık ve yolsuzluktan, kibir ve riyakarlıktan beridir, uzaktır. Kutsal, hak ve adalet, merhamet ve sorumluluk gibi üst değerleri herkes için yaşatmayı amaç edinir.

Samiri'ye göre bu mücevherat, içinde buldukları bölgede hem sermayeye dönüşerek maddi güç sağlayacak ve bu sayede kendisi ve yakın çevresi bundan istifade edecek, hem de ondan totem-fetiş arası bir sembol üretecekti.

³⁸ Mevdudi, Tefhimu'l_Kur'an, 2/57

İşte kimileri de yaşanan bu çaresizlikten nemalanmak istemiş, bunun sonucu İsrail halkı arasında tefrika çıkararak bozgunculuğa yeltenmiştir. İşte Samiri, bunun somut bir örneğidir. Samiri, kendisinde Musa da dahil³⁹, diğer insanlarda olmayan farklı ve üstün özellikler olduğunu iddia etmiştir.⁴⁰

«(Musa: Harun'a)'Halkım arasında beni temsil et, **ıslah edici ol. Sakın bozguncuların yolunu izleme!**» 7A'raf/142

«(Mûsâ'ya dendi ki) Yeryüzünde haksız yere **kibirli davrananları ayetlerimden uzaklaştıracağım.** (Onlar) her türlü kanıt ve işareti (ayeti) görseler, yine de ona inanmazlar. Rüş yolu görseler onu yol edinmezler. Ama aldatici kaygan yolu görseler onu (hemen) yol edinirler. **Bu, onların, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmaları sebebiyledir. Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların eylemleri boşa çıkmıştır.** Onlar, yapmakta olduklarından başkasıyla mı cezalanıyor?» 7A'raf/146

«(Allah:) **'Biz senden sonra halkını sınamadan (samimiyet testinden) geçirdik (fitneledik).** Bunun sonucu, **Sâmîrî onları saptırdı'** dedi.» 20Taha/85

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي

«(Sâmîrî), dedi ki: **'Ben onların görüp akıl erdiremedikleri şeyleri görüp akıl erdirdim. Elçinin kurucu ilkesinden (izinden) bir bölümünü sımsıkı tutmuştum, işte o kısmını terk ettim. İlkel benliğim (nefs) beni işte böyle harekete geçirdi (tesvîl).**» 20Taha/95-96

Samiri, diğer insanların akıl erdiremedikleri şeylere akıl erdirdiğini, Musa'nın kurucu ilkesinden (eserinden)⁴¹ bir kısmını sımsıkı tuttuğunu, ama o sımsıkı tuttuğu kısmı terk ettiğini⁴² ve ilkel benliğinin⁴³ onu harekete geçirdiğini⁴⁴, gaza getirdiğini söylüyor. Kısaca Samiri, sımsıkı tuttuğu kısmı terk etmiştir. İşte o kısım, dinin özü olan tevhid ve onun pratiği olan hak ve adalet bilincidir.

Çölde çaresiz kalan insanlar, kurtuluş ümidi ararlarken onların inançlarını ve duygularını istismar eden kişiler, onlara sahte kurtarıcılar icat etmişlerdir. Oysa doğrusu, Allah'ın onlardan istediği, **"Allah'ın lütfettiği sağlıklı gıdaları yemeleri, o konuda zorbalık etmemeleri; bozguncuların yolunu izlememeleri, kibirli davranmamaları, daha iyi imkânlar ve fırsatlar için Allah'ın vaadini beklemeleri ve yalnızca Rablerinin (sahiplerinin ve otoritelerinin), Rahman (koruyucu-kurtarıcı) olduğuna inanmaları"** gibi bu ilkeleri izlemeleriydi.⁴⁵

Esasında Samiri, onların duygularını tatmin edecek bir çözüm bulmuştur. Bu sayede hem onların servetlerini ele geçirmiş olacak, hem de onlara yalancı baharı yaşatacaktır. İşte bu da, Samiri'nin vaadidir.

«(Sâmîrî) onlara **böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) ortaya çıkardı.** Sonunda onlar, **'İşte bu sizin de ilahınız, Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu'** dediler.» 20Taha/88

Apis öküzüne ait ses, onlara Mısır'daki dini törenleri hatırlatmaktadır. Kutsiyetine inandıkları ses, onları büyülemektedir. Çünkü bu ses, geldikleri ülkede ruhani atmosferin oluşmasına katkı sağlamıştır. Oysa Samiri'nin icat ettiği bu varlık, onların sorunları çözecek bir yeteneğe ve güce sahip değildir; konuşamayan, gücü olmayan iradesiz bir kukladır.

Samiri'nin öküze atfettiği kutsallık iddiası, yersiz yurtsuz ve kaliteli besin maddelerinden yoksun kalan İsrail halkını içine düştükleri zor koşullardan kurtarma vaadi taşıyordu. **Oysa onlar, kendi**

³⁹ «Sonunda onlar, 'İşte bu sizin de ilahınız, Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu' dediler.» 20Taha/88

⁴⁰ «(Sâmîrî), dedi ki: 'Ben onların görüp akıl erdiremedikleri şeyleri görüp akıl erdirdim.» 20Taha/95

⁴¹ Resulün eseri, Musa peygamberin inandığı; tevhid, hak ve adalet gibi kurucu ilkelerdir. "Resulün eseri, Musa peygamberin yoludur. Ebu Müslim'in ileri sürdüğü bu görüş, müfessirlerin izahlarına açıkça aykırıdır. Fakat şu sebeplerden dolayı, bu görüş doğruya daha yakındır." (Fahrüddin er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, 16/37-38)

⁴² Nbz fiili, caymak, rafa kaldırmak ve askıya almak: 2/101; 3/187

⁴³ İlkel benlik: Ruhun en derin gerçekler dünyasıyla değil bedenle haz ilkesine dayalı ilişkisi bulunan parçası. Üstbenlik: Toplumun ahlaki ölçü ve değer yargılarından oluşan boyutu [benlik ülküleri (örnek insana benzeme özlemi) ve vicdan] (Hançerlioğlu, Ruhbilim Sözlüğü, 52, Remzi Kitabevi, 1997)

⁴⁴ Gaza getirdi veya Bkz. Süleymaniye Vakfı çevirisi: "Canım böyle istedi."

⁴⁵ Bkz. 7A'raf/142-147; 20Taha/80-90.

inançlarına, emeklerine ve bunların sonucu Allah'ın yardımına güvenmeleri, ilahi adalete inanmaları gerekiyordu.

Somut kanıtlara rağmen buzağıyı edinmişlerdir. Ancak Samiri'nin saptırdığı İsrail halkının, "İşte sizin de ilahımız, Musa'nın da ilâhı budur" (20Taha/88) iddiası dışında, İsrailoğulları'nın buzağıyı ne edindikleri Allah tarafından bildirilmemiştir. Onların buzağıyı edindikleri⁴⁶ ifade edilmiştir. Ona ibadet ettiklerine dair bir ifadeye de Kur'an'da rastlamıyoruz.

O halkın bilmesi gereken tek gerçek ise, gerçek rablerinin (sahiplerinin ve otoritelerinin) aynı zamanda gerçek koruyucu ve kurtarıcı (rahman) olduğudur. Umutlarını, rablerinin uyarılarına uymaya ve bunun sonucu koruyucu ve kurtarıcı olarak O'na güvenmeye bağlamaları gerekmektedir:

Harun peygamberin, İsrail halkını, "Zorlu koşullarda sınanıyorsunuz, samimiyet testinden geçiriliyorsunuz. Sizin rabbiniz kim ise, sizin koruyucu-kurtarıcınız (rahman) da odur" diye uyarması, İsrail halkının rab olarak Allah'ı, koruyucu-kurtarıcı (rahman) olarak buzağı görmeye başladığını göstermektedir. Ne var ki İsrail halkı, din istismarcısı Samiri'nin buzağının, 'koruyucu-kurtarıcı' olduğu iddiasına inanarak tuzağa düşmüştür. Harun'un, "Bana uyun, beni izleyin" öncelikli sözü, sorunun dini olduğunu, kendisini izleyenlere yönelik, "Emrime itaat edin" sözü ise, aynı zamanda toplumsal lider olduğuna işaret etmektedir.

«Hârûn, onlara, 'Ey halkım! Siz bununla (buzağıyla) ancak sınamadan (samimiyet testinden) geçirildiniz (fitnelendiniz). Kuşkusuz sizin sahibiniz ve otoriteniz (rabbiniz), gerçek koruyucu-kurtarıcıdır (rahman). Bana uyun, emrime itaat edin!' demişti.» 20Taha/90

BUZAĞI EDİNMEYEN ÖNCEKİ UYARILAR

- 1 - Zorbalaşmayın (ilkesiz ve hukuksuz yere insanlar üzerinde tahakküm kurmayın),
- 2 - Bozguncuların yolunu izlemeyin,
- 3 - Kibirli davrananları, Allah, ayetlerinden uzaklaştıracak,
- 4 - Ayetleri ve ilahi adaleti (ahireti) yalanlayanların yaptıkları boşa gidecek.

Bu uyarıları çiğneyenler, buzağıyı edinmişlerdir. Bu ayete göre, kibirli insanlar, ayetleri yalanlamaktadır ve onlardan gafilidir, o yüzden Allah, onları ayetlerinden uzaklaştırmaktadır.

Sonuç olarak Samiri;

- a) İsrail halkının fitnelenmesi sonucunda onları saptırmıştır.
- b) İsrail halkını zinetlerinin töhmeti altında olduklarına inandırmıştır.
- c) İsrail halkının basiret edemediklerini basiret ettiği iddiasındadır. Ayrıca elçinin ilkesini terk ettiğini itiraf etmiştir. Bunun gerekçesini, kendi benliğinin böyle uygun görmesine bağlamıştır. (20Taha/85,87,95-96)

BUZAĞI NEYİ SEMBOLİZE EDİYOR?

Kur'an'da buzağı diye tercüme edilen sözcüğün Arapça'daki karşılığı, 'el-'icl'dir. Bu sözcük; 'acil, acele, çabuk, ivedi, hızlı, süratli durum' kökünden gelmektedir.

Gerçek anlamda buzağı, ineklerin, doğumundan süttten kesilmesine kadar geçen süreçteki yavrularına verilen addır.⁴⁷ Mecaz anlamda buzağıyla verilmek istenen mesaj, onun anlamsız ve amaçsız, ani ve hızlı hareket etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

⁴⁶ **BUZAĞIYI EDİNDİLER:** Kur'an'da 8 yerde buzağı ('icl), 7 yerde buzağı edinmek (ittihâz) fiiliyle tekrarlanmıştır. (Buzağı: 2/51,54,92-93; 4/153; 7/148,152; 20/88; Edinmek: 2/51,54,92; 4/153; 7/148,148,152)

⁴⁷ Hayvanın doğumundan süttten kesilmesi arasındaki yaklaşık 0-5 aylık dönemine buzağı; süttten kesilmesinin sonra 6-11 aylık dönemine dana, 12-24 aylık dönemine düve adı verilmektedir. (Numan Akman, Sığır Yetiştiriciliği ve Karlılık)

İnek ve boğa, tarım toplumunda geçimin en önemli araçlarıydı. Buzağı, çok kısa sonra inek veya öküz adaydır. Keyfi yaşam için, kısa yoldan ve günübürlük düşünerek veya geleceği ve işin sonunu (ahireti) düşünmeden bağlanan, tutunulan her şey icl (acil yoldan, kestirmeden keyfi yaşama ulaşma aracı)'dir.

Kur'an'da boğazlanması gereken 'inek (bakara)' veya Mısır'da kutsal görülen Apis öküzü iken, Samiri'nin icat ettiği şeyin buzağı (el-'icl) olarak nitelenmesi⁴⁸, gerçek anlamda hayvan türüne işaret olduğu gibi mecaz anlamda alelacele yapılmak istenen şeye de işaret etmektedir.

Musa peygamberin ardından alelacele icat edilen ve alelacele sonuca varılmak istenen şeydir buzağı. Nitekim bu amaçla süslenme araçları olan mücevherat kullanılmıştır. **El-'icl, ona inananlara göre acil veya kestirmeden kurtuluşu, gerçekte ise dini kullanarak avunmayı, nemalanmayı, dini oyun ve eğlence konusu edinmeyi sembolize etmektedir.**

Kur'an'da parayı putlaştırmak (ilahlaştırmak) geçmiyor diye sanılır. İşte paranın ve gücün putlaştırılması, buzağı örneği ile güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Hatta peygamberlerin ardından en çabuk bozulma ve dejenere olma aracı olarak gösterilmiştir.

İsrail halkı zor koşullarda yaşamaktadır. Bundan dolayı onları kurtaracak acil bir çözüme, hap çözüme fazla düşünmeden hemen kucak açacak durumdadırlar. Hâlbuki acil kurtuluş arayışları, çoğu kez hüsrana sonuçlanır. Samiri, Mısır'daki pagan dini çağrıştıran buzağı ve ona özgü ses ile içine düşülen sıkıntıdan kurtarmayı hedefleyerek, buzağının onların ilahı olduğunu iddia etmiştir.

Esasında İsrail halkı, Musa peygamberin mesajına kulak vererek Mısır'dan ayrılmış, deryayı geçmiş, içlerinden cahiliyeden kurtulamayanlar, bir fetiş simgeyle karşılaşınca, onu yüceltmişler ve onlardan bir kısmı Musa'dan ayrılmıştır. Büyük bir kısmı, fetiş simgenin saçmalığının farkındadır. Musa'nın Tur'a gitmesinin ardından, Samiri, İsrail halkının 400 yıldan fazla süre yaşadıkları Mısır'la çağrışım kuracakları, yeni bir totem-fetiş karışımı bir simge icat etmiş ve onu yüceltmeye davet etmiştir.⁴⁹ Bu davet bazılarını oyuna getirirse de, onların çoğu, bu simgenin, kendileriyle konuşamayan (aydınlatamayan), kendi sorunlarını ve sıkıntılarını gideremeyen, saçma sapan bir şey olduğunun farkında idi.

Sonuç olarak buzağı, insanların kendilerini yoldan çıkardığını, yanlış yol veya yanlış yolda olduğunu bildikleri, ama çok istedikleri, çok sevdikleri kişiler ve nesnelere. **Örneğin, bir kişi, bir başkasının kendisini yoldan çıkardığını, kendisini yanlış yola götürdüğünü biliyor, ama onu çok istiyor, çok seviyor ve onunla olmak için can atıyorsa, işte o, o kişinin buzağısıdır.** İnsanlar buzağının kurtuluş yolu olmadığını bildikleri halde neden ona koşarlar. Çünkü onun yanında zevk ve eğlence vardır. Dinle ilgili de onları tatmin edecek bir şeyleri bulmak mümkündür. Olmasa bile, bazıları, o dini atmosferin ve ruhani havanın yaşanmasını, kendi kurtuluşları için yeterli görmektedir. **Samiri'nin dini, güç ve yalan üzerine kurulmuştur. Güç için mücevherat toplanmış, böğürme özelliği ile ruhani atmosfere giriş yapılmıştır. Artık ondan sonra hak ve adalet, sorumluluk ve merhamet gibi yükümlülük getiren değerlere gerek kalmamıştır. Çünkü Samiri dinine ait, mensuplarını kesin bağlayan bir ahlaki paradigma yoktur.** Bireysel olarak zaman zaman bu değerlerden söz edilse de, bunların açık-net bağlayıcılığı ve kalıcılığı söz konusu değildir.

⁴⁸ **Kitab-ı Mukaddes'te ilahi buyrukları izlemeyen halkın elçiye dikbaşlılık ederek, toz haline gelmesi mümkün bir maddeden buzağıyı putlaştırdıklarından söz edilmiştir:** "Kırk gün, kırk gece sonra RAB bana iki taş levhayı, antlaşma levhalarını verdi. "Haydi, buradan hemen in dedi, 'Çünkü Mısır'dan çıkardığın halkın yoldan çıktı. Onlara buyurduğum yoldan hemen saptılar. Kendilerine dökme bir put yaptılar. Sonra RAB bana, 'Bu halkı gördüm dedi, 'İşte dikbaşlı bir halk!' Kitab-ı Mukaddes, Yasanın Tekrarı, 9: 11-13. "Tanrınız RAB'be karşı günah işlediğinizi gördüm. Kendinize buzağıya benzer bir dökme put yapmıştınız. RAB'bin size buyurduğu yoldan hemen saptıdınız." Yasanın Tekrarı, 9: 16. "Yaptığınız günahlı nesneyi, o buzağıya benzer dökme putu alıp yaktım. Parçalayıp ince toz haline getirinceye dek ezdim. Sonra tozu dağdan akan dereye attım." Yasanın Tekrarı, 9: 21

⁴⁹ "Hz. Musa (as) Allah'tan talimat almak üzere kırk günlüğüne Tur-i Sina'ya çıktığı zaman, kavmi konakladığı er-Raha ovasında, O'nun yokluğundan istifade ederek bir heykel yaptılar. Mısır'dan, mucizevî kaçışlarının üzerinden daha üç ay bile geçmeden, İsrailoğulları, peygamberlerinden kendileri için yapay bir tanrı yapmasını istemiş ve Hz. Musa Sina'ya çıkmak üzere onları terk eder etmez de hemen kendi kendilerine sahte bir tanrı uydurmuşlardı." Mevdudi, Tefhim, A'raf/148 açıklaması

SANA ZARAR VERSE DE, KENDİNİ İYİ HİSSETTİRECEK ŞEYLERE KOŞ!

Samirilik, lümpen yaşamın iyi bir pazarlamasıdır. Yıldızlı sözlerle kendinizi iyi hissettirmeye çalışır. Onun reklamlarına kanar, ona inanırsanız onun gönüllü köleleri olursunuz.

Peki, kendini iyi hissettiren şeyler nelerdir?

Az iş, çok zevk, eğlence, gırgır, şamata...

Sizce böyle bir yaşamın sonu nasıl biter? Kuşkusuz kötü...

Tabii aynı anlayış sahipleri, özel kişisel menfaatleri için, birilerinin gözüne girmek için, makam mevki için, yükselmek için, alkış için, şan şöhret için, güçlü olmak için, zengin olmak için, birilerine uşak olmayı, hamal olmayı, kul köle olmayı bile göze alırlar.

Kapitalizmin öngördüğü lümpen yaşam⁵⁰, sizi iyileştirmeye değil, reklamlarıyla, göz boyacılığı ile sizi iyi hissettirmeye çaba harcar. Beslendiğiniz ürünler size zarar verse de, kendinizi iyi hissettirmeye çalışır.

Post modernizm, diğer adıyla New Age, yahut hedonizm (hazcılık) anlayışı, mensuplarına veya müritlerine, "İyi ve doğru olan şey, sana kendini iyi hissettiren şeydir. Kötü olan şey de, sana kendini kötü hissettiren şeydir. O halde, iyi hissettiren şeye yaklaş, kötü hissettiren şeyden uzaklaş" diye telkin eder.

Oysa erdemli yaşamın başında; emek, çalışmak, sabır, zorluk, engebeler, yağmur, çamur, fırtına, insanların kibri, riyakârlığı, bencilliği, tembelliği, kıskançlığı, bozgunculuğu, kolaycılığı vardır. Tüm bunlar, tembel insanların hoşuna gitmez, çünkü hem çalışmak, hem de bu sorumsuzluklarla uğraşmak zor iştir. İnsana kendini iyi hissettirmez.

Erdemli yaşamak isteyen ve doğru hislere sahip olan insanlara, emek-çalışma aşamasında da kendini iyi hissettirecek şeyler vardır. Tarlanızı ekerken belki tembel iseniz, çalışmak size kendinizi iyi hissettirmez. Sularken, bakımını yaparken de... Ama iyi bir çiftçi, tarlasını ekip biçerken de şarkısını, türküsüne söyler. Hasat ederken kesin söyler.

Çocukluk evresinden kurtulamayan insanlar, yapay iyi hissettiricilerin/ tatlandırıcıların peşindedirler. Erdemli yaşayanlar, sonuç aşamasında, kişinin kendisini hem gerçekten iyileştirecek, hem de gerçekten iyi hissettirecek gerçeklere bizatihi tanık olurlar.

Samiri yaşam ve modern adıyla kapitalizm, bir düşünce sistemi değil, insanları, doğal olarak tüketicileri, profesyonelce avlama ve ayartmayı hedefleyen bir yaşam biçimidir.

Özetle, sahtelik üretenler, sahtelikten beslenenler ve sahteliği pazarlayanlar, beslendikleri bazı ürünler, kendilerini iyileştirse de, kendilerini iyi hissetmezler. Onlar kendilerini iyi hissettirecek şeylerin peşinden koştukça, gerçek besinler onların ayağına gitmez. Gitmeyince yüzleri gülen, ama günden güne sağlıklarını kaybeden, ama iyi hissettirecek GDO'lu, hormonlu yaşamın özlemini çeken veya propagandasını yapan mankurlara dönüşürler.

Bilmezler ki, **"Eğer hak, onların keyfi eğilimlerine (heva) uysaydı, gökler, yer ve bunların içindeki kimseler bozulurdu. Biz onlara onlarla ilgili ilahi mesajı getirdik fakat onlar, mesajlarından yüz çeviriyorlar."** 23Müminun/71

BUZAĞI, FİTNELENMENİN SONUCUNDA İCAT EDİLEN BİR SEMBOLDÜR

Toplumlar zor dönemlerinde acil kurtarıcılar arar ve onlara bel bağlarlar. Savaşlar, yoksulluklar, önüne geçilemez hastalıklar, doğal afetler, yersiz korkular ve cehalet sonucu, sahte kurtarıcılara gün doğar. Onlar, insanların bu zaaflarından yararlanmak için her yolu denerler. Bu süreçte İsrail halkı, Mısır'dan yeni gelmiş ve arkalarında öküz ve ineğe bel bağlayan koca bir devlet bırakmışlardı. Binlerce ve on binlerce insanın, kendi sorunlarını ve sıkıntılarını kutsiyet atfedilen öküz yoluyla çözdüğüne inandıklarına tanık olmuşlardı. Onlara göre öküz, gücünü yaratıcıdan almaktaydı, yaratıcı

⁵⁰ Bkz. Turgut Çiftçi, Lümpenlik ve Emek-Değer İlişkisi: <http://www.hakveadalet.com/emek-deger-iliskisi>

en önemli özelliğini öküze de vermişti. Bu durum onlardan önemli bir kısmını etkilemişti. Etkilenen insanlar, Musa'nın bildirdiği dine henüz inanmış veya inançlarında sadakatlarını henüz ortaya koymamışlardı. O yüzden bu konuda sınıdılar, samimiyet testinden geçirildiler (fitnelendiler).⁵¹

Daha önceden Mısır halkı, sınımadan geçirilmişti, küçümsedikleri milletten birisi onlara elçi olarak gönderilmişti.

«Onlardan önce de Firavun kavmini sınıamıştık (**fitnelemiştik**). Onlara değerli bir elçi (Mûsâ) gelmişti.» 44Duhan/17

«**Aramızdan Allah'ın lütufta bulunduğu kimseler bunlar mı? demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile sınıadık (fitneledik)**. Allah, kaynakları verimli değerlendirenleri (şükredenleri) daha iyi bilmez mi?» 6En'am/53

Hakka inandıklarını iddia edenlerin, bu iddialarında samimi olup olmadıkları ise, onların yaşadığı bolluk, darlık ve zorluklarda onların dürüst veya yalancı tutum ve davranışlarıyla test edilir:

«**İnsanlar, 'Hakka inandık' demekle, hiç sınımadan geçirilmeden (fitnelenmeden) bırakılacaklarını mı sandılar? Biz, onlardan öncekilerini sınımadan geçirdik (fitneledik)**. Elbette Allah dürüst davrananları da bilecek, yalancıları da bilecektir. Yoksa kötülük yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar!» 29Ankebut/2-4

Nitekim gerçekten hakka inananlarla münafıklar, dürüst veya sahte tutum ve davranışların sonucunda ortaya çıkmaktadır:

«**İnsanlardan kimi vardır ki 'Allah'a inandık' der, fakat Allah uğrunda kendisine eziyet edilince insanların baskı ve eziyetini (fitnesini), Allah'ın azabı gibi sayar**. Ama Rabbinden (sana) bir yardım gelse, 'Biz de sizinle beraberdik' derler. Allah, âlemlerin göğüslerinde bulunan (düşünceler)i daha iyi bilmez mi? **Allah, elbette hakka inananları da bilir ve elbette münafıkları da bilir.**» 29Ankebut/10-11

İşte münafıklar, zaaflarının kurbanı olur; menfaatlerinden, hırsları, ihtirasları ve korkularından dolayı kendi kendilerini harcarlar.

«(Münafıklar) onlara (inananlara) şöyle seslenirler: 'Biz (dünyada) sizinle beraber değil miydik?' (Mü'minler) derler ki: 'Evet, **fakat siz kendinizi ayarttınız (fitnelediniz)**; gözleyip beklediniz; kuşkulara kapıldınız; Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı.» 57Hadid/14

Hakka inananların sadakatları, fedakârlıklarıyla ölçülür. Allah, böylelikle kirli düşünce ve inanç sahipleriyle, temiz düşünce sahiplerini birbirinden ayırır:

«**Allah, kirli düşünce ve inanç sahiplerini (habis) temiz düşünce ve inanç sahiplerinden (tayyib) ayıracaya kadar müminleri üzerinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir. Allah sizi gayba vakıf kılacak da değildir**. Fakat Allah, elçilerinden uygun göreceği kimseyi seçer. O halde Allah'a ve elçilerine inanın; eğer hakka inanır ve sorumlu davranırsanız sizin için büyük ödül vardır. **Allah'ın lütfundan verdiği şeyi cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar**. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.» 3Al-i İmran/179-180

İsrail halkı Mısır'dan ayrılınca, hakka inandıklarını iddia eden kişiler sınımadan geçirildiler. Fitnelenerek samimiyet testinden geçirilenlerden gerçekten inananlar, buzağıyı edinmişlerdir.

⁵¹ **FİTNELENMEK**: Samimiyet testinden geçirmek/ gerçek ile sahte olanı ayırt etmek için ateşe tutmak/ curuf ile cevheri ayırmak/ yol ayırımına neden olabilecek bir sınımadan geçirmek. **Samimiyet testinden geçirilenler (fitnelenenler)**: İsrail evlatları (7/155; 20/85,90); Firavun kavmi (44/17); Münafıklar (57/14); İnananlar (6/52-53; 29/2-3); Musa, Davud ve Süleyman (20/40; 38/24,34);

«(Allah:) 'Biz senden sonra halkını sınımadan (samimiyet testinden) geçirdik (fitneledik). Bunun sonucu, **Sâmirî onları saptırdı**' dedi.» 20Taha/85

Bu samimiyet testinden geçirilme sürecinde, Harun onlara, 'Sizin gerçek rabbiniz (sahibiniz ve otoriteniz), Rahman'dır' demiştir. Allah'ın rahman niteliği buzağıya atfedilmiştir. Rahman niteliği, koruyucu-kurtarıcı niteliklidir. Öyleyse İsrail halkı, buzağıya koruyucu-kurtarıcı özellikle yakıştırmışlardır.

«Hârûn, onlara, 'Ey halkım! **Siz bununla (buzağıyla) ancak sınımadan (samimiyet testinden) geçirildiniz (fitnelendiniz). Kuşkusuz sizin sahibiniz ve otoriteniz (rabbiniz), gerçek koruyucu-kurtarıcıdır (rahman).** Bana uyun, emrime itaat edin!' demişti.» 20Taha/90

Nitekim Musa, onlara şunları hatırlatmıştır:

«**Görmüyorlar mı ki o (buzağı) kendilerine bir laf söyleyemiyor; kendilerine olan bir zararı önleyebilme⁵² ve yarar sağlama gücü bulunmuyor?**» 20Taha/89

Hatta buzağı sınımasından başarılı çıkanlar da onları sarsacak başka bir denemeden geçirilmişlerdir.

«Mûsâ, halkından, belirlediğimiz sözleşme için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı çarpınca, Mûsâ, 'Ey Rabbim! Uygun görseydin, onları da beni de bundan önce helâk ederdin. **İçimizden bazı beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk eder misin? Bu, sırf senin bir sınımandır (fitne).** Onunla uygun göreceğin kimseyi saptırırsın, uygun göreceğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize rahmet et. Sen, bağışlayanların en hayırlısı'nı' dedi.» 7A'raf/155

Kuşkusuz buzağı edinenler, Rablerinden uzun vadede gazap ve kısa vadede (el-hayat ed-dunyâ), onursuzluğu yaşayacaklardır. Çünkü Allah'tan düşük düzeyde de olsa, koruyucu-kurtarıcı edinmişlerdir.

"Kendilerine bir fayda sağlayamadığı veya zarara güç yetiremediği halde, Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, bir koruyucu (veli/evliya) olarak görmüşlerdir/edinmişlerdir." 13Ra'd/16

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

«Buzağıyı edinenlere mutlaka Rablerinden bir gazap, dünya hayatında ise bir zillet erişecektir. İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız.» 7A'raf/152

BUZAĞIYA YÜKLENEN OLAĞANÜSTÜ ANLAM VEYA GÜÇ NEDİR?

Samirî'ni saptırdığı kişiler, buzağıya ilah nitelemesini atfetmiştir. Oysa ilah konuşur; yani onun sözü olur, kelamı olur. Bu söz/kelam, insanlara rehberlik eder. Onları doğru yola sevk eder. Bu rehberlik, "Bunları yapın, şunları yapmayın" diye ahlaki değerler ve hukuki ilkelerden (sözden) oluşur. Razi'nin de ifade ettiği gibi, "İlâh, emir ve yasakları olan kimsedir."⁵³

İlah'ın gücü vardır. Bu güç, eğer onun rehberliği ciddiye alınrsa, kişiyi kötülüklerden alıkoyar, onun zarar görmesini önler. Aynı zamanda doğru ve iyi işlere yönlterek ona fayda sağlar.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِي

«(Sâmirî) onlara böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) ortaya çıkardı. Sonunda onlar, 'İşte bu sizin de ilahınız, **Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu**' dediler.» 20Taha/88

⁵² Yadurruhum: Kendilerine zarar verecek: 2/102; 6/71; 10/18,106; 21/66; 22/12; 25/55; 26/73; Li nefsi darr: Kendime zararı önleyecek: 7/188; 10/49; 13/16; 25/3; 34/42.

⁵³ Razi, Mefâtihu'l-Ğayb, 7A'raf/147

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خَلِيهِمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌّ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ
وَكَانُوا ظَالِمِينَ

«Mûsâ'nın kavmi, Musa'nın (Tur'a gitmesinin) ardından, süs eşyalarından, böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) edindiler. **Onun kendileriyle konuşmadığını ve onları herhangi bir yola rehberlik edemediğini görmediler mi?** Onu edindiler de zalim kimseler oldular.» 7A'raf/148

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ

«Dediler ki: 'Sana verdiğimiz sözden sahip olduklarımızdan dolayı caymadık.' **Fakat o milletin (Mısırlıların üzerimizdeki bizi) süsleyici güzelliklerinden (ziynetinden) bazı kamburlar/ töhmet/ yükler (evzâr) belimizi bükmüştü.** Onları hayatımızdan çıkardık. İşte Samiri böyle iddia ortaya attı.» 20Taha/87

أَفَلَا يَرَوْنَ إِلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا

«Görmüyorlar mı ki o (buzağı) kendilerine bir laf söyleyemiyor; kendilerine olan bir zararı önleyebilme⁵⁴ ve yarar sağlama gücü bulunmuyor?» 20Taha/89

Samiri'nin, "Bu, sizin de ilahınız, Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu" sözü, bu inancın Mısır kaynaklı olduğunu göstermektedir. Biliyoruz ki Samiri'nin bu konuşmasından birkaç ay önce Musa ve İsrail evlatları Mısır'dan gelmiş ve bütün hayatları orda geçmişti. Samiri'nin iddiasına göre, orada böyle davranırdı, sonradan bu durum unutuldu. Belli ki İsrail evlatları korkularından dolayı Mısır'daki buzağı tapınımına açıktan tepki veremiyorlardı.

"Firavun'un ve ileri gelenlerinin, kendilerine kötülük yapar (fitneler) korkusuyla/ endişesiyle kavminin arasında Mûsâ'ya bir kuşaktan başkası inanmadı. Çünkü Firavun, ülke içinde çok ululananlardan ve çok aşırı gidenlerden idi." (10Yunus/83)

HANGİ ÖZELLİKLERİ OLAN BİR VARLIK İLAH OLAMAZ?

BUZAĞININ ÖZELLİKLERİ

1 - İNSANLARLA KONUŞAMIYOR (teklîm): İnsanlarla konuşamayan, onlara cevap veremeyen, sözleriyle ve yaptıklarıyla insanlara bir mesaj veremeyen biri ilah olamaz. Buzağının konuşma özelliği bulunmuyor, kendini ifade edemiyor.⁵⁵

2 - İNSANLARI BİR YOLA İLETEMİYOR/ BİR YOLA KILAVUZLUK EDEMİYOR (hidayet sebîl): Herhangi bir yola yöneltmede insanlara rehberlik edemeyen biri, ilah olamaz. Buzağının herhangi bir yola rehberlik etmesi mümkün değil.⁵⁶

3 - İNSANLARIN ÇIKARINA FAYDA VE ZARAR VEREMİYOR (melk nef' ve darr): İnsanların yararına zararı savma ve fayda sağlama gibi bir gücü olmayan biri ilah olamaz. Buzağı, onların çıkarına bir fayda sağlayamıyor ve zararı önleyemiyor. Benzer amaçla bazı insanlar, İsa peygambere ve nebilere ilahlık atfediyorlar. **Kendi çıkarları için fayda sağlayacak ve zararı önleyecek umuduyla koruyucu destek (evliya) ediniyorlar. Hiçbir şeye güç yetiremeyen ve akletmeyen varlıklardan şefaathçi ediniyorlar.** Putlaştırılan bazı araçlara kulluk ediyorlar.⁵⁷

⁵⁴ Yadurruhum: Kendilerine zarar verecek: 2/102; 6/71; 10/18,106; 21/66; 22/12; 25/55; 26/73; Li nefsi darr: Kendime zararı önleyecek: 7/188; 10/49; 13/16; 25/3; 34/42.

⁵⁵ **KİMLER KONUŞ(A)MAZ** (teklîm): Eğer ölümler konuşsaydı (imkânsız olan): 6/111; 13/31; Zekeriyya 3 gün konuşamaz: 3/41; 19/10

⁵⁶ Yola Allah iletir veya iletmez. 4/137

⁵⁷ **FAYDA VE ZARAR VEREMEMEK** (melk li darr ve naf'): Sizin çıkarınız için zararı önleyemeyen ve fayda sağlayamayan varlıklara (İsa) mı kulluk ediyorsunuz? 5/76; Hiçbir şey yaratamayan, ama yaratılan; kendi çıkarları için zararı önleyemeyen ve fayda sağlayamayan; öldürmeye, yaşatmaya ve diriltmeye güç yetiremeyen, Allah'tan düşük düzeyde de olsa ilahlar edindiler. 25/3; **Kendi çıkarları için fayda sağlayamayan ve zararı önleyemeyen, Allah'tan düşük düzeyde**

4 - İNSANLARA SÖZLE KARŞILIK VEREMİYOR (kavl rac'): İsteklere (dualara), söylenenlere, tepkilere veya suçlamalara cevap veremeyen biri ilah olamaz. Buzağı, söylenenlere, isteklere veya suçlamalara karşılık veremiyor.⁵⁸

5 - BUZAĞI, İRADESİZ/ KUKLAVARİ/ ROBOTUMSU (CESED) BİR ÖZELLİĞE SAHIPTİR: İradesi, tercihleri ve tepkileri olmayan biri ilah olamaz. Buzağı, iradesiz/ kuklavari/ robotumsudur (cesed).⁵⁹

6 - İRADESİZ OLAN BUZAĞI, SÜS EŞYALARINDAN (hullî) YAPILMIŞTIR: İsterse en pahalı mücevherden (altından/gümüştten) yapılınsın, cansız varlıktan ilah olamaz. Buzağı, mücevherattan yapılmıştır.

İsrail halkından buzağıyı edinenlerin⁶⁰ durumu şöyle ortaya konmuştur: Dinleyip itaat etmek yerine, dinleyip isyan etmelerinden ve **küfürlerinden dolayı kalplerine buzağı içirilmiş** (2/93), **kendilerine zulmetmişler ve zalim** (2/51,92) olmuşlardır (2/54). Bu yüzden tövbe edip egolarını/ilkel dürtülerini öldürmeleri (2/54) gerekmektedir. Allah'ı görme gibi istekleri sonucu zulümlerinden dolayı onları yıldırım çarpmıştır. **Buzağıyı edinmelerinden** (4/153) dolayı **Rablerinden onlara gazap erişecek ve kısa vadede aşağılayıcı bir durum (zillett) yaşayacaklardır** (7/152; 20/86; 2/61; 3/112; 8/16; 16/106).

Buna göre İsrail halkının buzağıya, evliya⁶¹ ve şefaatchi⁶² kavramlarındaki nitelikleri atfettiklerini çıkarmak mümkündür.

GÜCÜN ALLAH'A AİT OLMASI NE DEMEKTİR?

Gücün kaynağı, insanın doğru bakış açısına sahip olması bakımından önemlidir. Tüm varlıklara, doğal özellikleri ve yeteneklerini Allah bahşetmiştir. Bahşedilen güç, tanrısal bir parça değildir. Diğer varlıkların güçlü olması, onlarda tanrısal bir nitelik olduğu anlamına gelmemektedir. Allah, diğer varlıkları görece güçlü kılmıştır. Onlardaki güç, doğar doğmaz değil, sonradan kazanılan ve zamanla kaybedilen bir güçtür. Yine şunu bilmek gerekiyor ki her varlık, kendi doğal özelliklerine uygun bir güce sahiptir.

de olsa veliler (evliya) mi edindiniz? 13/16; Allah'tan düşük düzeyde de olsa, iddia ettiklerinize (nebilere) dua/davet edin. Sizden ne zararı kaldırabilir, ne de çevirmeye güç yetirebilirler. 17/56; Allah'tan düşük düzeyde de olsa, şefaatchiler mi edindiler? **Ya onlar hiçbir şeye güç yetiremiyor ve akıl yürütemiyorlarsa?** 39/43; Allah'tan düşük düzeyde de olsa, göklerden ve topraktan rızık olarak onların çıkarına hiçbir şeye insanüstü güç yetiremeyen **varlıklara** kulluk ediyorlar. Oysa onlar, fiziksel olarak da güç yetiremezler. 16/73; Siz, Allah'tan düşük düzeyde de olsa, ancak putlaştırılan araçlara (evsan) kulluk ediyorsunuz, iftira (ifk) yaratıyorsunuz. Allah'tan düşük düzeyde de olsa, **kulluk ettikleri kişiler**, sizin çıkarınıza bir rızka insanüstü güç yetiremezler. Rızkı Allah katında arayın. Yalnızca O'na kulluk edin ve O'na şükredin ve O'na döndürüleceksiniz. 29/17

⁵⁸ **KARŞILIKLI ATIŞMAK/ BİRBİRLERİNİ SUÇLAMAK/ŞİKAYET ETMEK** (rac' kavli): Zalimler Rablerinin yanında durdurulduklarında birbirlerine laf atarlar; Ezilenler, hegemonya kurmak isteyen kibirlilere der ki: "Siz olmasaydınız, biz mümin olurduk." Hegemonya kurmak isteyen kibirliler de ezilenlere der ki: "Size geldikten sonra hidayetden biz mi engel olduk? Aksine siz suçular idiniz." Ezilenler de hegemonya kurmak isteyen kibirlilere der ki: "Aksine gece-gündüz kurulan tuzak/oyunlardır. Bize Allah'ı reddetmemizi, O'na putlaştırılan araçlar (evsan) kılmamızı üsteliyordunuz/emrediyordunuz." Azabı gördüklerinde pişmanlığı gizlediler. 34/31-33; Birbirine laf atmak/çakmak (ilka ila'l-kavli): 16/86

⁵⁹ **ROBOT (CESED):** a) Ceset (sev'et): 5/31; b) Beden (beden): 10/92; c) Heykel (temâsil): 21/52; 34/13; d) Kontrol altında /akıl ve iradeden yoksun /etkisiz /duygusuz /kukla yönetici (cesed): 21/8; 38/34.

⁶⁰ **İNSANLAR NELERİ EDİNMIŞLERDİR? Buzağıyı edinmekle** (ittihâz), onu, kendilerine bir fayda sağlayamadığı veya zarara güç yetiremediği halde, Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, bir koruyucu (veli/evliya) olarak görerek/edinerek (13/16; 6/14; 18/50; 25/18; 29/41; 39/3; 42/6,9; 45/10), Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, kullarını koruyucu (veli/evliya) olarak görerek (18/102) veya Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, dünya hayatında aralarında sevgi bağı olsun diye putlaştırılan araçları (evsan) edinerek (29/25), kimileri Allah'a çocuk isnat ederek (2/116; 10/68; 17/111; 18/4; 19/35,88,92; 21/26,91; 25/2; 39/4), aşırı sevgiyle bağlandıkları idolleri (endâd) edinerek (2/165), insanların birbirini rab edinerek (3/64; 9/31), melekleri ve nebilere rab edinerek (3/81; 5/116; 9/31; 17/40), putları ilah edinerek (6/74), Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, ilahlar edinerek (16/51; 18/15; 19/81; 21/24; 36/23,74), vekil edinerek (17/2), yerden ilahlar edinerek (21/21); Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, şefaatchiler edinerek (39/43), yaratamayan yaratılan fayda ve zarara, ölüme, hayata ve yayılmaya gücü olmayanları ilahlar edinerek (25/3), hevasını ilah edinerek (25/43; 45/23), Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, ilahları kurban olarak edinerek (46/28)

⁶¹ Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, bir koruyucu (veli/evliya) olarak görerek/edinerek: 13/16; 6/14; 18/50; 25/18; 29/41; 39/3; 42/6,9; 45/10.

⁶² Allah'tan daha alt düzeyde de olsa, şefaatchiler edinerek: 39/43.

'Allah'tan başka güçlü varlık yoktur' iddiası, kulağa hoş gelse de zamanla yanlış anlayışlara yol açmıştır. Buradan yola çıkarak Allah'ı kimileri, 'salt güç', kimileri 'salt ruh' diye nitelemiştir. Başka varlıklardaki güç ve ruh sahibi olma özelliğini, onların tanrısallığına kanıt olarak kullanmıştır.

Kur'an'da bütün güç ve kuvvetin yalnızca Allah'a ait; Allah'ın elinde, yetkisinde, sayesinde olduğu bildirilir:

"Bütün güç, yalnızca Allah'a aittir (el-kuvvete lillahi cemî'ân)." (2Bakara/165)

Bu ayette, Ahiret'te azabı görünce, orada şirk koşanların, bütün gücün Allah'a ait olduğunu öğrenecekleri mesajıyla ilahi adalet vurgusu yapılmaktadır. Kısaca o gün, Allah'tan başka kimsenin sözü geçmediği gibi, kimsenin yetkisi ve etkisi de yoktur. Yine,

"Güç, yalnızca Allah ile, sayesinde, dilemesiyledir (lâ kuvvete illâ billah)." ⁶³ (18Kehf/39)

Bu ayette ise, doğada, tarlada veya bahçede gördüğümüz verim ve başarı, Allah'ın yasalarının işlemesiyledir. 'Hiçbir rızık, Allah'tan bağımsız değildir' vurgusu yapılmaktadır. Ürün eken veya ağaç diken insan, Allah'ın yarattığı toprak, yağdırdığı yağmur ve yarattığı güneşin oluşturduğu atmosfer sayesinde verimli (bereketli) olmaktadır. Bunlar, Allah'ın bilgisi ve kontrolü dışında büyüyüp gelişmezler.

Elbette mutlak/sınırsız ve sonsuz güç ve kudret sahibi yalnızca Allah'tır.

"Allah, onlardan daha güçlüdür." (41Fussilet/15)

Ayette, 'Onlar güçlüdür, ancak hiç kimse Allah'tan daha güçlü değildir' vurgusu söz konusudur.

Ancak insanlar da, başka varlıklar da Allah'ın onlara verdiği özellikler ve nimetler sayesinde güç ve kuvvet sahibidirler.

"Size yağmur göndersin de gücünüze güç katsın." (11Hud/52)

"Siz de tıpkı sizden öncekiler gibisiniz: Onlar sizden daha güçlü, malları ve çocukları daha fazlaydı." 9Tövbe/69

"Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu incelemeler mi? Onlar kendilerinden daha güçlü kuvvetli idiler." (30Rum/9)

Bu ayetlerde güç, mal ve çocuklarla ölçülmektedir.

"Zülkarneyn, "Rabbimin bana verdiği daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin. (18Kehf/95)

"(Lut:) Keşke savabilecek bir güç sahibi olsaydım." (11Hud/80)

"Allah, sizi güçsüz olarak yarattı, sonra güçsüzlüğün ardından güç kuvvet verdi, sonra gücün ardından güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir." (30Rum/54)

Bu ayetlerde güç, fiziksel kuvvet anlamında kullanılmıştır.

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın." (8Enfal/60) Bu ayette ise, askeri güçten söz edilmektedir.

İLKEL TOPLUMLARDA GÜCE TAPINMA

İnsanların öküze veya ineğe kutsallık atfetmeleri, ilkel bir mantığa dayanır. İlkel inançlara sahip insanlar, doğadaki güçler karşısında önce irkilmişler, sonra korkuya kapılmış, daha sonra derin saygı

⁶³ İllâ billah: Başarım, tek başıma bana bağlanamaz, Allah sayesinde. 11/88; Senin sabrın Allah'ın sayesinde. 16/127; Allah'ın dilediği şey; Güç kuvvet, Allah sayesinde. 18/39.

duymuşlardır. Korkuyla karışık derin saygı, zamanla o varlığı tazim etmeye, yüceltmeye, ondan beklenti içine girmeye, ondan medet beklemeye, onun fayda sağlayabileceğine veya zararı savabileceğine inanmaya sürüklemiştir. Örnekle konu daha iyi anlaşılır:

Tarım toplumlarında en güçlü varlık öküzdür. Neredeyse tüm zor ve ağır işler öküzle halledilir. Bu gerçeği gözlerinde abartanlar, vahyin mesajını zorlayarak çarpıtırlar.

Vahyin ışığında hayatı anlamlandırırken Yaradan, merkezi bir konumdadır. Bu bakışı, kötü niyetli insanların yanlış bir tasavvurla sapkın bir anlayışa dönüştürmesi mümkündür.

Samiri veya Samiri gibiler, öküzdeki gücün kaynağını önce Yaratıcı'ya bağlamışlar, daha sonra buradan yola çıkarak o gücün, Tanrı'nın gücü olduğunu savunmuşlardır. Bu anlayışa göre öküz, kendindeki gücünü yaratıcıdan almaktadır. Öküzdeki güç, yaratıcının gücüdür. Dolayısıyla öküz, tanrının gücünü temsil etmektedir. Mısırlıya göre en güçlü ve en kusursuz öküz, Apis öküzüdür. Öyleyse apis öküzü, Tanrı'yı sembolize etmektedir. O gücünü Tanrı'dan alır. Bir Hinduya göre de verimlilik konusunda en güçlü canlı, inehtir. Bu konuda hem en güçlü ve hem de en kusursuz inek, Zebu ineğidir. Diğer güçlü canlılar da tanrıyı sembolize eder; ama en fazla onu, onun gücünü, onun kusursuzluğunu temsil eden bu hayvanlardır.

Bu noktaya insanlar nasıl gelirler? Yaratıcı'nın mahiyeti veya Yaratıcı; ruh, güç, enerji, bilgi olarak görülür ya da böyle tanımlanırsa, var olan bütün ruhun veya bütün gücün O veya O'ndan bir parça olduğu, yahut O'nun ruhu veya gücü olduğu tasavvur edilir. O'nun dışında güçlü veya ruh sahibi varlık olmadığına inanılırsa, doğal olarak, güçlü veya ruh sahibi diye nitelenen tüm varlıkların tanrıyı temsil ettiği, tanrının o varlığı bir avatar olarak kullandığı düşüncesi gelişir. Diyelim ki Tanrı'nın, 'güç' olduğuna veya O'ndan başka güçlü bir varlık olmadığına inandınız. Doğada gördüğünüz tüm güçleri, daha doğrusu onlardaki şekli, rengi veya fiziksel özellikleri değil, şeklin, rengin veya fiziksel özelliklerin içinde veya arkasında saklı olan gücü 'tanrı' olarak nitelersiniz.

İlkel inanç sahipleri, bazı bitkilerde, hayvanlarda ve hatta insanlarda tanrısal bir güç olduğuna inanırlar. Adeta yaratıcı tanrı, bu varlığın bedeninde kendisini göstermiş, avatar olarak onu kullanmış veya ona da kendinden bir güç vermiştir. Bir insanı veya insan topluluğunu koruduğuna inanılan ve kendisine olağanüstü güç ve kutsiyet atfedilen bitkiye, hayvana veya insana 'totem' denmektedir. Kutsiyet atfedilen bitki, hayvan veya insan, kutsiyet atfedilenlerin totemi olarak görülmektedir. İsa'ya atfedilen tanrılık, bir çeşit totem inancıdır. Örneğin, apis öküzüne tapan bir Mısırlı için taptığı öküz türü bir totemdir, taptığı hayvan ölse bile, o hayvan türü ölümsüzdür.⁶⁴

KİMLER BUZAĞI EDİNMEKTEDİR?

İnsanlar, birtakım sembollere, kişilere veya nesnelere aşırı anlam yükleyince, zamanla onları yüceltmeye ve onlara tazim göstermeye başlarlar. Bunun sonucu, ahlaki değerler ve hukuki ilkeler, ya buharlaşır, ya da ikinci plana itilir. Çok geçmeden putlaştırılan bu semboller, birer oyuna, eğlenceye ve oyuncağa dönüşür. Geniş halk yığınları, bu sembolleri törenlerle ve merasimlerle kutsarken, kendince eğlenirler. Bu insanlara sorsanız, sözde çok kıymetli vakit geçiriyor, hiçbir risk almadan bol sevaplarla cenneti garantiliyorlar. Ama sorunları ve sıkıntıları günden güne büyürken hayali ve ütöpik hap çözümlerle sıkıntılarının çözüldüğünü vehmederler. Sonuçta kendi onurlarını, canlarını ve mallarını bu kutsallar uğruna feda ederler.

Peki, insanoğlu boğaya, ineğe, öküze, buzağıya neden, ne diye tapar? Şunu bilmeliyiz ki akli dengesinin yitirmiş insanlar dışında hiç kimse, doğrudan eşyalara, nesnelere veya canlılara tapmaz. Ancak onların ontolojik olarak yaratıcıyı temsil ettiğine, onun bir sembol olduğuna inanır. Şurası kesin bir gerçektir ki **ayartılmaya müsait kişileri, mutlaka ayartıcılar bulur ve ayartıcı yöntemlerle onları saçma sapan yollara sürükler.**

⁶⁴ "Hint tanrıları ve Buda çeşitli avatar'larında çeşitli hayvan kılıklarına bürünürler. Mısır inançlarında tanrı Ra bir yumurtadan kaz biçiminde çıkar ve uçmaya başlar, onun uçuşuyla göğün karanlığı aydınlanır ve yeryüzü canlanır. Slav inançlarında Vseslaviç kimi yerde kurt, kimi yerde kartal kılığına girer; bir savaşta da sansar kılığına girip düşmanın silâhlarını kemirir, bütün ordusunu karınca kılığına sokup düşmana saldırtır." (Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Hayvan Tapımı)

Hayatın temel sorunları ve sıkıntıları hakkında ne yapacağını bilmeyen veya bocalayan kişi keyfi eğilimlerine (hevasına) uymak ister, ayartıcılar da bu durumu kendi lehlerine kullanırlar:

“De ki: ‘Bize ne yarar, ne de zarar vermeyen Allah’tan daha düşük düzeydeki varlıklara mı yalvaralım? Allah, bizi hak yola erdirdikten sonra, yeryüzündeki ayartıcıların (şeytânların), bocalayan kişinin keyfi eğilime uymasını istedikleri gibi, ökçelerimiz üzerinde mi geri çevrilelim? Oysa onunla ilgili birtakım arkadaşlar ona: “Bize gel,” diye yaşam rehberine/doğru yola davet etmektedir. De ki: “Yol gösterme, ancak Allah’ın yol göstermesidir. Bize, âlemlerin Rabbi için Müslüman olmamız emredilmiştir.” (6En’am/71)

Şeytanlar ve onların insanlardaki izdüşümü olan ilkel dürtüler ve gerilimler, eğer kontrol altına alınmazsa, uydurmalara dayalı ayartıcı ve yaldızlı sözlerle kurbanlarını oyuna getirirler:

“Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. **(Bu şeytanlar), ayartmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.** Rabbin dileseydi onu yapamazlardı. Artık onları, uydurdukları şeylerle baş başa bırak.” (6En’am/112)

Şeytanlar, kılavuzluk ettikleri dostlarına onları ikna edecek mesajlar verirler:

“Üzerine Allah’ın adı anılmayan(hayvan)lardan yemeyiniz! Çünkü o(nu yemek), yoldan çıkmadır. **Şeytanlar, kılavuz dostlarına (evliya), sizinle mücadele etmelerini fısıldarlar. Eğer onlara uyarmanız, şüphesiz siz de müşrik olursunuz.**” (6En’am/121)

Yabancı şeytanlar ve onların insanlardaki izdüşümü olan ilkel dürtüler ve gerilimler, eğer kontrol altına alınmazsa, menfaat sağlamak için çoğu insana ve onlardaki çok şeye göz dikerler. Allah’ın mesajı, elçiler aracılığıyla kendilerine gelmesine rağmen, birtakım suçlar ve günahlar işlerler. Bunun sonucu zalimler birbirine musallat olur.

“Hepsini bir araya toplayacağı gün: “Ey cin(şeytân)lar topluluğu, (der), siz insanlardan çoğuna/çok şeye göz diktiniz.” Onların, insanlardan olan kılavuz dostları (evliya) derler ki: “Rabbimiz, birbirimizden yararlandık ve bize verdiği sürenin sonuna ulaştık... İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısma böyle musallat ederiz. “Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden, size âyetlerimi anlatan ve bugününüzle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran elçiler gelmedi mi?” “Kendi aleyhimize şahidiz.” dediler. **Dünyâ hayâtı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler.** Bu böyledir, çünkü Rabbin, halkı habersiz iken ülkeleri zulüm ile helâk edici değildir. Herkesin amellerine göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.” (6En’am/128-132)

Bunun sonucu, şeytanlar ve onların insanlardaki izdüşümü olan ilkel dürtüler ve gerilimler eğer kontrol altına alınmazsa, hakka inanmayanların kılavuz (yönlendirici) dostları olur:

“Biz şeytanları, inanmayanların kılavuz dostları (evliya) yaptık...” (7A’raf/27)

“(0) bir topluluğu doğru yola iletti, bir topluluğa da sapkınlık hak oldu. **Çünkü onlar, şeytânları Allah’tan düşük düzeyde de olsa kılavuz dostlar (evliya) edindiler ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.**” (7A’raf/30)

Ellerindeki imkânları ve fırsatları amaçsızca saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleri olurlar.

“Savurganlar (mubezzir), şeytânların kardeşleri olmuşlardır. Şeytân ise Rabbine karşı çok nankördür!” (17İsra/27)

Çünkü saçıp savurmak (tebzîr), sonuçlarını düşünmeden batıl yollara yapılan harcamalardır. Zaten şeytanlar, ancak günahkâr ve yalancılarla sıkı fıkı olur, onlara kulak verirler. Onları boş laflarla aldatır, sonuçta aylak aylak başıboş sürünürler.

“Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günâhkâr yalancıya inerler. O yalancılar, (şeytanlara) kulak verirler, çocukları da yalan söylerler. Şairlere (retorik yapanlara) gelince onlara da aldanmışlar uyar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler.” (26Şuara/221-226)

Nitekim İsrail halkı, yıllarca çöllerde sürünmüştür. Onları ayartan arkadaşları, onların her yaptığını süslemiş, şirin ve meşru göstermiştir. Sonuçta hüsrana uğramış ve azabı hak etmişlerdir:

“Biz onların başına birtakım arkadaşlar musallat ettik de bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o söz (azap), onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı.” (41Fussilet/25)

ZİYNETLER GAYRİ MEŞRU MU?

İnsanlar, buzağı uğruna muhtemelen gayri meşru olduğuna inandırıldıkları için altın-gümüş gibi ziynetlerinden vazgeçmişlerdir. Bu buzağının, yine muhtemelen üfleyince veya hava akımına maruz kalınca bir böğürme (anlaşılmaz ama cazibeli, insanları etkileyici sesi) özelliği olup, altın-gümüş gibi değerli eşyalardan (hullî) yapılmıştır.⁶⁵

Gayri meşru olduğuna inanarak o insanların ziynetlerinden vazgeçmeleri, çeşitli gerekçelere dayandırılır. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes'te bu durum, Mısır'dan çıkmadan önce, ‘İsrail halkı, Mısırlı komşularından ve konuklarından mücevherat istesinler ve bunlarla süslensinler, onları soysunlar’ diye aktarılmıştır.⁶⁶

İsrail halkı Mısır'da sömürülse de, bu, komşularının ve konuklarının iyi niyetini istismar etmelerini haklı kılmaz. Bu işin gerçeğini bilemiyoruz. Ancak bu ifadelerde, aktarım veya anlatım sorunu olduğunu düşünüyoruz. **Kur'an, bu konuya daha rasyonel bir açıklama getirir. O gün Musa'nın peşine düşenlerin, arkalarında bağ bahçelerini, yanlarındaki süs eşyalarını ve sahip oldukları konumlarını kaybettiğinden söz eder. Muhtemelen bu süs eşyaları (ziynetleri)⁶⁷, boğulan kişilere ait olmalıdır.**

“Biz Mûsâ'ya, “Kullarımı geceleyin yola çıkar, muhakkak ki takip edileceksiniz” diye vahyettik. Firavun da şehirlere (asker) toplayıcılar gönderdi. “Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir topluluktur. Şüphesiz onlar bize öfke duyuyorlar. Ama biz uyanık ve tedbirli bir topluluğuz.” Ama (sonunda) biz, onları (Firavun ve kavmini) bahçelerden, pınarlardan, **hazinelere (kenz: bkz altın ve gümüş: 9/34-35)** ve şerefli makamlardan çıkardık. Böylece, bunlara İsrail evlatlarını mirasçı yaptık.” 26Şuara/52-59

BÖĞÜRME (HUVÂR) ÖZELLİĞİ OLAN BİR BUZAĞI

Musa peygamberin Tur dağına gitmesinden sonra halkından bir kısmı, süs eşyalarından (hullî: altından/gümüşten) yapma, iradesiz/ kuklavari/ robotumsu (cesed)⁶⁸ bir buzağı edindi. **Onun böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) vardı.**

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خَلْيِهِمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُورًا

⁶⁵ SÜS EŞYALARI (Hilye: Cevheri kıymetli): a) Gümüş bilezikler (76/21); b) Altından bilezikler (18/31; 22/23; 35/33); c) Denizden çıkarılan takı (16/14; 35/12); d) Kadınlar takar (43/18)

⁶⁶ Çık.3:22 Her kadın Mısırlı komşusundan ya da konuğundan altın ve gümüş takılar, giysiler isteyecek. Oğullarınızı, kızlarınızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlılar'ı soyacaksınız.” Çık.11:1 RAB Musa'ya, "Firavunun ve Mısır'ın başına bir bela daha getireceğim" dedi, "O zaman gitmenize izin verecek, sizi buradan adeta kovacak. Çık.11:2 Halkına söyle, kadın erkek herkes komşusundan altın, gümüş eşya istesin.” Çık.11:3 RAB İsrail halkının Mısırlılar'ın gözünde lütuf bulmasını sağladı. Musa da Mısır'da, firavunun görevlilerinin ve halkın gözünde çok büyüdü. Çık.12: 35 İsraililer Musa'nın dediğini yapmış, Mısırlılar'dan altın, gümüş eşya ve giysi istemişlerdi. Çık.12: 36 RAB İsraililer'in Mısırlılar'ın gözünde lütuf bulmasını sağladı. Mısırlılar onlara istediklerini verdiler. Böylece İsraililer onları soydular.”

⁶⁷ ZİYNET (Sonradan eklenen çekici/cazibeli özellik, görünümü güzel: araz): a) Atı, katırı ve eşeği ziynet olarak da yarattı: 16/8; b) Giysilerinizi /bayramlıklarınızı(ziynetinizi) alın: 7/31; c) İhtişamı ve görkemi (ziyineti) içinde: 28/79; d) Kadınlar ziynetini teşhir etmesin: 24/31; e) Kadınlardan, çocuklardan, külçe külçe altın ve gümüşten, soylu atlardan, çiftlik hayvanlarından ve ekinlerden bazısı, insanlar için dürtüsel bir düşkünlük düzeyinde ziynet gösterildi: 3/14.

⁶⁸ ROBOT (CESED): a) Ceset (sev'et): 5/31; b) Beden (beden): 10/92; c) Heykel (temâsil): 21/52; 34/13; d) Kontrol altında /akıl ve iradeden yoksun /etkisiz /duygusuz /kukla yönetici (cesed): 21/8; 38/34.

«Mûsâ'nın kavmi, onun (Tur'a gitmesinin) ardından, **süs eşyalarından, böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) edindiler.**» 7A'raf/148

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى قَتْسَى

«(Sâmirî) **onlara böğürme (anlaşılmaz, ama cazibeli ses) özelliği (huvâr) olan kuklavari /iradesiz (cesed) bir buzağı ('icl) ortaya çıkardı.** Sonunda onlar, 'İşte bu sizin de ilahınız, **Musa'nın da ilahıdır, ama o unuttu'** dediler.» 20Taha/88

Huvâr sözcüğü, bir hadiste Arapça olarak şöyle kullanılmıştır: **"Öküzün böğürmesi gibi böğürdü."**⁶⁹ Bu böğürmeyle, **'anlaşılmaz ama gücü sembolize eden cazibeli ses'** kastedilmektedir.

Ortaya çıkarılan buzağı, hayvan sesi çıkarma özelliğine sahipti. Bu ses, muhtemelen öküz sesine yakın bir ses idi. İsrail evlatları'nın 430 yıl yaşadığı Mısır'da, canlı apis öküzü kutsal görülüyor ve öküzün sembolleri de kullanılıyordu. Bu ses, ona zaafı olanları dini anlamda etkileyici olmalıdır. Her dinde, dini ayinlerde ve kutlamalarda halkı galeyana getirici ses ve sözcükler kullanılır. Bunu duyan insanlar, eğer bilinçli değilse, o ses ve sözcüklerin büyük etkisi altında kalır, hipnotize olur ve bunun sonucu onlara bazı şeyleri yaptırmak daha kolay olur.

Mısır'da, dini törenlere başlarken bu böğürme sesiyle başlanıyor, bu sesin tekrarlanması onlardaki dini ve ruhani duyguları kamçıyordu. Konuşamayan, bir şeyleri ifade edemeyen, insana fayda sağlayacak bir işlevi olmayan bu ses, kimilerini büyüleyebiliyordu. Çünkü bu hayvan ve onun sesi, dini törenleri, kutlamaları ve seremonileri akla getiriyordu. Bu seremonilerde insanlar, hem ibadet yaptıklarını düşünüyor, hem de eğleniyorlardı. Bu uygulamalar onlara bir sorumluluk yüklemiyor, bir değişim ve gelişim öngörmüyordu. Ama onları efsunlayarak ruhen rahatlatıyordu.

Musa döndüğünde, buzağıya tazim gösteren ve onunla ilgili kutlama etkinlikleri yapan halkın gürültüsü geliyordu.⁷⁰ Bu gürültü, nağmelerin, ezgilerin, ilahilerin, dini ritüel ve kutlamaların eğlence sesiydi. Halk, hem dinen rahatlıyor, hem de dünyevi zevklerin tadını çıkararak eğleniyordu.

"Musa döndü, elinde antlaşma koşulları yazılı iki taş levhayla dağdan indi. Levhaların ön ve arka iki yüzü de yazılıydı. Onları Tanrı yapmıştı, üzerlerindeki oyma yazılar O'nun yazısıydı. Yeşu, bağırsan halkın sesini duyunca, Musa'ya, "Ordugâhtan savaş sesi geliyor!" dedi. Musa şöyle yanıtladı: "Ne yenenlerin, ne de yenilenlerin sesidir bu; Ezgiler duyuyorum ben." **Musa ordugâha yaklaşınca, buzağıyı ve oynayan insanları gördü; çok öfkeleni. Elindeki taş levhaları fırlatıp dağın eteğinde parçaladı.**" (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 32: 15-19)

Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 32: 18'de 'ezgiler' sözcüğünün İbranice karşılığı, "'ânâh"tır. Bu sözcük, nağmelerle bir şeyler söylemek, ahenkli bir şekilde ses çıkarmak anlamına gelmektedir.⁷¹ Ortada bir dini seremoni ve kutlama söz konusudur. Çıkış, 32: 19'da yer alan 'oynamak' fiilinin İbranice'deki karşılığı ise, 'mechôlâh' sözcüğüdür. Bu fiil, sıkıntıdan kurtuluşun bir göstergesi olarak yapılan şükür gösterisidir. İsrail halkı, Firavun'un takibinden deryayı geçerek kurtulunca, böyle bir sevinç-şükür

⁶⁹ فَخَرُّ يَخُورُ كَمَا يَخُورُ النَّوْرُ İbn Kesir, el-Bidaye, 138/6; Beyhaki, Delâil, 563/2

⁷⁰ **Kitab-ı Mukaddes'te Musa peygamberin ardından buzağı icat edenin Harun olduğu ifade edilir. Harun, Samiri ismiyle karıştırılmış olmalıdır. Kendi kurtuluşlarını sembolize edecek bu buluşun ardından kurbanlık keserek kutlamalarla bayram ettikleri anlatılır:** "Halk Musa'nın dağdan inmediğini, geciktiğini görünce, Harun'un çevresine toplandı. Ona, "Kalk, bize öncülük edecek bir ilah yap" dediler, "Bizi Mısır'dan çıkaran adama, Musa'ya ne oldu bilmiyoruz!"Harun, "Karılarınızın, oğullarınızın, kızlarınızın kulağındaki altın küpeleri çıkarıp bana getirin" dedi. Herkes kulağındaki küpeyi çıkarıp Harun'a getirdi. Harun altınları topladı, oymacı aletiyle buzağı biçiminde dökme bir put yaptı. Halk, "Ey İsraililer, sizi Mısır'dan çıkaran Tanrınız budur!" dedi. Harun bunu görünce, buzağının önünde bir sunak yaptı ve, "Yarın RAB'bin onuruna bayram olacak" diye ilan etti. Ertesi gün halk erkenden kalkıp yakmalık sunular sundu, esenlik sunuları getirdi. Yiyip içmeye oturdu, sonra kalkıp çılgınca eğlendi. RAB Musa'ya, "Aşağı in" dedi, "Mısır'dan çıkardığın halkın baştan çıktı. Buyurduğum yoldan hemen saptılar. Kendilerine dökme bir buzağı yaparak önünde tapındılar, kurban kestiler. 'Ey İsraililer, sizi Mısır'dan çıkaran ilahımız budur!' dediler." Kitab-ı Mukaddes, Çıkış 32: 1-8; **"Harun'a, 'Bize öncülük edecek ilahlar yap' dediler. 'Çünkü bizi Mısır'dan çıkaran o Musa'ya ne oldu bilmiyoruz!' Ve o günlerde buzağı biçiminde bir put yapıp ona kurban sundular. Kendi elleriyle yaptıkları bu put için bir şenlik düzenlediler."**

Kitab-ı Mukaddes, İncil, Elçilerin İşleri, 7: 39-40

⁷¹ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 32: 18, 'ânâh: <http://studybible.info/strongs/H6030>

gösterisi yapmıştır.⁷² Samiri ve yandaşları da, çölde güya kurtuluşun sevinç gösterisini yapıyor olmalıdırlar.

Sürek avlarında borulara veya boynuzlara üflenerek, geyiklerin böğürme sesleri taklit edilir⁷³ ve av, istenen yere getirilir. Dolayısıyla **böğürmek, birtakım çıkarlar için kurbanlarının zaaflarından yararlanarak onları aldatma ve tuzağa düşürme amacı güden cazibeli ses çıkarmaktır. Güç görüntüsü (altın yıldız veya kaplama) ve etkileyici ses (dini ve ruhani melodi), insanların sağlıklı düşünmesini engellemektedir.**

Mabetlerde yapılan ayinler ve ibadetlerde, hele dini kutlamalarda çıkarılan buğulu ve ruhani seslerin, bilgiye ve ahlaki değerlere önem vermeyen insanlarda uyandırdığı heyecan ve coşkunun, orada yapılan konuşmalardan daha etkili olduğunu biliyoruz.

Samirî'nin, İsrail halkını kendi iddiasına inandırması, buzağının mücevherlerle süslü olması⁷⁴ ve öküz sesini taklit etme özelliğine sahip olmasıyla mümkün oldu. **İnsanların bir konuda zaafı varsa, o konuda oyuna gelmeleri, ava giderken avlanmaları kolaydır.⁷⁵ Zaaflar kontrol edilmez ise, hastalıkları tetikler. Allah'a ve O'nun mesajına aykırı zaaflar, önlem alınmaz, doğru teşhis ve tedavi uygulanmazsa, ölümcül hastalıklara neden olur.**

«(Mûsâ:) 'Artık çek git' dedi. Artık hayat boyunca senin, 'Dokunmayın (uzak durun)!' demen söz konusudur. Senin için öyle bir vaat var ki asla ona karşı koyamayacaksın. **Kendini vakfederek tazim gösterdiğin tanrına bak.** Biz onu yakacağız, sonra onu deryaya havaya savuracağız.» 20Taha/97

Buzağı denilen simge yakıldığına göre yanıcı bir maddeden yapılmış olmalıdır. Yine mücevherat, onun ana maddesi değil, süslemeleridir, yahut mücevherat sermayesiyle oluşturulan, üretilen bir nesne olmalıdır. İşte bu nesne, toz ve un ufak hale getirilip deryaya savrulmuştur ki ona zaafı olanlar, hem onun güçsüzlüğüne, anlamsızlığına ve saçmalığına tanık olsunlar, hem de tekrar eski hallerine dönmesinler. Belki onlar, Mısır'da olduğu gibi bu nesnenin benzeri onlarca, yüzlerce ve binlercesini üretmiş olabilirler; ticaretini de yapıyor olabilirler. Ama İbrahim peygamber örneğinde olduğu gibi onların en büyüğünün çaresizliği ortaya konursa, düşünmek ve aklını kullanmak isteyenler için bu karanlıktan kurtuluş için bir çıkış vesilesi olur.

İSRAİL HALKINA LÜTFEDİLEN RIZIK: KUDRET HELVASI VE BILDIRCIN

Allah, zor koşullarda yaşayan İsrail'in soyundan gelenlere Sina Yarımadası'nda besin değeri günümüz şartlarında da yüksek olan gıdalar lütfetmiştir. Bu insanlar, günümüzde liken adı verilen kudret helvasından ekmek, çorba ve tatlı yapabilmekte, bildircinin ise etinden ve yumurtasından yararlanmaktadırlar. Hem kudret helvası ve bildircininden çeşitli yemeklerin yapılması mümkündür.

KUDRET HELVASI (el-MENN)

"Menn kökünden türetilen men İsrâiloğulları'na çölde verilen ve kudret helvası olarak bilinen yiyeceğin adıdır. Yunanca, Latince ve Batı dillerinde man veya manna (manne) olarak geçen kelimenin İbrânîce ve Ârâmîce'deki karşılığı mândır.

Sînâ çölüne gelen İsrâiloğulları, sabah olunca yağan çiğ kalktığında toprağın üzerinde kırağı gibi küçük ve yuvarlak şeyler (pulcuklar) görürler ve bunun Rabb'in vermeyi vaat ettiği ekmek (man) olduğunu öğrenirler. Kişi başına ancak bir ölçek (yaklaşık 3,5 litre) toplanacak olan man o gün tüketilecek, ertesi sabaha bırakılmayacaktır. Bu kurala uymayanların topladıkları fazla miktar ise

⁷² Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 15: 19-21:

<http://www.bibletools.org/index.cfm/fuseaction/Lexicon.show/ID/H4246/mchowlah.htm>

⁷³ "Avcı dişi geyiğin yavrusunu yuvasında yakalar ve bir yere bağlar. Sonra onun kulaklarını ovalar. Geyik yavrusu böğürmeye başlar, feryat edererek annesine acındırır ve bunun sonucu avcı annesini avlar." (el-Cevheri, Tac el-Luğa ve Sihaah al-Arabiyyah; İbn Manzur, Lisan el-Arab; Fuzuli Bayat, Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş, s.5.)

⁷⁴ Süslemeler (tahliye), mücevherlerle; altından, gümüşten ve inciden olmaktadır. 18/31; 22/23; 35/33; 76/21

⁷⁵ Yaşar Kemal'in "Üç Anadolu Efsanesi" adlı kitabı, Süreyya Duru'nun yönetmenliğinde 1969 yılında "Alageyik" destanı adıyla filme dönüştürülür. Halil rolündeki başrol oyuncusu Cüneyt Arkin, hasta bir geyik avcısıdır. Büyük aşk ve tutkuyla Zeynep'le evlenir. Gerdek gecesi duyduğu sahte geyik sesine dayanamaz ve Zeyneb'e, "Kınama beni Zeynebim. Küçük görme gözünde. Bir geyiğe değişti beni deme sakın. De bana, bebek sütsüz yaşar mı? Tarla susuz olur mu?" diye dil dökerek onu o gece terk eder. <http://www.gurkankilicaslan.com/alageyik-sureyya-duru-1969/>

ertesi sabah kurtlanıp kokmaktadır (Çıkış, 16/2-30). Mann kırığı şeklinde küçük ve yuvarlak, kişniş tohumu gibi beyaz ve ak günnük görünüşünde olduğu, lezzetinin ballı yufkaya benzediği belirtilmektedir (Çıkış, 16/14, 31). Man hiçbir işleme tâbi tutulmaksızın tabii haliyle yenebildiği gibi ondan çeşitli yiyecekler de yapılıyordu. İsrâiloğulları manı toplar, değirmende öğütür veya havanda döverek tencerede haşlar, pide yaparlardı ve bu taze yağ tadında olurdu (Sayılar, 11/8).⁷⁶

Literatürde *fraxinus ornus* (çiçekli dişbudak), *tamarix aphylla* (ılgın) ve *coriander*: (kişniş) adları kullanılmaktadır. **Kudret helvasıyla kastedilen likenlerdir.**

“Kutuplardan - Ekvatora, deniz kıyısından, ovalardan, dağların yüksek yerlerine kadar hemen her yerde, diğer organizmaların yaşayamayacağı yetişme yerlerinde yetişebilirler. Likenler çok ekstrem yetişme yerlerine kızgın güneş altında sıcağa, çok düşük dereceli soğuğa, haftalarca süren kuraklığa dayanabilirler. Likenlerin besin maddelerine olan ihtiyaçları azdır.

Ormanlarda ağaç dallarından sarkan ipliksi likenler veya dağlardaki kayaları yama yama örten kabuksu likenler ne bitki, ne yosun, ne de mantardır. Likenler en az bir alg (yeşil veya mavi-yeşil) türü ile bir mantar türünün birbirlerinden fayda sağlayacak şekilde fizyolojik ve morfolojik birleşmesinden oluşan simbiyotik (ortak yaşayan) organizmalardır.

Yeryüzünde yaklaşık 20 bin türü bulunan likenler, kutuplardan çöllere kadar her yerde ve özellikle havası temiz olan habitatlarda yaşarlar. Belirli türler hava kirliliğinin göstergeleridir. Uç şartlara dayanıklı ve uzun ömürlü olmalarına karşın çok yavaş büyürler. Literatürde yaklaşık 1600 liken türü kayıtlı olmakla birlikte bu sayının 3000 üzerine ulaşması beklenmektedir.

Manna likeni (*Lecanora esculerita*: kudret helvası) besin değeri yüksektir. Ekmek ve kuru pasta yapımında da kullanılır. Orta Asya'da yapılan bir çeşit ekmeğine Kırgız ekmeği denir. Likenlerde az miktarda da olsa A, B, C ve D vitaminleri bulunmaktadır.

Likenlerin tıpta kullanımı: Enfeksiyona yol açan böcek, salyangoz, bakteri ve mantarlara karşı veya zararlı seviyedeki güneş ışınlarına karşı koruyucu olarak fonksiyon gördüğü düşünülmektedir.

Günümüzde birçok ilaç fabrikası tarafından hazırlanan pastil ve şurupları vardır. 1872 den beri üretilmektedir. Kuru öksürük ve ateşli üst solunum yollarıyla ilgili hastalıklara karşı kullanılmaktadır. Unu buğday ununun yarısına ulaşan besleyici değerdedir. Kronik akciğer hastalıkları, dizanteri, kronik sindirim bozuklukları, besin zehirlenmesi ve ileri tüberküloz tedavilerinde dahilen, yara iyileştirici özelliğiyle haricen çok etkili bir tıbbi bitkidir.

Likenlerden elde edilen 60'ın üzerinde antibiyotik maddenin, antimikrobiyal özelliğinin yanı sıra antihistamin, spazmolitik, antiprotozoal, antiproliferatif, anti-ödem, analjezik ve antiviral özellikleri de saptanmıştır. Yara ve yanık tedavisinde, ayrıca tüberkülozda Penicilinden daha etkili olduğu görülmüştür.

Tıp tarihinde likenler: Kanamayı kesici, şişkinliği giderici, bazı deri hastalığını iyileştirici, balla birlikte sarılığa faydalı, sarılıkta ve akciğer hastalıkları tedavisinde ağrı dindirici ve ağrı kesici, mideyi kuvvetlendirici, kusmayı önleyici, olarak bahsedilmektedir.

Günümüzde likenlerin antimikrobiyal, antifungal (mantarlara karşı) antitümör (kansere önleyici) vs. değeri üzerine birçok çalışma yürütülmektedir. Özellikle gelecekte doğal antioksidant, antibiyotik ve antikanserojen yeni ilaçların elde edilmesi için çeşitli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Denebilir ki, iki kg. liken unu, bir kg. buğday ununa eşittir. Bu liken türünün besin değerinin yüksekliği bileşiminde zengin Likenin bulunmasındandır.

70° ısıya hiç zarar görmeden dayanabilirler. Öyle ki uzaya çıkarılan likenler, uzayda Güneş'ten gelen ışınların tüm gücüne maruz kalmasına rağmen kendi doğalarını korumuştur. Sisli ve nemli bir havada kendi ağırlıklarının on katı kadar su depolayabilirler. Fotosentez, su içeriği % 65-75 olduğunda başlar. Kuru iklimlerde fotosentez durur. Likenler böyle durumlarda çok yavaş büyür. Bir alanda likenlerin ölmeye başlaması hava kalitesinin bozulduğunu gösteren bir erken uyarıdır.

Kurak ve sıcak zamanlarda küçük parçalar halinde birbirinden ayrılarak fındık veya iki fındık büyüklüğünde yuvarlak bir yumak şeklini alırlar. Böylece meydana gelen küçük liken yumakları kuvvetli rüzgârlarla etrafa çok uzak mesafelere kadar taşınır, rüzgâr hızı kesildiği zaman yere düşerek gökten yağıyormuş (Manna yağmuru) hissini verir. İşte Beni İsrail oğullarının Sina çölünde ilâhi kuvvetle gökten yağdığını sandıkları ve karınlarını doyurdukları maide (= Tanrı sofrası) bu liken türüdür.

⁷⁶ DİA, Men ve Selvâ Maddesi

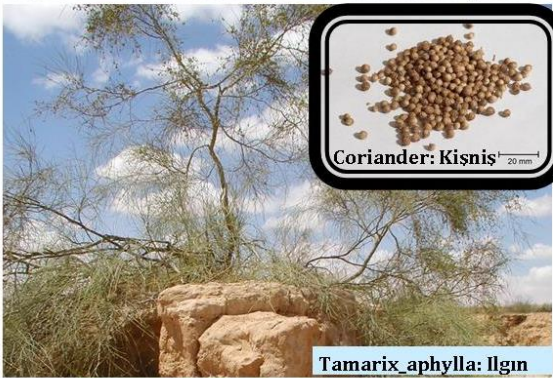
KUDRET HELVASI—LİKENLER

Bdellium: Reçine

Evernia prunastri
Meşe yosunu (meşe likeni)

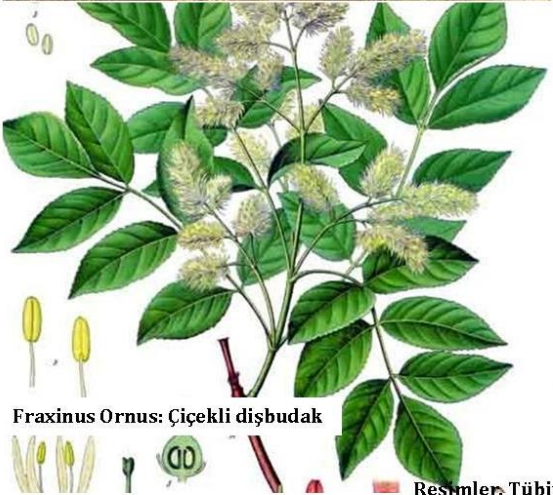

Coriander: Kisnis

Tamarix_aphylla: İlgn

Alectoria sarmatica
Cadi sacı

Fraxinus ornus: Çiçekli dişbudak

Cetraria pinastri

Letharia vulpina

Resimler, Tübitak, Bilim ve Teknik Dergisi'nden ve Wikipedia'dan alınmıştır.

Lecanora esculenta böyle rüzgârlarla her tarafa sürüklendiği için buna «yürüyen liken» de denir. Likenin tallusuna Mauna (Kudret helvası) denir. Arapların çoğunun ve develerinin besinini bu liken sağlar. Bir nevi ekmek veya kuru pasta yapılır.

Bazı bitkilerin meşe, dişbudak, badem, melez, Deve diken, Ilgın vb. gövde dal ve yapraklarında, böcek sokması veya kendi kendine meydana gelen tatlı maddedir.”⁷⁷

BILDIRCIN (es-SELVÂ)

“Bildircin, zoolojik sınıflamada kuşlar sınıfından kuş biçimliler ait takımına ve sülünler familyasına girer. Doğada yaşayan ve bir av hayvanı olarak bilinen bildircin, günümüzde etinden ve yumurtasından yararlanılmak üzere yetiştirilen evcil bir hayvan durumuna gelmiştir.

Bildircin diğer hayvansal ürünlere rakip bir ettir. Bildircinlerin sadece zevk için yetiştirilmesinden önemli olarak, hayvanın bir protein kaynağı olduğunu anlayan Japonlar, 1910 yıllarında etlik ve yumurtalık seçkin sürüler oluşturmaya başlamışlar. Japonya'nın 2 milyonu geçen evcil bildircin koleksiyonu var. Tabii ki, bildircin yetiştiriciliği sadece Japonlara ait değil. Avrupa ülkeleri, Amerika ve Sovyetlerde de bu konuda çalışmalar yapılmış ve yapılmakta. Amerikalılar 1870'lerde Japon bildircinlerini ülkelerine getirmişler ve et, yumurta verimi için yetiştiriciliğine başlamışlar. Sovyetler de 1964'ten bu yana ticari amaçla yetiştiricilik yapıyor. Fransızlar özellikle et üretimi için bildircini yetiştiriyorlar. Ve ülkemizdeki durum; özellikle sonbaharda Rusya'dan göç ederek Karadeniz bölgesine gelen bildircinlerin kırsal kesimde çayır ve meralarda bolca bulunması ve etinin de lezzetli olması, damak zevki üstün olan insanlarımız tarafından tanınmış. Denizli, Karaman, Ankara vd.de eti için ticarî amaçlı bildircin yetiştiriciliği yapanlar olmuştur.

BILDIRCIN

Bildircini bir lüks değil, normal tüketilebilen gıda haline getirmek. Çünkü hayvansal proteinin önemi yadsınmaz.

Bildircinler küçük yapıdadırlar ve bir tavuğun yetiştiği alanda 8-10 bildircin rahatlıkla yetişebilir. Gelişmeleri çok hızlı olan bildircinler kısa sürede kesim ağırlığına gelirler. Böylece bu konuya yapılan yatırım kısa sürede paraya dönüşebilir. Senede 3-4 generasyon üretilebilen, bildircinin birçok fizyolojik özellikleri tavuğa benzer.

Bildircine uygun bir çevre sağlandığında, uzun süre yumurta üretimine devam eder ve yılda 250-300 adet yumurta verirler. Yem tüketimleri düşüktür; olgun yaşta bir bildircin günlük 15 gr yem tüketir. Erkekleri 36, dişileri 42 günde eşeyssel olgunluğa erişirler.

Bildircinlerin yumurtaları kapsadıkları besin öğeleri yönünden tavuk yumurtalarına göre oransal olarak daha zengindirler. Yaklaşık 1 tavuk yumurtasına eşit sayılabilecek 5 bildircin yumurtasında 5 kat fosfor, 7-8 kat demir, 6 kat B1 vitamini ve 15 kat B2 vitamini daha fazla bulunur.

Diğer yanda bildircinin but ve göğüs etinde yapılan analizlerde butta % 19,6, göğüste % 22,8 protein bulunmuştur. Yağ oranları ise göğüste % 2,3, butta ise % 5'tir. Görüldüğü gibi bildircinin özellikle göğüs eti az yağlı ve proteince zengin bir gıdadır.”⁷⁸

⁷⁷ Gülşah Çobanoğlu, Sağlık Çevre Kültürü, Geri Dönüşüm Özel Sayısı, 5-7; Ankara Eczacılık Fak., Mecmuası, 1, 53 (1971); Svetlana Kulevanova, Sonya Trayanovska, Farmakognozi, 73; SDÜ Orman Fakültesi Dergisi 2014, 15: 15-20; Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 232; Asuman Baytop, Türkiyede Botanik Tarihi Araştırmaları, Tübitak Yayınları, 44,55; Murat Yıldırım, Bilim ve Teknik, 4, Ağustos 2012; Bülent Gözcelioğlu, Bilim ve Teknik, 76, Şubat 2012; Zafer Önler, Bir Tür Kudret Helvası: Gezo, Fırat Üniversitesi Dergisi, 205-207

“Beslenme açısından büyük öneme sahip olan esansiyel yağ asitlerinden linoleik asidin bildircin etindeki miktarı genel olarak tavuk, ördek ve hindi etindekinden daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu da insan beslenmesi açısından bildircin eti lehine olumlu bir sonuçtur.

Sonuç olarak; son yıllarda ülkemizde hayvansal protein açığını kapatmak amacıyla kırmızı ete alternatif olarak kanatlı etlerinin üretiminin teşvik edilmesi ve bunların arasında da bildircin eti ve yumurtasının üretiminin kısa zaman diliminde gerçekleşmesi ve nisbeten kolay olması, öte yandan bildircin etinin tüketici tarafından beğenisinin yüksek olması, beslenme açısından da yüksek oranda doymamış yağ asidi içermesinden dolayı iyi bir insan gıdası olarak değerlendirilebilir.”⁷⁹

Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Zootehni Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yılmaz Bahtiyarca, bildircin yumurtası konusunda şunları söylemiştir.

“Bildircin yumurtası protein deposudur. Diğer yumurtalardan daha fazla, proteinlerin yapı taşı olan aminoasit içeren bildircin yumurtası, özellikle çocukların bağışıklık sistemini güçlendiriyor. Bağışıklık sisteminin güçlenmesi ise enerjisini daha çok fiziksel büyümeye harcayan çocuklarda, hastalığa neden olan mikropların etkisini azaltmaktadır. Grip, bronşit gibi üst solunum yolu enfeksiyonu geçiren çocukların, bildircin yumurtası yedikten sonra hastalıklardan çok daha kısa sürede kurtulduğu gözlenmektedir.”⁸⁰

“Bildircin hem etinden hem de yumurtasından faydalanmak amacıyla üretilen bir hayvandır. Bir bildircin 2 aylık olduktan sonra yumurtlamaya başlar ve yılda ortalama 200 ila 250 adet yumurta vermektedir. Canlı ağırlıkları 120 g ile 200 g arasına ulaştığında kesimi yapılır. Bildircinin eti de yumurtası da mineral ve protein bakımından oldukça zengin ve lezzetlidir. Ayrıca gündelik olarak tüketimini yaptığımız tavuk yumurtasına oranla çok daha faydalıdır. Bunun için de özellikle gelişmekte olan çocukların tüketmesi gerekmektedir.

Bildircinlerin en zorlu çevre ortamına kolay bir şekilde adapte olması, vücut yapılarından dolayı çok büyük alana ihtiyaç duyulmaması, 2 ay gibi kısa bir sürede yumurtlaması ve kolay temin edilebilen yemlerle beslendiği için yem maliyetlerinin düşük olması yetiştiriciliğinin karlı olmasını sağlayan en büyük sebeplerdendir.”⁸¹

SONUÇ: BUZAĞICILIK VEYA SAMİRİCİLİK, EMEKSİZ VE RİSKSİZ KEYFİ YAŞAMDIR

Samiri dini, dini, yalnızca ahlaki amaçtan yoksun kurallara ve bazı şekillere indirgeyip ahlaki değerleri ve temel hakları dejenere ederek keyfi yaşamının adıdır.

Öküz, inek, buzağı, altın ve borsa...

Bir zamanlar kutsanan öküz veya inek, belli sınıfların güçlenip lüks ve ihtişam içinde yaşaması için halkın duygularını ve inançlarını kullanarak hedefe ulaşma aracı idi. Sonraki dönemlerde güce ulaşmanın en hızlı yolu, yine onların duygularını ve inançlarını kullanarak doğal zenginliklerini ele geçirmek oldu.

Kenyalı siyasetçi Jomo Kenyatta'nın, mahkemedeki, “**Avrupalılar geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde ise topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatıp dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda baktık ki İncil bizim, topraklarımız ise beyazların elindeydi**”⁸² son sözü, bu gerçeği ortaya koymaktadır. İncil, adeta onlara topraklarını işlemelerini değil, yalnızca dua etmelerini öğütüyordu. Oysa ilahi kitap, sorumluluğumuzu yerine getirmeden duanın bir işlevinin olamayacağını öğretmektedir.

Tüm insanların sahibi Allah bildirmiştir ki;

İnsanlar, ilahi mesajdaki ilkelere uygun davrandıkları zaman dualarının bir karşılığı vardır. (2Bakara/186)

⁷⁸ Abdullah ÇİFTÇİ, Bilim ve Teknik, s.21-22, Haziran, 1991

⁷⁹ Bildircin Eti, Karaciğeri ve Yumurta Yağının Yağ Asitleri, Gıda, 239-241.

⁸⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/bildircin-yumurtasi-protein-deposu-304073>

⁸¹ Sedat Koç, Bildircin Yumurtalarına Ozon Uygulaması, 1

⁸² “When the Missionaries arrived, the Africans had the Land and the Missionaries had the Bible. They taught us how to pray with our eyes closed. When we opened them, they had the land and we had the Bible.” Jomo Kenyatta (First Presedent of an Independent Kenya) https://en.wikiquote.org/wiki/Jomo_Kenyatta

İlahi mesajdaki en temel ilkelerden biri, insanın emek harcamadığı bir konuda bir kazanımı olmaz. (53Necm/39-40);

İşin sonunu düşünerek ve bunun gereğine inanarak çaba harcama durumunda, bu, takdirle değerlendirilir. (17İsra/19);

İyi insanların yalnızca ahirette değil, dünyada da güzellik ister ve ancak bu amaç peşinde olanlar kişilerin kazandıklarının bir karşılığı vardır. (2Bakara/200-201)

Rabbimizin duaya vereceği karşılık ise şudur: O, kadın - erkek ayrımı yapmadan hiçbir çalışanın çalışmasını zayi etmeyecektir (3Al-i İmran/195).

Ama hayatın anlam ve amacını önemsemeden, içgüdüsel eğilimlerini ve ilkel dürtülerini izleyen, hırs ve ihtiraslarının esiri olan, hak ve adalete uygun davranmayan ve yüksek egolarıyla insanları küçümseyenler, acil yoldan güçlü olmak için her yolu mubah görürler.

Kutsal görülen inek veya öküzle, ancak uzun vadede ve belli bir sınıfın içinde yer alarak güçlü olmak mümkündür. Bunlarla bir anda, kısa sürede ve tek başına güçlü olmak mümkün değildir. Kısa vadede ancak kutsalı da kullanarak altın ve gümüş gibi mücevherat, sermaye (kapital) toplayarak güçlü olunur.

İşte buzağı, bu güce acilen ulaşmayı sembolize etmektedir. Acil ve acele kökünden gelen buzağı ('icl), daha az risk alarak ve daha az yorularak acil ve kestirmeden ulaşılabilen bir simge ve bir sonuçtur. Samiri'nin buzağısı, apis öküzüyle geçmişle, mücevheratla ise gelecekle irtibatlandırılmıştır.

Musa peygamber, Rabbiyle görüşmek üzere Tur Dağı'na çıktığı zaman, halkının, yaşadıkları zorlu durumdan kendilerini kurtaracak bir kurtarıcı arayışına çıktığını görüyoruz. Bu işe Samiri öncülük etmiş ve konuyu dahil olması için ona inananlarla birlikte Harun'a da baskı yapmışlardır.

Samiri'nin dini; güç ve ihtişam, para ve eğlence üzerine kuruludur. Güçten kasıt, yalnızca mutlak iktidar sahibi olmak değil, aynı zamanda bulunduğu ortama hakim olacak yeteneklerle öne çıkmaktır. Örneğin, sahip olduğu makam araçlarla, lüks konutlarla, piyano çalmasını bilmeyen bir toplulukta salt piyano çalmasını bilmekle, kayak bilmeyen bir toplulukta bu yeteneğe veya başka meziyetlere sahip olmakla, güçlü görünerek çeşitli yollarla insanlar üzerinde hegemonya kurmaya çalışmaktır. **Bu anlayışta eğlenceyi amaçlayan güç yarışı vardır.** İnsanların değeri, hak ve adaleti gözetmeleri, sorumlu davranmaları veya ahlaklı olmalarıyla değil, bu meziyetleriyle ölçülür.

Şimdilerde ise bu gücü para ve borsa temsil ediyor. İnsanlar, gece-gündüz yattığı yerden para ve güç kazanmanın hayallerini kuruyorlar. Nitekim pek çok ülkenin borsasının simgesinin, boğa olması tesadüf değildir.⁸³

Samiri'nin dininden kopamayanların akıllarını kullandıkları neredeyse tek alan para kazanmaktır. Bir ekonomist gibi en rantabl (kar getirici) işleri kovalamakta gayet maharetlidirler.

İşte bu yüzden, kötülüklere yeterince tepki duymayan ve ahlaki değerleri öne çıkarmayanlar için Samiri'nin dini, pek cazibelidir. Adeta buzağı (güç ve ihtişam, para ve eğlence) cazibesi, onlara çirilmişti; içlerine işlemiştir.

Şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "Her ümmetin bir buzağısı (icl'i) vardır, bu ümmetin buzağısı (icl'i), dînâr ve dirhemdir."⁸⁴

⁸³ Kapitalizmin bir numaralı simgesi borsadır. New York borsasını temsil eden Charging Bull, diğer bir ifadeyle Wall Street simgesi, boğadır. Frankfurt Borsasının simgesi, boğa ve ayı heykelidir (bull and bear). Boğanın ana maddesi çoğunlukla dökme bronzdur. Wall Street Boğası, 3,5 ton ağırlığında ve 5,5 metre boyundadır. <http://borsanasiloyunanir.co/borsa-heykelleri/>

Ayı ve boğa piyasası terimleri aslında piyasanın yönünü yani trendini belirtmek için kullanılan terimlerdir. Boğa piyasası (bullish market), piyasanın yükseliş trendinde olduğu yani fiyatların gelecekte iyimser bir ortamda seyredeceği ve yatırımcıların alıma geçeceği dönemdir. Bu terimin kökeninin, boğaların her şeyi boynuzlarıyla aşağıdan yukarıya kaldırdıkları inancından geldiği varsayılmaktadır. Daha çok hisse senedi piyasaları ve altın gibi emtiada rastladığımız "boğa piyasasının başlangıcı" gibi yorumlarla forex piyasasında da karşılaşmak mümkündür. Ayı piyasasında ise durum boğa piyasasındakinin tam tersidir. Yani piyasa aşağı yönlü düşüş trendindedir ve piyasada kötümser bir hava hâkimdir. <https://www.finansonlinefx.com.tr/forex-egitim/forex-terimler-sozlugu/boga-piyasasi-nedir>

⁸⁴ Süleyman Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, 8/92; Deylemi, Hayâtü'l Hayevân, 2/16.

Allah, İsrail halkına çöl ortamında; kavurucu sıcaklardan koruyacak imkânlar sağlamış, açlıklarını giderecek gıda maddeleri sunmuştur.

Daha fazlası için, onlardan, tevazu ile gerçeğe ve hakka teslimiyet göstermeleri ve ilahi değerlerden başka bir dava ve iddia gütmemeleri ve bu inançla anakapıdan girmeleri istenmiştir.

Ülkenin giriş kapısından...

Sınır kapısı dışında, başka yerlerden kaçak yollarla girerek hayatlarını riske atmamaları istenmiştir.

Kaçak olarak girerlerse, casus veya başka suçlamalarla kötü muameleye tabi olacaklarını söylenmek istenmiştir.

"Üzerinizi karabulutlarla gölgelemiştik. Sizin yanı başınızda, kudret helvası ve bildircini indirip ayağınıza getirmiştik. Size besin maddeleri olarak verdiğimiz varlıkların sağlıklı olanlarından yiyin. Onlar, bizi zora sokmadılar; ama onlar kendi kişiliklerini zedelemekte idiler. Demiştik ki: "Bu kente girin ve oradan dilediğiniz yerde rahatça yiyin. **Gerçeğe saygı duyan ve hakka teslimiyet gösteren bir duruşla (tevazuyla) anakapıdan girin** ve "Kişisel hırslar ve ihtiraslar, basit hesaplar ve menfaatler peşinde değiliz (Allah'tan, O'nun bildirdiklerinden başka hiçbir sorunumuz ve işimiz önemli değildir) (hitta)" deyin ki hezeyanlarınızdan dolayı sizi bağışlayalım." Özverili iyilikseverlere daha fazla vereceğiz. Fakat sınırları hiçe saymış (zulmetmiş) kişiler, kendilerine söylenilmiş olanı, başka bir söylemle değiştirerek değersizleştirdiler. Bunun üzerine, sınırları hiçe saymış (zulmetmiş) kişilere yozlaşmış bozulmakta olduklarından dolayı gökten belalar yağdırmıştık." 2Bakara/57-59

Barışçıl yolla ve tevazuyla girerlerse, Mısır'dakine benzer bir baskıyla karşılaşmayacakları bildirilmiştir.

Demek ki vaat edilen ülkede baskı ve şiddet yok. Yeter ki barışçıl amaçla, kibirlenmeden ve kabadayılık yapmadan ülkeye girilmek istensin. Ama Allah'a olan güvensizlikleri ve kendi korkaklıklarından dolayı söylenen sözü değersizleştirmişler ve o kente girmeyi reddetmişlerdir. Hem her şeyin en iyisini istiyorlar, hem de hiçbir risk almak istemiyorlar.

"Mûsâ, halkı için su istemişti: "Bastonunla kayaya vur" demiştik. Ondan on iki kaynak fışkırmış ve her insan topluluğu, kendi içme kaynağını bilmişti: "Allah'ın besin maddelerinden yiyin ve için. Bozgunculuk yapanlar olarak yeryüzünde asayiş bozmayın!" 2Bakara/60

Demiştiniz ki: "Ey Mûsâ! Biz, tek bir yemeğe dayanamayacağız. Bizim adımıza Rabbine yalvar da bizim için yer toprağının bitirmekte olduklarından; baklagillerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın." Mısır'a inin. Kuşkusuz size uygun, isteyip aradığımız şeyler vardır." Onlara, manevi çöküntü ve maddi çöküntü darbesi indirildi. Allah kaynaklı bir hiddete uğradılar. Çünkü onlar, Allah'ın ayetlerini reddetmekte ve peygamberlerini hukuk dışı nedenlerle öldürmekte idiler. İşte bu, dikbaşlılık ettiklerinden ve ölçüyü kaçırmakta olduklarından dolayıdır." 2Bakara/61

Gücü ve eğlenceyi tek hedef ve yaşam biçimi görenler, hem en güzel yemekleri istiyorlar, hem de onursuzluğu... Firavun hanedanının artıkları olsa da orda kebab-döner yiyorduk diyorlar. Biz zorluğa gelemeyiz diyorlar.⁸⁵ Biz öyle kudret helvası, bildircinla idare edemeyiz

⁸⁵ "Mısırlılar, firavunun bütün atları, savaş arabaları, atları, askerleriyle onların ardına düştüler ve deniz kıyısında, Pi-Hahiroth yakınlarında, Baal-Sefon'un karşısında konaklarken onlara yetiştiler. Firavun yaklaşırken, İsraililer Mısırlılar'ın arkalarından geldiğini görünce dehşete kapılarak RAB'be feryat ettiler. Musa'ya, "Mısır'da mezar mı yoktu da bizi çöle ölmeye getirdin?" dediler, "Bak, Mısır'dan çıkarmakla bize ne yaptın! Mısır'dayken sana, 'Bırak bizi, Mısırlılar'a kulluk edelim' demedik mi? Çölde ölmektense Mısırlılar'a kulluk etsek bizim için daha iyi olurdu." Musa, "Korkmayın!" dedi, "Yerinizde durup bekleyin, RAB bugün sizi nasıl kurtaracak görün. Bugün gördüğünüz Mısırlılar'ı bir daha hiç görmeyeceksiniz." Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 14: 9-13; "İsrail topluluğu birinci ay Zin Çölü'ne vardı, halk Kadeş'te konakladı. Miryam orada öldü ve gömüldü. Ancak topluluk için içecek su yoktu. Halk Musa'yla Harun'a karşı toplandı. Musa'ya, "Keşke kardeşlerimiz RAB'bin önünde öldüğünde bizde ölseydik!" diye çıktılar. "RAB'bin topluluğunu neden bu çöle getirdiniz? Biz de hayvanlarımız da ölelim diye mi? Neden bizi bu korkunç yere getirmek için Mısır'dan çıkardınız? Ne tahıl, ne incir, ne üzüm ne de nar var. Üstelik içecek su da yok!" Kitab-ı Mukaddes, Sayılar, 20: 1-5; "Çölde hepsi Musa'yla Harun'a yakınmaya başladı. "Keşke RAB bizi Mısır'dayken öldürseydi" dediler, "Hiç değilse orada et kazanlarının başına oturur, doyusuya yerdik. Ama siz bütün topluluğu açlıktan öldürmek için bizi

diyorlar. **Oysa özgürlük için, gerekiyorsa, hayatta (sağ salim) kalmanın onurluca mücadelesini vermeyi (survivor hayatı) göze almak gerekiyor.**

Sen ve Rabbin gidin savaşın, ortamı güvenliğe hale getirin, sonra geliriz diyorlar. Sonra ne mi oluyor? Yıllarca çöllerde sürünüyorlar.

Baklasından, acurundan, sarımsağından istiyorlar.

Sina Yarımadasında kent pazarı yok ki!

Ne pazarı! Mahalle bakkalı bile yok.

İLKEL İNANÇLARDA GÖRÜLEN DOĞA GÜÇLERİNE VE HAYVANA TAPINIMININ ARKA PLANI

Dinler Tarihi'ni incelediğimiz zaman çoktanrıçılığın (şirkin) ilkel yansımalarıyla sık sık karşı karşıya geliriz. Şirkle karşılaşmak; kuşkusuz, insanlara, hayvanlara, bitkilere ve doğaya karşı en büyük zulümle karşılaşmak anlamına geliyor. Şirkle karşılaşmak, kuşkusuz, Allah hakkında yalan uydurmalarla karşılaşmak demek... Şirkle karşılaşmak, kula kulluğun en yoğun yaşandığı atmosferlerle yüz yüze gelmek demek... Şirkle karşılaşmak, insanları Allah ile aldatarak, dini değerleri istismar ederek insanları(n canlarını ve mallarını) sömürmek demek...

Üstün yaratıcı bilinci ve inancı, ilkel olsun veya olmasın, tüm inanç sistemlerinde göze çarpar. İnsanlar, birtakım putları fetiş veya totem simge olarak kullansalar da, bunlardan üstün ve güçlü bir yaratıcı inancı hep var olagelmıştır.

"Allah inancı ilkel dinlerde ve diğer inanç sistemlerinin hemen hepsinde vardır. İlkel din araştırmaları için uygun bir alan olduğu kabul edilen Avustralya'da sürdürülen araştırmalar sonunda ilk inanışlar için fetişizm, totemizm ve animizme dayalı olarak yapılagelen antropolojik açıklamalara bir yenisi ilâve edilmiştir. Yaşayan en düşük kültür seviyesine, düşünce şekillerinin en uzak eskiye dayanan kalıplarına ve beşerî hayatın en kaba şekline rastlanan Avustralya'nın güneydoğusundaki ilkel kabileler üzerinde yapılan son çalışmalar, **onların yüce bir varlığa inandıklarını ortaya koymuştur.** Eski antropolojik teorilerle açıklanmasına imkân bulunmayan bir inanışa göre ölüm öncesinden itibaren var olan yüce tanrı (kamunun babası) göklerin üzerinde varlığını hâlâ sürdürmekte, insanları ve davranışlarını gözlemektedir. Orta Avustralya'daki Atnatular'ın inancına göre ise varlığı kendinden olan, göklerde ikamet eden, lutufkâr ve ezeli bir tanrı mevcuttur. **Dinler tarihi alanında yapılan bu tür yeni araştırmalar, ilkel inanışlarda Allah'ın birliğine dayalı bir telakkinin bulunduğunu, politeizmin bir sapma olarak sonradan ortaya çıktığını belgeler durumdadır.**"⁸⁶

İnsanoğlu, vahyin veya onun temel etkisinin işlevsiz olduğu toplumlarda, yaratıcı tanrının yeryüzüne inerek, en güçlü görülen hayvanda tezahür ettiğine, onda görüldüğüne inanmıştır. Bazı hayvanlarda bazı güçlü özellikler öne çıkarılarak onlara kutsiyet atfedilmiş, dönemin hükümdarları tarafından da bu tür inançlar desteklenmiş ve hatta teşvik edilmiştir.

bu çöle getirdiniz." RAB Musa'ya, "Size gökten ekmek yağdıracağım" dedi, "Halk, her gün gidip günlük ekmeğini toplayacak. Böylece onları sınavayacağım: Benim yasama göre yaşıyorlar mı, yaşamıyorlar mı, göreceğim. Altıncı gün her gün topladıklarının iki katını toplayıp hazırlayacaklar." Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 16: 2-5; "RAB'bin buyruğu uyarınca, bütün İsrail topluluğu Sin Çölü'nden ayrıldı, bir yerden öbürüne geçerek Refidim'de konakladı. Ancak orada içecek su yoktu. **Musa'ya, "Bize içecek su ver" diye çıktılar. Musa, "Niçin bana çıkışıyorsunuz?" dedi, "Neden RAB'bi deniyorsunuz?" Ama halk susamıştı. "Niçin bizi Mısır'dan çıkardın?" diye Musa'ya söylendiler, "Bizi, çocuklarımızı, hayvanlarımızı susuzluktan öldürmek için mi?" Musa, "Bu halka ne yapayım?" diye RAB'be feryat etti, "Neredeyse beni taşıyacaklar."** Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 17: 1-4

⁸⁶ DİA, Allah maddesi

“Hayvan tapınımı, totem anlayışından türemiştir. Birçok ulus, hayvanları kutsal ve kimi yerde de tanrı saymışlardır, özellikle eski Mısır hayvan tapınınının bütün çeşitlerini yüzyıllar boyunca sürdürmüş bir ülkedir. **Eski Mısır’da öküzlere, ineklere, kedilere, leyleklere, timsahlara, farelere, su aygırlarına tapılmıştır. Bu anlayışa göre tanrı, insan biçimine girmeden önce hayvan biçimindeydi. İlkel insan için hayvan, insandan çok daha esrarlıydı.** İÖ VI. yüzyılda Mısır’a saldıran İranlılar, ordularının önüne kedilerle leylekleri yerleştirmişlerdi. Mısırlılar, karşılarında tanrılarını görünce onlara karşı silâh kullanma gücünü gösteremediler. Hindistan’da ineklere, timsahlara, fillere ve maymunlara; Finlandiya ve Kuzey Sibiry’a da ayılara; Pasifik Okyanusunda kertenkeleye; Afrika’da aslanlara ve yılanlara; Girit’te boğalara tapılmıştır. Yunan tanrılarının çoğu çeşitli serüvenlerinde çeşitli hayvan kılıklarına girerler, örneğin, Zeus kuğu kuşu kılığına girerek Leda’yi, boğa kılığına girerek Avrupa’yı kaçıtır; **İÖ inek kılığına girerek dünyayı dolaşır. Hint tanrıları ve Buda çeşitli avatar’larında çeşitli hayvan kılıklarına bürünürler. Mısır inançlarında tanrı Ra bir yumurtadan kaz biçiminde çıkar ve uçmaya başlar, onun uçuşuyla göğün karanlığı aydınlanır ve yeryüzü canlanır.** Slav inançlarında Vseslaviç kimi yerde kurt, kimi yerde kartal kılığına girer; bir savaşta da sansar kılığına girip düşmanın silâhlarını kemirir, bütün ordusunu karınca kılığına sokup düşmana saldırır.”⁸⁷

İlkel inanç sahipleri, bazı bitkilerde, hayvanlarda ve hatta insanlarda tanrısal bir güç olduğuna inanırlar. Adeta yaratıcı tanrı, bu varlığın bedeninde kendisini göstermiş, avatar olarak onu kullanmış veya ona da kendinden bir güç vermiştir. Bir insanı veya insan topluluğunu koruduğuna inanılan ve kendisine olağanüstü güç ve kutsiyet atfedilen bitkiye, hayvana veya insana ‘totem’ denmektedir. Kutsiyet atfedilen bitki, hayvan veya insan, kutsiyet atfedenlerin totemi olarak görülmektedir. İsa’ya atfedilen tanrılık, bir çeşit totem inancıdır. Örneğin, apis öküzüne tapan bir Mısırlı için taptığı öküz türü bir totemdir, taptığı hayvan ölse bile, o hayvan türü ölümsüzdür.

“Totem, bir insan ya da bir insan topluluğuyla dinsel-büyüsel ilişkisi olduğuna ve o insanı ya da topluluğu koruduğuna, kader birliği kurduğuna inanılan hayvan, bitki, cansız nesne, doğasal olay... Totemciliğin asıl yurdu, Avustralya’dır. Totem, genellikle hayvan ya da bitkidir. Totem olan örneğin belli bir kanguru değil, kanguru türüdür. Buna karşı klanın totemi, genellikle bireyin de totemidir. Bununla beraber sadece bir bireye özgü totemler de vardır.”⁸⁸

“TOTEMİZM. İlkel din... Totemizm, mana ve tabu inançlarıyla da sıkıca ilişkilidir. Durkheim’a göre ilkelerin totem’de taptıkları mana gücüdür. Şöyle der: ‘Klan üyelerinin taptığı şey ne hayvan, ne bitki, ne insan, ne damga, ne de armadır. Belki bunların hepsinde bulunan, ama hiçbirine karışmayan adsız, kişiliksiz bir güçtür. Bu gücü kimse bütünüyle edinemez. Bu güç özel şeylerden bağımsızdır. Bireyden önce var olduğu gibi bireyden sonra da sürecektir. İşte, totem dininin taptığı tanrı bu güçtür.’ Totem, bu kişiliksiz ve madde dışı gücün çeşitli varlıkların içine girmiş maddi biçimidir, eşdeyişle cisimleşmiş bir tanrıdır. Bir açıdan bakılınca bu ilkel tasarımın, Hıristiyanların İsa’da cisimleşen tanrı tasarımlarından hiçbir farkı yoktur. İsa da bir totemdir. Örneğin kanguru olduğunu söyleyen kanguru totemli bir ilkel kendisini kanguru sanan bir deli değildir, demek istediği sadece kanguruyla kendi klanının bireyleri arasında ortak bir niteliğin bulunduğudur ki bu ortak nitelik soyut güç mana’dır.

Durkheim bu konuda da şöyle demektedir: ‘Güç deyince, mekanik olarak fizik etkileri meydana getiren maddi gücü kastediyoruz. **Bir kimse totemle ilişkide bulunurken gereken tedbirleri almazsa mekanik olarak bu maddi etkiyle karşılaşır, şok geçirir. Bu, tıpkı elektrik çarpması gibi, maddi bir etkidir. Bu güç, kutsal olmayan bir varlığa girerse mekanik olarak hastalık yapar.**’ Totem dini de, bütün dinler gibi, maddi yanıyla birlikte ruhsal bir yan taşır. Totem, klanın maddi yaşamı olduğu kadar ruhsal yaşamıdır, özel adı olan tanrılar evresine totem dininin aşılmasıyla ulaşılmıştır. Ne var ki bu özel adlı tanrılar da, nasıl her totem bir klana bağlıysa, belli birer topluma bağlıdırlar (örneğin her kentin, her kasabanın ayrı bir tanrısı vardır). **Bu tanrı belli bir hayvan türünün içinde de bulunabilir (örneğin eski Mısır’lıların Apis öküzleri inancı). O hayvan ölünce yas tutulur, ama tanrı ölmüş değildir. O hayvan türü nasıl ölümsüzse tanrı da öylece**

⁸⁷ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Hayvan Tapımı

⁸⁸ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Totem

ölümsüzdür. Ruh da totemciliğin temelinde bulunan mana gücünün belli bir bedende kişilik kazanmış biçimidir.”⁸⁹

Buna göre, totem diye kutsiyet atfedilen varlığın içine büyü ve gizemli bir güç (**mana**) girmiştir. Totem, gözle görülmeyen bu gücün (mananın) bedenleşmiş olan maddi yönüdür. Bu güç, canlıları koruyabilir ve onlara zarar verebilir. Bu gücün başlangıcı ve sonu yoktur, istediği varlıkta belirebilir. İçine girdiği varlık ölse bile, o ölmez, başka bir varlıkta devam eder. Totem bir simgedir.

Çoktanrıci putataparlar da kutsanan varlıklarda olağanüstü güç olduğuna inanmaktadır. Onlara göre tapılan varlıklara bu gücü yaratıcı tanrı vermiştir. Taşa, ağaca, bitkiye, hayvana, insana veya gök cisimlerine tapanlar; bu güçleri yaratıcı tanrıya ulaşmak amacıyla aracı, yaratıcı tanrıya yaklaşıcı, kötülüklerden koruyucu ve iyilik sağlayıcı olarak görmüşlerdir.

İlkel inanç sahipleri, insanüstü ve doğaüstü güç atfettikleri varlıklara ve kişilere taparak, gizemli ve büyüsel işlemlerle dinlerine ruhanilik katarlar. Bu işlemlerle kutsiyetin başka kişilere ve varlıklara da geçtiğine inanırlar.

“MANA. Doğaüstü güç... Bu, kişiliksiz ve madde dışı cinsten doğaüstü bir güçtür. Bu sihirli ve gizemli güç, içine girdiği her nesneyi (mâden, bitki, hayvan, insan) üstün ve etkin kılar. Totem, bu gözle görülmez gücün maddleşmiş biçimidir. Bu güç, yarar sağladığı gibi zarar da verebilir. Bu bakımdan kimi yerde tabu olur ve dokunulmazlık kazanır. Her türlü özelliklerden bağımsızdır, her varlıkta belirebilir, ama hiçbirine özgü değildir, **içine girdiği varlıktan önce de var olduğu gibi sonra da var olacaktır** (eşdeyişle ilksiz ve sonsuzdur), içine girdiği varlıklar göçüp gider ama o hep kendisiyle aynı kalır. Ona inanan, ‘Her zaman harekettedir ve dünyayı dolaşır, konduğu yerler kutsaldır, biz dualarımızı onun konduğu yerlere göndeririz’ der. **Demek ki güneşe, aya, yıldızla tapma bunların kendilerinde var olan bir güçten gelmiyor; kendilerine katılan mana gücünden ötürü kutsallaşıyorlar.**

Mana, ilkelerin doğada sezdikleri yaratıcılığın gücüdür ve bundan ötürü dinamizm inancının da temelidir. İlkellere göre tanrılar bile mana’yla güçlenirler: **“En çok tanrıların ve doğaüstü güçlerin manayla yüklü olduğuna inanılır. Bu güç onlardan şeflere geçer, şefler de bunu toplum içindeki yerlerini göz önünde bulundurarak kabile üyelerine geçirirler. Mana, çeşitli temrin ve işlemlerle de elde edilebilir.”** Bu güç, hangi nesnenin içine girerse onu totem kılar; demek ki **totem de gücünü mana’dan almaktadır.** Birbirlerinden çok uzak bölgelerde yaşayan ilkelerin çeşitli adlar altında mana inancına sahip olmaları, onu ilkel inançların temeli kılmıştır. **Mana, çeşitli büyüsel işlemlerle elde edilebildiği gibi bu gücü taşıyan nesneyi yemekle de elde edilmektedir. Bu bakımdan kurban eti yeme ve insan eti yeme (Yamyamlık, Kanibalizm) geleneklerinin de temeli mana inancıdır. İlkeller etini yedikleri hayvan ya da insanın gücünü kendi bedenlerine geçirdiklerine inanmışlardır.** İlkel inançlara göre bedensel ya da ruhsal üstünlüğe sahip olan insanlar, ötekilerden daha çok mana taşıyıcısıdır. **Bir yarayı ya da bir hastalığı iyileştiren bir bitki, öbür bitkilerden daha çok mana taşıyıcısıdır ve üstün bir bitkidir.** İyi ya da kötü, nerede bir şey yapılmışsa yapan yapma gücünü mana’dan almaktadır.”⁹⁰

İlkel dinlerin temel özelliklerinden biri, tapılan varlık cansız bile olsa, ona canlılık atfedilmesidir. Kutsiyet atfedilen varlığın bitki, hayvan veya insan olması durumunda bu inanç sistemine **totemizm**, cansız varlıkta veya nesnede ruh olduğuna inanılması durumunda ise **animizm** adı verilmektedir. Esasında animizm, totemizm içinde yer alıp doğadaki bazı varlıklara canlılık ve kişilik atfetmedir. Buna göre bazı dağlar, bazı hayvanlar, bazı bitkiler, bazı gök cisimleri ve bazı olaylar iyi ruhlara (uğurlu), bazıları ise kötü ruha (uğursuz) sahiptirler.

Tüm ilkel inanç sahibi kabilelerin, toplulukların ve grupların, olağanüstü ve kutsiyet atfedip kendisinde büyü ve gizemli güç (mana) olduğuna inandıkları kendilerine özgü totemleri vardır.

Kutsiyet veya uğur atfedilen eşyalara ve nesnelere fetiş, bu inançla ilgili dini eylemleri esas alan inanç sistemine **fetişizm** denmektedir. Fetişizm, doğaya ve insanın meydana getirdiği nesnelere aşırı saygı veya korkudan doğmuştur. Kur’an’ın indiği dönemdeki Mekkeli çoktanrıci, yücelik ve kutsiyet atfettikleri kişiler dışında fetiş simgelere de tapmışlardır.

⁸⁹ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Totemizm

⁹⁰ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Mana.

Tüm ilkel inanç sahibi kabilelerin, toplulukların ve grupların, belalardan koruyan ve iyilik sağlayan kendilerine özgü fetişleri vardır. Bunlar; kutsiyet veya olağanüstü güç atfedilen, büyülu veya kutsal olduğuna inanılan eşya veya nesnedir; bazen uğurluk, bazen nazarlık, bazen yücelik atfedilen yiyecek, içecektir.

İşte nesnelere, bitkilerde, hayvanlarda ve insanlardaki canlı varlığa ruh adı verilmektedir. Neredeyse tüm pagan inançların kökeninde bu ruh, yaratıcıdan bir parçadır. Bu parça, kutsanan tüm varlıklarda içkindir. Bu anlamda ruhaniyeti öne çıkaran, maddeyi önemsemeyen veya küçümseyen tüm pagan öğretilerde ruhçuluk egemendir. Ruhun bedenden bağımsız varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne olan inanç, o varlıklarda olağanüstü güç varsayımına yol açmıştır.

Fetişizm, totemizm, animizm veya ruhçuluk, çoktanrıcılığın çeşitli biçimleridir. Her birindeki putlaştırılan varlık birer simge niteliğindedir. Asıl tapılan şey, ondaki saklı gizemli güçtür. O gücün tanrısal olduğuna olan inanç, onlardan daha büyük ve daha üstün bir gücün öneminden kaynaklanmaktadır. İşte o üstün güç, tüm varlıkları yaratıcı, canlıları yaşatıcı ve evreni yönetici asıl güçtür.

“ANİMİZM. İnsanın çevresindeki bütün şeylerin ruhlu olduğu inancı... İlkel insan, kendi öz duyuş ve dileyişini çevresindeki dünyada etki gösteren kuvvetlere yüklemekle bu dünyada bir sürü ruhların işbaşında olduğunu görüyor. Bu ruhların kendisine iyi davranmalarını sağlamak için onlara tapmak zorunda kalıyor. Böylece, dağ ve orman ruhları Artemis’te, buğday vb. ruhları Demeter’de, taşların ruhları Hermes’te biçimleniyor.” Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Animizm

FETİŞİZM. Fetiş olarak nitelenen ya da yapılan nesnelere yarar ummak temeline dayanan ilkel dinsel inançları dile getirir. Bu inanç, doğa güçleriyle savaşmak zorunda olan ilk insanların korunma içgüdülerinden türemiştir. Romalıların mızrak fetişi olan tanrı Mars’ları da öyledir. Doğanın ve insanların meydana getirdikleri nesnelere saygı gösterenlerden kimileri, bu nesnelere tanrısal bir gücün gizli olduğunu varsaymışlardır. Kaldı ki çoktanrıcılık da bu düşüncenin gelişmesi sonucu olarak doğa güçlerinin kişileştirilmesidir. Örneğin, Antikçağ Yunan çoktanrıcılığının Hermes’i önceleri sadece bir fetiş-taşı’ydı, daha sonra ona bir insan başı olarak tasarlandı. İlkeller, kimi fetişleri muska ve uğurluk olarak taşımışlardır. Bunlarsa, değil çoktanrıcılıkta, gelişmiş tektanrı dinlerde de süregelmiştir. Bu muskalar ve uğurluklar, günümüzde de taşınmaktadır. .” Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Fetişizm

“RUHÇULUK. Ruhların varlığını ve ölümsüzlüğünü savunan öğretisi... Felsefe alanında ruhun maddeye önceliğini ileri süren ve maddenin ruh tarafından yaratıldığını savunan öğretisi.”⁹¹

İlkel inanç sahipleri, dinlerini, Allah’ın dışındaki varlıklarda olağanüstü güç vardır diye temellendirmişlerdir. İşte bu güç, yaratıcı tanrının, kendi özünden onlara verdiği veya yüklediği tanrısal ruhtur. Bu varlıklar biçim değiştirse de, ölse de, o ruh varlığını sürdürür. Çünkü bu ruh, yaratılmamış ve ölümsüzdür. Eski Mısır ve Hint gibi bazı ilkel dinlerde ruhgöçü (Osmanlıca’da tenasüh, Sanskritçe’de samsara) inancı hâkimdir. Cermenler, Keltler, Yunanlılardan Pythagoras ve Platon’da ruhgöçünü kabul ederler. Buna göre ruh, bir bedenden diğerine geçer ve bu geçiş sonsuza kadar devam eder. Buna göre, dünyaya gelen bir çocuk daha önceden ölmüş olan atalarından biridir. Kötü ruhlar hayvan bedeninde dünyaya gelir; iyi ruhlar ise, çok uzun süre (3 bin yıl) Cennet’te kaldıktan sonra dünyaya döner. Hint inançlarında her dünyaya gelen ruh, önceki yaşamına göre daha yetkinleşir.

“RUHGÖÇÜ (Os. Tenasüh). Ruhun bir bedenden başka bir bedene geçtiği ve birçok bedenleri sonsuzca canlandırabileceği inancı... İlkeller doğan çocukların yeniden dünyaya gelen atalar olduğuna inanırlar, kimi ilkelerde doğum için cinsel ilişki gerekmediği inancı da vardır, bu inanca göre atalar çocuk tohumları hâlinde oradan geçen kadınların kaba etlerine girerler ve onları gebe bırakırlar. Eski Mısırlılar ruhgöçü inancını bir hayli geliştirmişlerdir, kötü ruhlar çeşitli hayvan bedenlerine gire çıka iyileşmeye yüz tutup tutmadıkları yolunda denirler ve iyi ruhlarsa üç bin yıllık bir cennet yaşayışından sonra yeniden dünyaya dönerler, **mumyalama yöntemi bu yeniden yaşamda kendi bedenlerini hazır bulup oraya girebilmelerini sağlamak içindir**, yeniden ölecekler ve gene iyi insan olarak ölmüşlerse yeniden üç bin yıllık bir cennet yaşamına kavuşacaklardır, sonra yeniden dirilecekler ve bu gelip gitme sonsuzca sürecektir. **Eski Hint inançlarında da ruhgöçü (Skr. Samsara), her yeni yaşamda biraz daha yetkinleşmeyi sağlamak**

⁹¹ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Ruhçuluk

amacıyla sonsuzca sürüp gitmektedir. Cermenler, Keltler, **Yunanlılar - Pythagoras ve Platon gibi en ünlü düşünürleri bile - ruhgöçüne inanmışlardır.** Platon, ruh göçünü, bilginin eski yaşamlardan kalma bir anımsama olduğunu tanıtlamak için de savunur. XX. yüzyılda bile birçok düşünür geçinenler bu temelsiz varsayımına inanmakta devam etmektedirler.”⁹²

Totemizm, fetişizm, animizm ve ruhçuluk gibi ilkel dinlerdeki dini uygulamalar, büyü üzerine kuruludur. Onların inanç sistemlerinde **ruh**, uygulamalarında **büyü** merkezi öneme sahiptir. Büyücülük, Dicle ile Fırat arasında yer alan Mezopotamya uygarlıklarının hemen hepsinde oldukça yaygın bir uygulamadır. Büyücülük; Sümer, Babil, Asur ve Akad gibi eski devletlerden diğer ülkelere de yayılmıştır.

“BÜYÜ. Doğaüstü güçlerle doğanın etkilenebileceği inancı... Büyücülük başlı başına bir meslek olarak ilkin Sümer-Akad uygarlığında görülmektedir. İlk büyücüler, kabile şefleriydi. Bunlar aynı zamanda din adamıydılar. İlk uzman büyücüler Keldânilerde yetişmiştir. Mısırlı, İbrânî, Hintli ve Yunanlı büyücüler de ünlüdür. Büyücülük, mitolojinin de temel konularından biridir. Büyücüler Hermes'i büyücülük tanrısı sayarlar.”⁹³

“Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi” adlı makalenin yazarı Altan Armutak, bu konuda şu bilgilere yer vermiştir:

“Dinler tarihinde animizm ve totemizm birbirlerinden ayrılmayan ve birbirlerinin içinden doğmuş ve gelişmiş düşünce ürünleridir. İnsan, totem olarak kabul ettiği varlığın içinde zamanla, kutsal bir ruhun (anima) yaşadığına inanmıştır. Hayvan tapınımı da bu totem anlayışından köken alan oldukça eski bir inanıştır. Birçok toplum hayvanları kutsal ya da bazı yörelerde ise doğrudan tanrı olarak kabul etmiş ve özellikle Eski Mısır bu konuda çok zengin bir kaynak oluşturmuştur.

İlk insanlar, yaşadıkları çevredeki hayvanların gücünden ve onların yırtıcılıklarından başlangıçta ürkmüşler, bu ürküntü bir süre sonra hayranlığa dönüşmüş ve sonuçta hayvanlara tapınma şeklini almıştır. Bu dönem, insanoğlunun hayvanın üstünlüğünü kesin olarak kabul ettiği bir dönemdir ve “zoomorfik dönem” (hayvan biçimli tanrılar dönemi) olarak adlandırılır.

Bir hayvanın tanrı olarak algılanabilmesi, hayvanın gücü ve hayvanın sevimliliği şeklinde iki temel ilkeye dayanır. Nitekim bu dönemde sadece güçlü ve yırtıcı hayvanlar değil, geyik gibi sevimli hayvanlar da tanrılığa yükseltilmişlerdir. Ancak bunlar her zaman azınlıktadır.

Bunu izleyen süreçte, gelişen ve büyüyen uygarlık ile toplumsal yaşamdaki insan lehine olan farklılaşmalar, zoomorf tanrı inancını geriletmiş ve sonuçta yarı hayvan-yarı insan yeni tanrılar türemiştir. Bu tanrılar, hayvanın gücü ve çevikliğiyle insanın zeka ve ihtirasının birleştiği “sfenks” özellikte varlıklardır.

Bu evreden sonra ise tanrı tümüyle insan biçiminde düşünülür. Gerek gördükleri zaman bu tanrılar, hayvan biçimine dönüşerek o hayvanın fiziksel yapısının gereği olan güç ve çevikliği kendi arzuları doğrultusunda kullanırlar. Ancak, ne olursa olsun artık bu evrede tanrı bir insandır ya da insan biçimlidir (**antromorfik dönem**) ve hayvanlara hükmeder.

Mitoloji; insanlık tarihinde uzun bir dönem tanrı olarak kabul edilmiş hayvanların motifleri yönünden son derece zengin bir kaynaktır. Bu mitolojik öykülerde sıklıkla biçim değiştirme, yani hayvan-insan ve insan-hayvan geçişleri ya da değişimleri vardır.

Yunan mitolojisi de en az diğer mitolojiler kadar at konusunda zengin motiflere sahiptir. Denizler tanrısı Poseidon, arabasını dalgaların üzerinde çeken altın yeleli atlar besler. Yunan mitolojisinde çok önem verilen tanrı Poseidon'un at biçiminde insan ayaklı ve denizi simgeleyen mavi yeleleri olan Arione adında bir de oğlu vardır. Yunan mitolojisinde at, tanrıça Artemis'in sembolü ve kutsal olarak kabul edilir.”⁹⁴

İlkel inanç yansımaları, çoğu kez doğada güçlü görülen güneş, ay, su, hayvanlar ve bitki

⁹² Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Ruhgöçü

⁹³ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Büyü ve Büyücülük

⁹⁴ Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, I. Memeli Hayvanlar, 411-414.

sembolize edilerek tapınılmıştır. Hak ve adalet bilincinin yerleşmediği, aklın kullanılmadığı, doğanın işleyişi hakkında bilgi sahibi olunmadığı dönemlerde güçlü görülen pek çok varlığa tanrılık atfedilmiş, yeryüzündeki güçlü kişiler de bunların vekili, temsilcisi veya gölgesi kabul edilmiştir:

“GÜNEŞ: Güneş, antik çağ uygarlıklarının hemen hemen hepsinde tanrılaştırılmış bir güç olarak karşımıza çıkar. Mitolojilerde tanrılar, yarı-tanrılar, kahramanlar güneşle özdeşleştirilmiş; seçilmiş kişilerin, imparatorların, kralların güneş soyundan geldiğine inanılmıştır. Güneş: “Çok tanrılı uygarlıkların mitolojilerinde genellikle baş tanrı veya ondan sonraki tanrıları temsil eden eril bir gök varlığı simgesidir. Ra, Osiris, Mitra, Helios, Şarruma (Telepinu), Apollon gibi... Işığın, sıcaklığın, yaşamın kaynağı, ateşin doğurucusu, korku ve sevinç veren göğün kalbi, tanrının her şeyi gören gözü, kozmik aklın, dengenin, ölçünün, adaletin, bilinç üstünün sembolüdür.

AY: Hemen hemen bütün mitolojilere konu olan ay, dişil bir güç olarak düşünülmüş, bereketin ve doğurganlığın sembolü olmuştur. “Ay büyür, küçülür, kaybolur, tüm evrene hükmeden oluşum, doğum ve ölüm yasasına boyun eğer. Ay tanrıçası; Yunan mitolojisinde Artemis, Roma’da Diana, İran’da Anahita, Azteklerde Coyolxauhqui gibi farklı isimler alarak hemen her mitolojide karşımıza çıkar. “Ayın bereket getirme, döngüsel yaratılışı, tükenmez yaşamı temsil etme niteliği çok açıktır. Büyük bereket tanrılarını temsil eden öküz boynuzları, tanrısal Magna Mater’in ambleminin simgesidir. Neolitik çağda, ister ikonlarda, ister öküz biçimli putlarda olsun, görüldükleri her yerde büyük bereket tanrıçasını işaret etmişlerdir. Oysa boynuz, yeni ayın imgesinden başka bir şey değildir.”

SU: Su, bütün potansiyel ve üretken güçleri temsil eder, sular tüm varoluşun kaynağıdır. “Erginlenme ritüellerinde su bir ‘yeniden doğum’ bahşeder; büyüsel ritüellerde iyileştirir, cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu garantiler. Bütün potansiyel güçleri kendinde toplayan su (‘hayat suyu’) yaşamın simgesidir. Su, tüm yaşam düzlemlerinde hayatın ve büyümenin kaynağıdır. Suda yoğunlaşmış mutlak gerçekliği temsil eden, deniz hayvanları, özellikle balıklar ve deniz canavarları kutsaldır: “Ejderhalar, yılanlar, kabuklu deniz hayvanları, yunuslar ve balıklar su amblemleridir; okyanusun derinliklerinde barınan bu hayvanlar derinliğin kutsal gücüyle sarmalanmışlardır

HAYVANLAR: Mitolojilerde hem gerçek, hem de kurmaca hayvanlara sıkça rastlarız: “Mısır tanrıları çeşitli hayvanlarla simgelenmiştir. Ptah ve Osiris Apis Öküzünde belirlemektedir. Hathor inek, Horus leylek, Ganesh fil, Thoth maymun, Kepre bok böceği kafalıdır. Yunan tanrılarının yanlarından hiç ayırmadığı çeşitli hayvanlar vardır: Zeus’un kartalı, Athena’nın baykuşu, Apollon’un kertenkelesi bu gibi tanrı arkadaşı hayvanlara örnektir. Yunan tanrılarının çoğu çeşitli serüvenlerinde çeşitli hayvan kılıklarına girerler; Zeus kuğu kılığına girerek Leda’yı, boğa kılığına girerek Avrupa’yı kaçıtır, İO inek kılığına girerek dünyayı dolaşır. Hint tanrıları ve Buda çeşitli Avatarlarında çeşitli hayvan kılığına bürünürler. Mısır inançlarında tanrı Ra bir yumurtadan kaz biçiminde çıkar ve uçmaya başlar. Onun uçuşuyla göğün karanlığı aydınlanır ve yeryüzü canlanır. Çinlilerin ejderleri, Hintlilerin naga adlı çok kafalı yılanları, makara adlı deniz canavarları, Garuda adlı acayip kuşları bu hayal ürünü hayvanlardandır.”

Çeşitli dinsel ve büyüsel etkileri bulunduğu inanılan mitolojik bir kuş olan Zümrüdüanka; kaynağı Eski Mısır inançlarında bulunmakla beraber, Çin’den İran mitolojisine ve Müslümanlıktan Hıristiyanlığa kadar geniş bir inanç alanında yer alır. Çeşitli kültürlerde Anka, Semender, Phoenix, Tuğrul, Hüma, Simurg, Anka-yi Mugrib, Sirenk, Zümrüt ve Zümrüdüanka gibi değişik isimlerle karşımıza çıkan bu mitolojik kuş, yeniden doğuşun simgesi sayılmıştır...

Hitit sanatında görüldüğü üzere boğa en büyük tanrı olan gök tanrısının simgesi idi. İnsanoğlu ilk önceleri gökten düşen meteorlara ve daha başka fetişlere, daha sonra da güçlü olan ya da kutsal olduklarını sandıkları hayvanlara tapınışlardır... Boğalar en büyük tanrıyı (Gök Tanrısını) temsil etmekteydiler.

AĞAÇLAR VE BİTKİLER: Mitolojilerde, inanışlarda, mistisizmde ve halk sanatlarında yaygın bir motif olarak kullanılan ağaçlara ve bitkilere kutsallık atfedildiğini görürüz. “Ağaç da su ve toprak gibi ilk insanlara yaşam döngüsünün (ölüp-dirilme) simgesi olarak görülmüştü. İlkbaharda yenileniyor, yazın meyve veriyor, sonbaharda soluyor ve kışın da ölüyordu. Sonra gene ilkbaharda canlanıyordu. Sümerler, evreni ağaç biçiminde tasarlıyordu. Yahudilerde cennette

bir hayat ağacı bulunduğuna inanıyorlar. Âdem'le Havva bu ağacın meyvelerini yedikleri için cennetten kovulmuşlardır. Eski Germenlerin ilkel dinlerinde ağaç tapınımı önemli bir rol oynamıştı.

Hititler kutsal saydıkları ağaç direklere taparlar bunlara İstananos derlerdi. Antik çağın ünlü Yunan ve Roma mitolojileri de ağaç tanrıları ile doludur. Ağaçlar, Yunanlılarla Romalılarda tanrıların barınakları sayılıyordu. Örneğin, Roma inançlarına göre meşe ağacı Jüpiter'in, defne ağacı Apollon'un, zeytin ağacı Minerva'nın barınağıydı."⁹⁵

MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI VE TARİH

En eski tarihe dair bilgilerimiz, Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkan uygarlıklara kalıntılardan oluşmaktadır. Sümerlerin nereden ve hangi tarihte geldiğine dair elimizde net bilgi bulunmamaktadır. Sümercenin çözülmesi, ona yakın dillerin çözülmesi sonucu mümkün olmuştur.

"Sümerler, büyük bir olasılıkla MÖ 4.000 ya da daha önce doğudan Mezopotamya'ya gelmiş Sami ya da Hint-Avrupa kökenli olmayan bir halktı. Tarihsel olarak, Sümercenin çözülmesi Akadcanın çözülmesinin sonucudur, bunu da Farsça çivi yazısının çözülmesi izlemiştir."⁹⁶

"Sümer uygarlığının kökeni ve eski tarihi henüz yeterince bilinmemektedir. Sami kökenli olmayan ve bilinen hiçbir başka dil ailesiyle de açıklanamayan Sümerceyi konuşan bir halkın, kuzey bölgelerinden inip Aşağı Mezopotamya'ya yerleştiği varsayılmaktadır. Büyük olasılıkla Sümerler etnik bileşimi henüz bilinmeyen yerlilere (kültürel açıdan, el-Ubeyd adı verilen uygarlığı paylaşıyorlardı) boyun eğdirmişlerdir, Kısa denebilecek bir süre sonra, Suriye çölünden gelen ve Sami kökenli bir dil olan Akkadca'yı konuşan göçebe gruplar, Sümer'in kuzeyindeki topraklara girmeye ve art arda gelen dalgalar halinde Sümer kentlerine sızmaya başladılar. MÖ III. binyılın ortalarına doğru, efsaneleşmiş önder Sargon'un yönetimindeki Akkadlar üstünlüklerini Sümer sitelerine kabul ettirdiler. Bununla birlikte daha fetihten önce bir Sümer-Akkad sembiyozu gelişmiş ve iki ülkenin birleşmesinden sonra iyice güçlenmişti. Daha 30 ya da 40 yıl öncesine kadar, bilginler tek kültürden, bu iki etnik tabakanın kaynaşması sonucunda ortaya çıkan Babil kültüründen söz ediyorlardı."⁹⁷

"Sümerler, Mezopotamya'ya yaklaşık olarak MÖ 3500'lerden sonra gelmeye başlamıştır. Güney Mezopotamya'daki bataklık bölgeye gelen Sümerler, farklı gruplar halinde yerleşime elverişli bölgelerde Eridu, Ur, Uruk, Lagas, Umma, Şuruppak ve Kiş gibi birçok şehir devleti kurmuşlardır. Buralara geldiklerinde kendilerinden daha alt seviyede bir köy kültürüyle karşılaşmışlardır."⁹⁸

Sümerlerin tarihsel sürecinde; 3300'lerde Ubeyd çağını, 3100'lerde Uruk çağını, 2450'lerde Akad sülalesini, 2250'lerde Sümerlerin klasik çağını, 2050'lerde İsin sülalesini, 1800'lerde eski Babil çağını, 1600'lerde Kaşlar sülalesini, 1200'lerde yeni Babil çağını, 500'lerde Ahemenid ve Helenistik çağını görüyoruz."⁹⁹

"Mezopotamya bölgesi, M.S. II. yüzyıla kadar kuzey bölümü için Asur, orta bölümü için Akad ve güney bölümü için Babil kullanılmak üzere üç farklı isim ile adlandırılmıştır. Bu tarihten sonra bölge Yunancada *Mesopotamia* (mesos + potamos) = ırmaklar arası veya iki nehir arasındaki ülke şeklinde tanımlanmıştır. Anadolu'nun doğusunda doğan ve Basra Körfezi'ne dökülen Fırat 2720 kilometre, Dicle ise 2032 kilometre uzunluğundadır.

Dağlar ve nehirler ülkelerinin doğal sınırlarıydı. Bu sınırların dışındaki dünya düşman ülkesiydi. Orada şeytanlar ve kaos hakimdi. Mezopotamya'nın etki alanının sınırlarını, kuzeydoğuda Anadolu ve İran yüksek yaylaları, güneybatıda Arabistan çölü, Filistin ve Lübnan dağları oluşturmaktadır.

⁹⁵ Güneş Çınar, Heykel ve Mitoloji, 7-10

⁹⁶ Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, 29

⁹⁷ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, I, 78

⁹⁸ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, 119

⁹⁹ Benno Landsberger, Sümerler, 91

Mezopotamya uygarlığının etkileri bölge sınırlarını aşmış Suriye, Anadolu ve Mısır'a hatta Asurlular aracılığıyla Grek coğrafyasına kadar uzanmıştır. Bütün bu özellikleri göz önüne alan tarihçiler, Mezopotamya'yı medeniyetin beşiği olarak nitelemektedirler."¹⁰⁰

"M.Ö. 3200-3000 yıllarından itibaren yazı, gündelik yaşamda kullanılmaya başlamıştır. Yazının bulunmasıyla birlikte madencilik başta olmak üzere toplumlararası ticaret ivme kazanmış, içine kapalı yerleşik yaşamdan kent ve metropol kültürüne geçiş sağlanmıştır. Toplumlararası ilişkilerin ticaret yoluyla gelişme göstermesi daha iyi organize olmuş bir sosyal yaşamın öncülüğünü yapmıştır. Tunç Döneminin yarattığı yeni yaşam kültürünün bir başka örneği ise Güney Mezopotamya bölgesindeki "Uruk Kültürü"dür. **Sümer yazı sistemine esin kaynağı teşkil eden Uruk kültürü aynı zamanda Mısır, Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini doğrudan; Indus ve Saras Vadileri arasında kalan "Harappa Bölgesi"ni dolaylı olarak etkilemiştir. Nitekim bu bölgelerde Mısır, Babil, Assur ve dönemin ortalarında "Birinci Anadolu Göçleri"yle Hitit devletlerinin temelleri atılmıştır.**

İlk Çağ'ın dördüncü ve son evresi ise "Demir Dönemi"dir. MÖ. 2000 yıllarında Demir'in tunçun yerine kullanılmasına başlamasıyla doğan **Demir Dönemi, Roma'nın M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasına kadar olan yaklaşık 2500 yıllık bir süreci ifade etmektedir.** Diğer ara evrelerin aksine Demir Dönemi üretim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin en üst aşamasını oluşturmaktadır. **Demir gibi sert bir madenin işlenmeye başlaması yeni ekonomik ve sosyal yaşam biçimlerinin gelişmesini pekiştirmiştir. Bu bağlamda yeni yaşam biçiminde devlet otoritesi ve bürokrasi günlük yaşama ağırlığını koymuş, toplumsal sınıflaşma kavramı derinleşerek anlam kazanmıştır.** Söz konusu yeni gelişmelerin çerçevesinde kent devletleri yerin krallıklara hatta imparatorluklara bırakılmıştır.

Demir Dönemi içinde Anadolu'da gözlenen önemli bir yeni gelişme MÖ. 1200 yıllarında meydana gelen "Kavimler Göçü"dür. Ege Göçleri veya İkinci Büyük Anadolu Göçleri olarak literatürde yerini alan söz konusu göç hareketi, Anadolu'da ve Önasya'da dengeleri büyük ölçüde değiştirmiştir. **Yapılan göçler sonunda Hititler yıkılırken, Assur ve Mısır uygarlıkları ciddi derecede sarsıntıya uğramış, Anadolu üzerinde Urartu, Frig, İyon ve Lidya gibi devletler kurulmuştur.** Söz konusu devletlerin en belirgin özellikleri geliştirdikleri ileri teknoloji, kentsel yaşam kültürü ve sağlam savunma sistemidir.

Demir Dönemi yalnızca Anadolu coğrafyasında önemli değişikliklerin ortaya çıkışında etkili olmamış; Mezopotamya ve İran bölgesinde Perslerin, Avrupa'nın doğu ve güney bölgelerinde İskender ve Roma İmparatorluklarının doğuşuna da tanıklık etmiştir...

Urartular tarafından uygulanan göç politikaları, modern döneme kadar çeşitli devletler tarafından uygulanmıştır. Örneğin MÖ. 832-833 yıllarında Babiller Musevileri; Romalılar MÖ.129'da Kartaca'lıları zorunlu göçe tabi kılmıştır."¹⁰¹

"UYGARLIKLAR: İlk uygar toplumun hammadde gereksinimi nedeniyle çevresiyle kurduğu ilişkiler sonucunda **uygarlık ilk önce benzeri çevre koşulları içinde olan Nil, İndüs ve Sarı ırmak havzalarında kök salıp gelişmeye başladı.** Böylece MÖ. 3500 dolaylarında Mezopotamya'da ortaya çıkan ilk uygar toplumu MÖ. 3000 dolaylarında Mısır, Mezopotamya'nın etkisiyle MÖ. 2500 dolaylarında Hint (İndüs) ve MÖ. 1500 dolaylarında ise Sarı ırmak vadisinde Çin uygarlıkları izlemiştir.

MISIR: Mezopotamya'nın uygarlık birikiminden yararlanan **Mısır toplumunun, Sümerlerin bin, iki bin yılda ulaşabildikleri sonuca, yarım yüzyıl gibi kısa bir süre içinde ulaşarak MÖ. 3000 dolaylarında Sümer uygarlığına eşit düzeyde bir uygarlık geliştirdiğini görmekteyiz.** Mısır uygarlığının Sümer uygarlığından etkilendiği kesindir. Bununla birlikte Mısır uygarlığı tümüyle kendine özgü bir biçime sahip olmuştur.

Mezopotamya'da yeterince güçlü bir merkezi denetimin kurulabilmesine dek, toplumsal artının ve siyasal erkin çok sayıda kent devletlerine dağılıp, ülkenin ırmak düzenlerinin kararsızlığına koşut bir toplumsal ve siyasal kararsızlık içinde çabalamasına karşılık Mısır'da son derece kararlı bir toplum ve devlet düzeni kurulabilmişti Bu kararlılık Mısır'ın dinsel ve siyasal düşünüşüne de yansımıştır. Mezopotamyalılar karamsar, Mısırlılar kendine güvenen ve daha kararlı bir dünya görüşüne sahip olmuşlardır.

¹⁰⁰ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 1-2.

¹⁰¹ Cantürk Caner, Pers İstilasına Kadar İlk Çağ Anadolu Uygarlıklarında Devlet ve Yönetim, 16, 260

Mısır yaşamında Nil'in etkisi, Dicle ve Fırat'ın Mezopotamya yaşamındaki etkilerinden çok daha belirleyici ve büyük oldu. Sakin akışlı Nil, güneyden kuzeye ırmağın akıntısının yardımıyla, kuzeyden güneye kuzey rüzgârlarından yararlanılarak yelkenlerin yardımıyla, ucuz, kararlı ve etkili bir ulaşım olanağı sağladı. Nil ulaşımın denetimine geçiren Firavun, Nil boyuna belli aralıklarla yerleştirdiği adamlarıyla, tüm Mısır'ı kolaylıkla denetleyebilmiştir.

Başlangıçta kendisinin de yöneticiliği yanı sıra din adamı olan Firavun, Sümer'deki Rahip-Kral ile örtüşmektedir. **Mezopotamya'da tanrıların vekili olan kral, Mısır'da mutlak monarşi din adamlarının denetimi altında kalmıştır. Mısır'ın merkezi mutlak yöneticisi olan Firavunun, ağzından çıkan (kendisi aynı zamanda bir tanrı sayıldığı için) yasadır.** Bu nedenle olacak, Sümer uygarlığında gördüğümüz yasa derlemesiyle Mısır'da karşılaşmıyoruz.

HİNDİSTAN: Sümer uygarlığının İndüs uygarlığı üzerinde de benzeri etkileri olmuştur.

ÇİN: Mısır ve İndüs uygarlıklarını MÖ. 1500 dolaylarında gene bir ırmak vadisindeki, Sarı Irmak vadisindeki Çin uygarlığı izler.

HİTİTLER: Hititler MÖ. 2000 dolaylarında Avrasya bozkırlarından Anadolu'ya inen göçebe bir halktır. Hititler Anadolu'ya geldikten sonra, saban tarımı ile uğraşan yerli köy toplulukları üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Hititler, Mezopotamya'nın mallarının yanı sıra kültürünü de almışlar, çiviyazısını kullanmışlar, **Mezopotamya mitoslarını benimsemişler ve Mezopotamya devletleri gibi "Hitit Yasası olarak bilinen" bir yasa derlemesi çıkarmışlardır.** Hititler Mezopotamya uygarlığının dinini ve düşüncesini benimsemişlerdi.

MÖ. 1300 dolaylarında çıkarılan Hitit Yasa Derlemesi'nin Sümer, Asur, Babil derlemesinden daha yumuşak cezalar koyduğunu görüyoruz. **Ölüm cezaları, ırza saldırı, sihir yapma gibi bayağı suçlar için konmuş, öteki bayağı suçlar için konmamışken, efendiye boyun eğmeyen köle ile devlet büyüklerine karşı gelenin başının kesileceği, kralın adaletine karşı baş kaldıranın evindekilerin öldürüleceği söylenerek, siyasal suçlarda aynı ılımlılık gösterilmemiştir.**

İRAN: İran uygarlığı Medler, özellikle de Persler tarafından geliştirilmiştir. Medler ve Persler Hint-Avrupa dili konuşan halklardandır. Medler ve Persler, MÖ. iki bin dolaylarında bozlardan göçüp İran'a yerleşmişlerdir, Persler, MÖ. 612'de Asur imparatorluğunun topraklarını ele geçince, imparatorluğa dönüşmüşlerdir."¹⁰²

MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA DİN

Sümer, Akad, Asur ve Babil gibi Mezopotamya uygarlıklarında da çoktanrı inanc egemendir. Bazı insanlar, bazı hayvanlar, yer, gök ve hatta boğa kutsanır, onlara olağanüstü güç ve tanrısal nitelikler atfedilirdi. Bunların büyüye, uğursuzluğa, şanssızlığa, hastalıklara ve kötülöklere karşı koruyucu güce sahip olduğuna inanılırdı.

Babil ve Asur tanrıları başlangıçta meşhur kahramanlar iken, sonraları tabiat kuvvetleri olmuştur. Daha sonra tanrıların insan şeklinde resmetmişlerdir:

"Eski Mısır'da Firavunlar kendilerini "Tanrının oğlu" ilan etmişlerdi. Esasen, Eski Mısır tanrılarının hemen hepsi Mısır'ın eski yöneticilerinden başkası değildir. Aynı şey Sümer tanrıları için de geçerliydi. Başta Anu, Enlil, Marduk olmak üzere Sümer tanrılarının hemen hepsi Eski Sümer yöneticileriydi.

Akkad kralı Naram-Sin (M.Ö. 2190-2154) kendini tanrı ilan etmişti. Zaten "sin" Akkad dilinde *tanrı* demektir. Asur ve Babil'de de krallar tanrı adına iktidar kullanırdı. Kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi sayarlardı. Çinlilere göre kral göklerin kralının yerdeki temsilcisidir. Hindistan'da yönetici ile tanrılar arasındaki sınır hepten yok olmuştur. Zerdüştlükte, *Ahura-Mazda* "hükümdar tanrı"dır. Orta Asya kavimlerinde, Hunlarda, Moğollarda ve Eski Türklerde Han ve

¹⁰² Hülya Zengin, Potamya Bölgesinde İlk Siyasal Gelişmeler ve İlk Devlet Modeli: Sümer Kent Devleti, 103-109

Kağan tanrının temsilcisi sayılırdı. Amerika kıtasında İnka imparatorları, tıpkı Mısır firavunları gibi “tanrının oğlu” olarak görülüyordu.

Makedonyalı İskender, Mısır'ı aldıktan sonra kendini “Tanrının Oğlu”, Babil'i aldıktan sonra Tanrı ilan etmiş ve önünde tazim edilmesini istemişti. Roma'da imparator, Jüpiter'in temsilcisiydi. Tiberius (14-37), Caligula (37-41), Claudius (41-54), Hadrianus (117-138), Commodus (161-192) ve daha başkaları da tanrılık veya yarı tanrılık iddia eden Roma imparatorlarıdır.”¹⁰³

“Sümerler, Irak topraklarını 1000 yıldan fazla bir zaman Sami Akadlarla paylaşmışlardır. Daha İsa'dan 2000 yıl öncelerinde bile, kendileri ve dilleri artık ölmüş bulunduğu halde, Sümer dili Babil mekteplerinde İsa'nın doğumuna kadar okutulmuş ve Babil mabetlerinde Sümer ilahileri terennüm edilmişti. Babillilerin yurtları, Anadolu ve Mısır olmak üzere sınırlanmış bölgede de Sümerce okutuluyordu.”¹⁰⁴

MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA SİYASET - DİN İLİŞKİSİ

Mezopotamya uygarlıklarında siyaset ile din iç içeydi. Krallar, hem devlet başkanı, hem de dini kurumların başındaki kişiler idiler. Meşruiyetlerini dinden alır, dini kendi çıkarları için kullanmak, din üzerinden güç devşirmek, din üzerinden sosyal ve ekonomik güç kazanmak halk tarafından da kabul gören olağan bir hadise idi.

“Mezopotamya'da siyasi otoritenin merkezileşmesi oldukça uzun zaman almıştır. Siyasi yapılanma şehir devletleri şeklinde ve birbiri ardına bu şehir devletlerinin başına geçen hanedanlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. İlk hanedanlıklar Sümerliler tarafından kurulmuştur. Hammurabi ile birlikte Bağdat'ın 90 km güneybatısında Fırat nehri üzerinde bulunan Babil kenti, Sümerlilerden sonra Sami toplumlarının uygarlık merkezi haline geldi. Dünyanın evrensel merkezi ve simgesi haline geldi.

¹⁰³ Mustafa İslamoğlu, İnsan Devleti

¹⁰⁴ Benno Landsberger, Sümerler, 89

Gerek siyasi yönetimler gerekse kişiler tanrılarla iletişimi sağlamak, tanrılarının niyetlerini ve kararlarını öğrenmek için bu konuda uzmanlaşmış kâhinlere danışıyorlardı.

Kehanete en çok başvuranlar krallar idi. Onlara göre tanrılar bu işaretleri kendilerinin faaliyetlerini etkilemek amacıyla gönderiyordu. Kralların faaliyetlerine yönelik memnuniyetlerini ya da memnuniyetsizliklerini bu kehanet faaliyetleri aracılığı ile belli ediyorlardı. Kralların faaliyetleri olumsuz sonuçlanırsa bu tanrılarının kraldan memnun olmadıklarının bir işareti sayılırdı. Aksi durumda ise memnun oldukları anlamına geliyordu. Gerek büyük olaylar arifesinde, gerekse rahatı ve huzuru, tüm ülkenin huzurunun teminatı olduğundan, kralın faaliyetleri ve günlük hayatı için kâhinlere danışılıyordu.

Asur kralı Assurbanipal (MÖ. 668-627) adına seçilecek kraliyet varisi konusunda tanrı Şamaş'a danışılmakta ve göndereceği alamet doğrultusunda hareket etmek istemektedir:

Gök cisimlerinin gözlemlenmesine dayanan göksel kehanet, tanrılar tarafından gönderilen alametlerin gözlemlendiği en önemli kehanet türüydü. Müneccim gök cisimlerinin hareketlerinin içinde gizli olan, tanrılarının gönderdiği alametleri görüp yorumlar ve gelecek ile ilgili yargılarda bulunur.

Mezopotamya kentlerinde, içinde tanrının ikamet ettiği bir tapınağın bulunması, kent ile tanrı arasında güçlü bir bağın kurulması anlamına geliyordu. Tanrının evi olan tapınak, kentin güvenliğini, refahını ve mutluluğunu garanti altına almış oluyordu. Mezopotamya'da krallık ideolojisi, krallığın dini, sosyal ve politik bir kurum olduğunu ortaya koyuyordu. Tapınaklar, krallığın idealleştirilmesinde kullanılan en önemli kurumlardı. Çünkü krallar, inancı politik bir güç olarak kullanıp, tapınak ve rahipler aracılığıyla halkı kontrol altında tutabiliyorlardı. Yeni yıl töreni gibi yılın belli dönemlerinde tapınakta gerçekleştirilen törenlerde krallık tescillenirdi. Kral tapınakta tanrıya hesap verir, bir nevi günah çıkarırdı. Kral aynı zamanda başrahipti.

Tapınak inşaatının saray ve şehir surları inşaatlarının gölgesinde kaldığı Asur dönemi bir istisna olarak görülürse, Mezopotamya'da tapınak inşaatı, krallar için en büyük anıt eser idi. Tapınakların inşaatı ve bakımı krallık ideolojisinin en büyük propaganda aracıydı. Tapınak ve saray şaşırtıcı bir uyum içinde kendi alanlarında varlıklarını sürdürmeleri, iki ayrı kurumunda sahip olduğu ortak ideolojiden kaynaklanmaktaydı. Krallar, eski bir gelenek olan rahiplik özelliklerini de hatırlatarak, tanrılara ve insanlara karşı dindar görünmek durumundaydılar. Bu şekilde krallıklarının meşrulaşması sağlanırdı.

Nitekim Hamurabi, “ (Tanrı) Marduk, beni insanlara doğru bir şekilde rehberlik etmem için görevlendirdiğinde.” sözleri ile *Hamurabi kanunları* olarak bilinen kanunlarını temelde tanrılara dayandırıp uymayanların tanrılar tarafından cezalandırılacağını belirterek, kanunlarına tanrısal bir içerik kazandırmaya çalışmıştır. Babil kralı II. Nebukadnezar, krallığını tanrı Marduk ve onun oğlu Nabu'ya dayandırmaktadır: “Büyük tanrı Marduk krallığımı yücelttiği zaman ve tüm halklar üzerinde hükümdarlığı bana emanet ettiğinde ve göklerle dünyanın bütünlüğünün koruyucusu Nabu, halkları yönetmek için bana hakkaniyetli bir asa verdiği vakit, onlara özen gösterdim.”¹⁰⁵

SÜMERLERDE DİN

Mezopotamya'ya nereden geldiği kesin bilmeyen Sümerler, geldiği yerden üstün tanrı inancının yanı sıra meşhur ve kahraman kişileri, doğadaki güçleri de tanrılaştırmışlardır.

“Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan Mezopotamya bölgesi tarih boyu pek çok medeniyetin merkezi olmuştur.

Bölgede yaşayan Sümer, Akad, Babil, Asur gibi çeşitli etnik ve siyasî grupların mitolojileri, dini fikirleri genel olarak Mezopotamya dini olarak ifade edilmektedir. Babil ve Asurlular MÖ 2600 yılından sonra Mezopotamya'ya göç eden Sami soyundan kavimlerden oluşmuştur.

Mezopotamyalıların dini pek çok tanrı ve tanrıçadan oluşan politeist bir yapıya sahiptir. Bu tanrı ve tanrıçalar zaman içinde buralarda hakim olan etnik gruplara göre isim değiştirmişlerse de özelliklerinin hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir.

¹⁰⁵ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 3-63.

Bu halkların tanrıları insan görünümünde, fakat insanüstü güçleri olan ölümsüz varlıklardı. İnsanlar gibi, onların da eşleri ve çocuklarından oluşan aileleri mevcuttu. Yer, Gök, Hava, Su tanrıları yaratıcı, diğerleri yönetici ve koruyucu tanrıları. Ayrıca bölgede yapılan kazılarda çok sayıda tanrı, tanrıça ve boğa sembolleri bulunmuştur.

Mezopotamyalılar tanrılarının genelde şanssızlık, büyü, hastalık, cinler gibi kötü olan her şeye karşı dürüst olanları korumasını, günahkârları cezalandırmasını ümit ederdi. Aynı zamanda insanın kaderini belirleyen Tanrıların, her şeye müdahale eden, bilgin ve yönetici varlıklar olduğuna inanırdı. Hatta onlar halkını toprak sahibi ederek doyuran, düşmanlara karşı koruyan kralları, tanrılara hizmet eden yargıçlar olarak görürdü. **Bu krallar tanrılara hizmette kusur etmediklerinde, tanrılar onları destekler ülkelerine bolluk, refah ve barış verirdi. Krallar görevlerini ihmal ettiklerinde büyük bir günah işlemiş olduğundan, tanrılar desteğini onlardan çeker, krallığı onlardan alarak layık olan birine verirdi.** Bu sebeple tarih boyu ilahların müdahalesi ile kralların düşme ve çıkmaları çok olurdu. Krallar galip geldiğinde tanrılar tarafından sevildiğine inanılırdı.

Babil ve Asur tanrıları önceleri efsaneleşmiş meşhur kahramanlar veya şahıslştırılmış tabiat kuvvetleri olmuştur. Daha sonra onlar tanrılarını insan şeklinde düşünerek resmetmiştir.

Mezopotamyalılar her şehirde farklı bir tanrıya inanmıştır. Babil ve Asurlular ölümden sonraki hayata pek inanmamış genellikle mükâfat ve cezanın bu dünyada karşılığını bulacağını kabul etmiştir.¹⁰⁶

Mezopotamya'daki dinlerde hükümdarların kutsallığı, yine pagan dinlerine benzer özellikler taşıyordu. Hükümdarın yazgısı, tanrılar tarafından hükümdar olarak belirlenmişti. O, tanrının oğluydu, halkı temsil ediyor, onların günahlarının kefareti hükümdar ödüyordu, hükümdarın ölümü de bu kefaretlerden biriydi. Hükümdara sunulan her hediye tanrılara sunulmuş kabul ediliyordu.

"Hükümdarın kutsallığı çok çeşitli biçimlerde ilan ediliyordu. Ona "ülkenin (yani dünyanın) kralı" veya "evrenin dört bölgesinin kralı" deniyordu; bunlar başlangıçta tanrılar için kullanılan sıfatlardı. Tanrılarda olduğu gibi, kralın da başının çevresinde doğaüstü bir ışık parılıyordu. Kral daha doğmadan önce, tanrılar onun yazgısını hükümdarlık olarak belirlemişti Kral, yeryüzündeki evlatları da kabul edilmekle birlikte, 'tanrının oğlu' olarak görülürdü (Hammurabi'de de bu inanç vardı). Bu çifte soy, kralı tanrılarla insanlar arasında mükemmel bir aracı haline getiriyordu. Hükümdar tanrıların karşısında halkı temsil ediyor ve uyruklarının günahlarının kefareti o ödüyordu. Kimi zaman halkının işlediği suçlar nedeniyle ölmesi gerekiyordu; Asurluların bir "yedek kral"ı olmasının nedeni buydu. Kral, Hayat Ağacı ile Hayat Suyunun bulunduğu harika bahçede, tanrılarla içli dışlı olarak yaşar. (Nitekim tanrı heykellerine her gün sunulan yiyecekleri kral ve maiyeti yer). **Kral tanrının "temsilcisi," tanrı tarafından dünyada adalet ve barışı kurmak üzere göreve çağrılmış "halkın çobanı"dır.**"¹⁰⁷

"Mezopotamyalılara göre yaşadıkları bölgede sadece kendileri değil aynı zamanda hayaletler, ruhlar, şeytanlar ve canavarlar da yaşıyordu. Böyle bir ortamda onlarla iyi geçinmek, onlardan korunmak ve onlardan gelecek muhtemel kötülükleri önlemek amacıyla büyü formülleri ve ayinler geliştirilmişti.

Mezopotamyalı âlimlerin bildikleri, tanrılarda ilham alınarak yola çıkılan, onlardan kaynaklanan ve geleneksel bilim ile iç içe geçen dalları astroloji, kehanet, büyü ve tanrıya yakarışı kapsıyordu."¹⁰⁸

SÜMERLERDE TANRI İNANCI

Sümerlere dair tüm bildiklerimiz, Sümer rahipleri tarafından düzenlenen metinlerden oluşmuştur.

¹⁰⁶ Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı, 24

¹⁰⁷ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 95-96,24

¹⁰⁸ Rıza Beleden, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 39.

“İlk Sümer metinleri rahipler tarafından gerçekleştirilmiş sınıflandırma ve sistemleştirme çalışmasını yansıtır. Önce büyük tanrılar üçlüsü, onların ardından da gezegen tanrıları üçlüsü gelir. Ayrıca büyük çoğunlukla adlarından başka bir şey bilinmeyen türlü tanrılar hakkında kabarık listeler vardır. Sümer dini daha tarihinin şafağında “kadim” bir din olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bugüne dek keşfedilenler, parçalı ve yorumlanması çok güç metinlerdir.”¹⁰⁹

Sümerlere göre başlangıçta en büyük tanrı, Gök-tanrısı, An (veya Anu) idi. Sonraları diğer varlıklara da tanrılık atfetmişlerdir. Örneğin yeryüzü tanrısı Ki, An’ın eşi, o ikisinin oğlu kabul edilen hava tanrısı Enlil’dir. Böylece An, Enlil’in babası olarak görülmüştür. An (gök), Ki (toprak) ve Enlil (hava) üçlemesi veya An (gök), Enlil (hava) ve Enki (su) üçlemesi en üst tanrılar kategorisinde veya panteonunda yer almıştır. Her türlü su işlerinden sorumlu su tanrısına Enki adını vermişlerdir. Zaman geçtikçe, Enlil’e tüm yeryüzünden sorumlu en büyük tanrı muamelesi yapılmıştır. Enlil ve Enki ise, ülkede adeta her bölgede, her kentte her işten sorumlu birer tanrı atamışlardır.¹¹⁰

Bazen de Hinduizm’de olduğu gibi doğadaki güçler, kişileştirilmiştir; fırtına tanrısı, ateş tanrısı gibi.¹¹¹

Sümerler, ‘tanrı’ anlamında ‘dingir’ sözcüğünü, en büyük güç anlamında ise gökyüzü veya en üst manasına gelen ‘An’ kelimesini kullanmışlardır.

“MÖ 3500 yıllarında bölgeye gelen zengin bir kültüre sahibi Sümerler tanrıyı “dingir” olarak isimlendirmiştir. Sümer ilahlarını en başta geleni gök ilahı, sonraları Zeus’la eşleştirilen An, onun karısı yer tanrıçası Samice Enki olan ve daha sonra İnanna diye anılan Ki, An’ın oğlu fırtına ve hava ilahı Enlil’dir. **An, Ki ve Enlil den oluşan bu üç baş ilah daha sonra Grek ve Romalılara İştara, Afrodit ve Venüs olarak geçmiştir.** Diğer taraftan Sümerlerin mezarlarına koydukları eşyalardan ahiret inancına sahip oldukları anlaşılmıştır.”¹¹²

“Sümerce “Dingir” olarak adlandırılan ve “İlah” anlamına gelen bu sözcük, insandan üstün tanrıya yakın olanı, tanrı tarafından gözetildiğine inanılanı betimlemek için kullanılırdı. Dingir, Sümer panteonunun başına geçirilir, meclise benzeyen bir yapıda onun başkanlığında toplumun yararına kararlar alırdı. Sümer kralları genellikle tanrısal olana yakın olarak betimlenmiştir. Ancak tanrılar ölümsüzdür ve her koşulda insandan üstündürler.”¹¹³

“Sümerlerin zihinsel tasavvurları sayesinde bu tanrılar teolojik bir inanç olarak kalmayıp, kültür, edebiyat ve mitolojide köklü varlıklar olarak betimlenmiştir. Evrenin sürekliliğinin ve işleyişinin bu tanrıların denetimi ve idaresi sayesinde devam ettiği düşünülmüştür.

Sümer tanrıları, insan şeklinde tasavvur edilmiş ve ölüm dışındaki diğer insani vasıflar kendi inançları çerçevesinde bu tanrılara yüklenmiştir. Sümer metinlerinde bu tanrılarının yeme, içme, evlenme, çocuk sahibi olma, hastalanma, yaralanma, savaşma, kızma, öfkelenme, kıskanma, nefret etme, gibi insanın temel doğasında bulunan özellik, ihtiyaç ve duyguların bulunduğu görülür. Ayrıca sahip oldukları olağanüstü güçlerin de belli bir takım kanunlara ve yasalara tabi oldukları anlaşılır. Aynı zamanda her istediklerine

¹⁰⁹ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, I, 79

¹¹⁰ “Yeryüzünün düzenlenmesi ve üzerinde gelişen bir uygarlık kurulması planlarını yapan genellikle Enlil iken, ayrıntıları ve uygulamaları bilgili, becerikli su-tanrısı Enki’ye bırakmıştı. Dicle ve Fırat’ı taze, hayat-veren suyla doldurup onlardan sorumlu olarak “kanal müfettişi” Enbilulu’yu atar; bataklık ve sazlıklarda balık ve kamış olmasını sağlar ve onlardan sorumlu olarak “balıkları seven” bir tanrı atar; deniz tapınağını inşa edip idaresini tanrıça Nanşe’ye verir; hayat veren yağmurun yeryüzüne inmesini sağlar ve onu fırtına tanrısı İşkur’a emanet eder. Enki sonra toprağa ve onun tarımsal gereksinimlerine döner. Saban, boyunduruk ve karıklarla uğraşır ve bunlardan sorumlu tanrı olarak “Enlil’in çiftçisi” Enkimdu’yu atar; ekili tarlaların tohum ve sebelerini ortaya çıkarır ve bunların sorumluluğunu tahıl-tanrıçası Aşnan’a verir. Kazma ve tuğla- dökmeciliğine yönelir ve bunların sorumluluğunu tuğla-tanrısı Kulla’ya verir. Temel atar, tuğlaları dizer, “evler” inşa eder ve bunları “Enlil’in büyük ustası” Muşdamma’ya devreder. Çiftlik, tarla ve evlerden bozıklara döner Enki, onları yeşil bitkilerle kaplar, sığırlarını çoğaltır ve bunların sorumluluğunu “dağların kralı” Sumugan’a verir; ahırlar ve ağıllar kurar, onları yağ ve sütle doldurur ve bunlardan sorumlu olarak çoban tanrı Dumuzi’yi atar; kentlerin ve devletlerin sınırlarını kararlaştırır ve bunları gözetmeyi uyanık güneş-tanrısı Utu’ya verir; “şu kadın işi” giysi dokumayla bile ilgilenir ve bunun sorumluluğunu giysi-tanrıçası Uttu’ya verir.” Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, 15-16

¹¹¹ “Hint dininin en eski metinlerinde ilkel bir tabiata tapınma karakteri göze çarpar. Bütün tabii güçler şahıslştırılmıştır; gök tanrısı, fırtına tanrısı, ateş tanrısı gibi.” DİA, Allah Maddesi

¹¹² Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın Putperestliğe Bakışı, 23

¹¹³ Deniz Şahan, Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri, 46

ulaşamadıklarını, bazen amaçları uğruna çeşitli planlar kurup hile ve kurnazlık diyebileceğimiz bir takım davranışların içerisinde girebildikleri görülmektedir..

Mezopotamya bölgesinde her kentin koruyucu bir tanrısı bulunmakta, zaman içerisinde siyasi, ticari ve askeri bakımdan gelişen bu kentlerin tanrıları da Sümer panteonunda önemli yerlere gelmektedir...

Sümerlere göre kentin tanrısı kendisine kurulan mabetlerde yaşamakta, mesken olarak burayı seçmekteydi. Sümer kentlerindeki bu tanrıların, o kentin gelişip büyümesinden, her alanda ilerlemesinden, kent insanların güven ve geçiminden ayrıca huzur ve mutluluklarından sorumlu olduğuna inanılmaktaydı. Tanrılar yalnızca ziggurat adı verilen mabetlerde kalmaz, zaman zaman başka şehirlere de yolculuk yapmaktaydı. **Sümer tabletlerine göre tanrılar bu yolculuklarında, genellikle Sümerlerin bulmuş oldukları tekne, savaş arabası gibi vasıtaları kullanmaktaydı.**

Bir Sümer kent tanrısı, kenti korumakla birlikte tanrılar panteonunda kentin sözcülüğünü de yapmakta ve panteonda şehrin menfaatini korumaktaydı. Bunun yanında kent tanrıları ancak büyük meselelerle ilgilenirler ve ancak -çok zaruri ihtiyaçlarında- sadece büyük krallarla veya önemli rahiplerle iletişime geçerlerdi. Sümer teolojisinde, kent tanrılarının herkesle ilgilenebilecek kadar vaktinin olmadığı düşünülmekteydi. Kent tanrısı o kentte yaşayan bütün insanların sıkıntı ve durumlarını takip edemeyecek kadar meşgul olduğu için her ailenin de koruyucu ve sıkıntıları giderici bir tanrısı bulunmaktaydı. Buna rağmen aile fertlerinin, ailenin tanrısının yanı sıra kentin tanrısına karşı da büyük sorumlulukları bulunmaktaydı. Sümerlerde her birey tanrıların barınma ihtiyacı için yapılan kutsal mabet ve zigguratların yapımında çalışmak, onlara adak sunmak, yapılan törenlere ve dini ritüellere katılmak zorundaydı.

Sümerler herhangi bir mesele konusunda tanrıların düşüncesini öğrenmek isterlerse ilk önce rahiplerin yanına gidip onlara tanrı ile kendileri arasında aracılık yapmalarını, tanrıyla iletişime geçip istek ve sıkıntılarını belirtmesini isterlerdi. Böyle bir durumda kurbanlar kesilir, kurbanın karaciğerindeki işaretlere göre bazı sonuçlar çıkarılırdı.

Sümer dininde, bir insanın etrafında gördüğü, hissettiği, düşündüğü ve hayal ettiği her nesne ve varlığın bir tanrısı bulunmaktaydı. Tasavvur edilen nesne ne kadar önemliyse o nesnenin tanrısı da bir o kadar üstün vasıflara sahipti. Mesela güneş tanrısı *Utu* ile yapılardan ve mimariden sorumlu olan tanrı Nindub'un aynı kategoride değerlendirilmesi imkânsızdı. Yine panteonda bulunan yazgıyı belirleyen yedi tanrı da diğer bütün tanrılardan farklı bir konuma sahipti.

Panteondaki tanrılar yetki, sorumluluk ve güçlerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktaydı. Panteon, yazgıları belirleyen yedi tanrı (An, Enlil, Enki, Ninhursag, Nanna-Sin, Utu, İnanna), Sümerlerin elli ilahtan oluşan büyük tanrıları, yaratıcı güce sahip olmayan tanrılar, diğer tanrıların mahiyetinde bulunan ilahlar ve bunların dışında kalan bütün tanrılardan oluşuyordu.

Tanrılar panteonunda An, Enlil ve Enki'den meydana gelen üçlü tanrı anlayışı diğerlerine göre oldukça baskındır. Evren unsurları bu üç tanrı da karakterize olmuş, diğer tanrılar daha basit unsurlarla ifade edilmiştir."¹¹⁴

"Kendi gücünün sınırlılığının ve zayıflığının farkında olan insan, sınırsız bir gücün himayesine girmeye ihtiyaç duymuştur. **Mezopotamyalılar, sığındıkları bu güçleri kişiselleştirmekle tanrıları ortaya çıkarmışlardır. Doğadaki pek çok olguya tanrısal bir güçle ya da demonik (kötü ruhlar, cinler ve şeytanlar) karakteri olan varlıklarla ilişkilendirilmiş ve donatılmıştır. Henüz bilimsel keşiflerin olmadığı bu dönemde doğadaki çeşitli olayların oluş mantığı, sebep-sonuç ilişkisi, bilimsel izah ile değil, doğaüstü bir alana refere edilerek açıklanırdı.**

Mezopotamya inanç sistemi Sümerliler döneminde şekillenmiştir. Mezopotamya uygarlığının son evresi sayılan geç **Babil hanedanlığının ortadan kalkmasına kadar bu inanç sistemi, hemen hemen Sümerlilerin kurguladığı şekliyle devam etmiştir...**

Kramer, Sümer Mitolojisi adlı eserinin önsözünde Sami toplumları aracılığıyla İbrani ve Yunan toplumlarının da bu inanç sisteminden etkilendiğini belirtmekte hatta bu inancın etkileri İbraniler aracılığıyla tek tanrılı inançlara da geçtiğinden bahsetmektedir.

¹¹⁴ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, 119-122

Eski Mezopotamya'da mitolojik hikâyeler ile birlikte doğüstü güçler kişiselleştirilmiştir. Kişiselleştirilen her güç birer tanrı olarak ortaya çıkmıştır. Tanrılar arasındaki hiyerarşik düzene göre önce yaratıcı tanrılar gelir, onlardan sonra yaratıcı olmayan tanrılar yer alırdı.”¹¹⁵

YÜCE TANRI: AN (ANU)

“Sümer kaynaklarında An olarak isimlendirilen bu tanrıya, Akadlar *Anu* şeklinde isim vermişler ve ona tapınmaya devam etmişlerdir. Sümerlere göre önemli bir olay olduğu zaman diğer tanrıların da katıldığı meclisi An toplardı. An kelimesi gökyüzü manasına gelmektedir. Tabletlerde tanrıları belirtmek için kullanılan sembol veya harfin önüne bir yıldız işareti konulur, bu yıldız işareti dingir kelimesiyle ifade edilerek, kullanılan kelimenin tanrıyı kastettiği vurgulanırdı. Bu yıldızın yalnız başına bulunduğu anlardaki özel manası ise An’dır.

Sümerlerde An, ilk hareketin oluşmasını sağlayan tanrı olarak kabul edilmiştir. Sümer tabletlerine baktığımız zaman ilk dönemde en önemli konuma sahip olan tanrının An olduğu görülür. Tanrı listelerinin ilk sırasında An’ın ismi geçerdi. *Tanrıların babası* ismiyle vasıflandırılan An hiçbir tanrıda bulunmayan özelliklere ve güce sahiptir. Ayrıca o, diğer tanrıların aksine soyut özellikler taşımaktadır. Tanrılar panteonunda çok önemli yerlere sahip olan Enlil, Enki ve *İnanna* An’ın çocukları olarak kabul edilmiştir. Teolog ve rahiplerin belirttiği gökyüzü teorisinde An, gökyüzünün en üst katında düşünülmüştür. An’ın diğer tanrılar üzerinde otoritesi vardır. An’ın kült şehri, Sümerlerin siyasi ve kültürel açıdan en çok zirvede bulunduğu yerlerden birisi olan Uruk’tur. Fakat An’a, Uruk’un haricinde diğer Sümer şehirlerinde de tapınılmıştır.

An’a atfedilen sıfatlar, diğer bütün Sümer tanrılarından farklı ve genel sıfatlardır. İlk dönemde Sümerlere göre An; kavranılamaz, anlaşılabilir ve uzak gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra An’a ait tasvirlerle, simgesel şekillere ve betimlemelere de ancak nadiren rastlanır. An’a yüklenen sıfatlar ve kelime olarak An’ın taşıdığı anlam Sümerlerin bu tanrıyı semavi bir varlık olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Sümerlerde ilk dönem Tanrı inancının An etrafında şekillenmesi ve sahip olduğu bu üstün vasıflar, aklımıza Eski Türklerde görülen *Gök Tanrı* inancını getirmektedir. Nitekim Gök Tanrı inancında da benzer özellikler bulunmaktadır. An’ın Sümer inancında ilk dönemlerde tek Tanrı olması, sonraki dönemlerde ise gelen Akad göçleri sonucu bir panteonun oluşması, An’a benzeyen fakat onun sıfatlarını taşımayan tanrıların meydana çıkarılması, daha sonra ise An’ın nereden geldiği düşüncesi ile *Anşar*, *Kişar* ve *Uraş* gibi tanrılardan oluşan bir neselin ona atfedilmesi de muhtemeldir. An’ın özellikleri, Sümer dininin zamana ve mekâna göre değişkenlik göstermesi, Sümerlerin Anav kültürüne mensup olma ihtimalinin oldukça yüksek olması bu görüşü desteklemektedir.”¹¹⁶

SÜMERLERDE İLAHİ DİNİN İPUÇLARI

Mitolojik anlatımlara bakılırsa, Enlil’in insanlığın atası Adem özdeşleştirildiği görülür. Nitekim Nuh peygamberin Sümer’deki Enki olduğu iddia edilmiştir:

“Kitab-ı Mukaddesteki Nuh’un Sümer karşılığı olan Enki, dindar, tanrı korkusu olan alçakgönüllü kral Ziusudra’ya tanrıların korkunç kararını bildirir ve çok büyük bir gemi yapıp kendisini kurtarmasını salık verir.”¹¹⁷

HAVA TANRISI ENLİL

“Sümer mitolojik masalları ve kavramları bütün Yakın Doğu’ya yayılmış ve işlemiş olmalıdır. Örneğin, tarihsel devirler içinde hava-tanrısı *Enlil*, babası gök-tanrısı An’dan daha güçlü hale gelir. Daha sonra Sami Babillilerin tanrısı *Marduk*, babası su-tanrısı Enki’den daha güçlü hale gelir. Hıristiyan öğretilerinde, oğul İsa, birçok bakımdan insanlığın kurtuluşu için baba Tanrı’dan daha önemli hale gelmiştir.”¹¹⁸

¹¹⁵ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 11-21

¹¹⁶ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, 123-124

¹¹⁷ Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, 174

¹¹⁸ Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, 65,141

“**ENLİL**, Sümer tabletlerinde Nunamnir ismiyle de zikredilmektedir. Mezopotamya’da ilk olarak Akadlar tarafından tapınılmış olan Enlil’e, Akad dilinde Ellil denilmekteydi. An’ın bölgedeki etkisini giderek kaybetmesinden sonra ise onun yerine geçmiş ve Sümer tanrılar panteonunda *baş tanrı* unvanını almıştır. Sümerlerin Enlil’e tapınmasından sonra Asur ve Babil tanrıları arasına da girmiştir. Babil döneminde her ne kadar MÖ 2500 yıllarında baş tanrı olarak kabul edilse de daha sonra Marduk, Enlil’in yerini almıştır. Sümerlerin yazgıyı belirleyen yedi tanrısından birisidir. İnsanların huzuru ve mutluluğu için tohumları bulan, onların büyümesini sağlayan, saban ve diğer tarım aletlerini yaratan ilahın Enlil olduğu inancı vardır. Enlil tüm bunları yaparak Sümerlerin zengin ve mutlu bir şekilde hayat sürmesine neden olduğu için Sümerler tarafından oldukça fazla saygı görmüştür... Sümerlere ait çeşitli metinlerde Enlil’in tanrısal gücünden ve üstün özelliklerinden bahsedilir. O’nun sadece belli bir kentin değil tüm Sümer ülkesinin en önemli tanrısı olduğuna vurgu yapılır. Gücünün ülkedeki insanlarla sınırlı olmadığı, tasarrufunun herkesi ve her şeyi kapsadığı anlatılır. Ayrıca Enlil’in tanrılar panteonunda en yüce ve en güçlü tanrı olduğu belirtilerek yeryüzünde ve gökyüzünde onun özelliklerine sahip ve ona benzer hiçbir tanrının olmadığı yazılıdır... Sümer krallarına hâkim oldukları toprakları veren tanrının Enlil olduğuna inanılırdı. Eğer Enlil, bir kralı beğenmez ve onun yok edilmesi gerektiğine inanırsa diğer kentlerdeki kral ve yöneticileri harekete geçirir, ve kralın yönetiminin de sona ermesini sağlardı... Sonra Enlil çatılmış kaşlarıyla, Kış halkını Gök Boğası (Sümer teolojisinde boğa ve öküz gibi hayvanlar, Sümer panteonunun en önemli tanrılarını simgelemekteydi. Gücü ve kızgınlığı sembolize eden bu hayvan tasvirleri, tanrılar panteonunun ilk dönem kralı An için de kullanılmıştır. Güç ve özelliklerinin Enlil’e geçmesinden sonra betimlemelerde de benzer geçişler görülür) gibi öldürüp, azametli bir öküz gibi Ereğ’in evini yerle bir ettikten sonra, vakti geldiğinde Agade Kralı Sargon’a yukarıdaki ülkelerden aşağıdaki ülkelere kadar hükümranlık ve krallık verdi... Enlil’in kült merkezi Nippur kentiydi. Fakat Enlil de, An gibi sadece kült şehriyle sınırlı kalmamış, Sümer dönemi sonrasında da Babil gibi birçok önemli devlette varlığını devam ettirmiştir. Enlil’e atfedilen ilk tanrısal güç, evrenin kozmolojik yapısının oluşumunda göstermiş olduğu etkidir. Enlil yerle göğü ayıran, babası An’ın göğü, annesi Ki’nin ise yeri almasından sonra bu ikisinin arasında insanı yaratıp uygarlığı başlatan tanrı olarak kabul edilir. Enlil’in sahip olduğu bütün güç ve kudrete rağmen kendisiyle alakalı bazı mitolojik hikâyelerde aciz duruma düştüğü, ortaya çıkan sıkıntılara engel olamayıp çare bulamadığı da anlatılmıştır. Örneğin bir şiirde Enlil, ölümler diyarına sürülmüştür. Enlil, buna engel olamadığı gibi, Ninhursag (Enlil’in kızkardeşi)’in Enki’ye yapmış olduğu lanet sonucu onun rahatsızlığına mani olamamış, Enki’nin iyileşmesine ve Ninhursag’ın geri dönüşüne bir tilki yardımcı olmuştur”¹¹⁹

SU TANRISI ENKİ (EA)

ENKİ (EA): Sümer tanrılar panteonunda yer alan Enki, Babilliler tarafından, Akadca *Ea* ismiyle anılmıştır. *Yer altı sularının tanrısı* ismiyle betimlenen Enki’nin kült şehri Eridu’dur. Eridu kentinde tanrı Enki’ye adanarak yapılmış Apsu tapınağı bulunmaktaydı. Aslında Apsu, yer altında bulunan tatlı su okyanusuna verilen bir isimdir. Enki’nin, insanoğlu yaratılmadan önce burada yaşadığına inanılmaktaydı. Bu durum Enki’yi tanrılar panteonunda, Eridu’yu ise dini açıdan bütün Sümer şehirleri içerisinde üçüncü sırada yer aldığını göstermektedir.

Enki’nin en önemli özelliği tanrılar arasında en çok bilgiye ve akla sahip olmasıdır. O, kendi meselelerini ancak akıllılıkla ve kurnazlıkla hallederdi. Bu yüzden kendisine *kurnaz tanrı Enki* şekliyle hitap edilmiştir. Sümerler ona *bilgelik, deniz ve ırmak tanrısı* gibi vasıflar yüklemiş ve buna göre inanışlarını şekillendirmişlerdir. Tanrılar, kendi kutsal yasaları olan Me’leri Enki’ye emanet etmişler, Enki de bu yasaları denizin dibindeki kutsal tapmağı Apsu’da koruma altına almıştı. Tanrılarının sırlarına vakıf olduğu gibi, âlemler arasındaki gizli yolları ve bu yollara giden kapıları da bilmekteydi. Enlil’in evren hakkındaki fikirlerini ve planlarını yürüten ve uygulamaya geçiren tanrı Enki’dir.

Rahipler Enki’yi Sümer tanrılar panteonunun en önemli tanrısı ve kralı haline getirmek için yoğun bir çaba içerisindeydiler. Onların, Mezopotamya tarihi boyunca tüm bu gayretlerine rağmen An, Enlil ve Ninhursag’dan sonra uzun bir süre dördüncü sırada yer aldı. Onun, Ninhursag’ın

¹¹⁹ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, 125-126

önüne yani üçüncü sıraya yükselmesi yaklaşık olarak M.O. 2100 yıllarına denk gelir. Enki bütün bu çalışmalar sonucunda kült merkeziyle sınırlı kalmayıp bütün Sümer ülkesinde, Akadlar'da ve Babil'de inanılan ve saygı gösterilen tanrılar arasına girmiştir.

Enki'nin, çok akıllı olduğu ve diğer tanrıları bile şaşkınlığa düşürecek kadar pratik çözümler ürettiği anlatılmaktadır. Ayrıca panteonda değerli ve sevecen bir dost olarak kabul edildiği ve her konuda kendisine danışıldığı ifade edilmektedir. Enki sözün, hitabetin, sanatın, zanaatın ve büyüün ustası olarak nitelendirilmiştir. Sümer teolojisine göre Enki, insanlığın başarıya ulaşması için gerekli her şeyi yaratmış, bitkilere hayat vermiş ve emrindeki su kaynaklarını insanların hizmetine sunmuştur. Sümerler Enki'yi tarımın ve uygarlığın gelişmesi için hiçbir şeyden kaçınmayan ve emirleri sorgulanamayan üstün bir tanrı olarak kabul etmişlerdir. **Yaratma gücü sayesinde insana gerekli olan her şeyi vermiş, tufan hadisesinde olduğu gibi zaman zaman diğer tanrıların gazabından bile insanları korumaya çalışmıştır.** Parçalarının tamamının bulunamadığı tufan tabletlerinde kısaca şunlar anlatılır. **Tanrılar panteonundan insan neslini yok etmek için bir karar çıkar. Fakat tanrılardan bazıları bu karardan memnun değildir.** Özellikle Enki bu karardan büyük bir rahatsızlık duymaktadır. Enki, dindar, mütevazı ve tanrılara karşı oldukça saygılı olan Kral Ziusudra'ya, bir duvarın dibinde inziva içerisindeyken seslenir. **Gelecek olan bu felaketi bildirir ve büyük bir gemi yapmasını söyler. Yedi gün, yedi gece boyunca yağın şiddetli yağmur ve tufandan sonra güneş tanrısı Utu ortaya çıkar ve Ziusudra büyük bir saygıyla kurbanlar sunar.** Bundan sonra An ve Enlil'e karşı hürmet ve saygıyla yerlere kapanan Ziusudra'ya ebedi yaşam verilir ve Dilmun'a götürülür.

Enki insanların yanında olmuş ve onları bütün kötü durumlardan korumaya çalışmıştır. Fakat bunun yanı sıra bazen güçlü bir iradeye sahip olamayan ve kendi şahsi isteklerinin peşinden hızlı adımlarla ilerleyen, etrafındaki bütün dostlarının feryatları karşısında hiçbir şey yapmadan sessizce bekleyebilen, kendisine büyük problemler üreten, sefahat içerisinde yaşayan, diğer tanrılarla sürekli bir şekilde bitmez tükenmez mücadelelerin içerisinde giren, insanların başına farklı dil problemlerini çıkarıp onların bir bütün halinde anlaşabilmesini engelleyen bir tanrı şeklinde de betimlenir."¹²⁰

SÜMERLERDE TAPINAKLAR

Tüm pagan sistemlerde olduğu gibi Sümerlerde de tapınaklar, hayatın merkezi kabul edilmiştir. Halkın birikimleri daha çok buralara yatırılmıştır.

"Sümerlere ait bütün kentlerde, koruyucu tanrılara adanarak yapılmış ziggurat ismi verilen özel tapınaklar inşa edilmiştir. **Eskiçağ Mezopotamya dinlerinde tapınaklar, tanrıların yeryüzündeki ikametgâhları ve sarayları kabul edilmiştir.** Sümerlere ait mitlerin birçoğunda da tanrıların, bu kutsal yapılarda eşleri ve çocuklarıyla beraber yaşadığı ve öteki tanrıları, kült şehirlerinde bulunan diğer tapınaklarda ziyaret ettikleri anlatılmaktadır. **Tapınaklar en önemli binalar olarak görülmüş ve kentlerin merkezinde yer almışlardır.**

"Tanrı dağı' anlamına gelen zigguratlar, gök ile yer, tanrı ile insan arasındaki bağlantı noktaları olarak düşünülmüştür."¹²¹

Sümerler, ruhun ölümsüzlüğüne inanmıyorlardı.

"Sümerler ölümden sonra ruhun döngüsel bir biçime girmediğini, geri gelmeyeceğini, sonsuz bir yok oluşa gideceğini düşünürlerdi. Yıllık yargılanma ayinleri düzenleyerek, cezayı ve ödülü bu dünyada alacaklarını düşündüklerini, günümüze ulaşan yazıtlardan çıkarabiliyoruz."¹²²

Tapınakların işlevi: "Mezopotamya'da yaşamın özünü teşkil eden inanç dünyevi idi ve yaşamın her alanına hükmediyordu. Her şey inanç ve uygulamaları etrafında şekilleniyordu. Toplumun yaşamında böylesine önemli bir yer edinen inancın merkezinde tapınak yer alırdı.

Tapınak, şehrin ve ekonominin de merkezi idi. Şehir tapınak etrafında kurulur ve genişlerdi. Bu

¹²⁰ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu, 127-128.

¹²¹ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Din ve Toplum Hayatı Üzerindeki Etkileri Bakımından Rahip Ve Rahibe Sınıfları, 147

¹²² Deniz Şahan, Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri, 48

ekonomik faaliyetleri tapınak organize ederdi. Tapınak, bir nevi toplumsal birliğin de merkezi sayılırdı. Daha da önemlisi tapınak, yer ile gök arasında bağlantı noktasıydı. Zigguratların birbiri üzerinde küçülerek göğe doğru yükselen teraslar şeklinde inşa edilmesinin sebebi de bu idi...

Ekonomik güç: Mezopotamya'da tapınaklar zamanla giderek büyüyen ve bünyesinde birçok alanı bulunduran kompleksler haline gelmişti. Bir dini kurum olmasının yanı sıra birer ekonomik ve sosyal kurum olma niteliğini de kazanmışlardı. Tapınaklar, büyük sermayeye sahip ve politik gücü oldukça etkili kurumlardı. Ekonomik bir kurum olarak tapınak, yerel kaynakların toplanıp dağıtımını sağlıyordu. Sümer ülkesinde üretilen her şeyin rahipler tarafından organize bir şekilde dağıtımı belli bir düzene oturtulmuş ve sonraki dönemlerde de devam etmiştir... Tapınağın kontrol altında tuttuğu ekonomik faaliyetler tahıl, meyve ve sebze tarımı, koyun, keçi ve sığır hayvancılığı, el sanatları, tekstil, deri ve ahşap ürünleri ticaretinden oluşuyordu.

Ticaret: Şehirde ekonomik faaliyetlerin merkezi olan tapınak, üretilen ihtiyaç fazlası malları dışarıya ihraç edebiliyor ve karşılığında Mezopotamya'nın yoksun olduğu ürünleri alabiliyordu. Tüccarlar tapınağa değerli taş türleri, altın, gümüş, bakır, kurşun, demir, tekstil boyaları ve koku maddeleri getirmek için dış ülkelere seyahatlerde bulunurlardı. Bu malların karşılığında tekstil, tahıl, hurma, soğan ve benzeri ürünler sunuyorlardı. Bu tarihlerde tüccarlar, yalnızca dışalım ve dışatımla uğraşıyordu. Kendi toplumunun üyeleri arasındaki alışverişe karışmazdı.

Tarım: Tarım, Mezopotamya'nın güneyinde MÖ. 5000 civarında ortaya çıkmıştır. İlk yerleşimlerin görülmeye başlanmasıyla Fırat ve Dicle'den uzatılan kanallarla tarımsal faaliyetler başlamıştır. Bu faaliyetler tapınak tarafından örgütlü bir şekilde yürütülüp denetlenmiştir. Tapınak sonraki dönemlerde de tarımsal faaliyetlerin merkezindeki kurum olacaktır.

Binlerce insan, merkezinde tapınağın bulunduğu ekonomik sistem içinde sulama ve tarımı beraberce yürütüyorlardı. Bu faaliyetler tanrıya hizmet felsefesinin bir gereği idi. Tapınak, şehirde toprağın bütününe olmasa da büyük bir bölümüne sahipti. Tapınakların bu arazilere nasıl sahip oldukları tam olarak bilinmemektedir. Tapınak, ya arazi ile birlikte ortaya çıkmıştır ya da bu araziler krallar ve büyük arazi sahipleri tarafından bağışlanmıştır.

Hayvancılık: Tapınakların büyük keçi ve koyun sürüleri vardı. Hayvanlar için otlak olarak kullanılacak bol otlu çayırlar fazla olmadığı için sığır azdı. Otlaklar sadece koyun ve keçileri besleyecek düzeydeydi. Güneş yaz ayları başında otlakları kavurur; dolayısıyla eski çağda bile, koyun sürülerinin beslenmesi, yılın en kurak aylarında onları tahılla desteklemek zorunluluğu doğurmuştu.

Tapınağa bağlı çalışan çobanlar tarafından bakılan hayvanlar senede bir kırılır ve sayılırdı. Çok sayıda koyunun kırılması, tapınağın çevresindeki topraklardan uzaklarda bu iş için çitlenmiş yerlerde yapılırdı. Elde edilen yünün azımsanamayacak bir bölümü, tahsisat olarak tapınak topluluğu üyelerine dağıtılıyordu. Geriye kalan yün işlenip, köle kızlarca eğrilip, tekstilde kullanılmak üzere iplik yapılırdı.

İş Gücü: Tapınaklar büyük bir iş gücü buldurmaktaydı. İş gücü olarak en başta kölelerden faydalanırdı. Köleler, tapınağın ekonomik faaliyetleri içerisinde tapınağın ihtiyaç duyduğu kanal kazma, kerpiç imalatı ve temizlik gibi her alanda özgürlerle yan yana çalışırlardı. Tapınaktaki köleler; kimsesiz çocuklar, kıtlık dönemlerinde dul kadınlar tarafından tapınağa bırakılan çocuklar, borcundan dolayı batmış kişilerin çocukları, savaş esirleri, dindar kişilerin tapınağa adak olarak verdiği köleler ve borç bedeli olarak verilen kölelerden oluşuyordu. Köle olarak tapınağa verilen çocuklar çalışabilecek yaşa gelinceye kadar anneleri ile kalabiliyorlardı. Muhtemelen bu dönemde bakımlarını tapınak üstlenmiştir. Yeni Babil döneminde köle çocuklar, altı yaşından itibaren çalışmaya başlıyorlardı.

İnsanlar tapınak için çalışırken, ekip başlarının yönetiminde çalışan gruplar biçiminde ya da ustabaşlarının yönetiminde çalışanlardan oluşan loncalar biçiminde örgütleniyorlardı. Ekip başları, yapılacak işleri ekip üyelerine dağıtırlar ve ürünün tesliminden sorumlu olurlardı. Tapınağın dokuma atölyeleri ve bu atölyelerde çalışan çok sayıda insan vardı. Çoğu çocuk ve kadın olmak üzere Lagaş'ta altı bin kişinin çalıştığı endüstri kompleksleri bulunuyordu. Ur ve Girsu'da yüzlerce kadının çalıştığı dokuma atölyeleri vardı. İplik eğirip bükme işinde azımsanamayacak sayıda köle kız çalışırdı. Tapınak, mevcut köle kızları, işin az olduğu dönemlerde cariye olarak kiraya verebiliyordu.

Metal işçileri, inşaat ustaları, marangoz, tekneci, balıkçı, bahçıvan ve çobanlar belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir ürün ve hizmet miktarını ortaya koymaktaydılar. Tapınak topluluklarındaki birey sayısı tapınağın büyüklüğüne göre ve sahip olduğu toprak, hayvan ve iş gücü miktarına göre değişirdi. Lagaş'ta Baba tapınağı topluluğu 1000 ila 1200 kişiden oluşmaktaydı.

Eğitim: Yazım ve kayıt işlemlerinin tapınak çevresinde yürütülmesi gayet doğaldır. Çünkü yazı, tapınak rahipleri tarafından sayım ve kayıt işlemlerini gerçekleştirmek amacıyla geliştirilmişti ve daha sonra kaçınılmaz olarak, yönetim ve edebiyat gibi alanlara da yayıldı. Kamu kurumları ve kentli

girişimciler de kendi kayıtlarını tutmak için yazıyı kullanmaya başladılar.

Yargı: Mezopotamya'da tapınak, hukuk ve düzenin dayanağı ve bilimin korunduğu yerlerdi. Yargıçlık görevini nasıl yerine getirdikleri çok açık olmasa da tapınakta görevli rahiplerin aynı zamanda hukuk adamı oldukları bilinmektedir. Tapınaklarda bir mahkeme yerinin bulunduğunu, bazı rahiplerin yargıç yetkisine sahip olduğunu ve bununla beraber kral tarafından atanan sivil yargıçların da olduğunu bildirmektedir.

Sosyal Yardımlar: Tapınaklar, sadece sermayenin biriktiği yer değil aynı zamanda bazı sosyal sorumluluklara da sahipti. Yoksul, yetim kalmış ve evlilik dışı doğmuş çocuklara, dul, sakat ve yaşlılara sahip çıkardı. Kıtık dönemlerinde halka tahıl dağıtırdı.

Tapınak mimarisi: Neolitik tarım toplumları döneminde ortaya çıkan Megaron yani basit, dikdörtgen ve tek oda yapılardan, IV. binyılın sonlarında görülmeye başlayan anıtsal tapınak komplekslerine ve mimarinin son noktası olan Zigguratlara ulaşana kadar sürekli bir gelişim içinde olmuştur.

Tek oda şeklinde başlayan tapınak üst üste 16 katmandan oluşmaktadır. III. Ur Hanedanı döneminde son hali olan bir ziggurat ile son bulur. İlk 11 katman Ubaid, son 5 katmanı ziggurata dönüşmesinden önce Uruk döneminde inşa edilmiştir.

Kült (Tapınım) Odası: Mezopotamya'da tapınaklar inşa edilirken estetik kaygılar söz konusu değildi. Estetik yerine tapınağın pratik işlevine önem verilmekteydi. Tapınak bünyesinde tapınım ile ilgili bölümlerle beraber sivil hizmet birimleri de mevcuttu. Tapınağın en kutsal bölümü, tapınağın kalbi sayılan "cella" yani kült odası idi. Kült odasında bir niş içinde veya bir kaidenin üstünde tanrı heykeli ve onun önünde ise sunak bulunurdu. Sunak, üzerinde adakların, kurbanların, yiyecek ve içeceklerin tanrıya sunulduğu masa veya masaya benzer bir yükseltiydi. Halkın bu bölüme girmesine izin verilmezdi ve sadece rahipler çeşitli görevlerle girebilirdi. Kült odasına girebilen rahipler; arınmış, temiz bir beden, beyin ve soya sahip olmaları gerekiyordu. Ayın banyosunu, vücuttaki tüm kılların traş edilmiş olmasını ve buna benzer birçok gerekliliği denetleyen bir kurulun denetiminden geçen rahip, gerekli şartlara haiz olarak kült odasına girerdi.

Avlu: Avluda öncelikle rahip ve rahibelerin yaşam alanları bulunuyordu. Okul ve kütüphane yeni rahiplerin yetişmesi ve görevlerine hazırlanmaları için sürekli faaliyeteydi. Tapınak, şehrin ekonomik merkezi olduğundan, avlunun etrafında depo, atölye ve ahır gibi birçok sivil hizmet birimleri de yer alıyordu. Avlu tören günlerinde tanrı heykeline ev sahipliği yaparken, normal günlerde bir Pazar yeri görünümüne sahipti. Avlu, tapınak ziyaretçileri, tüccarlar, görevliler ve kurban edilecek hayvanlarla tapınağın en hareketli bölümüydü. Tapınım faaliyetlerinin hazırlıkları bu bölümde yapılırdı. Bu alanda yer alan sunak ki bazen çok sayıda olabiliyordu, kurbanlar içindi. Kesilen hayvanların kanlarının dışarıya tahliye edebilmek için tahliye kanalı vardı.

Sunak ile beraber su kuyusu ve fırın, arınma ve yemek pişirme gibi tapınım amaçlarına yönelik birimlerdi. Kült odasına girişler yasaktı ve tapınakta tanrı ile insanların karşılıklı bağları ancak avluda kurulabiliyordu. Ana girişten sonra avlu, avludan sonra kült odasına geçilebiliyordu.

Zigguratlar: Ziggurat sözcüğü, Akadca'da "yüksek, yükselmek, yüksek yer" anlamına gelen *zagaru* sözcüğünden gelmektedir. Kare ya da dikdörtgen bir temel üzerinde, birbirinden küçülerek yükselen teraslardan (katlardan) oluşan yapıdır. Yüksek teraslara, genellikle birbirine dik açıdan birleşen, zigguratın ön tarafında biri solda biri sağda ve diğeri de ortada olmak üzere üç rampa merdivenle çıkılmaktadır. Zirvedeki en küçük kat kült odası olarak bilinir. Mezopotamya'da bu şekilde inşa edilen yapılara *ziggurat* denilmiştir.

Bir Sumer klasiği olan zigguratlar, sonraki dönemlerde bölgedeki diğer toplumlar tarafından da benimsenmiş hatta Mezopotamya'yı aşarak İran coğrafyasına da yayılmıştır. Şehir merkezlerinde yükselen ve ovada uzak mesafelerden görülebilen, bulunduğu şehirde en büyük ve en görkemli yapı olan zigguratlar, şehir sakinleri için önemli bir yere sahipti. Zigguratların, özellikle Babil Kulesi'nin (Etemenanki), gözlem evi olarak kullanıldığı fikri Batı'ya klasik yazarlar tarafından yayılmıştır.

Etemenanki Zigguratu (Babil Kulesi): Mezopotamya'da arkeologlar tarafından tespit edilmiş otuz civarında ziggurat bulunmaktadır. Bu zigguratlar arasında en ünlüsü, adı Eski Ahit'te (Tevrat) geçen ve efsaneleşen, Babil Kulesi diye bilinen ve "yerin ve göğün temeli olan ev" anlamına gelen Etemenanki zigguratıdır. Ziggurat antik Babil kentinde inşa edilmiştir. Eski Ahit'in tekvin (yaratılış) bölümünde "Migdal Babel" olarak geçen ifade ile Babil Kulesi'ne atıfta bulunduğu bilinmektedir. Tekvindeki anlatıma göre, tufandan sonra tek bir dil konuşan insanlar Şinar'a (Sumer ülkesi) geldiklerinde tanrıya başkaldırdıklarını simgeleyen dev bir kule yapacaklar ve bu kule ile tanrının

olduğu yere ulaşmaya çalışacaklardır.

7 katlı olan zigguratın kenarları 90 m. genişliğinde, yerden yüksekliği ise aynı şekilde 90 m. idi. İlk katın yüksekliği 33 m. ikinci katın yüksekliği 18 m. altıncı kata kadar diğer katların yüksekliği 6 m. yedinci katın yüksekliği ise 15 metredir. Taban katın ölçülerine bakılırsa, zigguratın kare planlı olduğu anlaşılmaktadır. Kerpiç duvarlar 15 m. kalınlığında zift ve pişmiş tuğla ile örülmüş bir katmanla kaplanmıştır. Güney cephesinde üç rampa merdiven yer almaktadır. Ortadaki ana merdiven 52 m. uzunluğunda, 9.35 m. genişliğindedir. Yan merdivenlerin genişliği 8.30 m. yüksekliği ise 33. 50 metreyi aşmaktaydı.

Etemennigur Zigguratu (Ur Zigguratu): Etemennigur zigguratu, kalıntıları günümüze kadar ulaşabilmiş ve en iyi korunmuş ziggurattır. "Temeli korku salan ev" anlamına gelen Ziggurat, antik Ur kentinde inşa edilmiştir.

Birbirinden küçülerek yükselen üç teras ve en üstte kült odası olmak üzere dört terastan oluşmaktadır. Zigguratın ana gövdesi kerpiçten yapılmış, kerpiç duvar 2,5 m. kalınlığında zift ile örülmüş pişmiş tuğla ile kaplanmıştır. Zigguratın en alt terasının boyutları, zeminde 62.5 x 43 m. İlk teras 11 m. ikinci teras 5 m. üçüncü teras 5 m. dördüncü terasın yüksekliği ile ilgili herhangi bir iz bulunmazken, zemin 65 x 43 m. dir. İlk teras 9.5 m. ikinci teras 2.5 m. üçüncü teras 2.3 m. dördüncü teras ise 4 m. yüksekliğindedir. Bu ölçülere göre ziggurat, dikdörtgen planlı olarak tasarlanmıştır."¹²³

SÜMERLERDE DİN ADAMLARI

Pagan dinlerde din adamları, mevcut sistemi güçlendirmek, krallara bağlılığı artırmak, kendi geleceklerini garantiye almak, kehanet ve büyü yoluyla sorunları çözme yoluna gitmişlerdir.

"Sümer din adamlarının birçok alanda büyük bir güce sahip olmaları, onların sistemli bir yapılanmaya girmelerini sağlamıştır. Dini inançlar çerçevesinde oluşturulan bu yapılanma görev ve güce göre oluşan bir hiyerarşiden meydana gelmiştir.

Başrahiplerden alt kademelerdeki tapınak görevlilerine kadar birçok din adamı sınıfı hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte tapınaklarda farklı görev ve sorumluluklara sahip kadın din görevlileri sınıfının da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sümerlere göre Enlil, yönetimle ilgili imtiyazları ve yetkileri vereceği vekili (lugal) kendisi seçmiş, baş kâhin vasıtasıyla bunu halka bildirmiştir.

İdareciler, dini unvanlar kullandıkları gibi çeşitli ayinlerin ve dini ritüellerin uygulayıcısı olmuşlardır. Ayrıca bu kral ve idarecilerin çocukları da genelde büyük tapınakların başrahibi konumuna getirilmiştir.

Sümerlerde kral ve idarecilerin dini konumlarını vurgulayan isimlerden birisi patesidir. Kent devleti idarecilerinin başrahiplik unvanını ön plana çıkarmak için kullanılmıştır. Patesilerin en önemli görevleri yapılan ayinlere ihtimam gösterip katılmak, mabetlerin inşasına ve güzelleştirilmesine özen göstermek, yeni kurulacak bir mabedin inşasına başlamadan önce şehri temizlemek, takdis işlerini yapıp tanrıyı ziyaret ederek yedi duayı okumak ve bu ziyaretlerde tanrılar tarafından gösterilen işaretlere uymak olmuştur.

Sümerlerde, gerçekleştirilen ritüel ve törenlerde, ibadet ve ayinlerde, tanrılara yönelik yakarışlarda müzik aletlerinin kullanıldığı ve bu aletlerin eşliğinde çeşitli şarkıların okunduğu bilinmektedir.

Tedavi, büyü ve kehanet gibi uygulama ve unsurlar da din anlayışının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Sümerler, hastalıkların ve rahatsızlıkların kaynağını kötü cinler ve ifritler olarak görmüştür. Maşmaş ismi verilen rahipler, hastaların içerisinde bulunan veya onlara tesir eden ifritlerin etkilerini yok etmek için çeşitli uygulamalar yapmıştır. **Sihirbazların yaptıkları kötü büyülerini engellemek, düşmanlara karşı kötü büyüler yapmak, bazı efsunlu dua ve ritüellerle sağlanmıştır. Kara büyüler, maklu (ateşte yakmak) ve şurpu (yalatmak) yöntemleriyle**

¹²³ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 3-134; Ebru Uncu Eski Mezopotamya ve Yunan Dünyasında Din ve Tanrılar, 23.

bozulmuştur. Ayrıca hastalıkları ortadan kaldırmak için tanrılara adak ve kurbanların sunulduğu çeşitli ayinleri yapmışlardır.

Bu rahipler de babadan oğula geçen bir görev sistemi içerisinde yer almıştır. Ayrıca gelecekte haber almak ve meydana gelebilecek olaylar hakkında tanrıların görüşlerini öğrenmek amacıyla ciğer falına bakmışlardır. Savaş kararları alınmadan önce kâhinlerin görüşüne başvurulmuş, onlar onay vermeden savaşa girilmemiştir...

Mitolojik ve kutsal anlatılar, tanrıların kimlerden oluştuğu, bu tanrıların öncelik sırası, tanrıların mekânları, onlara sunulacak kurban ve adakların neler olması gerektiği, kutsalın tanımı, anlamı ve nelerden oluştuğu, bütünüyle din adamları tarafından belirlenmiştir. Din adamları, aynı zamanda ölmüş insanlarla ilgili ritüeller icat etmiş ve bu uygulamalar onları güçlendirmiştir.

Krallar, meşruiyetlerini din adamlarına dayandırmışlardır. Bazen bu güç, yönetim erkinin din adamlarına geçmesine bile neden olmuştur. Kralların tanrılar tarafından atandığı inancı, tanrılarla insanlar arasında aracı sınıf kabul edilen din adamı sınıfını doğal olarak güçlendirmiştir.

Siyasi otorite, kendilerini tanrıların temsilcisi olarak görmelerinden dolayı tüm ülke topraklarında istediği gibi tasarruf etme hakkını kendisinde görmüştür. Dini otoriteler de tüm mülkü, tanrılara ait ve kendilerini de tanrıyla insanlar arasında aracı sınıf olarak görmelerinden dolayı kişisel ve kurumsal fayda peşine düşmüşlerdir. Tüm bunların sonucu olarak siyasi otorite, ekonomik pastayı din adamı sınıfıyla paylaşmak zorunda kalmıştır.

Vergilerin rahipler tarafından toplanılması ve artırılması, bu vergilerin tapınaklarda özel odalarda saklanması, dini törenlerdeki sunu, adak ve bağış gibi hibelerin rahiplerin gözetiminde olması, düğün ve cenaze defin işlemleri için din adamlarının yüksek miktarlar talep etmeleri, din adamlarının ekonomik açıdan ne denli güçlü olduklarını göstermektedir.

Rüya, fal ve kehanet, din adamlarının toplumu yönlendirmesinin önemli araçlarıdır. Bu sayede, güç ve itibar kazanıyorlardı. Kralların ve savaşların yönlendirilmesinde dini otoritelerin etkisi sık sık göze çarpmaktadır.

“Sümerlerde toplum tarafından kabul gören mitlerin veya kutsal anlatıların oluşması da tanrılarla insanlar arasında iletişim görevini üstlenen, tanrıların emir ve yasaklarını halka bildiren ve dini tören, ayin ve ritüellerin uygulayıcıları olan din adamları vasıtasıyla olmuştur. Sümer mitolojisinde Enki ve Ninmah isimli mitte, antropomorfik özellikler gösteren tanrıların, insanlar gibi barınacak yer bulma, yiyecek temin etme ve bunları hazırlama gibi mecburiyetlerinin olduğu anlatılmaktadır. Bütün bunlar sonucunda da yine tanrısal emirlere dayandırılan ve tanrıların içerisinde yaşadığına inanılan mabetler inşa edilmiş, miktarını ve nasıl hazırlanması gerektiğini din adamlarının belirlediği kurban, adak ve sunu gibi ibadet ve ritüeller ortaya çıkmıştır.

Tanrıların, panteon içerisindeki durumu da kentlerin siyasi ve askeri gücü ile din adamlarının etkinliği doğrultusunda farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda ilk dönemlerde tanrılar panteonunda üçüncü sırada yer alan Ninhursag, Apsu rahiplerinin etkinliği ve kendi şehirlerinin tanrısı olan Enki'yi ön planda tutmaları sonucunda yerini Enki'ye devretmiş ve dördüncü sırada yer almıştır. Dolayısıyla din adamları, kutsal kabul edileni uygulayan ve aktaran kişiler olarak kalmamış, kutsalın ne olduğunu, neyi kapsadığını ve içeriğini de belirtmiştir. Ayrıca süreç içerisinde değişen yeni şartlar doğrultusunda topluma din ile ilgili yeni aktarımlar yapılmış böylece inancın mevcut yeni şartlara adaptasyonu da dini otorite tarafından sağlanmıştır.

Tapınak kalıntılarında, din adamları ve yöneticilerin yanı sıra halktan kişilerin de heykellerinin olduğu tespit edilmiştir. İbadet etme konumunda hazırlanan bu heykellerin, tapınaklarla ilgilenen ve din adamlarına destek sağlayan kişilere ait olması muhtemeldir. Ayrıca ölen kişinin ardından çok sonraları bile o kişi adına çeşitli ritüel ve törenlerin din adamları tarafından yapılabilmesi, din adamlarının da ölümle ilgili inançlar aracılığıyla belli bir güç elde ettiğini ve insanları yönlendirebildiğini göstermektedir.

Dinin, toplum hayatında egemen unsur olması, din adamlarının tanrılarla insanoğlu arasında tek vasıta kabul edilmesi, onların siyasi ve ekonomik açıdan oldukça büyük bir güce kavuşmasını sağlamıştır. **Tahta çıkan kralların kutsanması da din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir.** Böylece din adamları toplum üzerinde de hâkim güç konumuna gelmiştir. Ningirsu tapınağının başrahibi Enetarzi'nin yönetimi ele geçirmesi ve Lagaş kralı unvanını kullanması Sümer rahiplerinin siyasi açıdan ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu göstermiştir.

Sümer inançlarına göre, yöneticileri seçenlerin, onlara isim verenlerin, bilgi, önsezi ve yüksek anlama kabiliyeti verenlerin, mukaddes sülle besleyenlerin, onları himayelerine alanların, panteondaki büyük tanrılar olduğuna inanılmıştır. Bütün bu inanışlar siyasi otoritenin aynı zamanda dini otorite haline gelmesine de neden olmuştur. Bununla birlikte **Sümer kralları, tanrılarının desteğini din adamlarının belirttiği şekilde almak zorunda kalmışlardır. Din adamlarının desteklerini kralların üzerinden çekmeleri büyük bir iktidar sorunu olmuştur.** Bununla birlikte bazı dini ritüeller için mutlaka kralların bulunmasının zorunluluğu, din adamlarıyla yöneticilerin, yöneticilerle de din adamlarının uyum içerisinde olmasını gerektirmiştir. **Din adamlarının tanrılarla bağlantı içerisinde olduğunun düşünülmesi, toplumun kararlarını etkileyen işaret ve kehanetlerin rahipler tarafından yorumlanmasını sağlamıştır.** Ayrıca Sümer toplumunda kehanetle ilgili ritüellere dini açıdan olduğu gibi siyasi açıdan da büyük önem verilmiştir. Bu da, din adamlarının Sümer toplumundaki her harekette güçlü etkilerinin bulunmasına, neden olmuştur.

Siyasi otorite ile dini otorite arasındaki ayrımın olduğu dönemlerde dahi din adamları kendilerini, dini konularda olduğu gibi idari ve siyasi konularda da toplum içerisinde en yetkili karar mekanizması olarak görmüşlerdir. Yöneticiler ve rahipler arasındaki çatışmanın sebebi sadece din ve inanca ait nesnel olmaması, ev ve toprak mülkiyeti, vergilerden alınan pay ve ticari ayrıcalıklar gibi toplum hayatıyla ilgili somut imtiyazlar üzerinden de gerçekleşmiştir. Siyasi otoritenin, tanrılarının mülkü olarak görülen bütün maddi unsurlar üzerinde tanrılarının temsilcisi olma iddiasından hareketle **tasarruf yetkisini kendinde görmesi ve bu mülkleri kendi mülkü olarak kabul etmesi, yine mülkün tanrılara ait olması inancından yola çıkan din adamlarının da bu alanda kişisel fayda elde etmek istemelerine neden olmuştur.**

Bütün bu çabanın yanı sıra **vergilerin görevli rahipler tarafından toplanılması, yöneticiler tarafından belirlenen vergilerin rahipler tarafından arttırılması, mabetlerde, toplanılan vergilerin saklandığı özel odaların olması, ayrıca dini törenlerde tanrılara yönelik sunu, adak, armağan gibi maddi özellikler taşıyan hibelerin, rahiplerin gözetiminde ve onların sorumluluğunda yapılması, kurban, düğün, defin gibi işler karşılığında rahiplerin yüksek meblağlar talep etmeleri,** din adamlarının ekonomik açıdan oldukça büyümelerini sağlamıştır.

Rüya, fal ve kehanet gibi uygulamalar, din adamları tarafından toplumu yönlendirmede önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte **dini inançlar, büyü ve tedavi ile ilgili uygulamaların da iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Sümerlerde, kehanet, büyü, tedavi ve bunlarla ilgili konularda uzmanlaşmış ayrı bir rahip sınıfı bulunmaktaydı. Savaşların sonucu, gelecek yıl meydana gelecek önemli olaylar, ekilen ürünlerin durumu, kara büyüden korunma, büyü bozma ve tedavi gibi amaçlar doğrultusunda bu rahiplere müracaat edilmiştir. Özellikle toplumun geleceğini görebildiğine, hastalıkları tedavi edebildiğine ve yaşanacak önemli olayları haber verebildiğine inanılması bu rahiplerin toplum içerisinde önemli bir güç ve etkiye sahip olmasını sağlamıştır.** Gök cisimlerinin konumu ve hareketlerinin gözlemlenmesi, rüyaların yorumlanması, tanrılarla bu konularda uzmanlaşmış rahipler arasında bir iletişim aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu rahiplerin otoritesi, tanrılara duyulan inanç ve güvenle ilişkili bir durum kazanmıştır. **Büyü, fal, kehanet ve tedavi ile ilgili uygulamalar ilgili din görevlilerinin bilgisinde kalarak kendi hiyerarşi ve inisiyatifleri doğrultusunda aktarılmış ve bu alanın denetim yetkisi dini otoritenin elinde kalmıştır. Seferlerde bu konuda uzmanlaşan din adamlarının çağırılması ve yöneticiler arasında saygın bir konumda bulunmaları, bu rahiplerin etkin gücünü doğrulamaktadır.** Bununla birlikte kehanet vasıtasıyla kralların ve önemli kişilerin davranışlarının da yönlendirildiği anlaşılmaktadır.

Sümerlerde dini inançlar, toplum hayatını önemli ölçüde etkileyen ve şekillendiren bir unsur olmuştur. Bu inançlar ekseninde ortaya çıkan **tapınak merkezli dini yaşantı, görev, sorumluluk, uygulama, ritüel ve cinsiyet gibi ayırt ediciler etrafında şekillenen ayrı din adamı sınıflarının oluşmasını sağlamıştır.** Din adamlarının, doğum, evlilik, ölüm ve tedavi gibi insana ve topluma

yönelik olaylar sırasında gerçekleşen tören ve uygulamaları gerçekleştirmeleri, büyü ve kehanet gibi uygulamalarla da insanları yönlendirebilmeleri, toplum üzerindeki etkinliklerinin süreklilik kazanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte siyasi otorite ile dini otoritenin alanlarının net bir şekilde belli olmaması, yöneticiler ve din adamlarının zaman zaman çatışma içerisine girmelerine de neden olmuştur. Bu bağlamda birçok din adamının büyük bir güce ulaştığı ve bazen kentlerin yönetimini ele geçirdikleri bilinmektedir.”¹²⁴

“Din Adamları (rahipler): Tapınak bünyesinde değişik sorumlulukları olan çok sayıda rahip görev yapıyordu. **Tapınağın kendi yönetimi, tanrı heykelinin bakımı; kehanet, tören, büyü ve ayin faaliyetlerinin her biri,** kendi alanında uzmanlaşmış, çivi yazısını okuyup yazabilen, o dönemin entelektüel sınıfı olan bu rahipler tarafından yürütülüyordu. **Rahipler tanrı, kral ve halk arasındaki iletişim ve etkileşimi kurmak ve yürütmekle fiziki ve ruhani dünyayı birleştirmiş oluyorlardı.**

Tapınak yönetiminin en başındaki rahipler; **kiralarm ve gelirlerin, sürülerin, tarlaların, kölelerin kazanç getirip getirmediğini ve ayinlerin düzenli olarak yapılıp yapılmadığını denetlerlerdi. Büyücü ve hekim olan rahipler, tapınak bünyesindeki en faal rahiplerdi.** Mezopotamya uygarlığının sonlarına doğru, **halk arasında kötü ruhlar, cinler ve şeytanlar gibi varlıklara karşı korunma kaygısı sınırları zorlayacak derecede artmıştı.** Onlara göre bilinmeyen tehditlerin yarattığı endişe, ancak ayinlerle defedilebilirdi. O dönemde, bir politeistin (pagan/putperest) dünyası bütünüyle üstün güçler ve onları ortadan kaldırma veya yardımlarını alma kaygısı ile çevrilidir. Bu rahipler ayrıca kral ve ailesi için de hizmet etmek ile yükümlüydüler. **Bütün felaketlerin ve hastalıkların kötü ruhlar, cinler ve şeytanlardan kaynaklandığını sanan halk, bunlardan kurtulmak için sürekli büyücü rahiplere başvururdu... Rahiplik, elde edilmiş bir hak gibi görülürdü ve aile içinde miras kalabilirdi. Babasının yerine rahip olacak biri hiçbir zorlukla karşılaşmazdı.** Yeni Babil döneminde tapınak bünyesinde rahip olarak herhangi bir alanda görev almak isteyen bir aday zorlu bir süreçten geçirilirdi. Adayın işini kolaylaştıracak tek avantaj, atalarının rahip olduğu bir aileden gelmesiydi... Adayın böyle bir göreve uygun olması; fiziki, ruhsal, sosyal ve yasal durumuna bağlıydı. Bedensel olarak sağlıklı olmalı, hiçbir kusur taşımamalıydı. Ruhsal olarak kendini tanrısına adanmış olmalıydı. Sosyal olarak kutsanmış bir aileden gelmesi şartı vardı. İşe başlayan rahip, tapınak gelirlerinden belli bir pay alırdı.

Din Kadımları (Rahibeler): Tapınaklarda kadın rahibelerin en başında Akadça Entum (Sumerce=Nindingir) olarak bilinen başrahibe bulunmaktaydı. **Entumlar genellikle kralların kızlarından seçiliyordu.** Bunun için gerekçeleri basitti:

“Akrabalarımın birinin kızını sormak için **kurban falına baktım** ama tanrılar ona hayır dedi. Üçüncüsünde kendi kızımı sordum, bana olumlu işaretle cevap verdiler. Yüce tanrı, yaratıcım Sin’in sözüne ve kehanetin efendileri, Şamaş ile Adad’ın kararına saygı gösterdim. Kendi kızımı yüksek rahibe olarak atadım.

Entumların hemen altında bulunan Naditum rahibeleri de nüfuzlu ailelerin kızlarıydılar. Rahibelikte evlenmeleri ve çocuk doğurmaları yasaktı. Tapınakta Gagum denen özel bir birimde münzevi hayat yaşarlardı. Fakat Babil döneminde evlenmelerine, çocuk doğurmamak şartıyla izin veriliyordu. O dönemlerde Naditum “ekilmemiş tarla” anlamına geliyordu ve bu da onların niteliklerine işaret etmekteydi.

Fahişelik: Kutsal fahişelik, tanrının himayesi altında tapınak aracılığı ile cinsel hizmet sağlamaktı. Bu faaliyetin kutsal niteliği ise tanrının himayesinde olmaktan kaynaklanmaktaydı. Bu kutsal niteliğin yanında ekonomik niteliği de vardı. **Tapınağın gelirlerini yükseltmek için cinsel hizmet karşılığında adak olarak, tapınak bolca yiyecek, yağ, şarap ve değerli eşya elde etmiş, ayrıca bu yolla tanrıça onurlandırılmıştır.**

Aşk ve sevgi tanrıçası İstar tapınımına bağlı, çoğunlukla İstar adına yapılan tapınaklarda karşımıza çıkan **tapınak fahişeleri erkek, kadın ve cinsiyetsizlerden ibaretti. Burada ilginç olan nokta erkek ve cinsiyetsizlerin de fahişelik tapınımında yer almasıdır. Çoğu erkek fahişe hadım edilmiş durumdaydı. Hadım olmayan erkek fahişeler kadın elbisesi giyerdi.** Ayrıca kutlamalarda halkı, kadın elbisesi giyen fahişe rahipler eğlendirirdi.”¹²⁵

¹²⁴ Abdullah Altuncu, Sümerlerde Din ve Toplum Hayatı Üzerindeki Etkileri Bakımından Rahip Ve Rahibe Sınıfları, 148-150, 153-156.

¹²⁵ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 85-90.

MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARINDA HUKUK

“Hammurabi metninin kendine göre bir sistematüğının olması, kanun metni olarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Kronolojik sıraya göre Mezopotamya kanunlarını şu şekilde tasnif edebiliriz:

1 - SÜMER KANUNLARI

- Urugakina Talimatnamesi (MÖ 2350-2340)
- Gudea Fermanı
- Ur- Nammu Kanunu (MÖ 2065-2047)
- Ana İttişu Serisi

2 - SAMİ KAVİMLERE AİT KANUNLAR

- Lipit-İstar Kanunu (MÖ 1868-1841)
- Esnunna Kanunları
- Hammurabi Kanunları (MÖ 1728-1686)
- Ammi Saduqa Fermanı (MÖ 1582-1562)
- Orta Asur Kanunları (MÖ 1450-1250)

Hammurabi kanununun, kendinden önceki kanunlarla önemli derecede benzerlik arz ettiği tespit edilmiştir. Lipit-İstar kanununun epilog ve prolog bölümüyle, özellikle de epilog bölümünde büyük ölçüde aynı noktalara değinilmiş ve son satırları neredeyse aynıdır. Esnunna kanununa ise kanun metni itibariyle benzeyip, her iki kanundan da sadece çok daha ayrıntılı ve kapsamlı oluşuyla ayrılmaktadır. Özetle, **Hammurabi kanununun, eski hukuk metinlerinde ve örf adet hukukunda kısmi veya belirli değişiklik ve düzenlemelerle, derlemeler yapılarak günün koşullarına uyarlanmış kendi sistematüğüne sahip bir kanun olduğunu söyleyebiliriz.** Kanun maddeleri ise genel olarak; hırsızlık, yataklık ve mahkemeye karşı işlenen suçlar, ticaret ve alışveriş, evlilik, aile, mülkiyet, evlat edinme, çeşitli ev ve arazi işleri, kira bedelleri, saldırı ve kısas, esirler ve ziraat konularını içermektedir.

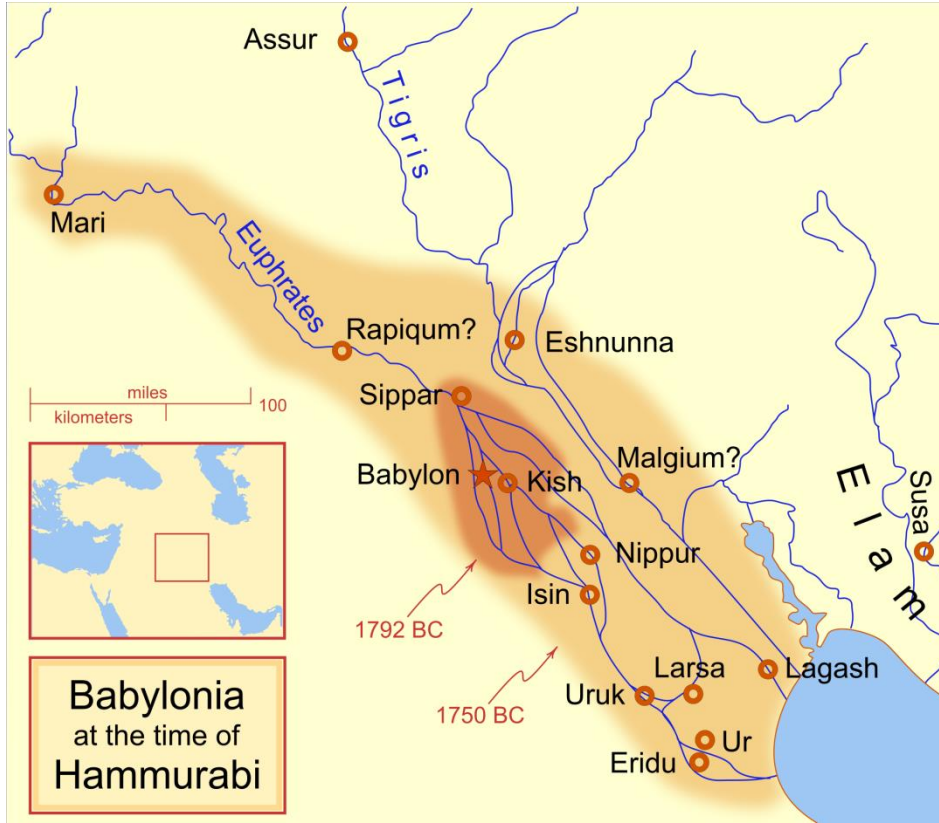
Orta Asur dönemine ait kanunlar, Eski Sümer ve Babil kanun modeline göre oluşturulmuş olmakla beraber ek düzenlemeler ve ayrıntılı şerhler de içermektedir. Epilog ve prologu olmayan kanunların temel konusunu, **kadınlarla ilgili suçlar ve onların mülkiyet hakları oluşturmaktadır.**

Mezopotamya'da ele geçirilen diğer hukuki belge de Yeni Babil dönemine (MÖ 625-539) aittir. Yeni Babil döneminin son kralı Nabonid döneminden kalma bu kanun tabletinin alt ve üst kısımları kırık ve okunabilen **on beş maddesi, tarım ve sulama, köle satışı, izinsiz yapılan büyü, dini törenlerle ilgili düzenlemeler, evlilik ve veraset hukuku konularıyla ilgilidir.**

Mezopotamya hukuk uygulamalarına dair ele alınacak olan son belge Babil kralı Ammi-Saduqa'ya ait olan fermanıdır. **Halkın refahı, can ve malının korunmasının temel olarak alındığı, güçlünün zayıfı ezmemesi için, haksız uygulamalara yer vermemek ve ağır vergilerden kaynaklanan**

suçların bağışlanması için memurlara yazılan bildirimler olarak tanımlanan fermanlar ya da adaletnamelerden biri de kral Ammi-Saduqa'ya aittir. Hoşnutsuzluk ve huzursuzluğu ortadan kaldırmak için bazı vergilerin kaldırılmasını içeren belgenin bir nüshası British Museum'da diğeri de İstanbul'da yer almaktadır...

SÜMERLERDE İNSAN VE KADIN HAKLARI

Sümer kanunlarında, genel itibariyle ataerkil (erkeğe göre düzenlenmiş) bir anlayış hâkimdir. Sonraki kavimlerde bu daha serttir.

Sümerliler, sınıflı bir topluma sahiptir, kanun maddeleri de bu durum gözetilerek oluşturulmuştur. Buna göre; özgür erkek (lu), kadın (dam), birinci sınıf kadınlar (nitadam), yerli kadınlar (dumu-gi), dul kadınlar (nu-ma-su), genç erkekler (guruş), saray ve tapınak hizmetinde olan erkek köleler (arad) ve kadın köleler (geme) olarak sınıflandırılmıştır. Köleliğin mevcut olduğu Sümer toplumunda sınıflar arası ilişki sert değildi...

Sümerliler başta olmak üzere tüm Mezopotamya kavimlerinde evlilik yoluyla kurulan aile önemli ölçüde önemsenmekteydi ve hukuki belgeler ile kanun metinlerindeki hüküm ve yaptırımlar ailenin korunması esasına dayanmaktaydı.

Ancak babasını reddeden çocuk, köle damgası vurulup satılırken, annesini reddeden çocuk evden kovulmaktadır. Bu durumda, Sümer toplumunda babanın mutlak otorite ve saygı unsuru olmasının yasal güvenceye alındığını, fakat kadının, kadın kimliğinin yanında anne kimliğiyle de geri plana düştüğünü görmekteyiz.

Hiçbir sebep olmadan karısını terk eden erkek tazminat öderken; sebepsiz kocasını terk eden kadın, suçlu veya suçsuz olduğunun anlaşılması için nehre atılırdı...

Boşanma konusunda kadını kısıtlayan sert yaptırımların yanında, kadının eve ve evliliğe mecbur bir noktada olmasından toplumsal yaşamın birçok alanında etkin rolünü yitirdiği sonucuna varmak mümkündür.

Ataerkil yani erkeğe göre düzenlenmiş toplumlarda görülen cinselliğin kadın ve erkek için aynı eşitlikte yaşanmamasının en belirgin uygulamalarından biri olan bekaret olgusu, bu eşitsizliğin yanı sıra kadının birey ve toplum tarafından algısını da yansıtmaktadır. Kadın için ikinci evlilik mümkün görünse de bazı temel hakları kısıtlanırken; evlilik dışında cinsel ilişki ise hiçbir şekilde kabul görmemekte ve yasal yaptırımlarla kadın, tek kişiyle evliliğe zorlanmaktadır.

Bekâret olgusuna vurgu yapan diğer bir madde ise tecavüzle ilgilidir. Bu durum, 5. maddede şu şekilde ifade edilmiştir: "Eğer bir adam başka bir adamın bakire kölesine tecavüz ederse ona (köle

sahibine) 5 şekel gümüş ödemek zorundadır". Başka bir maddede ise bir adamın bakire olan nişanlısına tecavüz edilmesine ölüm cezası öngörülmüştür.

Özgür veya köle olsun her iki durumda da tecavüz mağdurunun bekâretinin özellikle belirtilmesi, tecavüz eyleminin tek başına cezaya değer bir suç olarak görülmediğinin, bunun kime karşı yapıldığıyla birlikte önem kazandığına işaret etmektedir. Özgür bireyler ve köleler için fiil aynı olsa da yaptırımın farklılığı, köleliğin boyutlarını göstermektedir. Ayrıca, köleye yapılan bu saldırıya verilen para cezasının, kölenin sahibine ödenmesi, esasında kimin mağdur olarak görüldüğü konusunu gündeme getirmektedir. Zira verilen hüküm, değeri düşen köle için sahibinin mağduriyetinin giderilmesine yöneliktir. Bu durumda diğer maddede verilen ölüm hükmü de, namusuna zarar verilen nişanlı erkeğin kırılan onurunu onarmaya yöneliktir. Nitekim söz konusu madde, "eğer bir kadına veya bakire bir kadına" değil; "eğer bir adamın bakire nişanlısına" diyerek başlaması, hükmün kadın için değil, erkek için verildiğini belirtmektedir. Nitekim bekâret olgusunun varlığı, kadının bağımsız bir varlık olarak görülmediğinin her boyutuyla erkeğin aidiyetinde olduğunun ve kadına, erkeğin namusu olarak algı ve tanım yüklendiğinin önemli bir işaretidir...

MÖ 3. binyılın ortalarına ait hukuki bir belgede çarpıcı bir uygulama ile karşılaşmaktayız. Bir kadının kocasına "kötü söz söylemesi" başka bir versiyonunda ise kadının "kocasına karşı çıkması" durumunda kadının pişmiş bir tuğla ile dışının kırılmasına ve suçunun tuğlanın üzerine yazılarak herkesin görebilmesi için şehir kapısına asılması hükmü verilmiştir. Erkeğin mutlak otoritesini ve kadının bu otoriteye mutlak itaatini yasal yaptırımla sağlamlaştıran bir toplumsal yapı içinde, kadının statüsünün hangi aşamaya gerilediği aşikârdır.

Ur-Nammu kanununda hem maddi hem de fiziksel hasarla neticelenen suçlara öngörülen yaptırım, büyük oranda para cezası iken; zina için ölüm cezası öngörülmüştür. Kanunun 4. maddesine göre evli bir kadının kendi isteğiyle başka bir adamla birlikte olması durumunda kadın öldürülmekte erkek ise özgür bırakılmaktadır. Ataerkil toplumların, erkeğe geniş imtiyaz tanıyan yapısının sonucu olarak zinanın da tek suçlusu olarak kadının görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira suç olarak belirlenen eylemin diğer öznesi olan erkek için hiçbir yaptırım söz konusu değildir. Hatta; kadın henüz itham seviyesinde olduğu başka bir durumda da bunun bedelini yüksek bir olasılıkla hayatıyla ödemektedir.

Bir adamın bakire bir kadına (özgür sınıftan) tecavüz etmesi durumunda tecavüz ettiği kadınla evlendirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca eğer tecavüz, evin dışında gerçekleşmişse ve kızın ailesi kızlarının dışarıda olduğundan haberdar değilse, kızın ifadesi neticesinde tecavüz ispatlanırsa kız müteceviziyle evlendirilmektedir. Eğer, kızın ailesi kızlarının dışarıda olduğundan haberdar iseler ve tecavüz eden kişi kızın özgür sınıftan olduğunu bilmediğine dair tapınakta yemin ederse tecavüz eden kişiye ceza verilmemektedir. Tecavüz eden, kurbanıyla evlendirilerek bir defa işlenen fiilin, yaşatılan travmanın, bütün bir hayat boyunca süreceği göz önünde bulundurulduğunda, cezanın temelde tecavüzün mağduruna verildiği görülmektedir. Ayrıca tecavüzün evin dışında gerçekleşmesi ve ailenin kızlarının dışarıda olup olmadığının bilgisinin özellikle belirtilmesi ve mağdurun da köle sınıfına mensup olması halinde failin serbest bırakılması, tecavüzü meşru kılmaktadır. Tecavüz edenin kurbanıyla evlendirilerek cezalandırılması, yani evliliğin bir yaptırım olması, toplumda tecavüzün sık tekrarlanan, yaygın bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda dış dünyanın kadın için güvenilir ve açık olmadığı, başta ailesi tarafından olmak üzere korunması ve sahiplenilmesi gereken dolayısıyla bağımsız bir birey olarak algılanmadığı, günümüzde olduğu gibi dış dünyanın kadının değil; erkeğin tasarrufunda olduğu sonucuna varmak mümkündür...

Bütün ataerkil toplumlarda olduğu gibi yasal varis erkek çocuğuydu ve aileler, erkek bir varise sahip olmadıklarında evlat edinmekteydiler. Çünkü soyun devamı ve mirasın aktarımı sadece erkek çocuk tarafından sağlanırdı. Sümer kaynaklarında varis, "ibila" kelimesiyle ifade edilmekteydi ve bu ifade, büyük erkek çocuğu için kullanılmaktaydı. Kız çocuğu için herhangi bir kelimenin mevcut olmaması, kızların mirasa ortak edilmediğinin önemli bir işaretidir. Ancak erkek çocuğun olmaması durumunda miras kız çocuğuna bırakılmaktadır. Ayrıca, erkek çocuğu olmaması durumunda, kızın kocası da evlat edinilip varis olabilmekteydi. Sümerlilerde, kız evladın mirası, genellikle çeyiz olarak evlendiğinde kendisine verilmekteydi. Erkek çocuğu mirası babasının ölümünden sonra; kız çocuğu ise evlendiğinde çeyiz olarak alırdı ve bundan dolayı babanın ölümünden sonraki miras paylaşımına katılmazdı. Babanın yasal varisi erkek çocuk olduğu için kadın, dul kaldığında erkek çocuğu varsa eğer kocasının mirasından pay alamazdı.

Ataerkil yapıdaki Eski Mezopotamya kavimlerinde, kadının cinsel denetimi de erkeğin lehine ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmişti. Bunun somut karşılığı olan **fahişelik, tapınaklarda rahibelerce gerçekleştirilen tapınak fahişeliği ve kutsal bir amaç taşımayan bir tür genel kadınlık olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır.**

Tapınaklarda çeşitli unvan ve görevlerde bulunan rahibelerin, baş rahibenin *İnanna* adına kral ile kutsal evliliği gerçekleştirmesinin yanında, özellikle de *İnanna* tapınağında görevli olanların bir diğer görevleri de fahişelikti ve tanrıya hizmet ettiklerinden kutsal addedilmekteydiler.

Diğeri ise; rahibelerin gebe kalmalarını önlemek için rahibelere uygulanan bitkisel tedavi ve büyü ritüellerinden oluşan çeşitli doğum kontrol yöntemleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı, doğum ve kadın hastalıklarına dair bilgiler içeren tıp ve kehanet metinleridir.

Tapınak fahişeliği, Sümerlilerden sonraki Mezopotamya kavimleri tarafından da sürdürüldüğü gibi Mezopotamya'nın dışına da taşarak birçok kavim ve uygarlık tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Hıristiyanlığın başladığı dönemde Korentlilerin Venüs ve Afrodit tapınaklarında 1000'in üzerinde fahişe var olup; gerçekleştirdikleri hizmetin karşılığında memleketeye bereket geldiğine inanılmaktaydı. Afrika ve Hindistan'da var olduğu bilinen mabet fahişeliği, Güney Hindistan'da günümüze çok yakın bir tarihe kadar varlığını sürdürmüştür..."¹²⁶

Babil ve Asur kadınının siyasi hayatta pek bir rolü yoktu.

"Haremdeki kadınlar ve görevlerine baktığımızda; kral ailesi (kralın annesi, ilk eşi, kız kardeşleri ve kızları), kralın nikahsız eşleri, şarkıcı (nartum) grubu: Bir diğer nikahsız eş grubu, bunlar kendi aralarında "büyük" ve "küçük" şarkıcı diye ayrılıyordu ve bazı kadın öğretmenler tarafından eğitiliyordu. İçeri kapanmış kadın (*sekertum*) grubu: Bunlar haremde iç idaresinden ve haremde işleyişinden sorumluydular. Diğer bir grup ise; hizmetçiler, uşaklar ve kapıcılar idi.

Bazı kadınlar başlangıçta sadece şarkıcı kademesindeyken nikahsız eş kademesine yükselirken kimileri de, tersine adları bile duyulmadan tamamıyla unutulup gitmektedir.

Ayrıca, Babil Devleti ile Asur Devleti arasında bazı siyasi evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Nitekim, Asur kralı Asur-uballit gücüne güç katmak için kızını Babil sarayına gelin olarak göndermiştir. Prenses Muballit-şerua görkemli bir düğünle Babil'de kral Burnaburiaş ile evlenmiştir.

Asur kraliçelerinin en ünlüsü şüphesiz Semiraş'tır. Bir efsaneye göre; Semiramis, cazibesi sayesinde Asur kralı Şamşı- Adad (veya Nemrut) ile hayatını birleştiren güzel ve ihtiraslı bir kadındır. Hırslarının esiri olan Semiramis krala yani kocasına beş gün içinde tahtını kendisine vermesini söylemiş ve kocası bunu kabul etmiştir. Egemenliğinin ilk günü şölenlerle geçmiş fakat ertesi gün kocasını hapse attırıp imparatorluğun tek sahibi olmayı başarmıştır. Kraliçe Semiramis'in başarılarına baktığımızda; savaşlar sonucunda birçok kenti fethetmiştir. Bayındırlık çalışmalarına da hız vermiştir; saraylar, parklar, su getirme çalışmalarıyla adından sıkça bahsettirmiştir. Ayrıca, Semiramis çok güzel, erkekleri baştan çıkararak şehvet düşkünü ve zalim bir kadın olarak tarihe geçmiştir. Nitekim, bir gecelik ilişki yaşadığı aşıklarını kurban etmiştir. Ama aynı zamanda, oldukça zeki, güçlü, gözü pek ve yorulmak nedir bilmeyen bir kişiliğe sahiptir."¹²⁷

"Sümerlerde kadının boşanmaya hakkı yokken, Babillerde kadına boşanma hakkı verilmekte ve boşanmalar resmi makamlar huzurunda kanunlara uygun olarak yapılmaktadır. Asur'da ise, kadın boşanma talebinde bulunabilir.

Mısırlı kadınlar toplumdaki konumlarını belli eden peruklar kullanırlardı. Mezopotamya'da Mısır toplumunda farklı olarak özellikle Asurlular döneminde kadınların sokağa çıkarken başlarını örtmeleri gerekirdi. **Başörtüsü kadınların evli olduklarını belirlemek üzere takılırdı.** Bekârların ve fahişelerin başörtüsü takma zorunlulukları yoktu. **Babiller döneminde ise, kadınların başörtüsü takmadıkları ancak omuzlarından aşağı sarkan kıyafetler giydikleri belirtilmiştir.**

Mezopotamya toplumunda da özellikle Babiller döneminde Hammurabi Kanunlarında enstet ilişkiler kesin bir dille yasaklanmıştır. Ancak Mısır'dan farklı olarak yakın akraba ile evlilikler görülmektedir."¹²⁸

¹²⁶ Nazan Sünbül, Eski Mezopotamya Kavimlerinin Hukukunda Kadının Toplumsal Statüsü (Sumer, Akad, Babil ve Asur), 4-83.

¹²⁷ Aylın Durmuş, Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili, (Mezopotamya, Anadolu Ve Yunanistan Toplumları), 28- 29

¹²⁸ Fitnat Şimşek, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da Kadın, 100-101.

HAMMURABİ KANUNLARI

MÖ. 1950-539 yılları arasında Babil krallığında Hammurabi kanunları geçerli idi.

“Eski Mezopotamya kavimlerinde evlilikte uygulanan basamakların tümü Babil toplumu için de geçerliydi. Öncelikle **evlilik, sözleşme tableti ile yasalık kazanmaktaydı ve tablet, kadının evlilikte ve toplumda statüsünü belirleyen önemli bir ölçüyüdü. Çünkü evlilik tableti olmadan kadın, yasal eş olmadığı için yasal teminattan da yoksun kalmaktaydı. Soyun devamı ve mirasın aktarımı için bu gerekiyordu.** Evlilik kararının alınmasından bu sürecin tamamlanmasına kadar aileler tek söz sahibiydi. Zira genellikle gelin ve damat adaylarının yaşları oldukça küçüktü ve dolayısıyla onların iradesinden söz etmek mümkün değildi. Bu durum Hammurabi kanununun 128. maddesinde:

“Bir adam bir kadın alırsa fakat sözleşmesini yapmazsa kadın zevce değildir” denilerek açık bir biçimde ifade edilmiştir.

Damat, genelde gelinden on- on beş yaş daha büyük olurdu. Kadınların evlilik gibi önemli kararı verebilecek olgunlukta olmaları yaşları itibarıyla mümkün olmadığından bu ve diğer kararlar evlenene kadar baba tarafından; evlendikten sonra ise koca tarafından alınır ve uygulanırdı.

Babil toplumu yasal olarak tek eşliydi. Ancak belirli koşullar dahilinde (hastalık, ölüm vs) ikinci evliliğe müsaade edildiğini görmekteyiz. 148. madde, eşi ağır bir hastalığa yakalanan adamın ikinci evliliğine olanak tanımaktadır. Fakat kanunlar, kocanın hasta olan eşini boşamasına müsaade etmeyerek hasta olan eşine, hayatta olduğu sürece bakma yükümlülüğü getirmektedir. Devam eden maddede ise, hastalanan ilk eş, kocasının evliliğinden sonra onun evinde oturmak istemez ise, çeyizini tam olarak alıp babasının evine taşınmaktadır. Kadın kölelerin cariye olarak kullanılması çok yaygın olan bir uygulamaydı ve bir erkeğin maddi gücüne göre bir veya birden fazla cariyesi olabilmekteydi; hatta cariyelerinden çocukları da olabilirdi. Babanın hükmünün yanında, Mezopotamya'nın geleneksel “yasal eş” ten olanın ve “büyük erkek çocuğun” asıl varis kabul edilmesi anlayışının da belirleyici olduğunu görmekteyiz. Erkek çocuğuna asıl varis gözüyle bakılır, bununla beraber büyük olan erkek çocuğa, mirastan daha büyük bir pay veya hisse seçme hakkı verilir.

Ataerkil yapıda olan Mezopotamya toplumunda, ailenin reisi babaydı hatta bu konum babayla adeta özdeşleşmişti. Karısı ve çocukları üzerinde mutlak otoriteye sahip olan babanın ölümünden sonra aile reisliği, evin en büyük erkek çocuğuna geçmekteydi. Ancak çocukların aileyi yönetemeyecek kadar küçük olması durumunda, ailenin reisliği ya da “babalığı” anneye geçebilmekteydi.

Babil toplumunda boşanma genellikle erkek tarafından başlatılırdı. Boşanmaya sebep teşkil edecek nedenler kadının itaatsizliği, sadakatsizlik, kadının çocuksuz ve hasta olması ve bu sebeplerden hiçbirinin olmaması durumu yani erkeğin hiçbir sebep olmadan istediğinde karısını boşayabilmesiydi. Ancak karısını sebepsiz boşayan erkek, tazminat ödemek ve kadının evlenirken getirdiği çeyizini de ona vermek zorundaydı. Kadın, bunların aksi özellikler gösteriyorsa yani dışarıya düşkünse ve evini dağıtıyorsa kadına suya atılma cezası öngörülmektedir.

Sümer’de ender olarak karşımıza çıkan ölüm cezası, Sami kavimlerin kanunlarında geniş yer tutmaktadır. Tecavüz, zina, ensest ilişki gibi cinsel suçlar ve yalancı tanıklık, iftira, büyüçülük, hırsızlık gibi suçlar ölümle cezalandırılmaktaydı.

Kanun maddelerinden ölüm cezasının, nehre atma, asma, ateşe atma ve kazığa oturtma gibi çeşitli biçimlerde infaz edildiğini öğreniyoruz...

Asurlular, MÖ. 2000 -612 yılları arasında hakimiyet sürmüşlerdir. Orta Asur’da kadının hangi sınıftan olduğunu, başlarının örtülü olup olmaması belirlemekteydi.

“İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarılarken başlarını açmamış olacaklardır. **Adamın (bey) kızları ya bir şal ya bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır (belki evin içinde) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtular (cariyeler) örtülüdürler. Kocaya varan qadistular, sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidir. Fahişe örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürerek, ziynetlerini almayacaklar, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zift dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır.** Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik

geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır. **Kadın esireler örtünmeyecekler, örtülü esireyi gören, yakalayacak ve onu saray mahkemesine götürecektir. Eğer bir adam, örtülü bir esire görür ve onu serbest bırakır (da) o, yakalanmaz ve saray mahkemesine götürülmezse, onu (adamı) suçlayıp, ispat ettikten sonra, ona elli sopa atacaklar, kulaklarını kesecekler, iplik geçirecekler, ensesine bağlayacaklar.** Onu ihbar eden elbisesini alacak, o adam bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır.

Asur toplumunda başörtüsünün meşru bir birlikteliğin ifadesi olduğunu, "Eğer bir adam esirtusunu örtmek isterse, beş veya altı arkadaşını oturtup, onların önünde onu örtecek. 'O benim karımdır' diyecek, o, onun karısı olacaktır. **Adamların önünde örtülmeyen ve "benim karımdır" denmeyen esirtu, eş değildir,** esirtudur" biçiminde ifade edilen kanunun 41. maddesinden daha iyi anlıyoruz. Asur toplumunda evliliğin, örtünmek fiili ile bütünleştiğine, Eski Asur dönemi belgelerinde, evlilik için "kızın başına peçe koymak" tabiri kullanılmıştır. Günümüz Mezopotamya ve Anadolu'sunda da genç kızların, bekarken örtünmemelerinden; ancak evlendikten örtünmelerinden başörtüsü geleneğinin, anlayış ve uygulanma itibarıyla varlığının, hala devam ettiğine tanık olmaktadır.

Kanun maddelerinden başörtüsünün Asur'da meşru birlikteliğin yanı sıra, cinselliği meşru ve gayrimeşru temelde yaşayan kadınları görüntüsel olarak da belirlemenin ölçütü olduğunu görüyoruz. **Başörtüsü, İslamiyet öncesi Arap toplumunda da Asur toplumu ile temelde aynı anlayış ve uygulama ile mevcuttu.**

Orta Asur dönemine ait kanun metninde, boşanmanın erkek tarafından başlatıldığı görülür. Boşanmanın tek taraflı yani erkeğin kadını boşaması biçiminde gerçekleştiğini ve yasaların erkeğe nafaka verme konusunda istediği gibi davranma hakkı sunduğunu görüyoruz. Bu maddeden yola çıkarak verilen hükmün, boşanmaları durumunda maddi teminattan ve yasal korumadan yoksun kalacak olan kadınlar üzerinde, caydırıcı bir etkiye sahip olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla Asur toplumunda, kadının boşanma talebinde bulunması veya kocasını boşaması çok olası görünmemektedir.

Orta Asur kanunları incelendiğinde, Asur kadının miras meselesine dair düzenlemelerde, Eski Mezopotamya'ya has geleneksel anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Kız çocuğunun varis olarak zikredilmediği, asıl varisin erkek çocuğu olduğu ve kadının mirasının, çeyizinden ibaret olduğu görülür."¹²⁹

HİNDUİZM VE BRAHMANİZM

Hinduizm veya Brahmanizm'de en üstün yaratıcı tanrı Brahma'dır. Zamanla Brahma'nın nitelikleri tanrı olarak belirlenmiş, uzun yıllar sonucu doğadaki güçlere, bitkilere ve hayvanlara da tanrılık atfedilmiştir.

"Hint inançlarını araştırmaya başlayan bir kişi önceleri, İndra, Varuna ve Mitra'nın en güçlü tanrılar olduğunu sonucuna varır. Daha sonra en güçlü olan "yaratıcı tanrı Brahma" ortaya çıkar. Brahma'nın yaratıcı tanrı olduğuna inanmışken, Vishnu, Şiva ve benzeri tanrıların bazı durumlarda Brahma'dan daha güçlü olduklarını gözlemlenir..."

Vedalarda ve Brahmanalarda tanrı Brahma'nın adı geçmez. Ancak bu metinlerde yaratıcı güç olarak "Hiranyagarbha (Rahman)", "Pracapati (alemlerin Rabbi)" gibi isimler geçer. Ancak "Şatapatha Brahmana"da bir bölümde şöyle demektedir: "**O (Brahma) tanrıları yarattı.** Tanrıları yarattıktan sonra, Onları şu dünyalara yerleştirdi: yeryüzüne Agni'yi, atmosfere Vayu'yu, gökyüzüne de Sürya'yı yerleştirdi."

Mutlak tanrı Brahma kendini üç şahıs şeklinde göstermektedir. Yaratıcı Brahma, koruyucu Vishnu ve yok edici Şiva."¹³⁰

Hinduizm, senkretik¹³¹ bir dindir. Farklı din ve kültürlerden etkilenme sonucu oluşan bu inançlar çeşitli dönemlerde ortaya çıkmış, her dönem farklı inançların eklenmesiyle sonuçlanmıştır.

¹²⁹ Nazan Sünbül, Eski Mezopotamya Kavimlerinin Hukukunda Kadının Toplumsal Statüsü (Sumer, Akad, Babil ve Asur), 4-83.

¹³⁰ Şengül Demirel, Hint İnanç Sisteminde Tanrı Kavramı, 122,154

¹³¹ "Senkretizm, farklı geleneklerin birbirini etkilemesi sonucu oluşan yeni kültürel yapıları, gelenekleri ve düşünce ekollerini ifade etmede kullanılan bir kavram. Bu etkileşimde çoğunlukla hakim toplumların kültürü etkin bir rol oynar." Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü

1. **“BRAHMANİZM (VEDİZM) DÖNEMİ** (MÖ. 1500- MÖ III. yy). Brahmanizm, milâttan önce II. binin ortalarından itibaren Hindistan’a göç eden Ârî kökenli din adamlarının teşkil ettiği Brahmanlar ve onların oluşturduğu kutsal Veda külliyyatı etrafında meydana gelen bir inanç sistemidir. Vedik literatürde bütün canlıların tâbi olduğu evrensel nizam anlamına gelen “rta” kavramının da Hindû monoteizmine geçişe katkıda bulunduğu bilinmektedir. Kozmosun bağlı olduğu yasanın (rta) aynı kurala göre işlediğini düşünmek Hint monoteizminin temelini oluşturmuştur. Bu dönemin asıl kutsal metinleri Vedalar, Brahmanalar ve Upanişadlar’dır.

2. **SENTEZ DÖNEMİ** (MÖ. III- MS I. yy). Milâttan önce III. yüzyıla doğru yerli Hint dinlerinden olan Budizm’in güçlenmesi Brahmanizm’in kırsal alanlara çekilmesine yol açar; bu kaçış, Brahmanizm’in daha önceden tederîcî olarak başlayan yerli dinlerle karışma sürecini hızlandırır ve pek çok mahalli inanç Brahmanizm’e dahil olur. Bu senkretizm safhasında hem Budizm hem de Jainizm Brahmanizm’e etki eder.

Brahmanizm’e eklenen en önemli unsurlar, yerli ilâhların Hindû kahramanlarına dönüşümü (meselâ Ramayana destanının Rama’sı), tantrizmin (yerel tanrıçalar etrafında oluşan cinsel mistik kültür) **Brahmanizm’e girişi, hayvanlarla ilgili inançlar (inek, yılan veya maymun kültürü), coğrafi mekânlarla ilgili inançlar (Ganj gibi kutsal nehirler, Meru gibi kutsal dağlar) ve yoga gibi bazı ibadet şekilleridir.** Budizm’in etkisi inzivâ hayatının ortaya çıkmasında, Jainizm’in etkisi hiçbir canlıyı öldürmeme (ahimsa) yasında görülebilir. Bu dönem, yerli inançlarla Brahmanizm’in sentezini yansıtan Mahabharata, Ramayana gibi destanlarla Puranalar gibi kutsal metinlerin ortaya çıkacağı bir zaman dilimine de işaret eder. Geleneksel ve modern Hindû fikhının kaynağını teşkil eden Manu Dharma da bu dönemin eseridir.” (DİA, Hinduizm Maddesi)

“Hinduizm’in temel inancı, Vedaların okunması ve yorumlamasının sadece Brahminlere özgü oluşunun yanı sıra kast sistemi, inkarnasyon/ *samsara* öğretisi, *karma* yasası, döngüsel âlem ve zaman anlayışıdır. İnek kültürü, Hinduizm temel inançları değil, ikincil inançları arasında yer almaktadır.”¹³²

HİNDUİZMDE BOĞAYA VE ZAMANLA İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK

Hindistan, dünyanın en fazla büyükbaş hayvana sahip olan ülkedir. Bu hayvanlar, ülkenin her mahallesine, her caddeye, her sokağa, pazar yerine, tapınaklarda dahil her mekâna girme, dolaşma, yatma ve pisleme imtiyazına sahiptir.

İnsanlar açlık sınırında yaşarken inekler sokaklarda dolaşır, yaralanır, hasta olur, aç kalır, bir deri bir kemik kalır ve sokakta ölürlür.

İstisnalar dışında toplum onların sütünden, yağından, peynirinden, dışkısı ve idrarından yararlanır. Bunlardan bazen bir karışım yaparak çeşitli amaçlarla kullanır, kimi zaman dışkısından tezkek, idrarını ise ilaç olarak kullanır.

“İndüs halklarının en çok yararlandıkları evcil hayvan, bir tür hörgüçlü öküz olan Zebu (MÖ 4000 dolaylarında) İndüs’te evcilleştirilmiş görünüyor.”¹³³

Hindistan’da yalnızca hörgüçlü inek (zebu), maymun, fil, Bengal kaplanı ve bazı yılanlara kutsiyet atfedilmektedir. **Ariler Hindistan’a gelince, orada hörgüçlü sığır bulamamış, onları Orta Doğu’dan getirmişlerdir.** Bu sığırlara özel ilgi gösterilmezse, uzun süre orada yaşayamayacağı anlaşılmış ve gösterilen sevgiyle zamanla dini tapınımına dönüşmüştür.¹³⁴

¹³² Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320

¹³³ Alaeddin Şenel, Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, 503

¹³⁴ “Hindistan’daki hayvan tapınımı, Antik Mısır’da olduğu gibi bütün canlı türlerini kapsamaz. Zira sadece şu hayvanlar tapınım objesi kabul edilir: hörgüçlü inek (*zebu*), maymun (hulman ape), fil, Bengal kaplanı ve bazı yılanlar. Ariler Hindistan’da hörgüçlü sığırlarını bulamamış ve onları Orta Doğu’dan getirmişlerdir. Fakat kısa bir süre sonra, özel ilgi olmaksızın bu hayvanın Hindistan’da hayatta kalamayacağını anlamışlardır. Hörgüçlü ineğin narinliğinin Hindistan’da yarattığı atmosfer, onun güzel görünüşünün Arilerde uyandırdığı sevgi ile daha güçlenmiş olmalıdır. Hıristiyanlık öncesinde kısmen yararlı ve kısmen de Volga bozkırlarından farklı iklimlere çok zor uyum sağlaması gibi nedenlerden kaynaklanan Hintli inek hassasiyeti, Hindistan’da Kuşan hükümdarları tarafından dinî bir tapınımına dönüşmüş ve bu tarihten itibaren Hint kültüründe kalıcı bir yer edinmiştir. Bugünlerde kitlesel hareketler körüklenmekte, inek kesen ve etini yiyenlere karşı linç girişimlerine rastlanmaktadır.” (Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320)

Zebu ineğinin heykelleri de kutsama açısından canlısı gibi benzer işleve sahiptir. Resimde Rampurva sığır heykeli görülmektedir¹³⁵

Hindular, hayvanların da ruhunun olduğuna inanır, onları öldürmeyi doğru bulmaz. Kimi zaman tanrılar veya tapınak adına inekleri kurban etmeyi uygun görür. Ancak hayvanları kesmeyi vahşilik olarak gören Budizm'in de etkisiyle onlara kutsiyet atfeder ve bu sayede onlardan daha uzun süre faydalanıldığı tezini savunur.

Hinduizm'de ineğe kutsiyet atfetmek, Brahmanizm'in başlangıç dönemi olan Vedik (kutsal kitaplar) dönemde değil, yerel inançların etkisiyle destanlar döneminde ortaya çıkmıştır. Budizm'in ve Caynizm'in şiddetsizlik doktrini de ineği kutsama inancını pekiştirmiştir. Brahmanizm'in geçirdiği aşamalar, inek kültürünün ona sonradan eklenildiğini ortaya koymaktadır.

İNEK-BOĞA KÜLTÜNÜN DAYANAKLARI

Hindistan'da inekten önce boğaya kutsiyet atfedilmiştir. Boğaya kutsiyet atfedilmesi, Ön-Asya'dan geçtiği düşünülmektedir:

"Sind kültüründe boğanın kutsal bir hayvan addedilmiş olması muhtemeldir, zira bu hayvan kudretinden ötürü eski devirlerin birçok insan toplulukları arasında bir Tanrılık alâmeti olmuştur. Boğaya atfedilen kutsiyetin ineğe teşmil edilmediğini müşahade ediyoruz. Halbuki müteakip devirlerde Hint kıtasında inek kutsallığı çok daha yaygın olmuş ve boğa ikinci planda kalmıştır.

Boğa kutsiyeti aşağıda sıraladığımız vak'aların da kuvvetlendirdiği veçhile Sind kültürünün Çağdaş kültürlerle olan irtibatı konusunda başka bir ipucu sağlamakta ve bundan başka inancın Sind

¹³⁵ **ZEBU:** Hindistan dolaylarında yetişmeye başlayan Zebu Sığırı MÖ 3000 yılından günümüze kadar bilinen bir sığır ırkıdır. Zebu ırkı, "Bos Primigenius Indicus", "Bos Indicus" ve "Kambur Indicus" gibi isimlerle de anılır. Atası, nesli tükenen Aver Öküzü olarak bilinmektedir. Zebu sığırı yüksek sıcaklığa karşı dayanıklı ve tropik iklimlere alışkın bir sığır ırkıdır. Dünyada 75 çeşit Zebu sığırı vardır. Canlı erkeklerin ağırlığı, 1000 – 1200 kg; dişinin ağırlığı, 500 – 800 kg'dır. Cüce tipi yaşam süresi: 15 – 20 yıl... Zebu ırkı sığırlar, süt verimi, deri ve yakılabilecek tezek elde etmek için yetiştirilir. <http://www.veteriner.cc/sigir/zebu.asp>

On-Asya'dan geldiği veya hem Ön-Asya'ya hem de Sind'e başka bir müşterek menşeden gelmiş olması ihtimallerini kuvvetlendirmektedir:

Prehistorik devirlerde Orta ve Yakın şarkta boğa kültü çok yaygındı bu hayvan bazen lütufkâr bir muhafız bazen de haşin bir fırtına şeytanı olarak tasvir olunmuştur. Bu kültün kalkolitik boyunca Sind'de Pencap'ta, Belucistan'da yaygın olduğu, Mohencodaro, Harappâ, Güney ve Kuzey Belucistan buluntularından anlaşılmaktadır. Sind kültürünün sahipleri ile çağdaş buldukları Ön-Asya ve daha başka ülkelerin insanları arasında irtibatın mevcudiyeti ispat edilmiştir.

Sind Medeniyeti takriben MÖ 3500 tarihine mal edilir. Hindistan'da inek kültürünü takip edebileceğimiz, **Sind kültürünü takip eden vesikalar Vedalar adı verilen Hinduların en eski ve en kutsal kitaplarıdır. Bu külliyyat Hindistan'a MÖ 1500 sıralarında geldikleri kabul edilen Arilere aittir.** Vedik külliyyatı teşkil eden literatür içinde rastladığımız inek ve boğa kültü ile ilgili mefhumların ne dereceye kadar Sind kültüründe müşahede ettiğimiz boğa kültü ile ilgili olduğunu kestirmek çok güçtür. Arilerin kendileri göçebe insanlardı ve en önemli geçim vasıtaları sürüleri idi.

Ariler Hindistan'a yerleştikten sonra daha sakin ve emniyet havası içinde yaşamaya başlamışlar bazı tefekkür mahsulü eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerden en eskisi olarak kabul edilen **Rgveda MÖ 1200 yıllarına mal edilir.** Bu literatür tanrılaştırılmış tabiat kuvvetlerine ve onların insanlaştırılmış Tanrılarına edilen duaları ihtiva etmektedir. Bu dualar arasında bazı hayvanlar zikredilirse de burada hayvanların ne dereceye kadar kutsallaştırıldıklarını kestirmek mümkün değildir. **Rgveda'da tek bir hayvana veya hayvan gruplarına tapıldığına dair belirli bir işaret yoktur.** Boğa ve bilhassa inekten bahsedilen yerler az değildir, burada boğanın ikinci plâna alınıp ineğin kutsal bir hayvan olduğu inancının doğmaya başladığını müşahede ediyoruz. **Rgveda'yı takip eden Vedalar'da meselâ ATTHARVA VEDA'da ineği kutsallaştırma temayülü artmış hattâ ona tapılmaya bile başlanmıştır. Rigveda'da inek ÂGHANYA - öldürülmemesi gereken diye adlandırılmıştır.** Bu tabir çok önemlidir zira müteakip **Hindu Literatüründe inek ve onunla ilgili tasavvurların Hinduizmin belirli inançlarından biri olan AHİNSÂ -şiddetsizlik- teorisi ile paralel bir seyir takip ettiğini görüyoruz. Hindistan'da bu şiddetsizlik doktrinin derinleşip kökleşmesine paralel olarak ineğin ve öküzün kesilmeleri yasağı da kuvvetlenmiştir,** İnek (ÂGHANYA) olarak Rigvedada onaltı defa geçer. İnekler ışık huzmelerine benzetir. Kosmos olarak gösterilir, tabiata benzetilir, arz'a benzetilir, semaya benzetilir söze benzetilir.

Vedik devreyi takip eden, Takriben MÖ 800 ile 700 tarihlerine mal edilen, Brâhmana külliyyatında ineğe allegorik ve mistik mâna ve mefhumlar eklenmiştir. Şatapatha Brâhmanada, SURABHÎ inekler anası olarak gösterilir ve **inek etinin yenmesi yasağı ileri sürülür. Fakat yine aynı kitapta bir misafirin ağırlanması için ona inek eti yedirmenin yerinde olacağı açıklanır ve aziz Yacnavalkya'ya ait şu sözler kaydedilir. "Yacnavalkya dedi ki; bunun için bir kimse taze olması şartıyla onu (sığır etini)yer."**

Demek oluyor ki Brâhmanalar devrinde inek bu devrin karakteristik vasfına uyarak mistik ve allegorik sıfatlar almıştır fakat kesilip yenmemesi hakkında kesin yasak konmuş değildir. Bu devri takip eden ve MÖ 700 ve 500 yıllarına mal edilen Sûtra külliyyatı içerisinde dahi inek hakkındaki inançların bir intikal devresinde olduklarını ve temayülün gittikçe ineği kutsallaştırmak vadisinde olduğunu müşahede ediyoruz: Meydana geliş tarihleri takriben MÖ 300 ile MS 100 yılları olan destanlar içerisinde ineğe dair olan tasavvurları çok genişler.

Bazı kurbancı brahmanlar ineğin kurban maksadıyla kesilebileceği tezini savunmakta devam etmişlerse de Mahâbhârata destanında gördüğümüz gibi çoğunluk ineğin hiç bir maksatla kesilemeyeceğine inanmaktadır. Hindular arasında bugün dahi cari olan inanç ve âdetlerin hemen hemen hepsinin ilk şekillerini bu destanda bulmak kabildir. Destanlar PURÂNALAR'la birlikte halk arasında en çok bilinen ve Vedalar kadar kutsal sayılan **kitaplardır."** (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

"Bugüne kadar *Go Mata* (İnek-Ana) tapınınının kökeni, tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Ancak onun çok eskilere gitmediği de bir gerçektir. **Çünkü Vedalar ineklerin kesilmesi, etinin yasaklanması veya derisinin kullanılması konusunda bir yasaktan bahsetmez. Manu Kanunnamesindeki düzenlemeler de oldukça liberaldir:** "Et yemede, içki içmede, neslin devamı için cinsel ilişkiye girmede hiçbir beis yoktur. Ama bunlardan feragat etmenin sevabı da büyüktür." Sığır eti yiyenlere karşı gittikçe sertleşen yaptırımlar bu dönemden sonra ortaya çıkmış ve bu tabu günümüze kadar devam etmiştir. **Krişnacılar (Vişnucular olarak da bilinir), sıkı bir vejeteryan ve Krişna'nın hayatıyla ilişkili olduğu için inek tapınımına öne veriyorlardı.** Bu kült, *Bhagavatpurana'nın* Hintçe'ye tercümesi, inek kültürünün halk arasında yaygınlaşmasında büyük rol oynadı. İneğin,

Vişnu'nun avatarası olarak görülen ve çok sevilen böyle ilahî bir kişilikle (Krişna'yla) ilişkilendirilmesi, inek kültürünün Hindistan'da gelişmesine kesinlikle katkı sağlamıştır...

1961 yılında gerçekleştirilen sayımda, ülkedeki büyük baş hayvan sayısının 175,5 milyondan az olmadığı anlaşılmıştır. **1951'deki nüfus sayımına göre, nüfusları toplamı 167 milyona ulaşan altı Hint eyaletinde sığır kesimi kanunla yasaklanmıştır.** Hint Anayasasının 'Devlet Politikasının Esasları' başlıklı dördüncü bölümünün 48. maddesi şöyle der: "Devlet, tarım ve hayvancılığın modern ve bilimsel temeller üzerine geliştirilmesi için çaba sarf edecek ve özellikle türlerin korunması ve ıslahı ile ineklerin, buzağuların ve diğer sağmal ve büyükbaş hayvanların kesilmesini önleme hususunda gerekli adımları atacaktır." Bu, korumaya ve tedbir almaya yönelik bir kanundur. Çünkü yasa, büyükbaş hayvanları koruma altına alır, fakat nesillerin ıslahı ve üretimi konusundaki uygulamaları düzenlemez; üstelik yaşlı ve faydasız hayvanlara ne olacağı konusunda hiçbir şey söylemez. Sonunda Hükümet, oldukça hassas ve tartışmalı olan bu probleme el atmak zorunda kalmıştır. Çünkü bu uysal hayvanlardan birinin hayatına son verilmesi konusundaki her teşebbüs, sakın ve kendi halindeki bir Hinduyu tehlikeli bir fanatik haline dönüştürmekte; dahası bu olay, ister isterse küçük bir kasabada veya şehirde olsun, aynı tehlikeli sonuçları doğurmaktadır. **Mahabharata 13:82'de ve diğer kutsal metinlerde ineğin sütü, yoğurdu, tereyağı, tezeği ve idrarının günahattan arındırıcı olduğu ifade edilmekte ve pek çok Hindunun buna inandığı görülmektedir.**¹³⁶

DESTANLAR DÖNEMİNDE İNEĞE KUTSİYET ATFEDİLİR VE ETİ YASAKLANIR

İneklere Brahmanizm'in ilk dönemi olan Vedik dönemde değil, sonraki dönemlerden biri olan Destanlar döneminde kutsiyet atfedilmiştir. Bu inanca göre ineklerin brahmanlara (din adamlarına) hediye edilmesi durumunda cennete gitme, onları satma, etlerini yeme, kesilmesine müsaade etme durumunda ise ineğin kılları kadar yıl cehennemde yanma öngörülmüştür.¹³⁷

İNEĞE KUTSİYET ATFETMENİN NEDENLERİ

Hindistan'da inek kültürünün en önemli nedeni, ekonomiktir; daha önceden boğaya atfedilen kutsiyet sonraları ineğe atfedilmiştir. Sonraki dönemlerde Budizm'in ve Caynizm'in şiddetsizlik teorisi (Ahinsa) bu inancı güçlendirmiştir. İneğe mistik (gizemli) ve alegorik (temsili) tasavvurların eklenmesi ve kast sistemi de bu inanca pekiştirmiştir:

"Hindistan'da inek kültürünü meydana çıkaran sebeplerden belki en önemlisi bu ekonomik sebeptir; önceleri boğaya tanınmış olan kutsiyetin sonradan yalnız inek için gelişmiş, boğaya nazaran daha faydalı olan ineğin ön plâna alınmış olması bu görüşü kuvvetlendirmekte ise de kanaatimizce Hindular arasında ve Hinduizmde yer alan her içtimaî olayın bir de felsefî cephesi vardır ve bu cihet dahi tetkik edilmelidir Daha Vedalar zamanında bile değişik renklerde ineklerden beyaz süt geldiğini gören Hintli her şeyi mistik zaviyeden görmek temayülü ile bu hâdiseyi evvelce majik sonra felsefî bir görüşle mütaleâya başlamıştır.

Brâhmanalar ve Destanlarda inek birçok majik tasavvurlarla karıştırılıp halk arasında batıl inançlar halinde yayılırken, Hinduizmin esas inançlarından biri haline gelmiş olan AHİNSA teorisi de ineğin hiç bir veçhile kesilmemesi inancının kökleşmesinde rol oynamıştır. Ayrıca MÖ V. asırda kendilerini kuvvetli birer cereyan olarak hissettirmeye başlayan Budizm ve Caynizmin Brahmanizmin kanlı kurbancılığını tenkit etmeleri vakiası da ineğin öldürülmemesi inancının yayılıp yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır kanaatindeyiz. MS 1017 yılında Hindistan'a gitmiş olan el-Biruni Hinduların etlerinin yenmesini yasak ettikleri hayvanların başında ineğin geldiğini müşahede etmiştir. Bunun sebeplerini el-Biruni şöyle açıklıyor:

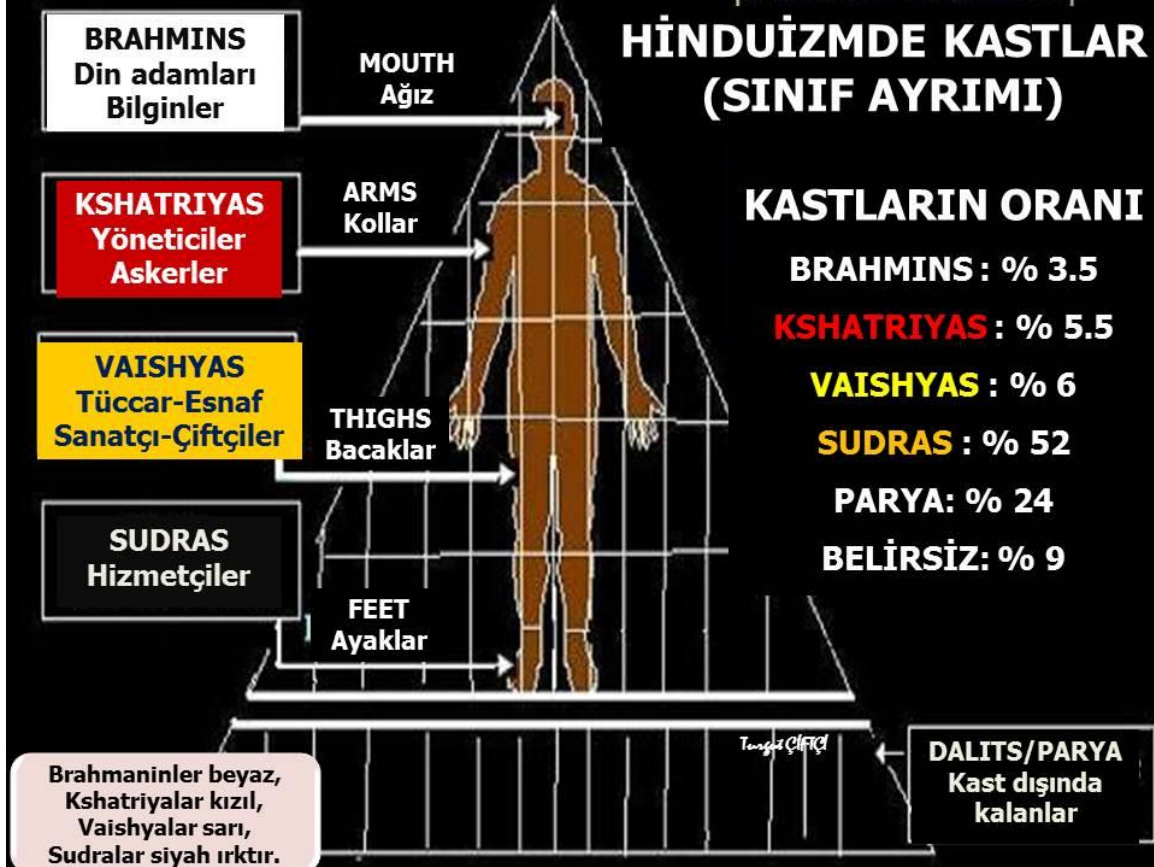
¹³⁶ Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320

¹³⁷ "Mahâbhârata destanında inek bilgisi adında bir kısım vardır, burada ineğe ait bir çok konular ele alınır. Brahmanlara nasıl inek hediye edileceği ve bundan hasıl olan faydalar uzun uzadıya anlatılır. İnekler semavi yaratıkların arasına sokulur. İneğe taparak, brahmanlara inek armağan ederek bir kimsenin, bu dünyada iken bile, bu inek cennetinden kendisine bir yer verilebileceği temin edilir.

Kutsal kitapların ikazlarına kulak asmayıp inekleri satanlar, etlerini yiyenler veya mal mülk edinmek için inek öldürenlerin hepsi, öldüren, yiyen, kesilmesine müsaade eden, kesilen ineğin derisinde mevcut kıl adedi kadar yıl cehennemde yanar." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültürün Menşei, 53-67)

Seyahat ederken, tarlasını sürerken, ekerken biçerken, yük taşırken insanlara yardım eden sütüyle ev ihtiyaçlarının çoğunu karşılayan, hattâ soğukta nefesi ile sahibini ısıtan ineğe karşı koruyucu bir his duyulması tabiidir. Bundan başka sıcak Hint ikliminde her nevi etin hazminin güç olduğu da biyolojik bir vakiadır.

Böyle başlangıçta tabii ve makul bir vakıanın sonraları bir sürü batıl itikatlara yol açacak tarzda gelişmiş olması Hint sosyal tarihinde az tesadüf edilen olaylardan değildir. Cemiyette sağlam bir sosyal bünye meydana getirmek amacıyla icat edilmiş olan kast sistemi de sonraları tamamen maksada aykırı bir, istikamette gelişmiştir. Bu sistem de ilk vedik devrede, inek kültü gibi, belirli bir müessese değildi, Brâhmanlar devrinde her iki vakiaya mistik ve allegorik tasavvurlar eklendi, Sûtralar birer geçit devri oldular, epik devrede kast sistemi de inek kutsiyeti de birçok batıl inançlarla birlikte gelişip yerleşti.”¹³⁸

İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK, EFSANELERLE YAŞATILIR

İneğe atfedilen kutsallık değişik efsanelere dayanır. İnek bu kutsiyetini yaratıcı Tanrı Brahman'dan almıştır. Bu sayede, o artık olağanüstü güce sahip bir kurtarıcıdır, mutluluğun kaynağıdır. Bu yüzden onun kanı, idrarı ve dışkısı da kutsal görülür:

“Baigalar kabilesi mensupları arasında inekle ilgili şöyle tipik bir masal anlatılır. Bir çoban çocuğu ineklerini otlatırken bir kaplana rastlar ve kaçır. Kaplan gece gelir çocuğu yatağı ile birlikte ormana kaçırır çocuk yolda uyanır bir ağaca tırmanır, kaplan boş yatakla inine döner, çocuğun tırmandığı ağacın altında SURÎGAÎ adında bir inek bağlıdır, bu ineğin altı, on iki yıldır temizlenmemiştir. Çocuk ağaçtan iner her tarafı temizler, inek bundan memnun olur, çocuğa iki kaval verir. Bu kavallardan birini çalınınca saadet öbürünü çalınınca felâket getirirmiş. Günün birinde bu çoban çocuğu saadet kavali sayesinde ülkenin prensesi ile evlenmiş.

İnekler bütün yaratıkların ikâmetgâhı ve aynı zamanda ilticagâhıdır (sığınak), onlar her nevi faziletin binasıdır, kutsaldırlar ve her şey kutsallığını onlardan alır. İştittigimize göre

¹³⁸ Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67

önceleri ineklerin boynuzları yokmuş, boynuz edinmek için kudretli (Brahman) önünde eğilmişler. Bu masal devam eder ve Brahman'ın ineklere boynuz ihsan ettiği anlatılır.

Başka bir masalda anlatıldığına göre Saadet Tanrıçası yersiz yurtsuz kalır inekten barınacak bir yer diler o'da "**ürinime (idrarıma) ve tersime (dışkıma) gir**" der, bunun için ineğin bu nesnelere kutsal sayılmalıdır. Mâhâbharata, 13,82; Başka bir masalda Karvannati adı verilen nehrin kesilen ineklerin kanlarından meydana geldiği açıklanır." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

"Doğu Pakistan'ın Mymensigh kasabasına (Şu anda Bangladeş'te bir köy) bağlı küçük bir köyde, müttefik askerlere erzak sağlayan bir köylünün ineği, boynuna ip dolanması sonucu ölür. 1944 sonlarında meydana gelen bu olaydan ötürü köylü, kefaret için ciddi bir bedel ödemek zorunda kalır. Zira, ilk olarak tövbe elbisesi giymek, yarım bardak inek idrarı içmek ve bir gün oruç tutmak zorundaydı. Sonraki üç günde ise, onun devamlı olarak ineğin öldüğü yerde bulunması ve orada uyuması gerekiyordu. Kefaret sırasında köylünün, tuzu bile olmayan haşlanmış pirinç dışında bir şey yemesi yasaktı. Pirinci de komşusundan dilenmesi ve dilenirken de tıpkı bir öküz gibi böğürerek istemesi lâzımdı. Bugünlerde onun, insan gibi konuşmasına izin verilmezdi, ayrıca boynuna sürekli olarak bir ip takması gerekiyordu. Üç günlük süre tamamlanınca, daha ayrıntılı bir kefaret ayini icra edildi. Köylünün vücudunun her tarafına inek idrarı serpildi. Civardaki bütün Brahminlere yemek ve bol miktarda sadaka verildi. (...) Ama bütün bunların yapıldığı dönem kış mevsimiydi ve köylü, yaşadığı sıkıntılar nedeniyle sıtma oldu ve meczuplaştı. Onun, cezbe durumlarında bağırarak ineğin adını zikrettiği ve bir iki gün içerisinde ona tekrar kavuşacağını söylediği görüldü.

Bu, korkunç bir hikâyedir ve onun yaşanmış bir olduğunda şüphe yoktur. Bugün de benzer durumlar Hint alt kıtasının ücra köşelerinde yaşanmaya devam etmektedir. Ne yazık ki böylesi olayların önüne geçmek için hâlâ hiçbir yasal düzenleme yoktur. Yukarıda zikredilen olay, zavallı köylünün orduya süt vermesine kızan küçük bir burjuvazinin baskısıyla gerçekleşmiştir. Zaten olayın yaşandığı köy, Müslümanların egemen olduğu ve Hindistan'ın mevcut sınırlarının ötesinde kalan bir yerdir. Fakat Hindistan'da Hinduizm'in mutlak olarak egemen olduğu pek çok köy vardır ve buralarda her an böylesi olaylar tekrar edilebilmektedir.

Hint halkı, inekleri yakın akrabaları gibi görür. Bunu, bir çiftçiyle onun yaşlı ineği hakkında yapılacak samimi bir konuşmada kolayca anlayabiliriz. İngiltere'de eğitimini tamamlayan zengin bir Hindu bayan, fakir bir çiftçi ailenin süttan kesilmiş yaşlı ineğine bakış biçimine şaşırıp kaldı. Öte yandan kadının söyledikleri de çiftçiyi şaşırtmıştı ve şöyle dedi: "Dedeleri ve ninelerini bile, iş yapamaz duruma gelince öldürmeyi düşünen Avrupalılar; hayatı boyunca insanları besleyen bir ineğin ömrünü kısaltmayı düşünebilir. Halbuki o hayvanlar, hayatları boyunca ailelerin yanında olmuş, tarlalarını sürmüş, sütüyle onları beslemiş ve onlarla birlikte hayatın iyi-kötü yanlarını paylaşmış yaratıklardır."¹³⁹

İNEK, TANRI İLE İNSAN ARASINDA ARACIDIR

İnek aracı konumdadır. Tanrı'dan yardım ister, önemli insanların rüyalarına girer ve akıl verir.¹⁴⁰

İNEK, BEREKET VE UĞUR SİMGESİDİR

Hinduizm'de inek, yaratıcı tanrı değil, kendisinde gizemli (mistik) güç bulunan kutsal bir varlıktır. İnek, onu kutsayanlar için uğur nedenidir. İneği görmek ve onu selamlamak, her şeyin yolunda gitmesine ve talihin açılmasına neden olur. İneğin kapının önünden geçmesi de uğur getirir. Refahını düşünen insan ineği rahatsız etmekten kaçınmalı ve en iyi hediyenin inek olduğunu bilmelidir. Ambara giren ineğe göz yumulursa, bu durum bereket getirir. Yeni evin eşiğinden önce inek geçirilir.¹⁴¹

¹³⁹ Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320

¹⁴⁰ "Halk arasında anlatılan hikâyelerde inek motifi çok geçer; inek felâkete duçar olmuş insanlara Tanrılardan yardım diler, bazen de rüyalarına girdiği kral ve kraliçelere akıl -verdiği söylenir." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

¹⁴¹ "**HİNDİSTAN'DA İNEK KÜLTÜ:** Hindistan başlı başına bir kıta sayılabilecek kadar büyük bir ülkedir. Hiç bir gelenek, kıtanın her yerinde aynı bir oranda geçerli değildir. İnek kültü de bu kıtanın her yerinde ve herkes tarafından aynı bir önemle uygulanmaz.

İNEK, İYİLİK SAĞLAMA VE KÖTÜLÜKTEN (BELA) KORUNMA SİMGESİDİR

İneğin ayağının tozu, yeni doğan çocukların bedenine sürülür, böylece kötülükten ve kem gözlerden korunmuş olur. Gebe kadınlar, oruçlu biçimde ineği kutsarlarsa doğumlarının kolaylaşacağına inanırlar. Bir ineği olan açlık görmez beş ineği olanın sırtı yere gelmez:

“Sind bölgesinde, **Hindu, ambarına giren ineğe ses çıkarmaz, onun ambara bereket ve uğur getireceğine inanır. İneğin ayak izleri uğur getirir.** Mahar halkı arasında geçerli bir inanca göre güneş batarken evin açık kapısı önünde bir inek geçerse ve o sırada **ev halkı hali sükûnette ise haneye iyilik, o sırada evde gürültü varsa haneye hastalık ve felâket gelirmiş.** İneğin yürürken ayakları ile çıkarmış olduğu toz (buna GORAJ denir) bazı kastların mensubu tarafından yeni doğmuş çocuğun bedenine sürülür, böylece onun kem gözden irak olacağına inanılır.

Kalyan denilen bir âdete göre AŞVİN (yağmur aylarından biri) ayının karanlık geçen iki haftasında gebe Hindu kadınları akşama kadar oruç tutarlar, ineğe tapınırlar, böylece doğumun kolaylaşacağına inanırlar. Bir ineği olan açlık görmez beş ineği olanın sırtı yere gelmez...”¹⁴²

İNEK, GÜNAHTAN ARINMA, ŞEYTANI KOVMA, UĞURSUZLUKTAN KORUNMA SİMGESİDİR

Uğursuzluğuna inanılan çocuklar/kişiler, ineğin altına yatırılarak günahlardan arınacaklarına inanırlar. Yalnız kalmış evdeki kötü ruhları/şeytanları kovmak için eve önce inek sokulur:

“Uğursuz addedilen bir yıldızın altında doğmuş çocuk ineğin karnı altına yatırılır, bu âdete GOPRASAV denilir, çocuğun ineğin karnına girerek **günahlarından temizleneceği sanılır.** Uzunca bir zaman için evinden ayrılmış olan bir kimse geri dönünce, kendinden evvel evine bir inek gönderir, ineğin ev sahibi uzakta iken evde yerleştikleri sanılan **fena ruhları uzaklaştıracağına inanılır...** Krşna bir kadına işlemiş olduğu bir günahtan affedilebilmesi için, bir mabet önünde yapılmış inek ayakları izlerine tapınmasını sağlık vermiştir.

PANCAGAVYA denilen inek sütü, yağı, yoğurdu, ürünü (idrarı) ve tersinden (dışkısı) ibaret karışım birçok merasimlerde kullanılır. **İşlediği bir suçtan ötürü kastından aforoz edilmiş olan bir kimse kastına tekrar alınırken yapılan merasimde bu karışımdan içer.** Brahmanlar senelik iplik değiştirme merasimlerinde biraz PANCAGAVYA alırlar, bu merasimde hazır bulunanlar da alabilirler, ölünün cesedi evden çıkarıldıktan sonra evin etrafına PANCAGAVYA serpilir. Bu karışım insanı günahlarından temizler, bir adak adanırken ve yerine getirilirken bir miktar alınmalıdır. Çamaşırcı yeni çamaşırları getirdiği zaman eser miktarda bu çamaşırlara serpilir. Bir kastın adamı başka kastın birinin evine girerken aynı karışımdan serpilir. İnek ürünü (idrarı), GOMÛTRA, birçok yerlerde kullanılır meselâ uğursuz sayılan bir kadının temas ettiği bir çocuğu GOMÛTRA içinde yıkarlar. KHANDEŞ bölgesindeki BHÎLL'ler ve KONKANÎ'ler inek uriniyle (idrâr) temizlemedikçe bir yabancıyı evlerinin eşliğinden içeri sokmazlar. Burada aynı şey çocuk hastalıklarına karşıda kullanılmaktadır.

İneğin yalnız kendisi değil ondan elde edilen süt, yağ, yoğurt da kutsal nesnelere sırasına sokulur. **Bu üç maddeye ineğin ürünü (idrarı) ve tersi (dışkısı) de eklenerek** birçok ayin ve merasimlerde kullanılan, etüdümüzün başlarında da zikrettiğimiz, PANCAGAVYA adı verilen karışım kutsal bir mayı oluyor.”¹⁴³

Hindu gözünde inek birçok mistik kudretler taşıyan bir yaratıktır. İnek bütün varlıkların anasıdır, her türlü saadeti getiren odur. Hindu ineğe rastladığı gün talihinin açık olacağına inanır. İneği görmek bir azizin duasını almak kadar uğurludur, onu selâmlamak insana dualarında dilediği şeyleri sağlar. Refahını düşünen insan daima inek hediye etmelidir. Yeni bir ev yapılıncaya, sahibinden evvel, eşikten bir inek geçirilir. Kimse ineklerin arasından geçmemeli ve onlara tekme vurmamalıdır. İnekler saadet yuvalarıdır.” (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

¹⁴² Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67

¹⁴³ Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67

İNEK İDRARI VE DIŞKISI DEĞERLİ, HATTA ARINMA ARACI KABUL EDİLİR

Dinden/kasttan çıkan/düşen kişi, ineğin sütü, yağı, yoğurdu, idrarı ve dışkisından oluşan bir karışımı içer. Başka günah sahipleri ve orada merasime katılanlar da bu karışımdan içerler. Olumsuz gidişatta da bu karışım kullanılır.

Kimi kabileler, evlerine gelen yabancıları inek idrarıyla temizlemedikçe içeri almazlar. Çocuk hastalıklarına karşı da inek sütü, yağı, yoğurdu, idrarı ve dışkisından oluşan kutsal görülen bir karışım içirilir.

İNEK, AHİRETTE KURTARABİLİR: ŞEFAAT

Ölen kişi adına inek hediye edilirse, ineğin onu cennete götüreceğine inanılır.¹⁴⁴ Bu uygulama, din adamlarını zenginleştirme amacı gidiyor olmalıdır.

YAVRULAYAN İNEĞE SARILMAK, HAC YERİNE GEÇER

Yavrulamak üzere olan ineğe üç kez sarılan kişi, hac yapmış gibi sevap kazanacağına inanır.¹⁴⁵ Bu durum kutsanan ineğe zor zamanda sahip çıkmakla ilgili olmalıdır.

İNEK, TÖRENLERDE VE MERASİMLERDE KORUYUCU RUH GÖREVİ GÖRÜR

Bazı kabilelerde evli çiftin kulübesi, sulandırılmış inek dışkısıyla temizlenir. İnekler böyle durumlarda ve kutsanacakları zaman ahırda kandiller yakılır, özel yem hazırlanır ve güzel kokular sürülür. Ertesi gün inekler havuzda veya nehirde yıkanır, sırtları ve boynuzları yağlanır. Bekar gençler onları çayıra götürürler.¹⁴⁶

İNEK, GİZEMLİ BÜYÜSEL GÜÇLERE SAHİPTİR

Asur kabileleri, inekte büyüsel güç olduğuna inanır, ayin yapılacak yeri sulandırılmış inek dışkısıyla temizler, aynı karışımı giysilerine de sürerler. Damat, eşine inek hediye eder. Bazıları 3-4 yılda bir inek kurban ederler. Erkeklerin ruhunun öküze, kadınların ruhunun ineklere geçtiğine inanılır.¹⁴⁷

İNEĞE KUTSİYET ATFETMEK, HEM HALKA HEM DE HAYVANLARA ZARAR VERMEKTEDİR

İneğe kutsiyet atfedilmesi, hem halkın, hem de bu hayvanların zarar görmesine neden olmuştur. Bu hayvanlar hastalandığı, sakat kaldığı veya yaşlandığı zaman, kimse sahip çıkmamakta, yaralı, aç ve perişan bir halde sokaklarda terk edilmektedirler. Bunun sonucu

¹⁴⁴ "Bir kimsenin ölümünün on ikinci gününde brahmanlara, ölenin adına, bir inek hediye edilmelidir, zira bu dünyayı öbür dünyadan ayıran korkunç VAITRANİ nehrini bu ineğin kuyruğuna tutunarak geçecektir." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

¹⁴⁵ "Bir kimse yavrulamak üzere olan bir ineğe üç defa sarılırsa, Benarese hacca gitmiş kadar sevap kazanır. Aynı zamanda bu hareket, inek dünya olarak kabul edildiği için, dünyayı dolaşmakla bir tutulur." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

¹⁴⁶ Oraon kabilesindeki bir âdete göre düğün günü sabahı yeni evli çiftin kulübesi önündeki düzlük sulandırılmış inek tersi (dışkı) ile temizlenir. Bu kabile halkı inekleri takdis için SOHORAİ adını verdikleri bir merasim yaparlar. Merasimin yapılacağı günün gecesi inek ahırlarında kandiller yakılır, bazen ahır güzel kokularla kokulandırılır, o gün inekler için özek bir yem hazırlanır. Ertesi gün saat onda inekler havuza veya bir nehre götürülüp yıkanır, boynuzları ve sırtları yağlanır, ahırın koruyucu ruhu GOHÂR DEOTA için bir tavuk kesilir ve bunu müteakip köyün bekârları inekleri çayıra götürürler. (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

¹⁴⁷ "Başka bir ilkel kavim olan Asurlar arasında ineğe tam bir kutsiyet atfedilmiyorsa da onlar arasında da ineğin bazı sihrî kuvvetler taşıdığına inanılır. Bunlar bir ayinin yapılacağı yeri sulandırılmış inek tersi (dışkı) ile temizlerler, aynı karışımı elbiselerine sürdükleri vakidir. Bazı ASUR kabilelerinde erkeklerin ruhunun öküze, kadınların ruhunun ineğe geçtiğine dair bir inanç vardır. Kuncani'de damat müstakbel karısına inek hediye eder. Aynı bölgede üç veya dört yılda bir kere ineğin kurban edildiği bir merasimin yapıldığı söylenir. ASUR'lar arasındaki başka bir inanca göre dünya bir inektir ve her şey ondan sağılmak suretiyle meydana gelmiştir." (Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67)

hayvanlar, çevrelerine mikrop saçmakta, çoğunun bakımı yapılmamaktadır. Bu hayvanların ne etinden, ne de derisinden hiç kimse yararlanmamakta, hem hayvanlar sokaklarda ölüme terk edilmekte, hem de insanlar açlık sınırında yaşamaktadır. Hatta inek kanı var diye Hindistanlı entelektüeller bile aşı ve serumdan kaçınmaktadırlar.

Kimi kabileler sütünden bile yararlanmamakta, sütünü satmayı bile günah addetmektedir. Hatta sütü bir yere dökmek uğursuzluk getirir diye bölgenin etrafına serpilmiştir:

“Bugün tembel ve uyuşuk inek sürüleri, bütün Hint şehir ve beldelerinde avare avare dolaşmakta, çöplerden beslenmekte, yağmurlu mevsimlerde ayağa kalkmamakta ve sadece yıllık ortalama 186 litre süt vermektedir.”¹⁴⁸

“Bu faydalı hayvana karşı duyulan koruma ve sempati hisleri bazen hayvancağızların aleyhine tecelli etmektedir; **tedavi edilemeyecek derecede sakatlanmış veya hastalanmış bir inek kendiliğinden ölünceye kadar bu ıstırapı çekmeğe terk ediliyor. Artık ihtiyarladığı için kendinden hiç fayda beklenilmeyen, kimsenin sahip çıkmadığı, inekler açlık ve sefaletle terk ediliyorlar. Bu ineklerin ekserisi hastalıklı oluyor ve gittikleri yerlere mikrop yayıyorlar. İhtiyar ve hastalıklı ineklere bakacak bazı istasyonlar açılıyorsa da bunlar pek az sayıda hayvanı kurtarabilmektedirler. İhtiyarlanmış ineklerin et ve derilerinden faydalanmamak şüphesiz ekonomik bir kayıptır. İnek kanı vardır diye aşı ve serumdan kaçınan Hindu entelektüelleri bile bulunmaktadır.**

Ao-Naga ilkel kabilesinde süt içmeğe karşı bir içtinap vardır, süt içerlerse danalarının öleceklerinden korkmaktadırlar. KANARESE'de inanca göre süt haneye uğur getirir. Mutaassıp Hindu'nun süt satması günahdır, satanın mal ve mülküne zarar gelir, çocukları hastalanır. **Sind'de birçok aile hiç bir şekilde süt satmazlar. Bir kaptaki süt etrafa saçılır, dökülürse ineğin sütünün kesileceğinden korkarlar.** Maharlar dökülen sütün başka biri tarafından görülmeden kurutulması gerektiğine aksi takdirde sütü dökenin hastalanacağına inanırlar. Kaynamakta olan sütün ateş üzerine dökülmesi uğurlu sayılmaz, bu durumda süte su ilâve edilmelidir, aksi takdirde ineğin memeleri kurur ve sütü kesilir. Gucarat bölgesinde hastalık girmesin diye köyün etrafına süt serpilir. Caina dini mensupları düğünde yeni evlilere hediyelerini süt içine batırıp çıkardıktan sonra verirler.”¹⁴⁹

“İneklerin bu beslenme şekli, zavallı hayvanların bir deri bir kemik kalmalarına yol açar. İnek dışkıları, sokakları mesken edinmiş insanlar tarafından hemen toplanır ve bazen at tezeğine de uygulandığı gibi, kömür tozu veya toprakla karıştırılarak tezek yapılır. Bu tezeker evlerin duvarlara yapıştırılarak kurutulur. **Tropik bölgelerde başıboş sığırları tehdit eden asıl tehlike, açlık veya yetersiz beslenmeden ziyade, muson dönemindeki iki ay boyunca dizlerine kadar suyun içinde kalmalarından ötürü özellikle ön bacaklarda oluşan romatizmadır.** İneklerin sözde kutsallığı ise, aslında onlar için mutsuzluk demektir. Tabu ve dokunulamaz olmalarından ötürü, **hiç kimse onlara yardım etmeye veya bakımlarını üstlenmeye cesaret edemez.** Besin kaynakları bakımından yetersiz olan Hindistan'daki diğer bir büyük kayıp ise, ülkenin altı eyaletinde sıkı biçimde uygulanan inek kesimiyle ilgili yasaklamadır. **İnekler, zavallı yaratıklardır** ve bu yüzden Hinduların düşündüğü gibi, kutsallık vasfıyla tanımlanmışlardır. Başbakan Nehru'nun, 1954 yılında yaptığı konuşmada ineğe tapan Hindulara söylediği şu sözler tam da bu durumun ifadesidir: **“Amerika, İngiltere ve Rusya gibi yabancı ülkelerdeki ineklerin durumu Hindistan'dakinden daha iyidir.”**¹⁵⁰

KUTSANAN İNEĞİN SİYASETE ALET EDİLMESİ

Hindistan'daki muhafazakâr ve ayrılıkçı güçler, toplumu geliştirecek her türlü yeniliğe, ineğe saygıyı alet ederek karşı çıkmakta ve halkı galeyana getirecek söylemlerden kaçınmamaktadırlar. Bunun sonucu bunlara duyulan öfke ve şiddet, ineğe duyulan merhametin önüne geçmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320

¹⁴⁹ Kemal Çağdaş, Hindistan'da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei, 53-67

¹⁵⁰ Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320

¹⁵¹ **“İneğe gösterilen bu saygı, günümüzde siyasetin bir parçası haline gelmiştir.** Devleti ve Hint toplumunu geliştirmek ve modernize etmek isteyen her türlü girişime karşı çıkan muhafazakâr ve ayrılıkçı güçler, inek kültürünün arkasına sığınmaktadır. Hâlbuki onların ineği kullanmaları tamamen psikolojik nedenlere dayanır. Çünkü “Bir zenci, beyaz bir kadını taciz ediyor” sözü Amerikalıları, “Hz. Muhammed'in sakalı şerifi çalındı!” sözü de nasıl ki **Keşmir halkını galeyana getiriyorsa, “İnek kesildi!” sözü de Hindu kitleleri etkilemekte, fanatikleri harekete geçirmektedir.** Bu olaylarda

ESKİ MISIR

Kuruluşu, MÖ 3.300'lere dayanan Eski Mısır'da yerleşik yaşama geçildikten sonra vilayetler kuruldu. Krallığın Heliopolis, Memfis, Hermopolis ve Teb gibi dört merkezi oldu.

"Eski Mısır'da Nil boyunca, göçebe halinde yaşayan kabileler Neolitik Çağ'dan itibaren (MÖ. 5000-4000) yerleşik hayata geçtiler ve yavaş yavaş bunların yerleşim yerleri belirlenmeye başladı. Zamanla kabileler prenslikleri (vilayetleri) kurdular. Bu prenslikler, tarihi devirlerde, buldukları bölgelere göre -ki Delta bölgesinde bir veya zaman zaman iki, Yukarı Mısır'da bir olmak üzere krallıklara bağlandılar. Mısır'da Eski İmparatorluk devrinde 38 vilayet bulunmaktaydı ve her vilayetin kendi tanrısının mabedi (şatosu), prens veya valinin sarayı, arması, yerel bayramları, dini kutsamaları farklıydı. Bütün bunların dışında, ayrıca, Mısır'da dört önemli kültür merkezi bulunmaktaydı: Heliopolis, Memfis, Hermopolis ve Teb. Bunlardan her biri kendi tanrılarına özgün yaratma teorileri geliştirerek, bir yerde, kendi tanrılarının imparatorluk tanrısı olabilmesi için yarışa girmişlerdi."¹⁵²

ESKİ MISIR'DA YARATICI TANRI VE TANRILAR

Esasında eski Mısır'da evrensel ve kusursuz yaratıcı tanrı Atum idi. Maat diye adlandırılan dinleri dürüstlük esasına dayalı evrensel düzen ve ilahi adaleti korumayı amaçlıyordu. Firavun da dahil herkesin adaleti gözetmesi gerekiyordu. Aksi takdirde yeryüzünde kaos meydana gelirdi.

II. Hanedan devrinden itibaren (MÖ 2800) din adamları, Atum'un tüm yaratıcılık niteliğini tanrı Re'ye aktarma yoluna gitmişlerdir. Artık Atum, **zamanla güneşle özgülenerek Re diye anılmaya başlandı. Daha sonraki dönemlerde ise bazı hayvanlara ve insanlara da Re'nin ruhunun girdiğine veya onların bedenini bir tanrı olarak kullandığına dair inançlar ortaya çıktı.**

"Atum en üstün ve gizli tanrı olarak tanımlanabilir; Re -Güneş- ise tam anlamıyla görünür tanrıdır."¹⁵³

Din adamları ilk önce ismi "eksiksiz" anlamına gelen tanrı Atum'u yüceltmişler, onu yaratıcı tanrı ilan etmişler ve özellikle onun evrensel tanrı vasfını vurgulamışlardır. Bununla da kalmayıp diğer tanrıları onun yarattığı konusunda hipotezler öne sürmüşlerdir. O halde Atum ilk önce tanrıları, sonra insanları kalbinde tasavvur etti, ağzından çıkanla (kelam = logos (yunanca) yarattı. **Halbuki tanrı Re ise Heliopolis'te Atum'la birlikte tapılan yerel bir tanrı idi.**

II. Hanedan devrinden itibaren (MÖ. 2800) din adamları, belki de Atum'un gözle görünen bir varlık olmaması veya insanların tahayyül edemediği bir tanrı olması dolayısıyla tüm yaratıcılık vasfını tanrı Re'ye aktarma yoluna gitmişlerdir. Doğan güneşle ilgili olarak din adamları, insanın canlılığı başlatan başlangıç tanrısı olarak Re'yi Re-Hepri olarak adlandırdılar. Firavun hanedanının kendinden geldiği Horüs'le (güneşin tam tepede olduğu vakit) özdeşleştirilmiş ve Re-Horakti olarak adlandırılmıştır. Böylece Re'nin, Hepri-Horakti-Atum isimleriyle üç görüntülü olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, Mısır'da yerel tanrıların üzerinde bir gücün olduğu düşünülmüş, bir yerde, Re'nin benliğinde tanrısal bir birlik yaratılmaya çalışılmıştır. İlk safhada, tanrı Atum'la özdeşleştirilerek evrenin tanrılarının oluşturduğu kutsal ailenin reisi olmuştur.

Sabah, öğle, akşam bütün haşmetiyle görünen **Re** (Tanrı Re'nin yeryüzündeki simgeleri Anka Kuşu ve Mnevis öküzü idi. Mnevis, Apis gibi yaratıcı gücün sembolü ve tarımla ilgili bir varlıktır. Tanrı Re'nin yaşayan ruhu, habercisi, görüntülerinden biri olarak kabul edilir), **aslında, hiç bir resim, heykel gibi ikonlara ihtiyacı olmayan bir tanrıdır.** Re (vermek, yaptırmak, yaratmak) kelimesinden türetildiği ve böylece "yaratıcı" anlamına geleceği düşünülmektedir. **Yaratıcı tanrı Re'nin tanrı Atum'dan farkı yoktur.** Gözünden hiçbir şey kaçmayan tanrı Re, bu dünyada, adaletin dağıtıcısı ve gözetmenidir. O halde başta firavun olmak üzere herkesin Re'nin buyruklarına göre hareket etmesi gerekir. İlk başta,

yabancılar gösterilen öfke ve şiddet, ineğe karşı gösterilen merhametten çok daha fazladır." (Tadeusz Margul, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu, 301-320)

¹⁵² Mürüvvet Kurhan, Eski Mısırda İmparatorluk Devrinde Tanrı Re, 2-11

¹⁵³ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, I, 115

firavunun esas görevi, eğer sosyal dengenin devam etmesini istiyorsa, Maât'ı uygulamak ve saydırmaktır. **Zaten firavun öteki dünyada bu dünyada yaptıklarının hesabını verecektir.** İcraatına göre yargılanacak, ya cezalandırılacak yahut ta ebedi kutsal hayata katılarak ödüllendirilecektir, en önemli şey tanrı buyrukları doğrultusunda iktidarını sürdürmesidir. Tanrı Re, sadece, yaratıcı tanrı olarak değil, aynı zamanda, dünyada insanların hayatının düzenleyicisi ve hatta insanların, özellikle Eski İmparatorluk devrinden itibaren, firavunların öteki dünyada eriştikleri tanrı olarak da görülmüştür.”¹⁵⁴

ATUM (TEMU): “Ben Atum’um ve kozmik okyanusta hiçbir hayat izi yokken ben yine mevcuttum.” Atum ismiyle de anılan bu tanrının, çeşitli ilahilerde “tanrıları yapan”, “insanları yaratan” vb. ile anılmıştır. Başlangıçta Heliopolis’in büyük tanrısı ve batan güneşin de simgesi olan Temu’ya bu yerin rahipleri Ra’nın yani gündüz vaktinin güneş tanrısının özelliklerini vermiş ve sayıları dokuz olan **büyük tanrılar topluluğunun başına Tanrı Temu (Atum)’yu koymuştur.** Daha önce Atum ismiyle de tanınan Tanrı Temu’nun, Heliopolis’in “Dokuz Tanrı” sistemindeki tanrıları (Shu, Tefnut, Nut, Geb, İsis, Osiris, Horus, Neftis, Seth) kendi vücut parçalarından yapmış ve onları kişileştirmiştir. **Temu, bu özelliğiyle de Mısır panteonu içinde Ra’nın pozisyonunu ele geçiren bir tanrı olarak görülmüştür.** Zaten Heliopolis’in rahipleri, tanrılar grubunun başına Temu’yu koymakla, aynı zamanda Ra’ya ve Nu’ya da yüksek bir derece vermiştir.

Atum, ayrıca Ölüler Kitabı CXXV. Bölümde, ölünün okuması gereken dualarda kendisini şöyle tanıtmaktadır: **“Ben gökyüzü mekânlarının; uzay, sonu olmayan bir sıvı okyanus gibi zamanların ve şekillerin tanrısıyım. Hiç kimse beni doğurmadı çünkü her varlıktan daha önce doğmuştum. Benim adlandırıldığı bütün isimlerim sihir gücünün şefaatiyle gök hiyerarşisini ve kendi kendini yeniden yaratan maddeyi yarattım...** Dünyalar çöktükten sonra, gök alemlerinin dengesini yeniden kurdum; onların parlaklığını iade ettim ve ışığı ışığım olan Ra’nın doğuşunu gördüm. **Ben gökyüzü mekânlarının Atum’u, başlangıçların ve dünyanın sonunun Atumu’yum.**

NU: Tanrıların babası ve “büyük tanrılar topluluğunun atası” olan Nu, var olan her şeyin ondan geldiği ilksel su kitesidir. O, zamanın başlangıcından önce, mutlak yaratıcı tanrı Ra’ya da Atum’u, kendi kaos sularından oluşturan tanrıdır. Dolayısıyla Ra ve Atum (Temu), ondan hasıl olan ilk varlıklardır.

RA: Ra, kutsal merkezi olan Heliopolis’te ilahların dedesi ve aynı zamanda her bir firavunda yeniden vücutlaşan ilahi hükümdar olarak kabul edilmiştir. Ra, genellikle başında bir disk bulunan şahin başlı insan biçiminde tasvir edilmiş ve Mısır’daki ilahların çoğu, onun tecellileri olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Anka Kuşu ve Apis Öküzü gibi yaratıcı bir gücün sembolü olarak görülen Mnevis Öküzü (Heliopolis Öküzü)’de Ra’nın yaşayan ruhu, habercisi, görüntülerinden biri olarak kabul edilmiştir...

AMON: Amon isminin eski bir Libya kelimesi olan Aman (su) kelimesinden gelebileceği düşünülmekle beraber, yalın olarak bu adın Amen (saklamak, gizlemek) fiilinden gelerek rüzgârlar, esintiler tanrısı olarak gizli, görünmeyen, görülemeyen anlamlarına geldiği kabul edilmektedir. Amon, başlangıçta güneydeki Teb bölgesinin mahalli tanrısıyken, Teb’li kralların zamanla ülkeye tamamen egemen olmalarının sonucunda birinci derecede önemli bir tanrı haline gelmiştir. Amon’un öğretileri Teb tapınaklarından diğer şehirlere yayılmıştır. XI. sülale döneminden itibaren Teb’in yerel tanrısı olan Amon, yeni kimliği ile tanrıların kralı olarak en yüksek mertebeye ulaşmıştır. Özellikle XII. sülalenin Amon’u aile tanrısı olarak seçmesiyle bu şöhret daha da artmıştır...

PTAH: Başlangıçta Libya çölünde, Hibis vahasında, hem Mısırlıların hem de Libyalıların taptığı bir tanrı olan Ptah, var olan her şeyi, hatta tanrıları ve ilksel sulara batmış olan Mısır’ı yaratan bir ilah olarak görülmüştür. O, daha sonraları Memphis’in yerel tanrısı sayılmış, şehrin öneminin artmasıyla kültü de tüm Mısır’a yayılmıştır. Kalbi ve sözüyle tanrıları bile var eden Ptah’tan sonra tanrılar da her türlü bitkiye, taş, kile, toprak üzerinde biten ve tecelli edebilecekleri her şeye girerek, görünür bedenlerine bürünmüştür. Ptah, ayrıca yaratıcı ve şekil verici tanrı olduğu için sanatkar ve heykeltıraşların da koruyucu ilahı olmuştur. Zanaatkarların becerileri Tanrı Ptah tarafından yaratılmış olduğu gibi, sanatkarlar da resim-heykel yaparak, maddeye

¹⁵⁴ Mürüvvet Kurhan, Eski Mısırda İmparatorluk Devrinde Tanrı Re, 2-11

biçim vererek, yazarak, bir yerde Tanrı Ptah'tan esinlenmiştir.

Ptah, daima insan suretinde resmedilen tek ilahdır. Genelde elleri dışında tüm bedeni sıkıca sarılmış, elinde bir asa taşıyan, kafası kazınmış bir insan olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca insanlarla tanrılar arasında aracı olduğuna inanılan Apis Öküzü'nün kutsal ahır da, Ptah'ın tapınağı olarak düşünülmüş ve bu hayvan Ptah'ın canlı bir numunesi addedilmiştir.¹⁵⁵

ESKİ MISIR DİNİ

Eski Mısır, siyasi ve ekonomik amaçla dinin çok yoğun biçimde kullanıldığı bir ülkedir. Özellikle devlet başkanları olan firavunlar, hanedan ve hanedana yakın çevreler, dini değerler üzerinden halkı sömürmek ve dini değerleri istismar etmek için büyük gayret sarfetmişlerdir. Bunun için tapınaklara öncelik verilmiş ve tapınakların başrahibi olarak firavunlar gösterilmiştir.

“Tarihi devirlerden bizlere miras kalan en büyük uygarlıklardan birisi hiç kuşku yok ki Eski Mısır Uygarlığı’dır. M.Ö. 3100 yıllarına dayanan bu köklü uygarlık sadece eski olduğu için değil, neredeyse otuzdan fazla hanedanlık sayısı ve asırları içine alan sürekliliği dolayısıyla da ilgileri üzerine çekmektedir.

Mısır kadar dini hayatı toplum hayatına yayan medeniyetlere ender rastlanabilmiştir. Bir Mısırlı adeta ölmek için doğar ve yeniden doğmak için ölür. Tanrıları her şeyidir Mısırlının; o tanrılar ki konularını gökten, toprak ve sudan, bitkiler, hayvanlar ve insanlardan alır. İsim ve şekil değişmekle beraber güneş en eski ve daimi ilahlar arasındadır. Hayvan başlı fakat insan vücutlu ilahlar ise, Mısır ilahları arasında en kalabalık yeri işgal etmiştir. Mısır literatüründe “maat” olarak tanımlayacağımız yasa, düzen ya da evrenin değişmez kanunları, değiştiği anda toplumu kaosa sürükleyeceğine inanılan statüko Mısır dininde daima geniş bir yer bulmuş ve pek çok dini ilkeye kaynak teşkil etmiştir. Firavunlar bu değişmez yasayı uygulayabilmek ve ülkeyi kaosa sürüklememek adına neredeyse sınırsız yetki sahibi olmuş, tebaasından sorumlu tutulmuştur.

Öte dünya ise bir Mısırlı için bazen korkulan, bazen de, gerekli ritüeller yerine getirildiği takdirde özlemle beklenen bir diyar, “Mısır’ın öte dünyadaki versiyonu” olmuştur. **Orada Mısırdaki gibi tarlasını sürüp ekinini biçecek olan Mısırlı, öncelikle “Tanrılar Mahkemesi”nden alınının akıyla geçmesi, sorulan tüm sorulara doğru cevaplar vermesi gerektiğinin de bilincindedir. Ancak o, bütün bu sorgulamalar için gerekli bilgiyi mezarının başucuna koydurduğu “Ölümler Kitabı” sayesinde edinecek kadar da tedbirlidir.**

Tanrılar bile temsilleri olan hayvan figürlerini Mısır ikliminden almıştır, Cennet ise elbette ki çoğunlukla uçsuz bucaksız Mısır tarlalarından ve orada sürülen zevk ve sefadan oluşacaktır.

Kutsal hayvan türlerinin seçiminde de yerel coğrafi öğeler ağır basmaktadır. Mesela timsah tanrılarına hemen Nil kenarlarında, aslan tanrılarına çöl kenarlarında rastlanmıştır.

Mısır tanrılarının her birinin tapıldığı ayrı bir ya da birçok kent bulunduğu ve her bir tanrının kendisine tapanlar tarafından netcer yani tek tanrı olarak görüldüğü iddia edilmiştir. **Hatta bu inancın aslında tam bir Kadir-i Mutlak Tanrı İnancı olduğu, “bu tanrıları yakından incelediğimiz zaman, onların tek bir tanrının formlarından, tezahürlerinden, farklı yüzlerinden ya da niteliklerinden başka bir şey olmadığını” düşünenler de olmuştur.** Aslında bunları düşündürecek sayısız örnek vardır. Mesela Hunefer Papirüs’ünden bazı bölümleri örnek olarak sunabiliriz:

“Biatim Sanadır, ey Sen, yükseldiğinde Ra ve battığında Temu olan. Sen yükselirsin, Sen ışık saçarsın, ey Sen tanrıların taç sahibi kralı. Semanın rabbi Sensin, yeryüzünün rabbi Sensin; yüksekliklerin sakinlerinin ve derinliklerin yaratıcısı Sensin. Sen zamanın başlangıcında var olan Tek Tanrısın.” ifadesi yer alır.

Mısır’da belli dönem ve yerlerde, kimi tanrıların diğerlerine göre ulûhiyette çok üstün makamlar aldığını görebiliyoruz. Mesela Thebes ilahı Amon, güneş ilahı Ra ile birleşerek Orta İmparatorluk

¹⁵⁵ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 23-31

devrinde Amon-Ra ünvanı ile güneş ilahı olmuş ve Yeni İmparatorluk devrinde Mısır'ın başlıca ilahı sayılmıştır.

Tanrı sayısındaki bu fazlalık, özellikle kendisine ibadet edilen hayvan türlerinin (yılan, timsah, öküz, inek, kedi, şahin vs.) ilgili tanrıların vücutlaşmış şekli olarak tasavvur edilmesi, bize insanın veya klanın özel bir hayvan türüyle kendini aynı sayma inancı olan totemizmi hatırlatabilir. Ancak bu kutsal hayvan türlerinin, totemizmle alakasının olmadığı görülmektedir. Dini yapıda yer alan kutsal hayvanlar, inanılan tanrıların bedenleşmiş şekli olarak kabul edilmektedir.”

Eski Mısır Dini'nin tam bir politeist inanç olduğunu söyleyenler olduğu gibi henoteist inanç olduğunu söyleyenler de olmuştur.

“Henoteizm, bir tanrıya bağlanırken diğer tanrıların varlığını da kabul etmek olup prensipte monoteizm, gerçekte (uygulamada) ise politeizm gibi görülebilir. O gerçekte ne saf bir monoteizm, ne de tam bir politeizmdir. Aslında ibadet eden kişi, diğer ilahları da inkâr etmemektedir. Sadece bu ibadet esnasında diğer tanrıları tamamen bir tarafa itip, dua ve niyazını bunlardan sadece birisine yapmıştır. Bir tek tanrıyı ibadetinin odak noktası yapmış ancak diğerlerini de kabul etmiştir. Mesela Tanrı Amon'un ön planda olduğu zamanlarda Amon için “O tektir”, “Ondan başkası yoktur” gibi sözler kullanılırken Tanrı Amon'un “bütün tanrıların babası”, hatta en “kıdemlisi” olarak hepsinin üstünde bir konumda bulunduğunu görüyoruz. Mısırlı böylece diğer tanrılara inancı da devam ettirerek bir tanrıyı ön plana çıkarmış ve zaman zaman diğer başka tanrılar için de çoğunlukla böyle davranmış ve monoteist görünmesine rağmen politeist yapıya daha yakın olmuştur.

“ Bir olan ben üç oldum, onlar benden çıktılar ve bu dünyada vücuda geldiler. “

“ Övgü sanadır ey Ra ... İşte (senin) bedenin Horus'tur.”¹⁵⁶

Mısır'da siyasi karışıklık tehlikesi baş gösterince, din adamları devreye giriyor. Birliği sağlamak için halkın itibar gösterdiği tanrıyı öne çıkarıyor veya iki tanrı adını birleştirerek firavunlar nezdindeki itibarları ve güçlerini pekiştiriyor ve imtiyazlı bir sınıf olma özelliklerini koruyorlardı.

“Din adamları Mısır'daki siyasi çekişmelere ve etkinliklere son vermek, zaman zaman meydana gelen karışıklıkları önlemek amacıyla, bir yerde ne kuzeyin tanrısı Horus, ne de güneyin tanrısı Seth doğrultusunda düşünerek herkesin, sabah, öğle, akşam gökyüzünde gördüğü ve hayatlarını düzene koyan tanrı Ra'nın kabulüyle, ülkede dini bir birliğin dolayısıyla siyasi bir birliğin sağlanacağı fikrini geliştirdiler. Bu yüzden ülkede etkili durumda olan Horus'u gözardı etmeyip, onu tanrı Re'yle Re-Horakti olarak özdeşleştirerek yine bir kuzey tanrısı Re'nin üstünlüğünü yavaş yavaş tüm ülkeye kabul ettirdiler. Bu etkinlikleri II. III. IV. Hanedan devrinde giderek arttı, ama kanımızca esas olarak, ilk önce Re'nin öteki dünya ile ilgili tarafı dikkatli çekmişti.”¹⁵⁷

MISIR'DAKİ FİRAVUNLARIN DİNİ

Firavunlar döneminde tanrı Re'nin yanı sıra Amon'a tapılmış, Amon Re ile özdeşleştirilmiştir.

“II. Ramses (MÖ 1298-1232) devrinde bir yandan Teb'deki din adamları, yazdıkları Amon ilahilerinde, tanrı Amon'u yüceltmek için onu yalnızca Re ile özdeşleştirmekle yetinmemişler, Ptah'ın da onun bir görünümü olduğunu öne sürüp Amon'u ptahlaştırmışlardır. Böylece Heliopolis'in olduğu kadar Memfis'in de Amon'a ait olduğunu öne sürmüşlerdi. Diğer yandan da o zamana kadar firavunlar,

¹⁵⁶ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 1-31

¹⁵⁷ Mürüvvet Kurhan, Eski Mısırda İmparatorluk Devrinde Tanrı Re, 16

hem Amon'un hem de Re'nin oğlu olarak adlandırılırken bu defa Ptah'ın da firavunun babası olduğu iddia edilmiştir."¹⁵⁸

Firavun kendi saltanatını güçlü kılmak için daha üst tanrıyla özdeşleştirilmiştir.

"Firavun, dragon Apophis'i yenen tanrı Ra'yla özdeş kılınırken, düşmanları da bu efsanevi dragonla özdeşleştirilmişlerdir.

İbrani geleneğinde putatapar krallar ejderha çizgileriyle temsil edilmekteydiler."¹⁵⁹

Güneşin özellikleri kahramanlara atfedilmiş ve güneşle özdeşleşen bir ilah olmaları sağlanmıştır.

"Çok sayıda kahramanlık mitolojisi güneşsel yapıya sahiptir. Kahraman güneşle özdeşleştirilmiştir, tıpkı onun gibi karanlıklarla mücadele etmekte, ölümler krallığına inmekte ve buradan galip olarak çıkmaktadır."¹⁶⁰

Orta ve Kuzey Asya'da politeist anlayış doğa güçlerine ilahlık yakıştırılmasıyla ortaya çıkmıştır.

"Orta ve Kuzey Asya'da (başka yerlerde de görüldüğü gibi) tanrıların çoğalmasını onların başka tanrılarla (fırtına, kozmik bereket tanrıları vb) özdeşleştirilmesi izler."¹⁶¹

"Hermopolis'te tapılan sekiz tanrıdan biri olan Amon, XII. Hanedan döneminde Amon-Re adıyla en üstün tanrı konumuna yükseldi (Hanedanın kurucusunun adı Amenemhet, "Amon en başta" idi). "Gizli" tanrı, tam anlamıyla "görünür" tanrı olan güneşle özdeşleştirildi. Amon "güneşleştirilme" sayesinde İmparatorluk'un evrensel tanrısı oldu."¹⁶²

Başlangıçta daha üst tanrı kabul edilen Re dışlanmıyor; sonraki bir kahramanın içine girerek onun da tanrı olması sağlanır. Böyle Re tanrılığını başka bir varlıkta devam ettirir.

"Re'nin ruhu Osiris'in içine girmiştir. İki tanrının özdeşleştirilmesi ölü firavun kişiliğinde tamamlanır: Kral, Osirisleşme sürecinin ardından, genç Re olarak dirilir."¹⁶³

Eski Mısır dininde büyü, dünyaya ve tanrıya hükmetmenin yolu idi. Bazı sözcüklerin olağanüstü gücü olduğuna ve bu yolla dilediklerinin gerçekleşeceğine inanılırdı.

"Aslında bir tanrının adını bilmek, onun üzerinde belli bir güce sahip olmaya eşdeğerdir. İsmi ve genelde sözün büyü değeri, kuşku yok ki tarih öncesinden beri biliniyordu. Mısırlılara göre büyü, insanın kendini koruması için tanrılar tarafından yaratılmış bir silahtı. İmparatorluk döneminde büyü, Re'ye kayığında güneş tanrısının bir vasfı olarak eşlik eden bir tanrı şeklinde kişileştirilmişti."¹⁶⁴

Firavunlar, güneş tanrısının oğlu olduğu ve görevi bu yolla devraldığı kabul edilirdi. Firavun'un başarısı, tanrının başarısı olarak görülürdü.

"Yaratıcı ilk kral olmuştu. O bu görevi oğlu ve ardılı ilk firavuna devretti. Bu yetki devri krallığın tanrısal bir kurum olarak kutsanmasını sağladı. Nitekim firavunun jestleri, tanrı Re'nin

¹⁵⁸ Mürüvvet Kurhan, Eski Mısır Kraliyet Tanrısı Ptah, 275

¹⁵⁹ Mircea Eliade, Kutsal Ve Dindışı Dinler Tarihi, 28; Mircea Eliade, Ebedi Dönüş Mitosu Dinler Tarihi, 17, 50

¹⁶⁰ Mircea Eliade, Kutsal Ve Dindışı Dinler Tarihi, 136

¹⁶¹ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 3, 182

¹⁶² Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 129

¹⁶³ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 135

¹⁶⁴ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 136

veya onun güneş tecellilerinin jestlerini betimlemek için kullanılan terimlerle betimlenir. Firavunun siyasi etkinliği de Re'nin başarısını yineler.”¹⁶⁵

Firavunların dininde ölümler yeraltında veya gökte yaşıyor, ruhları yıldızlara ulaşıyordu ve onlar gibi ezeli ve ebedi idiler. İnek biçiminde tasvir edilen gök, yeniden doğumlarla ana tanrıçalığını yerine getiriyordu.

“Ölümler ya yeraltında ya da gökte, daha doğrusu yıldızlarda ikamet ediyordu. Ölümünden sonra ruhlar yıldızlara ulaşıyor, onların başsızlığını ve sonsuzluğunu paylaşıyorlardı. Gök bir Ana Tanrıça gibi düşünülüyordu, ölüm yeni bir doğumla, başka bir deyişle yıldızların dünyasında yeniden doğuşla eşdeğerdi. Göğün analığı ölünün ikinci kez doğurulması gerektiği düşüncesini beraberinde getiriyordu: Ölü, gökteki yeniden doğumundan sonra Ana Tanrıça (bir inek biçiminde temsil edilirdi) tarafından emziriliyordu.”¹⁶⁶

FİRAVUNLARIN PİRAMİT VE TAPINAK SEVDASI

MÖ. 2700'lerden sonra Firavunlar, devletin gücünü göstermek ve hanedana tanrısal kimlik kazandırmak ve sonsuza kadar yaşatmak amacıyla savaş yoluyla elde ettiği gelirler ve kölelerle çok büyük zahmetler sonucu her defasında çitayı daha da yükselterek piramitler, tapınaklar ve anıt mezarlar yaptırmışlardır.

“Eski Krallık Dönemi (2700-2200) binlerce askeriyle çevresine korku salan, seferlerden kıymetli mallar ve köleleştirilecek tutsaklarla dönen, piramitler inşa ettiren kralların devri başlamıştır.

Sonraları firavun adını alacak olan Mısır kralı, uygarlığı kendi bedeninde simgelemektedir. Devletin sınırsız ve sürekli iktidarını bütün tebaanın zihnine kazımak için inşa edilen anıtlar ve kamusal refahın boyutunu gözler önüne seren kıymetli sanat eserleri, “tanrısal kaynaklı kraliyet” fikriyle bütünleşmiştir.

Piramitlerin devasa boyutu ile kralların tanrısalılık içeren unvanları uyumludur. Khufu'nun halefi Cedefre'yi (2570-2560) “Ra'nın oğlu” statüsüne yükselten formül, devleti “tanrısal düzen”i yeryüzüne indiren kurum olarak kutsamaktadır. Devlete itaatin dinsel yükümlülük halini aldığı böylesi bir ideolojik ortamda, büyük kamu inşaatlarının devam ettirilmesi ve siyasal iktidarın görünürlüğünün artırılması bir zorunluluktur. Sonra gelen kral Kefren, Kahire'nin önemli bir semti olan Gize'nin ikinci piramidini yaptırmakla yetinmemiş ve onun yanına, aslan pençeli ve firavun başlı bugün dünyanın en büyük tek taş heykeli olan Büyük Sfenks (73.5 metre uzunluğunda, 6 metre genişliğinde ve 20 metre yüksekliğinde) ile Vadi Tapınağını eklemiştir. Eserlerin oyulduğu kayalar öyle dayanıklıdır ki heykeller 4500 yıl hiç aşınmadan çağımıza ulaşabilmiştir.

Binyıl sonraki torunları firavun unvanını taşıyacak olan krallar artık “Ra'nın oğlu” gibi yüceltici kavramlarla tarif edilmekte, fiziki bedenleri silikleşirken ölümsüz/siyasal bedenleri belirgin hale gelmektedir. Piramit inşaatlarına ve genel olarak anıtsal mimari ile kamusal-dinsel ritüellere harcanan doğal kaynakların ve emeğin hacmine bakıp şaşmamak gerekir. Piramit, kralın ölü bedenini barındıran bir mezardan daha fazlasıdır, o devletin inşa ettiği karmaşık ekonomik/siyasal düzenin vücut bulmuş hali, bu dünya ile öte dünya arasındaki köprü, kraldan geçerek toplumun bütününün ölümsüzlüğünün simgesidir.

¹⁶⁵ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 117

¹⁶⁶ Mircea Eliade, Dinsel İnanclar Tarihi 1, 120

Ölümden sonraki yaşam için yapılan hazırlıklar, servetin birikiminin ve kullanılmasının baş amacı oldu. Toplanan artı-ürünün çok büyük bir kısmı mezarlara gömüldü. Verimli Mısır'ın son derece zengin kaynakları bile böylesine üretkenlikten uzak harcamaları sürgit karşılayamazdı.

Eski Mısır'da heykel sanatının yaygınlaşması ile yaşamın ölümden sonra da devam ettiği inancı arasında sıkı bir bağ vardır. Mumyalama işleminde bedenin bozulmadan korunması hedeflenirken, heykeltıraşlık sanatının ölümden önceki canlılığı ve gençliğinin sürekli kılınmasına hizmet etmektedir.

Heykellerin sert ve dayanıklı taş bloklar kullanılarak yapılmasının nedeni de budur. **Ölümsüzlük arayışına kralın yakın çevresindeki soylular da katılınca, anıt-mezar ve heykel yaptırma tekeli kırılacak; kral haricindeki devlet adamlarının da statü belirten sanat ve zanaat eserlerini talep etmesiyle, lüks mal/hammadde ithalatı ve onlara şekil vermesini bilen sanatkar sayısı artacaktır.**

Bu yüzden Mısır'ın birliğini simgelediğine inanılan Memphis kentinin tanrısı Ptah bile zanaatkar/yaratıcı tanrıdır. Memphis'te oturan ve Mısır bürokrasisinin en yüksek rütbeli üyelerinden biri olan "Ptah Yüksek Rahibi", kuyumcuların, çömlekçilerin, heykeltıraşların, bakırcıların ve marangozların şefidir, kraliyet mezarları ile tapınak inşaatlarından birinci derecede sorumlu memurdur.

Fransız Mısırbilimci M. Baud, 4. Hanedan devri Mısır siyasal otoritesini tarif ederken iki ifade kullanır: **aile-devlet ve mimar-devlet. İlk ifade, yazılı kaynaklarda "tanrı" olarak tanımlanan kralın baba figürünü üstlenmesinden kaynaklanır. İkinci ifadenin kökeninde, baba-devleti yönetenlerin, tarımsal artı-ürün üzerinden biriktirdikleri zenginliği (iktidarlarını görünür kılmak için) anıtsal eserlere yöneltmeleri vardır.**

Anıtsal bina inşaatları kuşkusuz muazzam miktarda doğal kaynağın şantiyelere ulaştırılmasını gerektirir. Nil kıyılarındaki ocaklardan elde edilen doğal kaynakların (Tura'dan beyaz kireçtaşı, Feyyum Vahası'nın kuzeyinden bazalt, Hatnub'tan kaymaktaşı, Asvan'dan granodiyorit) nakliyesi, doğu ve batı çöllerinden çıkanlara göre kolaydır. Ancak Mısır'ın iki ucunda konumlandıkları için Tura ile Asvan arasında kayda değer bir uzaklığın bulunduğu dikkate alınmalıdır. **Batı Çölü'ndeki grovak (gri kumtaşı) ocaklarını işletmek için Wadi Hammamat denen kuru nehir yatağını takip etmek gerekir. Başlıca bakır ve malakit yatakları da Sina'nın güneyindedir.** Herhalde buralara ulaşmak için önce Doğu Çölü geçiliyor, Kızıldeniz kıyısındaki Ayn Sokhna nahiyesine varılıyor, oradan da deniz taşıtlarıyla Sina kıyılarına gidiliyordu. Boya imalatı için ihtiyaç duyulan kırmızı kantaşı, Batı Çölü'ndeki

Ebu Ballas'tan elde edilir. Gnays ocakları ise, Aşağı Nübye'nin Toşka nahiyesinde bulunur. Eski Mısır sınırları dışındaki böylesi uzak bir bölgeden taş bloklar getirtmek için oraya düzenli sefer düzenlemek ve ocak çevresinde işçilerin ikametine uygun yerleşim alanları oluşturmak gerekir.

4. Hanedan devrinde, kralların tanrılaştırıldığı monarşi kültü ile güneş tapıncı biri diğerinden ayırt edilemez biçimde iç-içe geçmişti; 5. Hanedan zamanında bu özdeşlik kırılır ve piramit kompleksleri ile güneş tapınakları mekânsal düzeyde ayrılır.

Güneş tapınağı yaptırma geleneği, Beşinci Hanedan (2510-2340)'da başlar. Bu dönem, Güneş-Tanrı Ra Mısır mitolojisinin baş tanrısına dönüşür; Ra tapıncının başkenti Heliopolis, Mısır dini içinde merkezi konuma gelir. Yunanca anlamı "Güneş Kenti" olan Heliopolis'in Arapçası Ayn eş-Sems, "Güneşin Gözü"dür. Yaratıcı tanrı statüsünün Ptah'tan Ra'ya geçtiği MÖ. 26. yüzyılda krallara verilen Ra'nın oğlu unvanı pekişir; piramitlerin boyutu küçülür; yeni hanedanı simgeleyen güneş tapınaklarının önemi artar; önceki döneme damgasını vuran "aile-devlet" modelinin yerini de hanedan-dışı seçkinlerin devlet içindeki statülerinin (liyakatleri ölçüsünde) yükseldiği daha kurumsal bir yönetim anlayışı alır.

Kuramda bütün toprak firavunundu, ülkenin artı-ürünü krallık ambarlarında ve hazinelerinde toplanıyordu. Gerçekte ise memurlar aristokrasisine hatırı sayılır bir pay ayrılmaktaydı. Hiç değilse önceleri bu memurlar firavun tarafından atandılar ve onun keyfi istediği sürece görevlerinde kaldılar. Kral, mezar taşlarının belirttiği gibi, onlara ölümden sonraki yaşam için asal öge olan anıtsal mezarlar yapma hakkını bağışlayarak ve bunları yaparlarken yardımlarda bulunarak gözde memurlarına lütfedip tek tek ruh ve ölümsüzlük verebilirdi. Uygulamada, bakanlar ve valiler (yerel yöneticiler) sınırlı bir çevreden -hanedan çocuklarından, ilk fatihler örgütünün üyelerinden ve zamanla bağımlı kılınan bu tür yerel şeflerin ailelerinden-alınıyordu. Piramit çağından sonra valilikler babadan oğula geçen kalıtımsal makamlar oldu ve valiler, gerçi firavuna bazı vergiler verme, bazı hizmetlerde bulunma borcu altında idiyse de ilçeleri kendi mülkleri ya da kendi prenslikleri gibi yönettiler."¹⁶⁷

"Mısır'da tapınakların yükselişi, Eski Firavunluk döneminde, Firavunların piramitler kadar tapınaklar yaptırılarıyla başlamıştı. O dönemde din adamlığı, gönüllülüğe dayanan amatör bir hizmetti. Tapınakların etkinliklerini sürdürmeleri yolunda tapınak giderlerinin karşılanması için, Firavunlar tapınaklara toprak bağışlama geleneğini yerleştirmişlerdi. Yeni Firavunluk döneminde tapınaklar zenginleşmiş, din adamlığı kalıtsallaşmıştı. **20. Hanedan Firavunlarından III. Ramses yönetimi (MÖ 1194-1163) zamanında tapınaklar, Mısır'ın en büyük ekonomik gücü durumuna gelmişlerdi. Nüfusun % 2'si tapınaklarda köle olarak çalışıyordu. Mısır'ın ekilip biçilen topraklarının % 14'ü tapınakların elindeydi. Tapınakların elinde ayrıca 500 bin sığır, 88 parçalık bir filo, 53 işlik ve tekne yapılan dok bulunmaktaydı. Kısaca tüm Mısır'daki sığırların üçte biri, teknelerin yarısı tapınaklarındı.** Bu nedenlerle ve din adamlığının babadan oğula geçmesi nedeniyle bazı kaynaklarda bir "din adamları kasti" olgusundan söz edilebiliyor.

Tapınakların boyutları da hanedanların sayısı ile birlikte artmış görünüyor. En büyük tapınaklar, Yeni Firavunluk hanedanları zamanında yapılmıştır. Örneğin, yapımına Orta Firavunluk döneminin sonlarında başlanıp 200 yıl sonra Yeni Firavunluk zamanında bitirilen Karnak tapınağı, 1500 x 800 metre karelik bir alanı kaplamaktaydı. Yapımına Yeni Firavunluk döneminde III. Amenofis yönetiminde (MÖ 1380 dolaylarında) başlanan Luksor tapınağı ise giriş kapısından arka duvarına 260 metre uzunlukta idi."¹⁶⁸

"Mabetlerde firavun, çeşitli ayin ve kurban merasimlerini yürütmekle mükellef sayılmıştır. Mabet sayısındaki fazlalık nedeniyle Mısırlı din adamları firavunların vekili olarak görülmüştür... İnsanlar, tanrıya ibadet etmek ve tapınaklar yaptırmakla yükümlüdür çünkü tanrı aşkına hareket edeni tanrı ödüllendirecektir."¹⁶⁹

¹⁶⁷ İzzet ÇIVGIN, Mısır Eski Krallığı, 372-400

¹⁶⁸ Alaeddin Şenel, Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, 481-482

¹⁶⁹ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 12-13

“Mısır’da hemen her tapınak, mahalli kült ihtiyacına cevap verecek bir şekilde göre yapılmıştır. Bu binalar asıl planlarında, bütün bir din adamları zümresini barındıracak ve çeşitli ilahlara atfedilen hizmetlerin yapılmasına yarayacak kısımlara ayrılmıştır. **Tapınak, mabutların evi, heykel ve sembollerinin saklandığı mukaddes yer, aynı zamanda da kutsal sayılan hayvanların serbestçe girebildikleri bir binadır. Bu binalarda yapılan ayinler, büyük dini törenlerden ayrı, her gün belirli formüldeki dualarla ilah heykellerinin önünde yapılmakta ve bunları ya bizzat kral ve yahut da din adamları idare etmektedir. Her gün ve her mabette hemen hemen aynı şekilde yapılan bu ayinlerde genel olarak mabet içinde güzel kokular yakılmakta ve kadın din görevlileri müzik çalarak dans etmektedir. Tapınağın sadece büyük avlusuna alınan Mısırlılar ise, burada tanrılara kurbanlar adamakta, hediyeler vermekte, böylelikle tanrılara yaklaşabildiğini ve onları memnun ettiğini düşünmektedir.**

Mimarlık, firavunlar döneminin başından beri Mısır hükümdarları tarafından güçlerinin bir ifade biçimi olarak görülmüştür. Her firavun, Mısır tanrılarının tapınaklarını inşa etmek, genişletmek, ama aynı zamanda da kültlerine nezaret etmek zorundadır. **Tapınaklar aynı zamanda firavunu yüceltmek ve onun tanrısallıkla olan birliğini somutlaştırmak amacıyla inşa edilmiştir. Bu yapılar öncelikle kraliyet kültürüne yöneliktir.** Firavun için ölüm kültürü, onun ölümüyle birlikte hayata geçmektedir ancak tapınak, hükümdarın ve onu doğurmuş olan tanrısallığın eylemlerini yüceltmek amacıyla firavun hayattayken de etkindir.

Tapınmanın yöntemleri, ölü krallara sonsuz yaşam sağladığı öne sürülen yöntemlerden pek farklı değildir. Tek değişiklik, kral heykelinin yerine tanrı heykelinin bulundurulmasıdır ki, bu heykel tapınağın en dip noktasında, kapıları sadece yetkin din adamlarınca açılabilen bir bölmede bulundurulmuştur. Tapınakların bu en kutsal bölümlerine, belirli din adamlarından başka kimse girememiştir. Bu bölümlerde heykellerin günlük temizliği yapılmış, günlük ilahi ve ibadetler yerine getirilerek en taze ve lezzetli yiyecekler bu heykellere sunulmuştur. Bu sırada tapınağın değişik bölümlerinde de değişik ayinler yapılabilmıştır.

Mısır’daki diğer bir tapınak çeşidi ise, ölümlerinden sonra tanrılaşacak olan krallar adına yapılan “mezar tapınakları”dır. Mısır’ın kral mezarları, tüm özel mezarlara bir örnek oluşturmuştur. Kralların sonsuza kadar yaşayacak olması dünyanın, yani Mısır’ın uyum içinde yaşaması için çok önemlidir. Bu yüzden cesetlerinin bulunduğu mezarların önüne birer mezar tapınağı inşa edilmiştir. **Buraya da tıpkı tanrı heykelleri gibi kralın heykelleri konmuş, sunaklara her gün yiyecek bırakılmış, yapılan bir sahte kapı sayesinde de ölünün diriler dünyasına gelerek beslenebilmesi sağlanmıştır.** Tüm bu unsurların aşağısında da, vadide, onlara bir yolla bağlı bir kabul tapınağı yapılmıştır. Mezar tapınağına gelen malzemenin kabul ve yönetimi burada yapılmış, personel burada oturarak günlük hizmetler burada görülmüş ve kutlama hazırlıkları buradan yürütülmüştür. **Kral için yapılan günlük hizmetler arasında genelde günde iki kez yapılan, ölmüş hükümdarın dünyevi yemeğini sunma, heykellerin tuvalet-temizlik ve süslenme işlerini yapma, dua etme, çeşitli arınmalar, tanrının onuruna yere kutsal sıvılar dökme, bağışları taşıma ve hazırlama gibi bir dizi görev vardır. Sunulan yiyecekler ise en az on kümes hayvanı, bir öküzün en lezzetli kısımları, bol miktarda ve çeşitte ekmekler, bira vb. idi.**

Krallar için yapılan diğer bir mezar çeşidi olan piramit mezarların ise iç planları, inen ve çıkan uzun dehliz ve odalardan ibarettir. Kraliyet mezar tesislerinin etrafında, çevre mezarların tapınaklarında, saray mensuplarına, üst düzey memurlarla onların ailelerine, malzemeyi yakındaki tapınağa bırakılan adaklardan sağlayarak hizmet veren insanlar bulunmuştur. Hükümdar tarafından onurlandırılmış kişiler, temel gereksinimlerini karşılamalarına yetecek bir tür rant gelirine sahip olmuştur. Gelirin kaynağı ise, tapınakları gibi, ülkenin dört bir yanına yayılmış olan mezar arazilerinin işletilmesinden elde edilmiştir.

Tapınaklarda çalışan din adamlarının sayısı ile ilgili ise bir veri ya da bir tahmin yoktur. Görevli rahiplerin başında “kahinler”, bunların başında da “kahin şefi” yer almakta ve büyük tapınaklarda “birinci” den “dördüncü kahin”e uzanan hiyerarşik bir sıralama görülmektedir. Kahinlerden sonra “tanrı babaları” ve “saflar” gelmekte olup, ölüm rahiplerinin ve şölen ritüelinde görevli olanların da ayrı özel unvanları vardır. Tapınak çalışanları arasında yazıcılar, şarkıcılar, müzisyenler de yer almaktadır. Genellikle hatırı sayılır miktarlarda olup kralların bağışlarıyla daha da artan tapınak serveti, kendine bağlı memurları olan, üst düzey vekil sayılan “tapınak müfettişi” tarafından

yönetilmiştir.”¹⁷⁰

ESKİ MISIR'DA PAGAN İNANÇLARI

Pagan inançlarının ilk örneklerinden birini, kuşkusuz Firavunların ana yurdu olan Eski Mısır'da görüyoruz. Eski Mısır'da ruhun ölümsüzlüğüne ve onun çeşitli hayvan biçimine girebileceğine inanılırdı.¹⁷¹

Hükümdarlar, toplumun yerel tanrılarını kullanarak iktidarlarını güçlendirirdi. Kimi zaman toplumda revaç gören birkaç tanrının adı birleştirilerek saltanatlarının bekası sağlanırdı.¹⁷²

Bazı kişiler, birtakım mistik deneyimlerden sonra dünyada tanrılaşır, ölümden sonra ise direkt yaşayan tanrıya dönüşürdü. Nitekim İsa'nın ve Meryem'in tanrılaştırılması bu yolla gerçekleşmiştir.

“Eski Mısır'da öldükten sonra Osiris'le özdeşleşileceği umulurdu. Ama mürit olan kişi, **mysteria'lara (mistik deneyimlerle ilgili gizemli katılım)** eriştilerle zaten *bu dünyada* tanrıyla mistik özdeşleşmeyi sağlardı; başka bir deyişle, ölüm sonrası aşamadaki ruh değil, *yaşayan* birey “tanrılaşır”. Osiris nasıl İsis tarafından “yeniden canlandırılmışsa,” yeni adayın “tanrılaştırılması” da esas olarak tanrıçanın eseri idi. İsis'in evrensel, hatta tek tanrıça, Osiris'in de en üstün Tanrı konumuna yükseltilmesi, arkaik dönemde de bulgulanmış, çeşitli tanrılar en üst noktaya terfi ettirme yönündeki bir eğilimin uzantısıdır...

Erginlenme adayı ölümler diyarına iner ve dört kozmik elementin içinden geçerek geri döner; gece vakti güneşin ışıklarını saçtığını görür; bu imge, gece yeraltı dünyasından geçen Osiris-Re'ye gönderme yapmaktadır belki de. Aslında söylenebilecek tek şey, erginlenme adayının sonunda kendisini Osiris-Re veya Horus'la özdeşleşmiş hissettiğidir; çünkü sabah, oniki burcu simgeleyen oniki kat ritüel elbisesi giyen aday, başında hurma yapraklarından bir taçla, tapınağın tam merkezindeki bir yükseltinin üzerine çıkar. “O halde, güneşe öykünerek süslenmiş bir biçimde, orada bir heykel gibi durarak” Isis heykelinin önünde kalabalığa göründü. Metamorphoses'in kahramanı için, o gün “mysteria'ların bağrında yeniden doğuş günüydü.”

Erginlenme işlemi üçüncü gün ritüel niteliğinde bir şölenle tamamlandı... Mısır mysteria'larının Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında halk arasında çok yaygınlaşması, Meryem Ana'nın ikonografisine ve mitolojisine ilişkin bazı özelliklerin İsis'ten alınması, yapay ve etkisiz bir yeniden canlandırmanın değil, özgün bir dinsel yaratımın söz konusu olduğunu göstermektedir. Mysteria tanrılarını, İsis ve Osiris'in yeni epifanileri (görünümleri/ tezahürleri) olarak kabul edilmelidir. Üstelik, Yeni Orpheusçu ve Yeni Platoncu teologlar da bu Helenistik yorumları ele alıp geliştirecektir. Dionysos'la (o da öldürülmüş, parçalara ayrılmış ve dirilmiştir) özdeşleştirilen Osiris, Yeni Orpheusçu teolojiyi kusursuz bir biçimde yansıtıyordu: Tanrının kendini kurban etmesi, Bir'in çok içinde dağılması olarak algılanan kozmogoni, bunu izleyen diriliş, yani Çok'un başlangıçtaki Birlik içinde yeniden bir araya gelmesi.”¹⁷³

Hindistan'da ruh göçü inancı ise, yerel kültürlerden de etkilenerek ortaya çıkmıştır.

Eski Mısır'da yaratıcı tanrı olarak Re görülmüştür. Sonra hükümdarlara ve kabile liderlerine de Re'nin ruhu geçtiği ve onların da tanrı olduğuna inanılmıştır. Firavun, işte tanrılaştırılan bir kişiliktir. O, hem kral, hem rahip, hem de güneş tanrısının oğludur.

¹⁷⁰ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 61-62

¹⁷¹ “Mısır, tam bir büyü ülkesidir... Mısırlılar ruhu ölümsüz kabul ediyor ve çeşitli hayvan suretlerine girebileceğine inanıyordu, ama onlarda genel bir ruh göçü kuramının hiçbir izine rastlanmaz.” Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 231

¹⁷² “MÖ II. yüzyılın başında, Ptolemaios Soter hem Mısırlıların hem de Yunanların üstün kabul ettiği bir tanrının yardımıyla saltanatını güçlendirmeye karar verdi. Böylelikle Serapis'i, büyük ulusal tanrı konumuna yükseltti. Serapis'in etimolojisi ve vatani hâlâ tartışmalıdır. Adı genellikle Oserapis'ten, yani “Osiris-Apis”ten türetilir. Yeni tapınımın başarısını asıl sağlayan, İsis ve Osiris'in büyük saygınlığı oldu. Yeni İmparatorluğun teologları Osiris ile Re'yi birleştirerek, görkemli bir dinsel sentez geliştirmişti; birbirlerini tamamladıkları kabul edilen bu iki büyük tanrı, sonunda özdeşleştirildi. Osiris'in halk arasındaki yaygınlığı durmadan artıyordu; çünkü öldürüldükten sonra ölümü yenip, İsis ve Horus sayesinde tekrar “canlandırılan” tek Mısır tanrısı oydu.” Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 332.

¹⁷³ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 334-335

Piramit mezarları da, öteki hayata inançlarının bir sonucudur. Ölümünden sonra gerekecek her türlü eşya, piramitlerin içinde yer almıştır.

Re'nin ruhunu taşıdığına inanılan ve tanrılaştırılan isimler, evrensel tanrı değil, kendi alanında üstün yetkiler ve nitelikler verilen tanrılardır.

“MÖ 2500'lerde, güneş tanrısı Re Mısır'da en önemli tanrıdır; yaşam, ölüm ve yeniden doğuş tanrısı olan Osiris'e olan inanç çok yaygındır ve diğer bütün inançlardan daha önemlidir. Büyük piramitler inşa edilmiş ve Piramit Belgeleri, dinsel fikirleri yazılı bir biçimde ortaya koymuştur. İlk zamanlardan itibaren Mısırlılar, insanlarda ilahi bir yön bulunduğuna ve bir insan öldüğünde bu dünyadaki hayatı terk edip başka bir dünyada hayata başladığına inanmışlardır. Firavun, kişiliğinde hem insan hem de tanrı özelliklerini birleştirmiştir. O, hem kral hem rahip hem insan hem de güneş tanrısının oğludur. Mısır kral ve kraliçelerinin piramit mezarları, Mısırlıların öteki hayata inançlarının birer kanıtı olarak bugüne dek ayakta kalmıştır. Sadece mumyalanmış cesetleri değil; bir kralın, ölümünden sonraki yaşamda kendisine gerekecek her şey piramitlerde vardır.

Kral Tutankamon'un mezarı açılınca, arkeologlar inanılmaz bir zenginlikle karşılaşmışlardır: Heykeller, duvar resimleri ve günlük hayatı betimleyen yazılar, mobilyalar, ev aletleri, peruklar, mücevherat, oyuncaklar ve müzik aletleri. Altından yapılan ve mücevherlerle süslenen pek çok eşya, bir güzellik anlayışını ve eski uygarlıklar arasında benzerine rastlanmayan, hatta aslını söylemek gerekirse şimdiye kadar daha üstünü yapılamamış, anlaşılması güç bir tasarım ve ayrıntı yeteneğini ortaya koymaktadır. İlk zamanlardan itibaren Osiris, Nil ve tahıl tanrısıdır ve tıpkı Nil gibi, bütün yaşamı beslemiştir. Kendi topraklarında ve komşu diyarlarda insanlara, hangi tohumların ekileceğini, toprağın nasıl sulanacağını ve istenmeyen su taşkınlarının nasıl önleneceğini öğretmiştir. Nil Nehri'nin taşması, kuruması ve tekrar taşması; Osiris'in yaşaması, ölmesi ve yeniden hayata dönmesi demektir.”

“Osiris, hem tanrı hem de insandır. Bir tanrının oğlu olarak Osiris, hem yeryüzünün hem de Mısır'ın kralıdır, ayrıca hem verimli hem de başarılı olmayı sağlar. Her insan gibi Osiris de yaşamış ve ölmüştür. Osiris öldükten sonra babası ve güneşin ulu tanrısı olan Re, onu, tanrıların ve öteki dünyanın kralı yapar. Tanrılar, Osiris'e, hayata dönmesi için yardım ettikleri gibi, yaşamları boyunca iyi işler yapmış insanlara da ölümünden sonra tekrar hayat bulmaları için yardım edebilirler. Osiris'in oğlu olan Horus, Osiris öteki dünyanın efendisi olduktan sonra, babasının yeryüzündeki görüntüsü haline gelir. Aslında Horus, Osiris'in yeniden dünyaya gelmiş bir şeklidir. Babasının krallığını miras almış ve babasının hükümdarlığında var olan düzeni, adaleti ve zenginliği yeniden kurmuştur. Osiris'in kız kardeşi ve karısı olan İsis, Mısır'daki en büyük tanrıçadır. Büyük Tanrıça, Ana Tanrıça, Yeşil Ürünlerin Hanımı ve Bereket Efendisi gibi adları vardır. Osiris'in ağabeyi ve düşmanı olan Set, evrendeki kötülüğü simgeler. Doğal olarak iyiliğin gücünü temsil ettikleri için, Osiris ve Horus'a karşı entrikalar çevirir. Ancak tanrılar da Set'i yok edememişlerdir. Kötülük dünyadaki varlığını sürdürecektir. MÖ 2500 ve MÖ 1500 yılları arasında Osiris, yavaş yavaş güneş tanrısı Re kadar önem kazanmıştır. Osiris ve İsis, annelerinin rahmini paylaştıklarından beri birbirlerine karşı sevgi beslediler. Zamanı gelince de karı koca oldular.”¹⁷⁴

“Aşağı yukarı MÖ.2500'lü yıllarda yazılmış bir metinde “Ra onu (yani firavunu) doğurmuştur” diye yazmaktadır. İlahi iradesiyle o zevcesine hulûl etmiştir ve oğlu da yine onun gibi tanrının temsilcisidir. (*Schimmel*, Dinler Tarihine Giriş, 42) Yeryüzündeki bu tanrı temsilcisinin, ölümsüz olduğu için öteki insanlara da ölümsüzlük bağışlayacağına inanılmıştır. Bu inancın altında firavuna boyun eğilmesini sağlayacak güçlü bir güdüleme de yatmaktadır. Firavuna karşı çıkmanın cezası öteki dünya yaşamına ilişkin tüm umutların yitirilmesi anlamına gelecektir. Firavunların ilahlaştırılması, onların tanrıların temsilcisi olduklarına olan saf inancın yanı sıra, biraz da firavunların, ellerindeki yönetimi daha da sağlamlaştırması amacıyla siyasi içeriklidir.”¹⁷⁵

¹⁷⁴ Donna Rosenberg, Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi, 252-259

¹⁷⁵ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 14

ESKİ MİSİR'DA KUTSAL SIĞIR VEYA ÖKÜZ İNANCI

Hayvanlar zamanla evcilleştirilmiş, onlardaki güç ve sevimli özellikler, mitolojiye dönüşmüştür. Bunun sonucu farklı ülkelerde bazı hayvanlar, tanrının ruhunu taşıyor diye kutsal görülmüştür.

“İnek, öküz, boğa gibi büyük baş hayvanlar insanlar için ilk başta av olurken daha sonra evcilleştirilerek yerleşik yaşamın önemli bir parçası olmuşlardır. Yerleşik yaşamda insan için en değerli hayvanlardan biridir, et, süt ve derisinin yanı sıra tarla sürmek ağır yükler taşımak ve arabaları çekmek için kullanılmıştır. Bereketli ve güçlü olmasının yanında anaç bir hayvan olarak farklı mitlerde yer almıştır.

İlk olarak yaklaşık 10500 yıl önce Türkiye'nin yakınlarında günümüz inek ve öküzün benzeri hayvanların ataları evcilleştirilmiştir, seçilerek çoğaltma sayesinde günümüz inek türleri oluşmuştur. İnsan için her alanda fayda sağlayan bu hayvan mitolojilere de yansımıştır. Yunan mitolojisinde Zeus'un beyaz bir boğaya dönüşerek kral Agenor'un kızı Europa'yı (İngilizcede Avrupa yani Europe ismi buradan gelir) kaçırdığı bir efsane vardır. Mısırdaki kutsal kabul edilen Apis öküzü vardır, bu öküzün tanrı Ptah'ın ruhunu taşıdığına ve reenkarne olduğuna inanılır.”¹⁷⁶

Öküz veya boğayı kutsama, başlangıçta Sümer inançlarında göze çarptığı gibi hemen bütün ilkel inançlar da görülür. Zamanla eski Mısır, Yunan ve Roma inançlarını da etkilemiştir.¹⁷⁷

Hindistan'da Zebu sığırı kutsal görüldüğü gibi, Eski Mısır'da da belli özelliklere sahip bazı öküzler kutsal görülüp tapınmanın aracı olmuştur. Bu öküzün bazı fiziksel özelliklere sahip olması gerekiyordu.

“Bunlar; gövdesinde beyaz lekeler, başında üçgen sekinde beyaz bir işaret, sırtında akbabaya benzeyen bir şekil, sağ yanında hilal biçiminde bir belirti ve dilinin üzerinde hamam böceğine benzer bir işaret ve kuyruk tüyleri çift olan siyah öküz idi. Bu hayvanın, Memphis bölgesinin yöresel tanrısı olan Ptah'ın ruhunu taşıyıp taşımadığına ancak rahipler karar veriyordu.

Bu özelliklere sahip olan öküze Apis Öküzü deniyordu. Bu öküz, Memphis'deki Ptah Mabedi'nin karşısına yapılmış olan bir tapınakta çok büyük bir özen ve dikkatle rahiplerce bakılıyor. Gündüzleri belirli saatlerde hava alması için avluya çıkartılıyordu. Kutsanan bu öküzün her hareketinden, tapınaktaki rahipler bir anlam çıkartıyorlardı. **Bu hayvanın ölümü, Mısırlılar için büyük bir mateme neden oluyordu. Rahipler, derhal ölen öküzle aynı fiziksel özelliklere sahip yeni bir öküz arıyordu. Yeni Apis Öküzü'nün bulunup meydana çıkarılması ise büyük sevinç gösterileriyle kutlanıyordu.**

Bu arada ölen Apis Öküzü mumyalanır ve büyük bir cenaze töreniyle Sakkara'da bulunan yeraltı galerilerindeki lahitler içerisine konulurdu. Ölünce, tanrı İsis'den dolayı İsis-Apis olarak anılan bu hayvan için, "Serapeum" denilen tapınakta ayinler düzenlenir. Yeni bulunan Apis Öküzü, hemen ölenin yerine geçer ve bu şekilde eski totem geleneği yaşatılmış olurdu.”¹⁷⁸

“Kutsal Apis boğası Memphis'te bulunurdu ve Serapum'da büyük bir kitle halinde Apis boğalarının mezarı bulunuyor... Tapınakların biri, Nil'in batı kıyısındaki Sakkara yakınlarında, Memphis'in yerel tanrısı Ptah'ın kutsal hayvanları Apis boğalarına mezar olarak yapılmıştır. Daha MÖ 1400'lerde boğa mezarlığı olarak kullanılan bu tapınağın ana galerisi ile ek odaları II. Ramses döneminde (MÖ 1304-1237) yapılmıştır. Sonraki firavunlar da yeni odalar inşa ettirmişlerdir. Yapı, hem ölen Apis boğaları

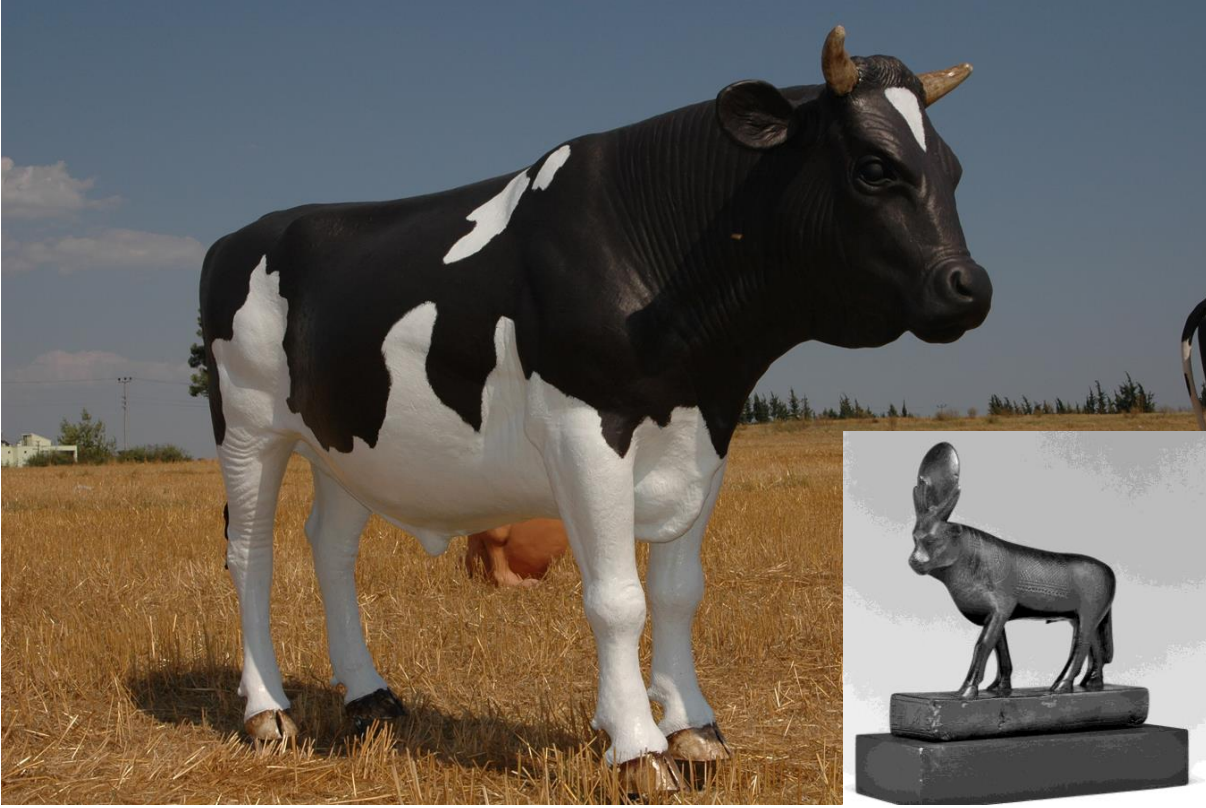
¹⁷⁶ Cansu Tanpolat, Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri, 38

¹⁷⁷ “Boğa. (Sümer) Bolluk ve güçlülük simgesi... Hayvan tapınımının en önemli tanrılık hayvanlarından biri olan boğa'ya ilkin Sümer inançlarında rastlanmakla birlikte boğanın kutsallığı inancının hemen bütün ilkel inançlarda yer aldığı görülür. **Bütün mitolojilerde boğa, dölleme ve kuvvet olarak erkeklik gücünü simgeler.** Sümerlerde boğa, erkek-insan başlı olarak tasarlanmıştır. Boğa tapınımı, bütün Sâmî dinlerinde süregelerek Antikçağ Yunan ve Roma inançlarına kadar gelmiştir. **Boğa, eski Yunan'da Zeus'un, Roma'da Jüpiter'in simgesidir.**” Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Boğa

¹⁷⁸ Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, 418.

için bir mezar, hem de öldükten sonra Osiris'le ilişkilendirilerek, Osiris-Apis adını alan tanrı Apis'e adanmış bir tapınak işlevi görmekteydi.”¹⁷⁹

“Esasında Ptah Türkçe put kelimesidir ki mavi yani gök demektir. Zaten semanın rengi de bu halde olduğu için gök denilmiştir. Mısır lisanında da Pt gök demektir.”¹⁸⁰

Eski Mısır'da tanrı Ptah ve Osiris'in ruhunun Apis Öküzü'nün içine girdiğini, bu tanrıların bir enkarnasyonu¹⁸¹ olduğuna inanılırdı. Bu yüzden, bu öküz kutsal görülür, ona saygı gösterilmesi durumunda bereket umulurdu.¹⁸² İsrailoğullarının edindikleri buzağı da verimlilik sembolü idi.¹⁸³

“Tanrı Ptah'ın vücudunun altından oluştuğu da tasavvur edilmiştir. Ptah'ın yeryüzündeki cisimlenmiş şekli, erkeklik ve verimliliği temsil eden bir öküzdü. Bunun için çok eski devirlerden itibaren Memfis civarında yetiştirilen öküzlerden biri Ptah'ın "kutsal ruhu" olarak görülür ve ayrı bir ihtimama tâbi tutulurdu. Bunun, tanrı Ptah'la insanlar arasında aracı olduğu kabul edilir ve ölünce tanrısal bir varlık olarak mumyalanır, büyük bir lahite konular ve törenle gömülürdü. Hap adı verilen bu öküzle yine Memfis'te tapılan, Yunanlılar tarafından Apis olarak adlandırılan tanrının sembolü öküzün aynı olup olmadığı net olarak bilinmemektedir, ya da tanrı Ptah'la Apis özdeşleştirilmiştir. Bu şekilde Hap öküzünün anası olan ineğin bir güneş ışını tarafından döllenildiği Herodot tarafından anlatılmıştır.”¹⁸⁴

¹⁷⁹ Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri, 112,143

¹⁸⁰ Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri, 60

¹⁸¹ **Tanrı'nın veya onun ruhunun insan veya hayvan gibi başka bir varlığın içine girerek varlığını bir süre orada geçirmesi; Sanskritçe avatar; Arapça hulûl deniyor.**

¹⁸² “Apis, eski Mısır'da güneş diski ve kıvrılmış kobra suretlerini taşıyan bir boğa şeklinde tasavvur edilen bir ilahi varlıktır. Ptah (eski Mısır'da yerel yaratıcı tanrı)'ın kutsal hayvanı olarak kabul edilen Apis'i temsilen, Memphis'de gerçek bir boğa bulundurulur. Bu Ptah ve Osiris'in bir inkarnasyonu olarak görülürdü. Başlangıçta Nil tanrısı Hapi biçiminde olan Apis, muhtemelen bereketle ilişkili bir uluhiyet olmalıdır.” Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, 37.

¹⁸³ “Altın Buzağı, İsrail oğullarının çölde, Hz. Musa'nın Turi Sina'ya çıkışında yaparak tapınmaya başladıkları buzağı şeklindeki put, verimlilik idolüdür.” Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, 27.

¹⁸⁴ Mürüvvet Kurhan, Eski Mısır Kraliyet Tanrısı Ptah, 272

Eski Mısır'da yalnızca Apis Öküzü'ne değil, inek de tapınma nesnesi olmuştur.¹⁸⁵ **"Ayrıca Eski Mısırlılar, gök tanrısını çok büyük bir inek olarak düşünürler ve ona "Hathor" adını verirler. Dünya onun ayakları altında durur ve karnında ise yıldızlar parlar. Hint mitolojisinde ise inek en kutsal hayvandır. Günümüz Hindistan'ında bir ineğin öldürülmesi şiddetle günahıdır."**¹⁸⁶

Bu arada Mısırlıların her öküzü değil, yalnızca Apis öküzünü kutsadıklarını ve ineği kurban etmediklerini görüyoruz.

"Temiz öküzleri ve genç danaları bütün Mısırlılar kurban ederler; ama inek kurban edilemez; bunlar İsis'in kutsal hayvanlarıdır. İsis ayınlarında ağaçtan bir inek taşınırdı."¹⁸⁷

"Mısırda insan vücutlu fakat hayvan başlı tanrıların da öncesinde eyaletlerde canlı hayvanlar birer totem sembolü olarak kullanılmış ve onlara tapılmıştır. İşte bu eski fikirden kalma bir anlayışla, tarihi devirlerde bile kendisine tapılan canlı hayvanlar olmuştur. **Bunların en önemlisi hiç şüphesiz asıl kült yeri Memphis'te olan Apis Öküzü'dür. Onun kültü geç zamanlara kadar yayılmış ve devam etmiştir.** Bu öküzü bazen "Serapis" adı altında da hürmet edilmiş, Sakkara'daki Serapeum Mabedi'nde pek çok Apis Öküzü mumyası bulunmuştur. Bu kutsal öküzün, öldükten sonra başka bir bedende yeniden doğacağına olan inançla gömülmesi bir ritüel haline gelmiştir. Siyah renkli, beyaz lekeleri olan bu öküzün, başında üçgen şeklinde beyaz bir işareti taşıması, sırtında akbabaya benzeyen bir şekil, sağ yanağında bir hilal ve dili üzerinde de hamam böceğine benzer bir işaret bulundurması gerekmiştir. Bu hayvanın kutsallaştırılması tarihi devirlerde bütün Mısır'a yayılmış, ancak asıl merkez Memphis'te hayvanın beslenerek muhafaza edilmesi sağlanmıştır.

Apis Öküzü, Ptah ilahının canlı numunesi olarak görülmüştür. Ptah bu hayvanın içindedir (enkarnasyon/ hulul/ete kemiğe dönüşmüş) ve bunu da ancak rahipler anlayabilmektedir. Apis Öküzü, yaşadığı müddetçe Memphis'te Ptah Mabedi'nin karşısına yapılmış olan bir mabette, büyük bir özenle rahipler tarafından bakılıp beslenmiştir. **Gündüzleri belli vakitlerde avluya çıkarılan ve her hareketinden bir mana çıkarılmaya çalışılan Apis Öküzü ölünce Mısırlılar büyük üzüntülere gömülmüş, yeni bir Apis Öküzü'nün bulunması da tam tersine sevinç gösterilerine sebep olmuştur.** Ölen öküzler mutlaka mumyalanmış ve lahitlerine konarak yeraltı mezarlarına gömülmüştür. Hatta bu kutsal öküzlerin cenaze merasimlerinde firavunlar onlara mezarlarına kadar eşlik etmiş, **bu öküzler şerefine dev heykeller inşa edilmiştir. Bu öküzün enkarnasyonunun Mısır dilindeki ismi "seker" olup bu isim Ptah'la birleştirilmiş ve "Ptah-Seker" isminde ikili bir tanrı haline getirilmiştir.** Diğer tanrılardan farklı olarak bizzat canlı bir hayvan numunesine tapınma, Mısırlıların en iptidai fikirlerinin ürünü olarak din hayatına girmiş ve yerleşmiştir."¹⁸⁸

ÖKÜZ VE ALFABE

Öküz insanlık tarihinde o kadar önemlidir ki Alfabe'nin ilk harfi bile öküz anlamına gelmektedir.

Arapça'da Elif, Yunanca'da Alpha, İbranice'de Alef, Latince'de A harfleri Alfabe'nin ilk harfi olup aslı MÖ 3 binli yıllarda yaşayan Fenike alfabesinden gelmiştir. Alpha, öküz veya öküz başı demektir. Fenikeliler, MÖ 2.500'lerde Mısırlıları etkilemişlerdir. Fenikeliler, sonraki dönemlerde Mısırlıların, daha sonra Asurların egemenliği altına girmişlerdir. Daha sonra Kartaca'yı kurmuşlardır. Onlara Batılılar Fenikeliler, Doğulular Kenaniler, Yahudiler Sidonlular adını vermiştir. Fenikeliler, Sami/Semitik (Arapça, İbranice, Aramca ve Süryanice'nin atası) dili konuşurlardı. Fenikeliler (Kenaniler), Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasındaki bölgede yaşadılar. Onlara İslam'ı İbrahim ve İshak peygamber anlatmıştır.

¹⁸⁵ "Genel olarak tapma konusu olan bir hayvan da Hatur namını taşıyan bir inek idi ki bu da göktanrıyı temsil ediyordu. Buna Hor'un zevcesi nazarıyla bakılıyordu." Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, 65

¹⁸⁶ Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, 418.

¹⁸⁷ Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri, 122

¹⁸⁸ Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnanıcı, 37

Fenikeliler, tanrıları dişil ve eril tanrılardan oluşup çoktanrıci idiler. En büyük tanrıları; efendi, koca veya kral anlamında Baal, bereket tanrıçası Astarte, tarım tanrıçası Atargatis idi. Baal veya diğer adı Tammuz, Kartacalıların, yağmurları ve fırtınaları yöneten en büyük verimlilik tanrısıdır. Baal, sonraları Bel ve Hubal olmuştur. Uğruna çocuklar kurban edilirdi. Astarte, daha sonra Mısırlılarda öküze sembolize edilen İsis'tir. Atargatis ise üretken, doğurgan koruyucu kadın tanrıçadır.¹⁸⁹

ESKİ MISIRDA KADININ SİYASİ VE SOSYAL KONUMU

“Mısırlı erkek ergenliğe ulaştığında kendine uygun bir eş aramaktaydı. Kızlar ise ilk adet görmelerinden sonra evlendirilirdi. Erkekler kızlara göre, yaşça daha büyük evlendirilirdi. Mısır da genellikle evlilikler tek eşliydi. Eski Mısırdan günümüze kalan birçok belgeden kişilerin, kadınlara iyi davranması için uyarıldığı görülmektedir

Eski Mısır'da kral olabilme hakkı kralın birinci eşinden doğan ilk oğluna verilirdi. Veliyaht prensin yaşının çok küçük olması durumunda anneleri onlara vekâlet ederdi. Kralın kendisinden sonra yerine geçecek herhangi bir varisinin olmaması halindeyse önemli siyasi veya askeri görevlerdeki asillerden birinin tahta geçmesiyle yeni bir hanedan yönetimi ele geçirirdi.

Firavunun bir asıl eşin yanında pek çok eşi bulunurdu. Kralın esas eşleri Mısırlı olurdu. Daha önemsiz eşler ise Hititli, Mitannili ve Babilli prensesler arasından seçilirdi

Mısır kraliyet ailesi içinde kardeş evliliği oldukça yaygın bir evlilik türüdür. Mısır dilinde kız kardeş, sevgili kelimesiyle eş anlamıydı. Kardeş evliliği Eskiçağ toplumlarında yalnızca Mısırlılara ait değildir. İnkalarda da kardeş evlilikleri bulunurdu. Mısırdaki krallık **kanının temizliğini korumak için** geleneklere göre firavunların kız kardeşleriyle evlenmeleri gerekirdi. Mısır hukukunda akrabalar arasında yapılan evlilikler suç unsuru olarak kabul edilmez, bir firavun kızı veya kız kardeşi ile evlenebilirdi.

Mısır tapınaklarında ‘tapınak fahişeliği’ âdeti bulunmazdı. Hatta cinsel temastan sonra, tapınaklara veya mezarlara girilmesi yasaktı.

Eski Mısır Kanunlarına göre kadınlar da erkekler gibi miras bırakabilme, mirastan pay alabilme, dava açabilme, mahkemede şahitlik yapabilme, evlat edinebilme ve kendilerine bakmayan çocuklarını evlatlıktan reddedebilme, mal ve mülklerinin tasarrufunu kontrol altında tutabilme haklarına sahiptiler. Eşlerinin ölmesi halinde devlet tarafından evin reisi olarak kabul edilirdi. Kadınlar istedikleri zaman hizmetçi ve köle edinebilirler ve istedikleri zamanda kölelerine özgürlüklerini verebilirlerdi.

Eski Mısırdaki birden fazla kadınla evlenmek kanunen yasaklanmamıştı, ancak özellikle ekonomik nedenlerden dolayı toplumda çok eşli erkeğe rastlanmazdı.

Eski Mısırdaki boşanma gayet normal bir durum olarak karşılanırdı ve boşanan kişiler tekrar evlenebilirlerdi. Kadınlar da boşanma hakkına sahipti. Boşanan kadının, evlilikten önce sahip olduğu mal ve mülkü koruma altına alma hakkı vardı. Boşanmak isteyen çiftin oturdukları ev, kadına aitse erkeğin bu evi terk etmesi beklenirdi. Aksi durumda kadın, anne ve babasının evine dönerdi. Boşanma, kadının herhangi bir suçu olmadan gerçekleşmişse erkek kazancının üçte birini kadına nafaka olarak verirdi. Zina suçu sabitlenen kadına ise hiçbir şey verilmezdi. **Toplumdaki boşanma nedenleri, zina, erkeğin kadına fiziksel veya manevi eziyette bulunması, kadının çocuk sahibi olamaması ya da erkek çocuk doğuramamasıydı.**

Mısırlı erkeğin sözü evde kanun gibi geçerliydi. Karısına kızan bir erkek onu hapsedebilirdi. Kadınların bazen erkeklerden dayak yedikleri olurdu. Ancak ölçüyü aşan erkekler ‘100 kırbaç’ yiyebilir veya karlılarıyla ortak olan mallarından vazgeçmek zorunda bırakılırlardı.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ “Fenike dilinde adı alf olup “öküz” anlamına gelir. Buradan İbrânice ve Arâmice’ye alef, Yunanca’ya alpha, Arapça’ya elif olarak geçmiştir. Şekil itibariyle Mısır hiyeroglif yazısına dayanan harf, bu yazıda boynuzlu bir öküz başı ile gösterilirken zamanla üslûplaştırılarak çizgiler halinde yalınlaşmış, Fenike alfabesinde yine boynuzlu bir öküz başının kuş bakışı biçimine dönüşmüştür. Fenike, Yunan ve Latin alfabelerinde de bu kuş bakışı şekil muhafaza edilmiş, ancak yönü değişmiştir. Aynı şekilde küçük a harfi boynuzlu bir öküz başını sembolize etmektedir. Arapça’daki sülüs stili elif de (ا) yandan bakıldığında boynuzlu bir öküz başını andırır veya Fenike alfabesindeki şeklin bir bacağına zamanla kaybolması sonucu bu hale gelmiş olabilir. Soğd ve ondan etkilenen Uygur alfabelerinde de bu şekil hâkimdir.” İslam Ansiklopedisi, Harf Maddesi

¹⁹⁰ Fitnat Şimşek, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu’da Kadın, 12-37

ESKİ MİSİR'DA MONOTEİST DEVRİM

Firavunlarıyla meşhur Eski Mısır'da 18. Sülale döneminde IV. Amenhotep (Akhenaton)¹⁹¹ ve onun yakın akrabaları 20-30 yıl gibi bir süre tektanrıcılık inancını yerleştirmeye çalışmış ve halka yeterince inemese de, çoktanrıcılık egemen olduğu bir ülkede kısmen başarılı olmuştur:

“Hanedanlıklar devri (XVIII. Sülale) Mısır'ının, tanrı inancında en farklı ve devrin şartlarına aykırı süreç, hiç şüphesiz ki XVIII. sülale firavunu IV. Amenhotep (Akhenaton)'in gerçekleştirdiği reformasyon süreci olmuştur.

Babası III. Amenhotep'in çağı (MÖ.1370- 1352), Mısır İmparatorluğu'nun gücünün zirvesine ulaştığı, aynı zamanda da Amon-Ra'ya tapınmanın o çağın saf güneş tanrısı inancına dönüşmeye başladığı bir çağ olmuştur. Evrensel tarih içinde “aykırı düşünceli kral” olarak anılacak olan IV. Amenhotep'in fikirlerinin, kısmen III. Amenhotep zamanında, saraydaki teologlar ve din yazarları tarafından doğrulduğunu ve artarak geliştiğini söyleyebiliriz.

IV. Amenhotep, gerçekten de Mısır'daki tanrılar panteonunda, o ana dek belki de akla gelemeyecek bir değişiklik yapmaya karar vermiş ve bunu da hiç çekinmeden uygulamıştır. O ilk önce bütün Mısır tanrılarını kaldırarak hepsinin yerine bir tek ve canlı bir tanrı olarak gökteki “Aton” dediği güneş kursunu yerleştirmiştir. O döneme göre yaptığı bu değişiklik bir nevi monoteizmdir diyebiliriz. Yaptığı değişikliğin kalıcı olmasını isteyen IV. Amenhotep ayrıca Amon-Ra kültürüne katı bir şekilde bağlı olan Teb'i terk ederek, başkenti Orta Mısır'daki Tell-el-Amarna şehrine taşımıştır. Zamanında hayvan başlı insan figürleri ve diğer tanrı isimleri kısmen kaybolmuş, Osiris'in ismi bile abidelerden silinmiştir. O, Amenhotep ya da Amenofis yani “Amon memnundur/ hoşnuttur” manasındaki ismini dahi Akh-en-Aton yani “Aton'a Hizmet Eden” manasındaki isimle değiştirmiş ayrıca Amon rahibinin elinden de tanrının mülklerini yönetme yetkisini almıştır. O sadece “Amon”u bir kenara atmakla kalmayarak, seleflerinin adlarını da rafa kaldırmış; Karnak'taki Ptah tapınağından Ptah ve Hathor'un adlarını sildirmiş, III. Tutmosis'in Karnak'ta sütunlarının bulunduğu salondaki İsis, Atum vb. adları da kazıtmıştır. Akhenaton ayrıca bütün sihir, büyü ve hurafeleri de yasaklamış hatta figürasyon sanatının hiyerogliflerde hiç düşünülmeden kullanıldığı bir dönemde ressamların Aton'un suretini çizmelerine de yasak getirmiştir. Çünkü gerçek bir tanrı görülemez ve dokunulamaz olandır, o her zaman ve her yerde vardır.

Akhenaton'un dininde, din monoteist karakterli olduğu için eski resmi dine göre büyük bir sadelik görülebilmektedir. Bu yeni anlayışta ne bir heykel, ne de kapalı bir mabet mevcuttur.

Akhenaton'un dininin temel akidelerinden biri de yalana karşı mücadele ederek hakikate erişmektir.

Şüphesiz ki Akhenaton'un güneş kursu olarak betimlediği Aton kültü de, o devirde ortaya çıkmış bir kült değildir. Bu isim, önceki firavunlar zamanında da vardır ve güneş kursunu belirtmek için kullanılan bu “Aton” ismine, Piramit Metinleri'nde de rastlanmıştır. Yani çok önem verilmemekle beraber, önceki firavunlar zamanında da bu ismin mevcut olduğunu bilmekteyiz. Akhenaton'un yaptığı; Aton'a, Amon-Ra'nın yerini vermek olsa da yine de Aton fikrinin ilk kez ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir.

Tanrı tasvirini yasaklayan Akhenaton'un, güneş ve onun ışıklarını bir sembol mahiyetinde kullandığını da düşünebiliriz. Aton öyle bir tanrıdır ki yeryüzünde, gökyüzünde ve öteki dünyada her şeye kadirdir ve ne şekilde olursa olsun diğer tanrıların işlevlerine ihtiyacı yoktur. Akhenaton'un tanrısı Aton, her ne kadar öldükten sonra öbür dünyada hakim olan tanrıysa da; Akhenaton'un, ölümden sonra yaşamak gibi Mısırlılar için büyük önem taşıyan bir olguyu çok da önemsemediğini görmekteyiz. O, bilimin de sonradan ortaya çıkaracağı gerçekleri, şaşılacak bir önseziyle keşfetmiş ve yeryüzündeki tüm yaşamın kaynağı güneş ışınlarının enerjisini kendi tanrısının gücünün bir simgesi olarak görmüştür. O, hakikat ve adalet ilkesi olan maata uygun yaşadığı için kendine övgüler sunmuştur. Onun tanrısı Aton, artık belli bir ülke ya da bir kavmin tanrısı olma özelliğini taşımaz, o evrenseldir.

¹⁹¹ Akhenaton, Hz. Yusuf'un kızının oğlu olduğu iddia edilmiştir. Buna göre Akhenaton'un annesi Tia'dır. Tia'nın babası ise Yuya, yani Hz Yusuf'tur. <http://www.derki.com/ezoterik/akhenatonla-ezber-bozmak/>

O, bütün insanları -sadece Mısırlıları değil- değişik renk, şekil ve dille yaratıp, farklı iklimlere yerleştiren tanrıdır. Böylece Akhenaton, tanrısını evrenselleştirerek, başka milletlerden insanlara da Aton'u yüceltme imkânı vermiş olmaktadır. Çünkü onun tanrısı, diğer tanrıların yaptıkları her şeyi tek başına yapabilen bir tanrıdır.

Eski kùltten farklı olarak, ilah bu dinde insan ya da hayvan olarak bir put şeklinde değil, adalet mefhumunu simgeleyen ve her tarafa eşit bir şekilde saçtığı ışınlarıyla sadece yuvarlak ve kırmızı renkte bir güneş olarak çizilmiştir.

IV. Amenhotep, saltanatının altıncı yılında ismini değiştirerek Akhenaton adını almıştır. Onun saltanatının ilk altı yılını Teb Dönemi, ismini değiştirdikten sonraki bölümü de Amarna Dönemi diye adlandırabiliriz. O her ne kadar iktidara geçer geçmez Amon başrahibinin siyasi kuvvetlerini kaldırmışsa da saltanatının ancak ikinci yılında Amon-Ra yerine Aton ismini kullanmıştır. Gerek Teb döneminin, gerekse Amarna Döneminin önemli şahsiyetlerinden biri de hiç şüphesiz Akhenaton'un eşi Kraliçe Nefertiti'dir. O, monarşi içinde daima önemli bir mevki işgal etmiş, adına Karnak'ta bir anıt adanmıştır.

Bu dönemde özellikle heykeltıraşlıkta tamamen realist bir üslup hakim olmuş, heykellerinde son derece kusursuz fizikleriyle dikkat çeken eski firavunların yerine Akhenaton'un heykelleri, bütün vücut kusurlarını dahi gösterecek derecede realist bir biçimde yapılmıştır. Ancak bu tabiata uyma ve onu olduğu gibi canlandırma fikri, IV. Amenhotep'in hayatı ile sınırlı kalmış, onun ölümünden sonra yine eski tarza dönmüştür.

Amarna Çağı, her ne kadar tanrıya tapmak için heykellere ihtiyaç olmadığı, gökyüzünde parlayan tanrıyla doğrudan iletişim kurulabileceği inancını yerleştirmeye çalışmış olsa da bu çok kısa sürmüştür. Bu son döneme ait bilgiler eksik olsa da, Akhenaton'un, Nefertiti'den olan iki kızından büyüğü Meritaton'un eşi Semenkhare'yi, kendine şerik hükümdar seçerek Teb'e göndermesi, böylece izah edilmiş, ayrıca Nefertiti'nin bu yüzden eşine darılarak hayatının sonuna kadar Amarna'da yaşayıp Aton dinine sadık kaldığına inanılmıştır.

Akhenaton'un, damadı Semenkhare ile müşterek saltanatı ancak üç yıl sürebilmiş ve ikisi de hemen hemen aynı tarihlerde ölmüştür. Oğlu da olmayan kralın yerine bu sefer diğer damadı, genç yaştaki Tutankhaton (MÖ. 1352- 1343) gelmiş ve o da üç yıl kadar Amarna'da kalmıştır. Ancak nedense bu genç Firavun, sarayı ve devlet dairelerini yeniden Teb'e naklettirmiş, çocukluğunun tanrısı Aton'u inkar ederek Mısır'da yeniden Amon kültürünü başlatmış, kovulan rahiplerin ayrıcalık ve güçlerini ünlü emirnamesiyle iade etmiş ve ismini "Tut-ankh-Amon" olarak değiştirmiştir.

IV. Amenhotep (Akhenaton Dönemi), şüphesiz Mısır'da, ilginç bir girişim olarak görülmüş ve tarihe damgasını vurmuştur. Onun ilahilerinde kullanılan "tek tanrı", "senin dışında başka tanrı yok" ifadeleri yer alır. Aton'a bağlılık halk arasında çok yayılamamış, halk eski inançlarını tamamen bırakamamış ve bağlılık, kralın ailesi ve maiyeti ile sınırlı kalmıştır. Bu ilahide Akhenaton belki bu durumdan kaynaklanan üzüntüsünü dile getiriyor olabilir, ama her halükarda bu fikir, **onun ölümünden sonra neden "Aton'a iman"ın neredeyse birdenbire yok olduğuna da ışık tutmaktadır. Özellikle halktan fazla destek alamaması, Amon rahipler sınıfının kendisine nefretle muhalefet etmesi gibi nedenlerle bu monoteizm cereyanı Mısır'da kökleşememiş, kızı ve damadı bile kendisinden hemen sonra eski dine dönüş yapmıştır.**

Yaşanan bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen IV. Amenhotep Dönemi, Mısır'da daha önce eşi görülmemiş, monoteizme en yakın hatta bazı özellikleriyle tam bir monoteizm görüntüsü taşıyan bir dini cereyan olmuştur. Devrin renkli tanrılar panteonu ve sayısız ilah tasavvurları yanında bir tanrıyı "bir"lemeye ve onu tüm kainatın yaratıcısı olarak görmeye yakın başka bir dini hareketi o devrin Mısır'ı neredeyse hiç görmemiştir. Bu dönem, "bir" olan tanrının yanında her ne kadar firavunu ilah oğlu olarak göstermeye devam etse de, devrin neredeyse tüm tanrılarını reddetmesi, isimlerinin silinip tapınaklarının kapatılması ve kadir-i mutlak tanrı inancını yerleştirmeye çalışmasıyla, Mısır'ın o ana dek gördüğü en büyük dini reform hareketidir diyebiliriz. Bu durumda Akhenaton da, atalarının ve kadim Mısır'ın dininin merkezi sayılan panteonu reddetmeye cesaret göstermesi, Amon rahiplerinin kendi aleyhinde yıllarca aykırı politika yürütmesine direnmesi ve her şeye rağmen "tanrı birdir" demesiyle bu reform hareketinin reformatörü olmaktadır.

IV. Amenhotep'in saltanat döneminin sonundan itibaren Mısır dış politikası Horemheb adlı bir general tarafından idare edilmiştir. Bu general, sırasıyla Tutankhamon ve Aya isimli firavunlar zamanında orduyu yönetmekteyken onlardan sonra kraliyetle kan bağı olmamasına rağmen, Amon rahipleri arasında taraftarları çok olduğu için, Amon ilahının manevi mucizesine dayanarak kendisini firavun ilan ettirmiş ve XIX. sülaleyi kurmuştur. Bu dönemden itibaren zaten ortadan kalkmış olan Aton dininden kalan son izler de silinmeye çalışılarak, eski dini rejime önem verilmiştir. Amarna Dönemi'nin tüm izleri silinmeye, tapınaklarda keskiyle silinmiş tanrı isimleri yeniden yazılmaya, çalışılmıştır.

Horemheb, iktidarından sonra yaşlı ve muhtemelen çocuksuz olduğu için, iktidarı başka bir askere bırakmayı uygun görerek I. Ramses'i halefi ilan etmiş ve onun firavun olmasını sağlamıştır. Torunu **II. Ramses, Mısır ordusunda bulunan Amon, Ra ve Seth tümenlerine Ptah tümenini de eklemiştir.** Onun halefi Merneptah'ın ölümünden sonra aile kavgaları başlamış, bu kavgalar Yeni İmparatorluğun sonuna kadar Mısır tarihini karıştırmıştır.

Yetmiş yıldan fazla süren "Ramsesler Devri", maalesef iktisadi durumun bozulması, kıtlık, asayiş bozukluğu vs. sebeplerle Mısır tarihinde hiç de iyi bilinmeyen bir dönem olmuştur. Eski devirlerde, öldükten sonra ilah kabul edilen ve saygı duyulan kralların mezarları ilk defa bu devirde hırsızlar tarafından soyulmuş, XI. Ramses ile Amon başrahibi arasında iktidar mücadelesi yaşanmış ve nihayet, rahipler bu devirden sonra bizzat krallık sülalesi kurmaya muvaffak olmuştur.¹⁹²

ESKİ MISIR DİNİNİN YUNAN VE ROMA İNANÇLARINI ETKİLEMESİ

Eski Mısır inançları zamanla eski Yunan'da farklı adlarla kendilerine yer bulmuştur.¹⁹³

"Mısır tanrılarının bir kısmı Yunanlılarda değişik adlarla tapılan tanrılardır. Birçok araştırmacıya göre, Yunanistan Serapis'i, I. Ptolemaios (MÖ 323-285) 'dan önce tanımıştır... MÖ IV. yüzyılda Amon'a artık Atina'da da tapılıyordu ve Atina'nın en kutsal savaş kadırgalarından biri ona adanmıştı... Yunan dininde Hermes'in Mısırlı Thot ile özdeş olduğuna bütün bilimciler fikir birliği içindedir. Hathor, Yunanlılar tarafından yaşlı Ana-Tanrıçaları Artemis ile değil de güzelliğin ve aşkın tanrıçası Afrodit ile bir tutulur. Yunanlılar tarafından Apis olarak adlandırılan tanrının Mısır tanrısı Ptah'la özdeşleştirildiğini görüyoruz... Büyük İskender kendini Amon'un oğlu saymıştır."¹⁹⁴

Eski Mısır, Yunan ve Roma'da ve her kabileye ait farklı tanrılar vardı. Yönetimin değişmesini göre bu tanrılar daha yüksek konuma geçer, tüm milletin tanrısı olur, diğer tanrılar da kendi konumlarını korurlardı. Kimi zaman hükümdarlar tanrı olarak görülürdü.¹⁹⁵

Eski Yunan dini inancında, başlangıçta doğadaki güçlere ve gökcisimlerine ilahlık yakıştırılmıştır. Örneğin, yer (gaia) ve gök yaratabilir ve öldürebilir. Onların yaratması, insanların evlenerek çocuk sahibi olmalarıyla, öldürmeleri ise canlıların ölümüyle gerçekleşir.

"Hesiodos'a göre, başlangıçta yalnızca kaos (abis) vardı, sonra onun içinden "geniş böğürlü" Gaia (Yer) ve Eros çıktı. Daha sonra Gaia "bir varlık yarattı kendine eşit: Dört bir yanını saran

¹⁹² Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı, 94-101

¹⁹³ "Mısır tanrılarının bir kısmı Yunanlılarda değişik adlarla tapılan tanrılardır. Serapis adı da, Mısır Memfisliileri aracılığıyla, Osiris ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Osiris-Apis, Mısır formunda aynıdır. Mısırlılar, tanrının adını, "Oserapis" olarak, Yunanlılar da "Sarapis" formunda kullanmışlardır. Serapis formu, iki yüz yıldan fazla yaşamıştır. Osiris, Yunanistan'da Dionysos Tanrı'sı ile de eş tutulmuştur. **Horos'a, Yunanlılar Apollon demişlerdir... Yunan dininde Hermes'in Mısırlı Thot ile özdeş olduğuna bütün bilimciler fikir birliği içindedir.** Hathor, Yunanlılar tarafından yaşlı Ana-Tanrıçaları Artemis ile değil de güzelliğin ve aşkın tanrıçası Afrodit ile bir tutulur. **Yunanlılar tarafından Apis olarak adlandırılan tanrının Mısır tanrısı Ptah'la özdeşleştirildiğini görüyoruz. Büyük İskender kendini Amon'un oğlu saymıştır.**" Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri (Milattan Önceki Devirler), 164,167.

¹⁹⁴ Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri, 164

¹⁹⁵ "Örneğin geleneksel bir tanrının, hanedanın koruyucu tanrısı konumuna yükseltilmesi; Selekiler için Apollon, Lagos hanedanı için Zeus, Athalidler için Athena, hükümdarların tanrılaştırılması ve bağdaştırmacı devlet tapımları da -örneğin Ptolemaios hanedanı egemenliğindeki Mısır'da Serapis tapımını- aynı hedefe yönelikti." Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 321

Uranos'u, Yıldızlı Gök'ü."

Bu kozmik kutsal evlilikten ikinci tanrı kuşağı, Uranos'un evlatları dünyaya geldi; Altı erkek Titan (ilki Okeanos, sonuncusu Kronos) ve altı dişi Titan (içlerinde Rheia, The mis, Mnemosyne vardı), tek gözlü üç Kyklop ve üç Hekaronkheir (Yüz Kollular)...

Gök ile yerin ayrılmasını anlatan arkaik (Klasik Çağ öncesi) mitin çok şiddetli bir versiyonudur. Geniş ölçüde yaygınlaşmış ve farklı kültür düzeylerinde bulgulanmış bir mit söz konusudur."¹⁹⁶

"Kramer, Sümer Mitolojisi adlı eserinin önsözünde Sami toplumları aracılığıyla İbrani ve Yunan toplumlarının da bu inanç sisteminden etkilendiğini belirtmekte hatta bu inancın etkileri İbraniler aracılığıyla tek tanrılı inançlara da geçtiğinden bahsetmektedir."¹⁹⁷

YUNAN MİTOLOJİSİ

Eski Yunan dini inancında, zamanla bazı kahramanlar ve liderler 'ilah' olarak görülmüştür. Örneğin, Zeus'un bir yaratıcı olmadığı bilindiği halde, ona ilah olarak bakılmıştır, oysa Zeus'un da korkuları vardır.

"Zeus, ne dünyanın, ne hayatın, ne insanın yaratıcısı olduğu halde, tanrıların tartışmasız önderi ve evrenin mutlak egemeni olarak ortaya çıkar. Zeus'a adanmış tapınakların çokluğu, onun bütün Helen dünyasına yayıldığını kanıtlar. İlyada'da Zeus'un Olympos sakinlerine meydan okuduğu meşhur sahnede, onun her şeye yeten gücü hakkındaki bilinç, hayranlık uyandıracak bir biçimde yansıtılır.

İlyada, Gece'yi oldukça güçlü bir tanrıça olarak sunar. Zeus bile onu öfkelenlendirmekten kaçınır."¹⁹⁸

ESKİ YUNAN'DA ÇOKTANRICILIK (PUTPERESTLİK)

"Yaklaşık M.Ö.1150 yılında tarih sahnesinde yer alan Grekler tarih içerisinde pek çok puta ilah olarak tapınmıştır. M.Ö. 800 yıllarında yazılan **Onlar bir labirentin merkezinde bulunan Minotaur denilen yarı insan yarı boğa olan canavar bir ilaha inanmıştır. Kralları Minos tarafından bu ilaha her yedi yılda bir hediye olarak yedi kız yedi erkek kurban edilmiştir.**

Greklere temel ana ilahı önceden gelme Posaydondur. Efendi anlamında tanımlanan Posaydon daha sonra Zeus'un kardeşi sayılmış ve o kesinlikle insan şeklinde resmedilmemiştir. Girit yazıtlarında Posaydondan antropomorfik tanrıça olarak bahsedilmiştir. Sonraları o ana ilah olarak kabul edilmiştir.

Greklere ilahlarının her birinin farklı görevleri olmuştur. Onların başlıca tanrıları gök tanrısı Zeus, kadınların ve evliliğin koruyucusu Zeus'un eşi Hera, rahmet tanrısı Apollon, Zeus'un diğer eşi yer tanrıçası Gaya, Atina şehrini koruyan harp tanrısı Zeus'un kızı Athena, yer altı dünyasının tanrısı Zeus'un kardeşi Hades, tanrılar elçisi Zeus'un oğlu Hermes, güç tanrısı Ares, av tanrıçası Artemis, güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit, onun kocası Hefaistos ve oğlu Eros, ocak tanrısı Hestiya, çoban tanrısı Pan, rüzgâr tanrısı Aydos, karısı sabah kızılığı tanrıçası Eos, ay tanrısı Helenadır. Bu ilahlar birbirleriyle evlenmiş, arkadaş olmuştur. Arkeolojik araştırmalar bu ilahlarla ilgili geniş boğa kültürleri olduğunu göstermiştir.

Greklere pek çok ilahını Mısır ilahları ile birleştirmiş, bazılarını da Roma, Suriye, Kenan ve Asur gibi başka milletlerden almış ve bu ilahları, Romalılardan farklı olarak daha ziyade insan şeklinde tasavvur etmiştir.

¹⁹⁶ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 305-306

¹⁹⁷ Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri ve İşlevi, 11.

¹⁹⁸ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 310

Daha sonraki yıllarda Grekler on iki olimpik ilahlar sistemi geliştirmiş ve onlar adına şenlikler düzenlemiştir. Bunlar, Zeus, Hera, Posaydon, Athena, Ares, Afrodit, Apollon, Artemis, Hephaistos, Hestia, Hermes ve Demeter'den oluşmuştur.

Onlar için bir hükümdarı tanrılaştırma normal bir şey olmuştur. Alexander'ın hocası Aristoteles 'Politics' adlı eserinde **"Herhangi bir devletteki bir insanın kişiliği ve politik becerisi etrafındaki vatandaşlarla kıyas edildiğinde hepsininkinden üstünse, o zaman o kişi 'insanların arasındaki tanrı' olarak vasıflandırılabilir"** diyerek insanların kolayca tanrılaştırıldığını belirtmiştir.

Grekler ilahları için kurban kesmiştir. Bundan sonra kuvvetli bir bıçak vuruşuyla ya da balta ile hayvan kesilmiştir. **Bu kurban sunmalar sonra daha da gelişerek festivallere dönüşmüştür. Kurban etlerinin bir kısmı din adamlarına verilmiştir.**

Grekler ilahları için heykeller yapmış ve bunları kilitlenmiş tapınlarda, mabetlerde saklamış, ya da örtüyle üstlerini kapatmıştır. Onlar bu örtülü ilahları, beyazlar giyinmiş, büyük geleneksel figürler olarak hayal etmiştir."¹⁹⁹

"Zeus; tanrıların tanrısı, tanrıların babası, büyüğü kabul edilir. Bu sözcüğün kaynağında olan diu- kökü Yunancada zeu- ve di- olarak iki biçimde belirir. Sanskritçede, Pers ve İtalya uluslarının dillerinde, sonradan da Latince ve Latince'den gelme dillerde bu kök zeu-, dyeu- dleu-, diu- diye belirir; örneğin eski Hintçe Devas, die, dieuas; Latince'de Iupiter (ya da Iuppiter) Zeus Baba anlamına gelen Diespiter'den; eski Hintçede Dyaus -pita, Gök Baba; gene Latince'de deus (tanrı), dea (tanrıça), divus ile divinus (tanrısal), Fransızca dieu (tanrı), divin (tanrısal), devin (tanrı sözcüsü). Zeus'tan gelme, tanrısal anlamına gelen dios sıfatı Yunancada da vardır. Nitekim Zeus'un oğlu Dionysos'un adı da aynı köktendir.

Birçok ad ve sözcük türeten div- kökeninin anlamına gelince, ilkel insan bununla göğün parlaklığını, ışıltılı aydınlığını dile getirmek istemiş olsa gerek. Tanrıların tanrısı Zeus gerçekten de göktür, gök tanrıdır, gökle ilgili doğal güçlerin hepsini kişilendiren varlıktır. **Işık, aydınlık, bulut, gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım Zeus'un egemenliği altındadır, ne var ki Yunan insanının evren ve tanrı görüşü bize dil yapıtlarıyla aktarıldığı çağlarda doğal güçler olduğu gibi değil, insan biçiminde birer simge olarak canlandırmaktadır,** yani Zeus daha ilkel bir evren görüşünde Uranos, Gök Tanrı diye adlandırılan doğanın kendisi değil, doğayı insan düzenine benzer bir düzene sokup, yönetimini ele alan bir insan tanrıdır.

Yağmuru yağdıran, göğü gürleten, şimşegi çakıp savuran Zeus'tur. Zeus, sunu, dua, dilek ve ant içme gibi dinsel törenlerde görürüz etkisini, kuşu kartalla, gök gürültüsü ya da şimşekle belli eder varlığını."²⁰⁰

Yunan dinlerinde bütünüyle mitoloji hakimdir. Kahramanların ve hükümdarlar, ilah olarak tanıtılır. Onların aşk hikâyeleri yoğun yer tutar. Eşleri ve çocukları da ilah olarak takdim edilir. Zeus'un aşık olduğu kadın İO, ileride İsis olacak ve Epaphos (Apis) doğuracaktır. Kadınlar inekle, erkekler öküzle (apis) temsil edilecektir. İsis'in büyü kuvveti ve bereket tanrıça olma özelliği vardır.

"İo., Argos prensesi ve Hera'nın rahibesidir. Zeus, İo'ya aşık olur ve Hera'nın aşırı kıskançlığından kurtarmak için İo'yu beyaz bir ineğe çevirir. Hera, İo'ya el koyar ve başına yüz gözlü canavar Argos'u diker. Hermes, Zeus'un isteğiyle Argos'u öldürür. Ama İo serbest kalamaz. Çünkü Hera, İo'ya bir at sineği musallat eder. İo bu sinekten kurtulmak için denizler ve kıtalar aşar ve bazılarını adını verir: İon Denizi, İstanbul Boğazı (Bosporos "inek geçidi" demektir). Uzun süre dolaştıktan sonra Mısır'a gelir ve burada Epaphos'u doğurur. İo, Mısır'da bir tanrıça olur ve İsis adını alır."²⁰¹

"Bin adlı" İsis'in büyü kuvveti öncelikle ve temel olarak haberci tanrı olan Hermes'in gücünden kaynaklanır. Hermes aynı zamanda İsis'in eğitimcisidir.

¹⁹⁹ Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı

²⁰⁰ Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü

²⁰¹ Yön. Yves Bonnefoy - Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt, 479

Gökle yeraltının, yukarıyla aşağının tanrıçası olan İsis'in, dünyada da belirli bir yeri vardır. O aynı zamanda bereket tanrıçasıdır. İsis'in yerine boğa Apis geçer.”²⁰²

Bazı kişilerin melek olduğuna inanılır. Bu melek, yeraltından su getirir. Tanrılar bu su üzerine yemin ederler, yeminlerini bozanlar, on yıl tanrılık görevinden uzaklaştırılırlar.

“Deniz tanrısının oğlu yaşlı Thaumias'ın kızı, Harpyaların kızkardeşi İris, gökkuşağını simgeler. Gökkuşağı gibi gökle yer, tanrılarla insanlar arasında köprü kurmakla görevli bir "melek", yani bir ulaktır. İris aynı zamanda Zeus 'un emri üzerine soğuk su getirmek üzere Cehennem'in en alt katlarına Styks adlı tanrıçanın sarayına kadar iner. Tanrılar yeminlerini bu su üzerine ederler ve bu yemini çiğnedikleri zaman, on yıl için tanrı konumundan uzaklaştırılırlar.”²⁰³

“Yunan mitolojisinde boğanın kutsallığı... Kutsal boğa, İsa'dan beş bin yıl önce vardı. Girit ana tanrıçasının oğlu, hem de aynı zamanda sevgilisi, boğa şekline girer. Bu boğa Zeus olarak Avrupa'yı Fenike'den kaçıtır. Kilikya ve Lyda'ya Fenike denir. **Buralara kuzeyde sınır olan dağlara boğa anlamına gelen Toros adı verilir.** Boğa, Pasiphae'ye aşar ve o Minotauros'u doğurur. Şarap tanrısı Dionysos da bazen boğa şekline girer.”²⁰⁴

ESKİ YUNAN'DA KADINININ SİYASİ VE SOSYAL HAYATTAKİ ROLÜ

Eski Yunan'da kadınının siyasi hayatta rolü, Sümer, Asur ve Babil'den daha vahimdir:

“Eski Yunan toplumunda kadının sosyal ve siyasi olarak haklarının çok sınırlı olmasından dolayı maalesef Mezopotamya ve Anadolu toplumlarında olduğu gibi Yunan siyasi hayatına etki eden, egemen kraliçelerden, prenseslerden söz edememekteyiz.

Sokrates'in savunmasında hitap edilen kitle sadece erkeklerdir, bu da bizlere kadının siyasi hayatta var olmadığını göstermektedir...

Atina toplumunda kadın, erkeğin egemen olduğu bir düzende yaşıyordu. Yunanlı kadın tüm yaşamı boyunca erkeğe bağımlı olmak zorundaydı. Doğumundan ölümüne kadar yetişkin bir birey olarak görülmeven kadının evlenince sadece vasisi değişiyordu. Evlendiğinde, babasının koruyuculuğu yerini artık yeni vasisi olacak olan eşi alıyordu. Eşinin ölümü halinde ise bu kez, büyük oğlunun otoritesi altına giriyordu. Kadının giysileri ve takıları dışında kadının malı da erkek korumanın gözetimi altındaydı.

Eski Yunan toplumunda kadının asıl görevi evliliğe önce para, sonra çocuk vermekten ibaretti. Kocasının *oikosu'nu* yani ev yaşantısını ve aile ekonomisini devam ettirmektir. Kadınlar belgelerden anlaşıldığı kadarıyla *kyreia* yani babasının, babası yoksa, erkek akrabasının himayesi altındadır ve *kyreia'sı* kadının evlendirilmesinde söz sahibidir. **Çoğu kez Atinalılar evlenecek olan genç kızlara ya da kadınlara eş seçme hakkı dahi vermemişler, 15 yaşından itibaren erken yaşta evlendirmişlerdir. Genellikle iki kişinin birbirine âşık olarak evlenmesi de söz konusu değildir; evlilik daha çok bir iş antlaşması niteliğindedir.** Evlilik için kadının *drahoma* (başlık) vermesi, ekonomik ilişkiye gönderme yaptığı gibi, kadının erkek karşısında değersizleştiğinin ve aşağılandığının bir göstergesi olarak da yorumlanmaya açıktır.

Eski Yunan toplumlarında damadın ailesi gelinin ailesine bir ödeme yapmazken, gelinin ailesi damadın ailesine “*Drahoma*” denilen bir tazminat ödemekle yükümlüydü. **Eski Yunan'da erkeklerin evlenmelerinin yegâne sebeplerinden birisi kadının kendisine ödeyeceği tazminat idi.**

Eski Yunan toplumunda kadının tüm hayatı ev işleriydi. Ana görevi olan çocuk doğurmanın yanı sıra; yün eğirmek, buğday ve arpa öğütme, sebze yetiştirme ve yemek hazırlamak kadının sorumluluğu idi. Zengin kesimde kadın sadece evin ve ailenin yönetimiyle ilgilenirken, fakir kesimde kadın ailenin geçimine yardımcı olabilmek için, evinde yaptığı peynir, hamur işleri gibi ürünleri *agoramda* satıyor, *agora'da* sebze satıcısı, dokumacı ve terzi olarak çalışıyordu.

Ayrıca, kadına ve evliliğe dair Yunan toplumunun öncü düşünürlerinden olan Hesiodos'un sözlerini bu bölümde paylaşmak yerinde olacaktır. **Kadın yaratılışından bu yana bir beladır, kusurların hepsini kişiliğinde içermektedir. En iyisi kadına hiç yanaşmamak bu derde hiç**

²⁰² Yön. Yves Bonnefoy - Mitolojiler Sözlüğü II. Cilt, 481,771

²⁰³ Yön. Yves Bonnefoy - Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt, 479

²⁰⁴ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Kutsal Boğa

bulaşmamaktır.. Hesiodos kardeşi Perses'e öğüdü yineler:

**“ Takıp takıştırıp kıcını sallayıp
Aklını çelmesin kadının biri.
Gözü ambarındadır diller dökerken sana,
Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza”.**

Eski Yunan toplumunda meşru eşin yanı sıra nikahsız eşlerinde varlığı bilinmektedir. Nitekim bu durumu Demosthenes şu şekilde ifade etmektedir:

“Odalıklar haz için vardır, nikâhsız eş günlük hizmetimiz için, karılarımız ise yasal çocuk sahibi olmak için evle ilgili işlerde sadık koruyucular olarak vardır.” demektedir. Meşru olmayan birliktelikler sonucunda doğan çocukların kentin siyasal ve dinsel yaşamına katılıp katılmadıkları konusu tartışmalıdır. Yunan toplumunun meşhur düşünürlerinden Sokrates'in de iki karısı vardı, ikinci eşi Myrto çeyizsizdi.

Yunan mitlerinde olduğu gibi Yunan toplum yapısında da aile içi ilişkilerin, evliliklerin olduğu bilinmektedir. Yunan söylencelerinde yer alan **iç evlilikler en az amcanın yeğeniyle evlenmesi** kadar şaşırtıcı bir durum, **yeğen ile teyzenin evlenebilmesiydi.**

Eski Yunan toplumunda çocuğun doğumundan sonra baba, bu çocuğu büyütme veya büyütmemek hakkına sahipti. Yani doğumdan sonra baba, çocuğunu birkaç gün içerisinde terk edebilirdi. **Çocuğun aile tarafından kabul edilmemesinin başlıca sebepleri ise çocuğun hastalıklı ya da zihinsel özürlü olması veya ailede yeterli derecede çocuk bulunması, ailenin yeni doğan çocuğu yetiştirebilecek ekonomik güçte olmaması durumlarında başvurulurdu. Özellikle kız çocukları bu piyangodan nasiplerini alırlardı.** Yeni doğan bebek halka açık bir yere bırakılırdı, böylece başka aileler onu bulma ve büyütme imkanına sahip olabiliyorlardı; **komedilerde buluntu çocuk motifinin çokluğu, bu olayın pek ender olmadığını gösterir.** Eğer baba tarafından çocuğun yetiştirilmesi kararlaştırılırsa ailenin büyüdüğüne işaret olarak evin kapısına erkek çocuk için bir zeytin dalı ve kız çocuğu için ise pamuk iplikleri asılırdı.”²⁰⁵

YUNAN MİTOLOJİSİNDEN YUNAN FELSEFESİNE

Antik Yunan mitolojisi, filozofların etkisi sonucu rasyonel düşüncenin egemen olmasıyla sorgulanmaya başlanmış, mitolojiden bağımsız doğayı tanıma ve hakikat arayışı sürdürülmüştür.

“Antik Yunan mitolojisi, Yunanistan'ın coğrafi konumu gereği çevresindeki uygarlıklarla, ekonomiye ve ticarete dayalı girişimlerin bir sonucu olarak, diğer uygarlıkların mitolojileriyle de benzerlikler göstermektedir. Yunan tarihinin oluşumunda Akaların Yunan coğrafyasına yaptıkları istila ve göçlerin etkisi büyüktür.

Antik Yunan mitolojisinin esas amacı Yunanlı olmak bilincinin yüceltilmesidir. Mitolojiden sonra gelen dönemde, Yunanlı düşünürler aklın hâkimiyetini ilan etmişlerdir. Akılcı sorgulamalardan faydalı çıkarımlara ulaşılmış, farklı bir bakış açısı yakalanmış rasyonel olanın keşfedilmesinin temelleri atılmıştır. Felsefenin gelişmesi ile insanlar, giderek (mitolojik) tanrıların varlığından kuşkulananmaya başlamışlardı. Kimileri mitolojik anlatımları uydurma ve akıl dışı sayarak yok etmeye çalışmıştır. Kozmik olanın doğasından, hakikati kavramanın doğasına geçilmiştir.

Sümer uygarlığının bir biçimde Yunan mitolojisinin oluşumunu Anadolu, Fenike, Mısır üzerinden etkilemiş olduğu mümkün görünmektedir. Anadolu kavimlerinin Mezopotamya kültürünün etkisi altında kalmaları ve batıya taşınmaları hususunda Asurluların ve Hurilerin büyük ölçüde etkisi vardır. Hititlerin mirasçıları olarak kabul gören, Frig, Lidya, Karya ve Likyalılar zamanında da benzer figürlerle, tanrılar benzer betimlemelere tabii tutulmuştur. Sümer menşeyinden gelen bir çok tanrı Huriler ve Fenikeliler tarafından geliştirilip, nihayet Yunanlılar tarafından da kabul edilmiştir.

Bir şekilde bir kültür başka bir kültürden etkileniyorsa, bir ortak bilinç yaratılıyorsa, o zaman tarafsız bir yaklaşımla üreten taraf ile taşıyıcı taraf belirlenmelidir. Düşünce tarihinde, bu tarihin

²⁰⁵ Aylin Durmuş, Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili, (Mezopotamya, Anadolu Ve Yunanistan Toplumları), 98-117

oluşumdaki katkılarından ötürü uygarlıklara gerekli saygının duyulması gerekmektedir. **Onları yok sayıp, her şeyi batı hegemonyası altına almak bir güdü olmanın ötesinde hiçbir değer taşımaz.**

Aristoteles, mit eleştirisi yaparken, bu mitlerin özünden ziyade, özünü kaybettiren efsanelerin gereksizliğini vurgulamıştır.²⁰⁶

ROMALILARDA ÇOKTANRICILIK (PUTPERESTLİK)

“Romalılar da Yunanlılar gibi pek çok tanrıya inanmıştır. Onlar hakimiyetleri altına aldıkları toplumların tanrılarını da benimsemiştir.

Romalıların tanrılarının başlıcaları arasında **ışık tanrısı Jüpiter, halkın ve mahsulün koruyucusu Mars**, sonraki yıllarda Marsla birleştirilen Quirinus yer almıştır. Daha sonra bu üç tanrının yerine Jüpiter, Juno ve Minerva geçmiştir.

Romalılar ayrıca toprak tanrısı Tellus, ekin koruyucuları Ceres, Flora ve Ops, sürülerin koruyucusu Faunus, su tanrısı Nepton, ateş tanrısı Vulkanus, ev kapısı tanrısı Yanus, ateş tanrıçası Febrise inanmıştır. **Romalılar daha sonra bu tanrılardan bazılarını Grek tanrıları ile özdeşirmiştir: Bu çerçevede Jüpiter = Zeus, Juno = Hera, Nepton = Posaydon, Minerva = Athena, Mars = Ares, Venüs = Afrodit, Apello = Apollon, Diana = Artemis, Vulkanus = Hephaistos, Vesta = Hestia, Mercurius = Hermes, Ceres = Demeter’e dönüşmüştür⁶⁰.**

Romalılar, tanrılarının, uzaktan kumanda etmeyen, zihinsel saf, soyut kavramlar olmayan, insanların hayatlarında devamlı olarak görülen güçlü kişilik sahibi olduklarına inanmıştır.

Romalılar ilahlarını daha ziyade insan şeklinde değil de, ağaçtan, mermerden yaptıkları oymalarla canlandırmıştır. Bu ilahlar, kendilerinde garip güçler bulunduğu inandıkları bazen blok taşlardan, bazen de dikili taşlardan dekore edilerek yapılmıştır. Ancak tarihi kalıntılardan M.Ö. altıncı yüzyılda Roma aleminde taşların oyularak ilah edinilmesinin az olduğu, bunun M.Ö. birinci yüzyılda yaygınlaştığı anlaşılmıştır.²⁰⁷

Roma ve Yunan tanrıları birbirleriyle özdeşleştirilmiştir.

“Roma tanrılarının Yunan tanrılarıyla özdeşleştirilmesi işlemi, daha önceki Etrüsk deneyimini örnek almıştır: Iuno, Minerva, Neptunus, Etrüsk tanrıları Uni, Menrva ve Nethuns’un başına gelenlere öykünülerek, Hera, Athena, Poseidon yapılmıştır. Kısacası, Etrüsk kültürü ve özellikle de dininin ayırt edici niteliği İtalya ve Yunan unsurların çok erken bir çağda asimilasyonudur.”²⁰⁸

TUFAN MİTLERİ

Tufana dair pek çok kültür ve uygarlıkta farklı söylenceler türetilmiştir. Bu söylencelerin ortak ve farklı özellikleri vardır. Ancak ortak noktası, böyle bir olayın gerçekleşmesi, bunun sonucu iyi insanların kurtarılması, kötü insanların cezalandırılmasıdır.

“Tufanın ortaya çıkış nedeni Yakın Doğu’da, Mezopotamya ve Antik Yunan mitolojisinde aynı kökene bağlanır. (Mitolojiye göre) Tanrılar, insanları kendilerine hürmet etsin ve saygı duysun, onlara tapınsınlar, içten ve samimi bir biçimde kulluk görevini yerine getirsinler algısıyla yaratmışlardır. İnsanlar, bu görevlerini görmezden gelir tanrılara saygısızlık etmeye başlarsa cezalandırılmaları kaçınılmazdır. Tanrılarının ilk kararları genelde insanoğlunu yeryüzünden silmek olsa da, bir şekilde insanoğlunu gözetken bir tanrı ortaya çıkar ve insanlara yol gösterir.

Sümer kozmogonisi yaratıldıktan sonra insan soyunun kıymet bilmezliği karşısında tanrılar hakani Enlil önderliğinde, insan soyunun yeryüzünden silinmesi kararı alınır. Buna karşı denizler hakani Enki, kendilerine hiç saygısızlık etmeyen, tanrı korkusu taşıyan Ziusudra’ya, tanrılarının kararını tanrısal bir ses ile kendisine bildirir. İnsan soyunun tohumunu kurtarma kararı alan Enki’dir.

Buna göre sular yükselecek, yer gök bir birine girip var olan her şey gibi insan soyu da son

²⁰⁶ Deniz Şahan, Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri, 49-51.

²⁰⁷ Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın Putperestliğe Bakışı

²⁰⁸ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 140

bulacaktır. Kral Ziusudra'ya bir gemi yapması, kendisini ve eşini kurtarması ögüdü verilir. Tufan, ülkeyi kaplamıştır ve bu süreç yedi gün, yedi gece boyunca devam etmiştir. Sonra güneş tanrısı Uttu, her yere ışık saçarak döner. Ziussudra, Uttu'ya kurbanlar sunar. Ziussudra'nın, bu başarısı karşısında kendisine "Tanrılarinki gibi bir yaşam" bahşedilir.

Antik Yunan mitolojisinde ise, tufan konusu mit yazarları tarafından defalarca aktarılmıştır. Anlatım biçiminin değişmesiyle karakterler de bir biçimde değişir ama içerik hep aynıdır.

Örneğin, Ovidius tufan olayını şöyle aktarmaktadır: İnsan soyunun tanrılara başkaldırması neticesinde Zeus başkanlığında toplanan tanrılar, insan soyunu cezalandırmaya karar verdiler. Ancak Prometeheus, insan soyunun devamını gözetken tanrı olarak tanrılara saygı duymada ve erdemlilikte üstün oğlu Dekalion'a haber verdi: "Sen ve eşin, birlikte bir gemi yapacaksınız ve her yer sular altında kaldığında siz kurtulacaksınız."

Zeus, göklerden aşağı baktığında bütün varlıklar su tarafından yutulmuş, her şey yok olmuştur. Sadece bu iki insanın kaldığını görünce tufanı durdurur. Güneş tanrısı Helios, kendini gösterir; su tanrısı Poseidon, suları geri çeker. Bundan sonra Dekalion ve eşi, insan soyunun devam ettirilmesi için tanrılara yakarır. Tanrıça Thesis, onların seslerini duyar. Tanrıça Thesis: "Büyük ana tanrıça, toprağın anası Gaia'nın kemiklerini üstünüzden atın." der. Kemik olarak gösterilen toprağın üzerindeki taşlardır. Ona isyan etmezler. Böylece Deukalio'nun attığı taşlardan erkekler, eşi Phyrrrha'nın attığı taşlardan da kadınların yaratıldığı insan soyu oluşturulmuştur."²⁰⁹

ESKİ YUNAN İNANÇLARININ YAHUDİLİĞİ VE HİRİSTİYANLIĞI ETKİLEMESİ

Yahudi tapınakları Yunan tapınaklarıyla özdeşleştirildiği gibi, Yahudi tanrısı Yahve de Zeus ile özdeşleştirilmek istenmişti.

"Kudüs Tapınağı, Fenikelilerin Baal'yle özdeşleştirilen Zeus Olympios'un bağdaştırmacı tapınağına dönüştürüldü.

Antiokhos'un niyeti Yahve'nin yerine Zeus Olympios'u geçirmek değil, putperestler açısından esas olarak isimsiz kalmış bir tanrıya isim vermektir. Birçok Yunan ve Romalı yazar Yahve'yi Zeus'a benzetmişti.

İsraillilerin çoğunun aklı böyle bir felsefi yorumu almıyordu: Onlar Zeus'u, Gentil'lerin taptığı çok sayıda tanrıdan biri olarak görüyordu."²¹⁰

"Tora'daki Tanrı düşüncesini Yunan tanrı anlayışıyla (yani "evrensel anlayışla) özdeşleştirme eğilimini daha da açık bir biçimde ifade eder. Yunanlar ve Yahudiler, "Zeus veya Dis gibi farklı adlar verseler de, evrenin efendisi ve Yaratıcısı olan aynı Tanrı'ya taparlar... Hem felsefe eğitimi almış Yunanlar uzun süredir tektanrıcılığı vaaz etmektedir. Yahve, Yunan tanrı anlayışlarıyla özdeşleştirilmiştir."²¹¹

Hıristiyanlıkta üçlemenin eski Mısır, Yunan ve Roma'da apaçık dayanakları vardır. Asli yapısı bozulmuş neredeyse bütün dinlerde üçleme inancı görülür:

"Putları ve tanrıları üçleme anlamına gelen teslis, coğrafyası ve zamanı ne olursa olsun, putperestliğe ait evrensel bir inanıştır. Putperestler daima putlar arasından üç putu diğerlerinden üstün saymışlardır. Bunlardan en büyüğüne Baba, bir sonrakine Ana, daha sonra geleni de oğul olarak kabul ederlerdi. MÖ Aristoteles, "Her şey üçtür ve üç kere bütündür" der. Yine erken dönem dini düşüncesini derinden etkilemiş olan Antik Mısırlılar, kendi tanrı ve tanrıçalarını genellikle teslis (üçler) üzere düzenlerlerdi. Osiris (Baba), İsis (Anne), Horus (Oğul) olmak üzere üç tanrıları vardır. Zeus, Jüpiter ve Apollo eski Yunan üçlü tanrılarındandır. Yine Hint

²⁰⁹ Deniz Şahan, Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri, 75

²¹⁰ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 301

²¹¹ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 317

putperestliğinde teslis karşılığı Timurti kavramı kullanılır, üçlü tamları da, Brahma, Vişnu ve Şiva'dır."²¹²

Hıristiyanlıktaki üçleme (teslis) inancı, eski Mısır'dan Roma'ya, Roma'dan Hıristiyanlığa geçmiştir.²¹³

Kurtarıcı ve kurtuluş doktrini, pagan Yunan-Roma dininden Hıristiyanlığa geçmiştir.

"Mithra ile özdeşleştirilen bir kurtarıcı-kralın doğumuna ilişkin anlatılarda da, eskatolojik (ahiret – kıyamet) umut fark edilir. Tanrılarla insanlar arasında aracılık yapan, geleneksel tanrısal kral ve kozmokrat kavramı, yeni soteriyoloji (kurtuluş doktrini) anlamlarıyla zenginleşir; kurtarıcı beklentilerinin ağır bastığı bir çağda bu süreç kolaylıkla anlaşılmalıdır.

Mithridates (Pontus kralı) taç giydiğinde, daha pek çok kral gibi, Mithra'nın bir bedenlenişi olarak kabul edilir. Hıristiyanlıktaki İsa'nın doğumu efsanesinin altında da benzer bir mesihçi senaryo vardır."²¹⁴

"Efkaristiya ayini de Yahudiliğe yabancıdır. Tıpkı vaftiz gibi, efkaristiya da mümini Mesih'in mistik bedeniyle, kiliseyle bütünleştirir. Tanrı'ya şükrettiği şükran kâsesiyle Mesih'in kanına, bölüp yediği ekmekle Mesih'in bedenine "paydaş" olur (Korintliler I, 10:16-17); krs. 11:27-29). Aziz Pavlus'a göre, selamet Mesih'le mistik özdeşlikle eşdeğerlidir. İmanlılar İsa Mesih'i içinde taşır (Korintliler U, 13.5). Kurtuluş, Tanrı'nın karşılıksız bir bağışıyla, esas olarak da İsa Mesih'in hululü, ölümü ve dirilişiyle sağlanmıştır.

Suya batırılma yoluyla ölüm ve diriliş, dünyanın her yerinde bulgularanan bir su simgeselliğiyle uyumlu ve iyi bilinen bir mitsel-ritüel senaryodur."²¹⁵

"Aziz Pavlus, Gnostisizmin temel düşüncesi olan, alt konumdaki "psşik (nefsani) insan" ve onun zıttı "ruhani insan" dualist düşüncesini de sahiplenir."²¹⁶

ARABİSTAN'DA ÇOKTANRILIK

"Güney Arabistan'da insanlar İslam'dan önce aya, güneşe ve yıldızlara ilah olarak tapınıyordu. Tapındıkları bu tanrılar, kendi aralarında erkek ve dişi diye ayrılıyordu. **Yemenliler bazen ölmüş hükümdarlarına da tapınmıştır. Çünkü onlar, hükümdarların tanrılarının ilk oğlu olduğuna inanmıştır.**

Kuzey Arabistan'da kurulan ve Arap tarihinde önemli rol oynamış olan kabileler de çok tanrıya inanıp, putlara tapınmıştır. Tanrı Bel, Semavi bir tanrı idi. Yunan ve Roma tanrısı Zeus ile aynı idi.

Hicaz bölge halkı, Hz. İbrahim'le oğlu İsmail'i peygamber olarak kabul etmiş ve onların dinine uymuştur. Ancak onlar da zamanla putlara tapınmaya başlamıştır. Kelbi'ye göre Mekke'nin nüfusu artmış ve şehir orada oturanlara yetmemeye başlamış, kalabalıklaşmanın tabii sonucu olarak halk arasında savaşlar olmuştur. Bu savaşlar neticesi galip gelenler, yenilenleri Mekke'den çıkarıp, sürgün etmiştir. Onlar sürgüne giderken beraberlerinde Kabe taşları götürerek ataları İsmail ve İbrahim'in mirası üzere Kabe gibi onları tazim ederek

²¹² Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı

²¹³ "İsis ve Serapis (Osiris'le boğa tanrı Apis'in bileşik formu) popüler Greko-Romen kültlere dönüşmüştür; Hıristiyanlıktaki Teslis kavramının Amon-Ra senkretizminden (farklı inançların karışımı) köklendiği tartışılmaktadır. Roma Mısır'ı ele geçirdiğinde Mısır'a dair her şeye büyük rağbet edilmişti. Augustus'un mühründe bir sfenks vardı ve tapınakların cephesine bakan pek çok dikilitaş Roma'ya taşınmıştı; öyle ki, Mısır'ın tümünde ayakta kalanlardan daha fazlası şimdi Roma'da bulunuyor."²¹³ Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları), 72.

²¹⁴ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 356

²¹⁵ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 395

²¹⁶ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2, 397

Mekke'ye duydukları özlemi gidermek istemiştir. Onlar daha sonra bu taşları tavaf etmeye, onlara umre ve hacetmeye, ibadet etmeye başlamıştır.

Tapınılan bu taşlar ilah değil, sadece ilahlara delalet eden rumuzlar (semboller) olup farklı maddelerden yapılmıştır. Bunlara tapınanlar yılda bir ya da iki kez onlar için kurban kesmiştir. Bu kurbanlarla putlara yaklaşıldığına inanılmıştır. Hicaz Bölgesinin kendilerine ilah edindikleri putların en meşhurları arasında Uzza, Lat, Menat ve Hubel yer almıştır. Daha sonra Hubel hepsinden ünlü olmuştur.”²¹⁷

ESKİ TÜRKLERDE ÇOKTANRILIK

“Asya Türkleri'nin destanlarında önemli bir yere sahip olan atların, bir totem olarak "Hayvanlı Türk Takviminde" 7. yıla adını verdiği görülür. Şamanlığı kabul eden Türklerle Moğolların inanışlarına göre, at gökten inmiştir. Yakut Türklerine göre de kahramanların atları "Güneş Alemi"nden gelir.

Türkistan'da gökten inmiş bakır bir at vardır. Bu at yarıya kadar toprağa gömülüdür. Haziran ayında nehirden bir at çıkar ve bu gökten inmiş bakır at ile çiftleşir.

Moğol kahinler, tanrılarla konuşmak için, görünmezlerden gelen bir boz ata binerek göklere çıkarlar. Şamanlar da göğe çıkarken "Pura" adı verilen atları kullanırlar. At, görünmez alemlerden haber getiren, gelecek fenalıkları önceden sezen, dostu düşmanı tanıyan bir yaratıktır.”²¹⁸

“Türk-Altay anlatımına göre Dünya balıklar ve öküzün boynuzları üzerinde bulunmaktadır. Yaratılışla ilgili destanından anlaşılacağı gibi; Dünyanın altındaki balıkların, arzın dengesini sağlamada rolü vardır. Balığa kutsallık atfedilmiş ve o dünyanın dengede durmasının simgesi olmuştur. Balığın burada kullanılması aynı zamanda onun, insanın yaratılışının, hayatın yeniden doğuşunun, üremenin, bolluk ve bereketin simgesi olmasından ileri gelmiştir.

Altay dağlarının kuzey batısında yaşayan Teleüt Türklerine göre: Dünya, dört öküz tarafından tutuluyordu. Fakat bu öküzler, bir tabağa benzeyen Dünyayı altına girerek değil; kenarlarına koşulmuş olarak tutuyorlardı. Bu öküzlerin renkleri de, eski Türk an'anesine göre, yine mavi, yani gök idi. Dünyaya koşulu olan bu öküzler, zaman zaman kıvıldıyorlar ve bu yüzden de büyük zelzeleler oluyordu. Hindistan ve Tibet'teki bazı inanışlara göre: Dünya ile üzerindeki gök kubbesi dört filin üzerinde duruyordu. Kırgızlara göre ise; yerin en altında büyük bir okyanus vardı. Bu denizin üzerinde ise çok kalın bir bulut dolaşırdı. Bulutun üzerinde çok büyük bir kaya ve kayanın üzerinde bir "Boz Öküz" vardı. İşte dünya bu öküzün boynuzları üzerinde dururdu.”²¹⁹

“Altay halklarının tüm tanrıları içinde, en önemlisi ve en iyi bilineni hiç kuşkusuz Tengri'dir (Moğollar ve Kalmuklarda Tengri, Buryatlarda Tengeri, Volga Tatarlarında Tengere, Beltirlerde Tingir). Hem "tanrı," hem "gök" anlamına gelen tengri sözcüğü, Türk ve Moğol söz dağarına aittir. Çin sınırlarından Rusya'nın güneyine, Kamçatka'dan Marmara Denizi'ne kadar tüm Asya kıtasında kullanılmaktadır veya kullanılmıştır; Altaylı 'putperestler'in hem tanrılarını hem de yüce Tanrı'yı ifade etmek için kullandıkları bu sözcük, Türklerin ve Moğollann tarihleri boyunca art arda kabul ettikleri bütün büyük evrensel dinlerde de (Hıristiyanlık, Maniheizm, İslam vb) aynen korunmuştur.”

Orhun yazıtlarında şöyle ifadelerle karşılaşılır: “Babam Kağan'ı yükselten Tengri ... İmparatorluğu veren Tengri, o Tengri beni de Kağan yapıyor.” Nitekim Çin modeline göre, kağan Gögün oğlu'dur. Hükümdar Gök-Tanrı'nın ulağı veya elçisidir. (Moğollar, her birinin kendi ismi ve belirli bir işlevi olan, 99 tengri bilir).

²¹⁷ Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı

²¹⁸ Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, I. Memeli Hayvanlar, 411-414.

²¹⁹ Cansu Tanpolat, Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri, 92-93

Diğer her yerde olduğu gibi, **Altaylıların gök tanrısı da her şeyi bilendir. Tengri hoşnutsuzluğunu kozmik işaretlerle gösterirdi: kuyruklu yıldızlar, kıtlıklar, su baskınları. Tengri'ye dualar edilir (örneğin Moğollarda, Beltirlerde vb) ve at, öküz, koyun kurban edilirdi.** Özellikle doğal âfetlerde ve büyük yıkımlarda gök tanrılara kurban sunulması tüm dünyada bulgularan bir olgudur. Ama Orta ve Kuzey Asya'da (başka yerlerde de görüldüğü gibi) tengrilerin çoğalmasını onların başka tanrılarla (fırtına, kozmik bereket tanrıları vb) özdeşleştirilmesi izler. Örneğin Altay'da Tengere Kayra Kan'ın ("Bağışlayıcı Gök Tanrı") yerini Bay Ülgen ("Çok Büyük") alır ve at kurbanı ona sunulur. **Diğer gök tanrılarının ayırt edici niteliği uzaklıkları ve edilginlikleridir; örneğin Tunguzların Buga'sının ("Gök," "Dünya") tapınımı yoktur; her şeyi bilir, ama insanların işlerine karışmaz, hatta kötülerini bile cezalandırmaz. Yakutların Ürüng Ayıg Toyon'u göğün yedinci katında oturur, her şeyi yönetir, ama yalnızca iyilik yapar (yani cezalandırmaz)."**²²⁰

PAGANLARDA ÖLÜM CEZALARI

Pagan toplumların en temel özellikleri, insan haklarını esas alan temel haklar konusunda oldukça kırılğan bir yapıya sahip oldukları görülür.

"Eski Mısırda Firavunlar döneminde ölüm cezası sıklıkla uygulanıyordu. Kutsal eşyalara el sürmek, kutsal hayvanları öldürmek, büyü yapmak, Firavunun kabul ettiği ekonomik düzene karşı suç işlemek, aile ve toplum kurallarına aykırı davranmak, bir kadının zina yapması ve daha başka bir kısım ihlaller hep ölüm cezasına sebep teşkil ediyordu.

Mezopotamya'da, Babil hükümdarlarından Hammurabi yasalarında ölüm cezası ile ilgili birçok maddeler vardı. **İnsanlara karşı işlenen suçlar; adam öldürme, kadının zinası, dine karşı işlenen suçlar; büyücülük, rahiplerin yoldan çıkması, mülkiyete karşı işlenen suçlar; hırsızlık, çalıntı malı saklamak, haydutluk gibi suçlara ölüm cezası verilirdi.**

Eski Yunan toplumunun yasalarında **devlete karşı suçlar, casusluk, askerlikten kaçma, dine karşı bir takım suçlar, kalpazanlık, kişilere karşı işlenen suçlar, kasten adam öldürme, çocuk düşürme ve erkeğin evli kadınla zina etmesi gibi suçlara karşı ölüm cezası veriliyordu."**

Eski Türk devletlerinde Hunlarda büyük suçlara karşı ölüm cezası verilirdi. Göktürklerde devlete isyan, kasten adam öldürme, evli kadına tecavüz, soygun, vatana ihanet suçlarına karşı ölüm cezası verilirdi. Uygurlarda da ölüm cezası oldukça ağırdı. Adam öldürmek, barış zamanında başkasına kılıç çekmek, soygun, hırsızlık, hayvan kaçırma, ırza tecavüz gibi suçların cezası idamdı.

Roma'da hukuk, Roma şehrinin M.Ö. 753 yılında kurulmasından, M.S. 6. yüzyılda Justinianos'un kanunlaştırma hareketlerine değin uzun bir gelişme geçirmiştir. Hukuk tarihinde önemli bir yere sahip olan ve bugünkü Avrupa, Amerika ve daha birçok devletlerin hukuk sistemlerinin ana kaynağını teşkil eden Romalıların hukukunda ölüm cezası öngörülmüştür.

İlk dönemlerinden beri Romalılarda devlete karşı işlenen suçlar bir cürüm olarak kabul edilir ve karşılığında bir takım siyasi değerlendirilmelerle ölüm cezası verilirdi. Aynı şekilde adam öldürme suçu da büyük bir cürüm olarak kabul edilir ve katil ölüm cezasıyla cezalandırılırdı. Kundakçılık suçunun da cezası idamdı. Hatta valiler bile, ölüm cezası vermeye başlar. Bu doğrultuda Platüs Hz. İsa'yı çarmıha gerdirme emrini verir. İmparatorluğun son dönemlerine doğru ölüm cezasının kapsam alanı daha da genişletilerek birçok yasa çıkarılır. Kadının zinası, birisini hadim etme, bazı dönemlerde çift evlilik, kalpazanlık yapmak, deniz trafiğini ihlal, bazı dönemlerde büyücülük hep ölüm cezası için birer sebepti."²²¹

²²⁰ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, III, 12-14

²²¹ Mehmet Köroğlu Hukuk Tarihi Açısından Ölüm Cezası ve İnfaz Şekilleri, 310,313

SONUÇ

Hindistan'da ineklere, timsahlara, fillere ve maymunlara; Finlandiya ve Kuzey Sibirya'da ayılara; Pasifik okyanusunda kertenkeleye; Afrika'da aslanlara ve yılanlara; Girit'te boğalara tapılmıştır. Birçok eski Yunan klanları hayvan adları taşımaktadır. Tarihsel süreçte hayvan tapınımı, hayvan-tanrılardan hayvan başlı tanrılara, onlardan da tanrıların arkadaşı hayvanlara geçildiğini göstermektedir. Mısır tanrıları çeşitli hayvanlarla simgelenmiştir. Ptah ve Osiris, Apis öküzünde belirmektedir. Hathor inek, Horus leylek, Ganeş fil, Toth maymun, Kepre bokböceği kafalıdır. Yunan tanrılarının yanlarından hiç ayırmadığı çeşitli hayvanlar vardır;

Eski Mısır'da yüzyıllar boyunca bazı hayvanlarda olağanüstü güç vehmedilmiş, bunun sonucu bu hayvanlar toteme dönüşmüş; öküzlere, ineklere, timsahlara, su aygırlarına kutsiyet atfedilerek onlara tapılmıştır. Bu hayvanların toteme dönüşmesini fırsat bilen iktidarlar, bu inancın yaygınlaşmasına destek vermişlerdir. Böylece yaptıkları haksızlık ve yolsuzlukları bu sayede karartmışlardır. Bu totem inancını, fetiş simgelerle desteklemişlerdir.

"Putlar, bazen ağaçtan, bazen taştan oyularak, bazen tunçtan, bazen de gümüş, altın, demir gibi madenler eritilerek dökme olarak yapılmaktadır."²²²

Derdi, davası ve iddiası olan insanlar, güç ve eğlenceye yüklenen olağanüstü anlamı ve önemi görmekte, bunun üzerine kafa yormakta, sorgulamakta, konuşmakta ve yazmaktadırlar. Yaşanan gerçeklerin acısını çeken insanlar, bunları daha bir hissederek ifade etmektedir.

Samiri yaşam, parayı ve gücü (mücevheratı: altın ve gümüşü) putlaştırmak ve bunların sonucunda keyfi yaşam sürmektir. Çünkü gücü putlaştırmamanın arkasında keyfi yaşam arzusu vardır. Keyfi yaşam, ancak güç (para, sermaye veya altın) ile sağlanır. Ancak menfaat ortaklığı kuran şebekeler, bunun savunmasını yapar. Hemen bütün dinlerde görülen din istismarcılarının uygulaması şöyledir: Halktan güya din adına para, altın, aidat toplar ve onlara hem Cennet, hem de dünyalık vaat eder. Bunları toplayabilmek veya bu gücü korumak için kimseye fazla karışmamak gerekir. Toplantının sonunda veya bir sonraki toplanmanın başında para toplayacaksanız, oradaki insanların bazı uygunsuz ve yanlış davranışlarına göz yumacak, görmezden geleceksiniz. Aksi takdirde insanları öyle kolayca kandıramazsınız. Ne var ki bu kandırılan insanlar, hem dünyayı, hem de ahireti kaybeder; hem kısa vade de, hem de uzun vade de sıkıntılardan kurtulamazlar.

Oysa Musa'nın getirdiği dinde sınırlar, standart ve bir disiplin vardır. Bu disiplin, yalnızca küçük bir azınlığa değil, herkese barış, güven, huzur ve mutluluk getirir, getirmeyi amaçlar.

"İnsan öküze tapar mı?" veya "Öküze kim tapar?" soruları tuhaf gelse de, şu gerçek hiç değişmedi: 'Hak ve adalet' gibi ilkeleri, 'rahmet ve merhamet' gibi değerleri olmayan herkes öküze tapar.

TARİH KRONOLOJİSİ

Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı, Yontma Taş Devri): MÖ. 600.000-12.000

Mezolitik Çağ (Epipaleolitik, Orta Taş Devri): MÖ. 12.000-10.000

Neolitik Çağ (Cıvalı Taş Çağı, Yeni Taş Çağı): MÖ. 10.000-5.500

Kalkolitik Çağ (Bakır Taş Çağı): MÖ. 5500/5000-3500

Hassuna-Samarra Dönemleri : MÖ. 7000 – 6000

Tarih öncesi dönem. Kökeni belirsiz topluluklar: MÖ. 6000-4000

Halaf Dönemi: MÖ. 5600-5000

Ubeyd Dönemi: MÖ. 5500-4000

SÜMERLER: MÖ. 4000-2000 (Güney Mezopotamya - Irak'ta)

a) Uruk Dönemi: MÖ. 4000-3100

b) Cemdet Nasr Dönemi: MÖ. 2950-2750

²²² Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı, 54

- c) Erken Hanedanlar Dönemi: MÖ. 2750-2350
- d) I. Ur Sülalesi: MÖ. 2500-2360
- e) Lagas Sülalesi: MÖ. 2500-2360

ANTİK MİSİR: MÖ. 3000-332

Elaml(ı)lar: MÖ. 3000-640 (Güneydoğu Mezopotamya ve Güneybatı İran)

Hurriler: MÖ. 3000 – 1000

Hattiler: MÖ. 2500-1700 (Anadolu)

SAMİLER (SEMİTİK) HALKI: (İbraniler, Aramiler, Araplar, Süryaniler) MÖ. 2350-700

AKKAD SÜLALESİ: MÖ. 2350-2150 (Kral Sargon; Mezopotamya – Irak ve Basra)

BABİL KRALLIĞI: MÖ. 1894-539 (Marduk – Hammurabi: Akad ve Sümer toprakları)

ASUR KRALLIĞI: MÖ. 1813-972 (Nemrut, II. Sargon; Kuzey Mezopotamya – Musul ve Ninova)

Hitit İmparatorluğu: MÖ. 1600 –1178 (Anadolu)

Fenikeliler: MÖ. 1500-539

Mitanni Krallığı: MÖ. 1500-1274 (Anadolu)

ARAMİLER: MÖ. 1150-700 (Kuzey Suriye, Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu)

Urartular: MÖ. 860-585

Kartaca: MÖ. 814-146

PERS (İRAN) İMPARATORLUĞU: MÖ. 538- MS. 651

a) Ahameniş İmparatorluğu: MÖ 550–330 (Kiros; Babil)

b) Part İmparatorluğu: MÖ 247–MS 224

c) Sasani İmparatorluğu: MS 224–651

ROMA (İtalya) TARİHİ: MÖ. 750 – MS. 395

a) Roma Krallığı: MÖ. 750-500

b) Roma Cumhuriyeti: MÖ. 500-27

c) Roma İmparatorluğu: MÖ. 27- MS. 395

d) Bizans İmparatorluğu: 330-1453

HELEN (YUNAN) TARİHİ: MÖ. 1900-30

a) Girit-Miken Dönemi: MÖ. 1900-1100

b) Geçiş Dönemi: MÖ. 1100-800

c) Arkaik Dönem: MÖ. 800-500

ç) Makedon Krallığı: MÖ. 800 - 146

d) Klasik Dönem: MÖ. 500-336

e) Helenistik Dönem: MÖ. 336-30

Keltler (İngiltere): MÖ. 700-400

Cermen (Alman) Kabileleri: MÖ. 100–MS. 300

Galya (Fransa): MÖ. 60

TÜRK TARİHİ: MÖ. 4000 – MS. --

a) Anav Kültürü: MÖ. 4000-1000

b) Kelteminar Kültürü: 3000-

c) Afanaseyev Kültürü: MÖ. 3000-1700

ç) Andronova Kültürü: MÖ. 1700-1200

d) Karasuk Kültürü: MÖ. 1200-700

e) Tagar ve Taştık Kültürü: MÖ. 700-100

f) İskitler: MÖ. 800-300

g) Büyük Hun İmparatorluğu: MÖ. 220 - MS. 216

h) Göktürk İmparatorluğu: MS. 552-745

ı) Uygur İmparatorluğu: MS. 745-940

i) Karahanlılar İmparatorluğu: MS. 840-1040

j) Gazneliler İmparatorluğu: MS. 962-1187

- k) Büyük Selçuklu İmparatorluğu: MS. 1040-1157
- l) Anadolu Selçukluları: MS. 1077-1308
- m) Harezmsahlar İmparatorluğu: MS. 1157-1231
- n) Moğol İmparatorluğu: MS. 1206-1368
- o) Altınordu İmparatorluğu: MS. 1236-1502
- ö) İlhanlılar: MS. 1256-1336
- p) Osmanlı İmparatorluğu: MS. 1299-1922
- r) Timur İmparatorluğu: MS. 1368-1507
- s) Bâbü İmparatorluğu: MS. 1526-1857

MS.

Allah Resulü Muhammed Dönemi: 622-632

Dört Halife Dönemi: 632-661

Emeviler: 661-750

Abbasiler: 750-1258

Endülüs Emevi Devleti: 756-1031

Murabıtlar: 1040-1147

Muvahhidler: 1121-1269

Eyyübîler İmparatorluğu: 1174-1250

Memlûklar İmparatorluğu: 1250-1517

Mısır Abbasî Halifeleri: 1261-1517

Slavlar -Hint-Avrupa (Arî) kökenli- (Doğu: Rusya ve Ukrayna; Batı: Polonya, Çek ve Slovakya; Güney: Hırvat, Sırp, Bulgar, Makedon): MS. 568-

Kronoloji konusunda yararlanılan kaynaklar...²²³

KAYNAKÇA

- 1) Kur'an-ı Kerim
- 2) Kitab-ı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001
- 3) Abdullah Altuncu, Sümerlerde Din ve Toplum Hayatı Üzerindeki Etkileri Bakımından Rahip Ve Rahibe Sınıfları, 1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi - İnsan ve Toplum Bilimleri (IBAD-2016), 19-22 Mayıs 2016 Madrid, İspanya.
- 4) Afşar Timuçin, Felsefe Sözlüğü, Bulut Yayınları, 2004
- 5) Ahmed Kalkan, <http://www.ahmedkalkan.com.tr/kavram-tefsiri/item/169-bakara-ve-icl-sigir-ve-buzagi.html>
- 6) Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma, 1999
- 7) Alaeddin Şenel, Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, İmge Kitabevi Yay., 2006
- 8) Altan Armutak, Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, I. Memeli Hayvanlar, İ. Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, 28 (2), 411-427, 2002 (Morfoloji Anabilim Dalı / Veteriner Hekimliği Tarihi Ve Deontoloji Bilim Dalı)
- 9) Ankara Eczacılık Fak. Mecmuası. 1. 53 (1971)
- 10) Asuman Baytop, Türkiyede Botanik Tarihi Araştırmaları, Tübitak Yayınları, 44,55, Ankara, 2004
- 11) Ayhan Pala, Orta Asya Tarihi Kronolojisi, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Tarih Bölümü
- 12) Aylin Durmuş, Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili, (Mezopotamya, Anadolu Ve Yunanistan Toplumları), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Programı, 2014
- 13) Aynur Eryiğit Bader, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı (Kutsal Kitaplar Açısından Bir Yaklaşım), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri, (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, 2008
- 14) Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 6. basım
- 15) Benno Landsberger (Sümeroloji profesörü), Sümerler, Tarihsiz

²²³ Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi; Bülent İplikçioğlu, Eski Çağ Tarihinin Hatları; William H. McNeill, Dünya Tarihi; M. Orhan Bayrak, Türk İmparatorlukları Tarihi; Cemil Bülbül, Aramiler; Alaeddin Şenel, Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi; Hasan BAHAR, Anav Kültürü - Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü; Şevket Koçsoy, Türk Tarihi Kronolojisi; Umay Türkeş Güney, Türklerin Tarihi; Ayhan Pala, Orta Asya Tarihi Kronolojisi; Christian Eder, Asur Zaman Aralığı ve Önasya'nın Kesin Kronolojisi; Mualla Uydu Yücel; Rusya Tarihi; Uygarlık Tarihi ve Genel Uygarlık Tarihi (AÖF)

- 16) Bildircin Eti, Karaciğeri ve Yumurta Yağının Yağ Asitleri Kompozisyonu Üzerine Araştırma, Gıda, Temmuz-Ağustos 1996, Yıl 21, Sayı 4: 239-241, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Konya
- 17) Bilim ve Teknik, Haziran 2016.
- 18) Bilim ve Teknik, Haziran, 1991
- 19) Bülent Gözcelioğlu, Bilim ve Teknik, 76, Şubat 2012
- 20) Bülent İplikçioğlu, Eski Çağ Tarihinin Hatları, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990
- 21) Cansu Tanpolat, Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri, Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü 2013, Yüksek Lisans tezi
- 22) Cantürk Caner, Pers İstilasına Kadar İlk Çağ Anadolu Uygarlıklarında Devlet Ve Yönetim, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Bursa 2007
- 23) Cemil Bülbül, Aramiler, Tarih Okulu Dergisi, Eylül 2014, Yıl 7, Sayı 19.
- 24) Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları) - Dost, 1. Basım, 2003
- 25) Christian Eder, Asur Zaman Aralığı ve Önasya'nın Kesin Kronolojisi, Tarih İncelemeleri Dergisi, C.24. sayı 1, 2009
- 26) Deniz Şahan, Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine Ve Felsefesine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2011, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı
- 27) Donna Rosenberg, Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi, İmge Kitabevi Yayıncılık (2003)
- 28) Ebru Uncu, Eski Mezopotamya ve Yunan Dünyasında Din ve Tanrılar, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2011
- 29) Fahrudin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb, Akçağ Yayınları
- 30) Fitnat Şimşek, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da Kadın (MÖ. 6.YY'a Kadar), Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2012, Ankara
- 31) Fuzuli Bayat, Sosyo-Ekonomik Bağlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş, s.5, Acta Turcica, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009
- 32) Gülşah Çobanoğlu, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi Süreli Yayım / 2012 / Sayı 6, Sağlık Çevre Kültürü, Geri Dönüşüm Özel Sayısı / 2012 / Sayı 6 / 7
- 33) Güneş Çınar, Heykel ve Mitoloji, Yüksek Lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı Yüksek Lisans Programı, İstanbul-2006
- 34) Hasan Bahar, Anav Kültürü - Avrasya'da Ölüm ve Türlerde Mezar Kültürü, SÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
- 35) Hasan Ergin, Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri (Milattan Önceki Devirler), Master tezi, Gazi Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2007
- 36) <http://business.financialpost.com/investing/market-moves/half-of-world-stocks-riding-bull-market-on-a-rally-fuelled-by-the-federal-reserve>
- 37) <http://studybible.info/>
- 38) <http://www.bibletools.org>
- 39) <http://www.gurkankilicaslan.com/alageyik-sureyya-duru-1969/>
- 40) Hülya Zengin, Potamya Bölgesinde İlk Siyasal Gelişmeler ve İlk Devlet Modeli: Sümer Kent Devleti, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2004
- 41) İslam Ansiklopedisi, TDV
- 42) İzzet Çıvgın, Mısır Eski Krallığı (MÖ. 2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı İle Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerindeki Etkileri, TAD, C. 34/ S. 58,2015, s.371-424
- 43) Kadir Albayrak, İsrailoğulları'nın "Altın Buzağı"sı ve "Kızıl İnek"i, Bilimname: Düşünce Platformu, 2004/2, cilt: II, sayı: 5, s. 91-103
- 44) Kamadhenu İneği, Resim aşağıdaki linkten alınmıştır:
- 45) Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 232, 2004 Yıl: 9 Sayı: 17
- 46) Kemal Çağdaş (Hindoloji Asistanı), Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi - DTCF Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 1.2 Sayfa: 053-067, 1955.)
- 47) Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, 2012
- 48) Kemalettin Özden, Sinemada Hastalık ve Hekim Algısı, Toraks Bülteni, Haziran, 2013.
- 49) Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012
- 50) M. Orhan Bayrak, Türk İmparatorlukları Tarihi, Karınca Yayınları
- 51) Mehmet Köroğlu Hukuk Tarihi Açısından Ölüm Cezası ve İnfaz Şekilleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s.17, 2011, s.309-322
- 52) Meryem K. Çifçi, Eski Mısır Dininde Tanrı Ve Öte Dünya İnançları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya - 2010
- 53) Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, II-III, Kabalcı, 2003

- 54) Murat Yıldırım, Bilim ve Teknik, 4, Ağustos 2012
- 55) Mustafa İslamoğlu, İnsan Devleti, http://www.mustafaislamoglu.com/insan-devleti_H5126.html
- 56) Mürüvvet Kurhan, Eski Mısırda İmparatorluk Devrinde Tanrı Re, Belleten, LVII, 218, (Nisan 1993), TTK.
- 57) Nazan Sünbül, Eski Mezopotamya Kavimlerinin Hukukunda Kadının Toplumsal Statüsü (Sumer, Akad, Babil Ve Asur), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Haziran 2014
- 58) Numan Akman, Sığır Yetiştiriciliği ve Karlılık, Ekim, 2009
- 59) Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Din Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 3. basım
- 60) Orhan Hançerlioğlu, Ruhbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1997
- 61) Osman Aslanoğlu, Pervîn-î İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili, 306, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2014
- 62) Özden Gül ÖTKER, Sümerlilerin Dini İnanç ve Adetleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2006
- 63) R. Andree, İbrani ve İslam dinlerinde Tufan hikayesi, Darulfunun İlahiyat Fak. Mecmuası, 23.sayı, 1932
- 64) Razi, Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l-Ğayb, Akçağ Yayınları
- 65) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2012), ss. 301-320.
- 66) Rıza Belecen, Eski Çağda Mezopotamya İnanç Sisteminde Tapınakların (Zigguratların) Yeri Ve İşlevi, Yüksek Lisans Tezi, 2015, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- 67) Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, Kabalıcı, 1999
- 68) SDÜ Orman Fakültesi Dergisi 2014, 15: 15-20
- 69) Seda Solak, Fatih Ormanlarının (Şişli, İstanbul) Likenleri, 3, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, 2016
- 70) Sedat Koç, Bildircin Yumurtalarına Ozon Uygulamasının Yumurta Kabuk Mikrobiyal Yükü, Çıkış Gücü ve Civciv Performansına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, 2015
- 71) Seyyid Sancak, Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi, Doktora Tezi, İstanbul,2014, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı
- 72) Svetlana Kulevanova, Sonya Trayanovska, Farmakognozi, 73, Makedonya Cumhuriyeti, Eğitim ve Bilim Bakanlığı Yayınları, Üsküp, 2009
- 73) Şengül Demirel, Hint İnanç Sisteminde Tanrı Kavramı, Doktora Tezi, Ankara - 2013, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri Ve Edebiyatları (Hindoloji), Anabilim Dalı
- 74) Şevket Koçsoy, Türk Tarihi Kronolojisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
- 75) Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, 1998, Konya
- 76) Tadeusz Margul, çev. Ali İhsan Yitik; Aynur Yıldız, Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu
- 77) Taj al-Lughah wa Sihaah al-Arabiyyah by al-Jawhari; Lisaan al-Arab by İbn Manzur
- 78) Talha Uğurluel, Arzın Kapısı Kudüs, Mescidi Aksa, Timaş, 2016
- 79) Umay Türkeş Güney, Türklerin Tarihi, Akçağ, 2012, Ankara.
- 80) Uygurluk Tarihi I, AÖF
- 81) Vehbi Bayhan, Hedonist ve Püritan Etik Sarmalında Postmodern Gençlik, Gençlik Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1.
- 82) William H. McNeill, Dünya Tarihi, İmge Kitabevi, 2002
- 83) Yön. Yves Bonnefoy, Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt, Dost Kitabevi, 2000.
- 84) Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, Tarihsiz.
- 85) Zafer Köylü, Genel Uygurluk Tarihi, AÖF
- 86) Zafer Önler, Bir Tür Kudret Helvası: Gezo, Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler) 1990, c.4 Sayı:2, Elazığ
- 87) Zeccac, Mea'ni'l-Kur'an ve İ'rabuhu, 1988, Beyrut